بجای دیگر رفتنی بود به ارادهٔ سفر (ولی اللہ اشتیاق
ﮦ) گرد خطا نیست بر خسار تو ای جان در یاب مہکیند
حسن تو بر عزم سفر پای تراب ؛ صاحبان انند و
بحر نقل کار بہار **مولف** عرض کند کہ ما از زبان
معاصرین عجم (پاتراب) شنیدہ ایم معنی لفظی این
پای زمین و کنایہ از پای بر زمین نہادن بارادہ سفر
معاصرین عجم گویند آئین عجم است کہ چون ارادہ سفر
کنند و وقت معینہ روانگی قافلہ را نا مسعود دانند
بعض مسافرین کہ ساعت نیکو در ہر کار ملحوظ دارند
پیش از وقت مقررہ بساعت مسعود از خانہ خود
برآمدہ بجائی دیگر قیام عارضی کنند و از انجا بوقت
معینہ با قافلہ روانہ می شوند و ہمین عمل را پاتراب
گویند پس وجہی نیست کہ این اصطلاح موافق قیاس
را کہ مرکب از دو لغت فارسی و عربی است اختراع
ہند دانیم چنانکہ خیال بہار است۔ صاحب بحر
بر مجرد معنی اکتفا کردہ و مثل بہار بر ہندی بودن
این اصرار نکردہ (اُردو) پاتراب و پای تراب
بقول آصفیہ۔ نقل مکان۔ چلنے کا شگون آپ نے
صراحت کی ہے کہ جب کہین سفر کو جانا منظور
ہوتا ہے تو اچھا دن اور اچھی گھڑی دیکھ لیتے
ہین اگر اس روز یا اس گھڑی مین جانا ممکن نہ ہو
تو کچھ اسباب اٹھا کر دوسری جگہ رکھ دیتے ہین
تا کہ شگون سفر ہو جائے۔ بول چال مین تا سے
موقوف کے ساتھ آتا ہے (ناسخ ﮦ) سفر کے
چلنے کا جب دل نے اضطراب کیا ؛ نکل کے
آنکھون سے آنسو نے پاتراب کیا ؛

پای تراب کردن استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**
عرض کند کہ بمعنی برآمدن از خانہ و نقل مقام کردن
در ساعت مسعود بارادۂ سفر پیش از وقت مقررہ
سند استعمال این بر (پاتراب) گذشت (اُردو)
پاتراب کرنا۔ دیکھو پاتراب جس پر اسکی مثال ہے۔

پای ترسا اصطلاح۔ بقول بہار کنایہ از
صراحی (بدر چاچی ﮦ) بکرست خم مریم صفت

مہد مسیحش جام رز ؛ خون دل مریم مگر در پای ترسا
ریختہ ؛ صاحب بحر گوید کہ صراحی و پیالہ شراب را
گویند۔ صاحب رشیدی در ماخذ این گوید کہ صراحی
کوچک را نام است کہ بصورت پای راہبان
سازند و دران شراب خورند۔ خان آرزو در سراج
گوید کہ خطای رشیدی است کہ این را مخصوص بپای
ترسایان کند چرا کہ پای ترسا را صورت علیحدہ نیست
بلکہ عام است برای صراحی کوچک کہ بصورت پای
آدمی سازند **مؤلف** عرض کند کہ ترکیب لغت خود
اشارہ بتخصیص کند کہ لفظ ترسا دران داخل است
اگرچہ مطلق صراحی نازک را نظر بشباہت پا بدین
اسم موسوم کردند ولیکن مقصود واضعین بخصوصیت
پای راہبان است نظر بہ بزرگی شان و وجہی دیگر
ہم برای این تخصیص بنظر می آید کہ راہبان بوجہ
ریاضت از عامۂ مردم نازک تر می باشند و جسم
(اردو) نازک پیالہ۔ مذکر۔ نازک صراحی۔ مؤنث۔

پای تورغ اصطلاح۔ بقول انند و غیاث
بضمّ تای فوقانی و واو مجہول منصب علم برداری
تورغ در ترکی علم فوج را گویند۔ معاصرین عجم صراحت
مزید کنند کہ علم بردار را نام است کہ پای علم در
دست اوی باشد و خود او ہم پای علم را ماند
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
(اردو) علم بردار۔ مذکر۔

پای تیغ اصطلاح۔ قبضۂ تیغ را گویند
عکس سر تیغ کہ نوک تیغ را نام است **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ع)
بہ پای تیغ تو بر سر نمیتوان بردن ؛ شہید این
ہوسم خون من بہائی نیست ؛ (اردو) قبضہ
بقول آصفیہ۔ مذکر۔ تلوار کی موٹھ۔ دستہ۔
شمشیر کا قبضہ۔

پای جامہ اصطلاح۔ صاحب انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ ذکر این کردہ **مؤلف**
عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پاجامہ کہ بجاییش
گذشت کہ شلوار باشد (اردو) دیکھو پاجامہ

پاچال اصطلاح - بقول برہان ہمان پاچال باشد بمعنی اوّلش صاحب ناصری ہم ذکر این کردہ مولّف عرض کند کہ صراحت ماخذ این ہمہ را انجا مذکور دوا این مزید علیہ آنست و ہیچ نکشود کہ وجہ تخصیص این با معنی اوّل چہ باشد و چرا معنی دوم آن درین نباشد یکی از معاصرین عجم گوید این متعلق است بمحاورۂ زبان و لازم نمی آید کہ مزید علیہ یا مخفف ہر دو بیک معنی باشد (اُردو) دیکھو پاچال کے پہلے معنے۔

پای چراغ اصطلاح - بقول بہار و انند (۱) کنایہ از تہ چراغ (صائب ؎) ہمیشہ داغ سیاہست زیر روزن من ؛ دران حریم کہ تاریک نیست پای چراغ ؛ مولّف عرض کند کہ تعریفی خوشی نکردہ اند مقصود شاعر و مقصد اصطلاح از تہ چراغ نیست بلکہ مقامی است کہ در پای چراغ باشد فتامل (اُردو) وہ مقام جو چراغ کے نیچے ہو - مذکر۔

(۲) پای چراغ - بقول بہار چبوترہ کوتوالی (صائب ؎) گریزی بکف باہوی داشتہ ؛ بپای چراغی در افراشتہ ؛ و فرماید کہ گریزا مالہ گراز بمعنی سرہنگ و ہوآن و باہو بمعنی چوب دستی است مولّف عرض کند کہ ازین شعر معنی چبوترہ کوتوالی پیدا نیست بلکہ معنی زیر پیدا است یعنی بزیر چراغی دری افراشتہ بود - ای جائیکہ در افراشتہ بود و بالای آن چراغی بود - ہمہ محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین معنی بیان کردہ بہار ساکت اند حق آنست کہ بر معنی شعر غور نکرد و معنی تازہ پیدا کرد کہ ایجاد بندہ را ماند اگرچہ گندہ باشد بالجملہ اینمعنی را بدون سند دیگر تسلیم نکنیم (اُردو) کوتوالی کا چبوترہ - مذکر۔

(۳) پای چراغ - بقول بہار و بحر بحوالہ نسخۂ مخلصی مرادف داغگاہ و ہر دو نام جائی کہ پہلوانان از انجا منشور پہلوانی بدست آرند خان آرزو در چراغ ہدایت بحوالہ اہل زبان

ذکراین کرده مولّف عرض کند که معنی لفظی این
با این تعلّقی ندارد و بدون سند استعمال تسلیم
نه کنیم که معاصرین عجم و دیگر محقّقین اہل زبان از
این ساکت اند (اُردو) وه مقام جهان سے پہلوان
پہلوانی کی سند حاصل کرین - مذکّر -

(۴) پای چراغ - بقول بهار آنست که بعض
فقرا چراغی می افروزند و مردم چیزی گذرانده
حاجتی میخواهند چنانچه در چهری شاه مدار و
سلطان سرور معاینه میشود (میرزا رضی دانش
۵) از خاک فیض بخش چمن حاجتی بخواه ٭ فصل
بهار و پای چراغ است پای گل ٭ مولّف
عرض کند که تعریف خوشی نکرده فقرای نقشبند
چراغی در لگن روشن کرده بدست دارند و
خانه بخانه می روند و اشعار خوانند و اہل خانه
نذرانه شان که آنرا چراغی گویند پیش کنند و
بپای چراغ در لگن می نهند و حاجت خود میخواهند
تا اگر حاجت برآید باز نذرانه بپای چراغ میگذارند
وهمین پای چراغ است که درینجا قائم است
(اُردو) نقشبندی فقراء کے چراغ کا لگن
جس مین چراغ روشن ہوتا ہے - مذکّر -

(الف) پای چراغ تاریک است
(ب) پای چراغ تاریک می باشد

مثل - (الف) بقول بهار و اننداکنایه از انکه
هر که قریب و نزدیکست قدر و رتبت او خوب
درنمی یابند و هر که بعید و دور است منزلت و
رتبت او بیشتر بود در چشم ناتوان بنیان - صاحب
خزینه و امثال فارسی ذکر (ب) کرده از معنی
و محلّ استعمال ساکت مولّف عرض کند که
فارسیان این مثل بحق عالم بی عمل و واعظ بی عمل
زنند و نیز چون کسی همیشه باحتیاط حکم فرماید و
خود مرتکب بی احتیاطی بود بحقّ او هم زنند (اُردو)
چراغ کے نیچے اندهیرا - صاحب آصفیه نے
اس کے مصدر کا ذکر کیا ہے یعنی (چراغ کے
نیچے اندهیرا ہونا) منصف حاکم کے قریب مین

ظلم ہونا - روشن دلون سے بے خبری کا وقوع مین آنا - اورون کو فائدہ پہنچانا اور اپنون کو محروم کرنا - دکن مین اس کا استعمال عالم بے عمل کی نسبت ہوتا ہے -

پای چراغ داشتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر توقع نفع داشتن و فرماید کہ این زبان اہل بازار است (شاعر ؎) من و پروانہ جگر سوز تر از ہمدگریم کہ این قدر ہست کہ او پای چراغی دارد ؛ خان آرزو در چراغ ذکر این کردہ و بہار ذیل (پای چراغ) بذکر معنی بالا گوید کہ اہل زبان گویند کہ ہر دکانداری وقت روشن کردن چراغ متاع خوب را بر میدارد **مولف** عرض کند کہ متعلق بمعنی چہارم (پای چراغ) است و معنی لفظی این پولی داشتن چنانکہ پای چراغ نقشبندان پولی دارد و ذکرش ہمدرانجا گذشت پروانہ چون بچراغ سوزد بپای چراغ می افتد شاعر ہمین را پول پای چراغ قرار دادہ (اُردو) نفع کی توقع رکھنا -

پای چم اصطلاح - صاحب سفرنگ بشرح (سومی فقرہ نامۂ شت ساسان نخست) گوید کہ بجیم فارسی مفتوح بمعنی ترجمہ **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است مرکب از پا ای بمعنی بنیاد و چم بمعنی معنی (اُردو) ترجمہ - بقول آصفیہ - مذکر - ایک زبان سے دوسری زبان مین بیان کیا ہوا -

پای چنار اصطلاح - بقول بحر ہمان پاچناری کہ گذشت (قدسی ؎) نسیم پای چنار قدیم چمن است ؛ کہ گہ مطیع خزانست و گہ مرید بہار ؛ صاحبان بحر و وارستہ ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ (پاچناری) کہ گذشت اصل است و (پای چناری) کہ می آید مزید علیہ آن و این بحذف یای آخرہ مخفّفش و جا دارد کہ این را مزید علیہ (پاچنار) بمعنی اولش دانیم کہ گذشت (اُردو) دیکھو پاچنار کے پہلے معنے -

پای چنار رست مثل - صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال

ساکت **مؤلف** عرض کند که فارسیان چون غلامی را حاضر باش بینند گویند که پای چنار بست دارد و مجرّد (پای چنار بست) مستعمل نیست و چنار بمعنی حلقه هم می آید و رسم است که غلامان حاضر باش را حلقه طلا یا نقره در پای می اندازند که امتیاز خدمت گذاری است (اُردو) بڑا حاضر باش ہے

پای چناری اصطلاح - بہار ذکر این کرده گوید که همان پاچناری که گذشت و صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند که مزید علیہ آن باشد (میر صیدی طہرانی ؎) سروی تو و این بوالہوسان پای چناری ؎ زنہار پریشان مفگن سایۂ یاری ؎ (اُردو) دیکھو پاچناری -

پای چوبین اصطلاح - بقول انند (۱) آنکه بازیگران چوب راست کرده می بندند تا بلند نماید **مؤلف** عرض کند که (۲) معاصرین عجم پای مصنوعی را هم گویند که فی زماننا برای معذوره از پاکه پایش بریده شود از چوب درست کنند و (۳) کنایه از بی تمکین و کم قوت که پای چوبین همچون پای حقیقی کارنمی دهد (اُردو) (۱) وه لکڑی جو بازیگر پاؤن پر باندھکر اپنا قد اونچا بتاتے ہین اور اسی سے چلتے ہین (۲) وه لکڑی کا پاؤن جو معذورون کے لئے بنایا جاتا ہے (۳) کم قوت

(الف) **پاپچه** اصطلاح - بقول برہان بروزن پارچه تنبان و شلوار باشد و آنرا بعربی رجلان خوانند - صاحب سروری می فرماید که مرادف پاچه زیر جامه و شلوار که بعربی جلہان گویندش (امیر خسرو ؎) ساخته طاؤس ملائک نگار ؎ پاپچه بالا زده طاؤس وار ؎ بہار ہمزبان برہان و فرماید که با لفظ بالا زدن و بالا کردن مستعمل (امیر خسرو ؎) ہر گل و لالۂ ترمی دود اینک قمری ؎ پای آلوده ہچون پاپچه بالا کرده ؎ **مؤلف** عرض کند که بہمان بہار ہر دو در تعریف این سکندری خورده اند و ما تعریف صحیح بر (پاچه) کرده ایم این مزید علیہ آنست دارد اسناد بالا ....

(ب) پائچہ بالا زدن بمعنی بلند کردن پائچہ
(ج) پائچہ بالا کردن پیدا است کہ موافق
قیاس است (اُردو) (الف) دیکھو پاچہ (ب و
ج) پائچہ چڑھانا۔

پای حساب اصطلاح۔ بقول بہار و انند بمعنی محاسبہ
(صائب ؎) در زمان خطّ مدار چشم او بر مروّت ؛ گردنا
عامل شود باریک در پای حساب ؛ **مولّف** عرض کند کہ
معنی لفظی این بقایای حساب و سلک آخر حساب و مجازاً
بمعنی محاصل مستعمل شد و نتیجہ محاسبہ ہم ہمین بقایای حساب است
کہ از عامل لائق وصول قرار می یابد (اُردو) محاسبہ۔
مذکّر۔ بقول آصفیہ۔ کسی سے حساب لینا۔

پای حوض اصطلاح۔ بقول برہان کنایہ
از رسوائی و بدنامی صاحب رشیدی بہ کہ معنی
بالا گوید کہ پایۂ حوض ہم بہمین معنی می آید (مولوی
معنوی ؎) پیش ازین گرد پای حوض مگرد ؛ کہ
من امروز رندی خوارم ؛ صاحبان بہار عجم
و مؤید و جامع گویند کہ کنایہ از جای رسوائی و
بدنامی است۔ خان آرزو بذکر معنی بیان کردہ
برہان گوید کہ معلوم نمیشود کہ بانیمعنی بچہ مناسبت
مستعمل شد۔ **مولّف** عرض کند کہ در پای حوض
یعنی در تہ حوض گل ولای جمع می باشد پس جای
رسوائی و بدنامی را پای حوض گفتن کنایہ ایست کہ
دائما در انجا پای می لغزد (اُردو) رسوائی اور
بدنامی کی جگہ۔

پای خاستہ اصطلاح۔ بقول جہانگیری مراد
پای خست کہ می آید و چیزی را گویند کہ در زیر پا
مالیدہ و کوفتہ شدہ باشد **مولّف** عرض کند
کہ (پاخواست) بہمین معنی گذشت و (پاخوست)
ہم۔ اصل این (پاخستہ) بود بمعنی خودش و خستہ
از مصدر خستن کہ بمعنی مجروح کردن و آزردہ ساختن
می آید اسم مفعول است و کنایہ از مالیدہ و
کوفتہ پای و این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی
بر پاد الف بعد خا و (پای خست) کہ می آید مخفف
(پای خستہ) و (پاخواست و پاخوست) کہ گذشت

آنہم مزید علیہ ومخفف (پاخستہ) کہ واو بعد خای معجمہ زیادہ کردند و ہای ہوّز آخرہ را حذف کردند و این تصرف محاورۂ زبان ولب ولہجہ مقامی است دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پاخواست۔

پای خاطر بسنگ درآمدن
مصدر

اصطلاحی۔ بقول بحر دل درجائی میلی بہمرسانیدن مولّف عرض کند کہ پابسنگ درآمدن بجایش گذشت واضافت پابسوی خاطر اینقدر تبدیل درمعنی کردکہ سکندری خوردن خاطر میل آنست بسوی چیزی۔ حیف است کہ سند استعمال پیش نشد ودیگر محققین فارسی زبان ومعاصرین عجم برزبان ندارند ولیکن موافق قیاس است (اُردو) دل کا کسی کی جانب مائل ہونا۔

(الف) پای خاک کردن
مصادر اصطلاحی

(ب) پای خاکی کردن
صاحب جہانگیری

درملحقات گوید کہ (۱) کنایہ از سفر کردن و (۲) کنایہ از قدم رنجہ کردن (نظامی ؎) فرستاد وچو دید آن خشم ناکی ؎ برجعت کرد پای خویش خاکی ؎ (دولہ ؎) اگر پای خاکی کنی بردرم ؎ چو خورشید بر خاک چین بگذرم ؎ صاحب برہان بر (ب) بذکر معنی اوّل و دوم گوید کہ (۳) بمعنی طلبگاری نمودن ہم۔ صاحب رشیدی بذکر (ب) برمعنی اوّل قانع صاحب موٗید ذکر ہر سہ معنی کردہ بہار نسبت معنی اوّل گوید کہ تہیّۂ سفر کردن باشد ونسبت معنی دوم فرماید کہ رجوع آوردن بچیزی۔ صاحب بحر بر (ب) بذکر ہر سہ معنی بالا گوید کہ (۴) پیادہ آمدن و (۵) تواضع نمودن ہم خان آرزو در سراج برمعنی اوّل قانع مولّف عرض کند (ب) اصل است و (الف) مخفف آن وگردآلودہ شدن پاکنایہ از رفتار باشد ودیگر ہمہ معانی مجاز آن و (ب) مزید علیہ (پاخاکی کردن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) (۱) سفر کرنا۔ جانا (۲) قدم رنجہ کرنا (۳) طلب کرنا (۴) پیادہ پا آنا۔ پیدل آنا (۵) تواضع کرنا۔

پای خانہ
اصطلاح۔ بقول اننہ بحوالۂ فرہنگ فرنگ

بمعنی بیت الخلا مولّف عرض کند که معاصرین عجم برزبان ندارند و دیگر محققین اہل زبان ہم ذکراین نکرده اند و در مرکبات پا ہم نیامده فارسی و انان ہند (پاخانہ) بحذف تحتانی زائده برزبان دارند موافق قیاس است مرکب از پا و خانہ ہر دو بمعنی حقیقی و از پا قدم چه بامراد است که دران می نشینند و معنی لفظی این خانه که پای یعنی قدمچه ہا دارد و کنایه از بیت الخلا (اُردو) پاخانہ - مذکر - دیکھو ادب خانہ

(الف) **پای خست** اصطلاح - بقول برہان

(ب) **پای خستہ** ہر دو باخای نقطه دار بروزن پای بست و پای بستہ - ہر چیز را گویند که درزیر پا کوفتہ و مالیده شده باشد اعم از زمین و چیزی دیگر - صاحب جہانگیری ذکر (الف) کرده و مرادف (پای خاستہ) گفته (شمس فخری الف) براسحقاق آن شاه غازی که شد ؛ بپای علوّتش زحل پای خست ؛ صاحب سروری ہم (الف) را مرادف (پای خوست) گوید که بجایش می آید (حکیم اسدی ؎) فراوان کس از پیل شد پای خست ؛ بسی کس نگون ماند بی پا و دست ؛ صاحب ناصری متفق با برہان در الف - صاحبان جامع و سراج ذکر ہر دو کرده اند مولّف عرض کند که ما بر (پای خاستہ) صراحت کامل کرده ایم (الف) مخفف (ب) باشد (اُردو) دیکھو پای خاستہ -

پای خفتن مصدر اصطلاحی - بہار بر معروف قانع - صاحب آصفی ہم ذکر این کرده از معنی ساکت مولّف عرض کند که خفتن پا بیکار شدنش از مرض باشد (غنی کشمیری ؎) رفیق اہل غفلت ہر که شد از کار می ماند ؛ چو پای خفت پای دیگر از رفتار می ماند ؛ (اُردو) پاؤن کا بے کار ہونا -

پای خوان اصطلاح - بقول برہان با واو معدوله بروزن آسمان بمعنی ترجمه باشد و این معنی لغتیست از زبانی بزبانی دیگر - صاحبان

ناصری و بحر ہمزبانش۔ صاحب سفرنگ بشرح پہل و ہشتمی فقرۂ (نامۂ شت وخشور سیامک) ذکر این بہمین معنی کردہ **مولف** عرض کند کہ در زمانہ حال و سلف مترجمین پیش شاہ یا افسر بپامی باشند و با مخاطبش ترجمہ کنند پس معنی لفظی این کسی کہ استاد باشد و گفتگو کند۔ اسم فاعل ترکیبی است۔ جادارد کہ فارسیان قدیم مجازاً این را بمعنی ترجمہ استعمال کردہ باشند و میتوان کہ این را مخفف (پاخوانی) گیریم بحذف تحتانی (اردو) ترجمہ۔ مذکر۔ دیکھو پای جم۔

پای خود آمدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی بپای خود آمدن کہ کنایہ است بکمال بطوع و رغبت آمدن و فرماید کہ حذف با در کلام فصحا شائع (محسن تاثیرے) پای خود رز طلبگاری ادمی آید ٭ ہر کہ چون سکۂ زر از سر زر برخیزد ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) اپنے پاؤن سے آپ آنا۔ نہایت رغبت کے ساتھ آنا۔

پای خود رہا کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی پا از حد بیرون بردن و فرماید این ظاہر از ترجمۂ ہندی است (امیر خسروے) رہا کنی کہ نہد پای بر دلم زلفت ٭ ترا چہ شد کہ چنین پای خود رہا کردی ٭ صاحب انند نقل نگارش صاحب بحر گوید کہ مرادف (پا از حد بیرون بردن) است **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم ہم این را خلاف زبان خود نمیدانند پس چرا گوئیم ترجمۂ ہندی است امیر خسرو را کم از اہلزبان ندانیم صاحب بہار از غور کار نگرفت (اردو) دیکھو پا از حد برون بردن۔

پای خوردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی فریب خوردن است **مولف** عرض کند کہ ما صراحت کامل این بہ (پا خوردن) کردہ ایم جز این نیست کہ این مزید علیہ ہمانست بزیادت تحتانی بر پا (اردو) دیکھو پا خوردن۔

(الف) **پای خوست** اصطلاح۔ صاحب
(ب) **پای خوستہ** برہان ذکر (الف) کردہ

گوید که مرادف پای خست است که گذشت - صاحبان سروری و رشیدی و موید و انند و جامع هم ذکر این کردہ اند و خان آرزو در سراج (ب) را مرادف پای خست و پای خستہ گفتہ **مولف** عرض کند کہ ما صراحت کامل بر پای خاستہ کردہ ایم (**اُردو**) دیکھو پای خاستہ -

(الف) **پای خوش** اصطلاح - صاحب
(ب) **پای خوشہ** رشیدی ذکر ہر دو کردہ گوید که بضم خاست بمعنی زمین کلنگ که لگد کوب شدہ از کثرت مالش خشک شود مرکب از پا و خوش که اسم مفعول است از خوشیدن بمعنی خشک شدن - صاحب برہان بر (ب) ذکر ہمین معنی کردہ - صاحب جہانگیری ہم این را آوردہ (استاد فرخی ؎) بہار بر بر گشتست پای خوشہ زمین ؛ بہشت خرم گشتست خشک شورستان ؛ صاحب سروری بحوالۂ او ذکر این کردہ - صاحب ناصری بذکر این می فرماید که خوش درین مخفف خشک است نه بمعنی خوشہ - صاحب بحر ہم این را آوردہ - خان آرزو در سراج نقل قول رشیدی کردہ **مولف** عرض کند که خوشیدن بمعنی خشک شدن می آید پس (پای خوش) اسم مفعول ترکیبی است بمعنی چیزی که از پای خشک شدہ است و کنایہ از زمین مذکور و (ب) مزید علیہ آن (**اُردو**) وہ زمین جو آمد و رفت کی کثرت سے خشک اور سخت ہو گئی ہو - مونث

پاید اصطلاح - بقول سروری بروزن آید بمعنی بماند و بایستد صاحب انند می فرماید که بفتح تحتانی بمعنی قائم ماند - صاحب غیاث ہم این را بہمین معنی آوردہ صاحب سفرنگ بشرح پنجاہمین فقرۂ (دساتیر آسمانی بفرزآباد و خشوران و خشور) می فرماید که مشتق از پائیدن است که بمعنی پایدار و استوار ماندن باشد **مولف** عرض کند که ظاہر است که مضارع مصدر پائیدن است نمی دانیم که محققین بالا چرا این را اسم جامد دانستہ اند

(اُردو) دیکھو پائیدن یہہ اسکا مضارع ہے۔

(الف) پاپیداد اصطلاح۔ صاحب مؤیّد

(ب) پاپیدادن نسبت (الف) گوید کہ بمعنی

(ج) پای دادند قوّت داد و روان کرد۔

صاحبان بہار عجم و انند نسبت (ب) گویند کہ کنایہ از سر دادن کشتی و جز آن (نظامی ؎)

دگر راہ بر روی دریاش بود ؛ طریق مساحت مہیاش بود ؛ دو کشتی بہم باز پیوستہ بود ؛ میان دو کشتی رسن بستہ بود ؛ یکی را بہ لنگر گہ خویش خواند ؛ یکی را بقدر رسن پیش راند ؛ دگر بارہ آن بستہ را پای داد ؛ شنا بندہ را در سکون پا یداد ؛ گہ آنرا کہ این را رسن ساختی ؛ خطر بین گر نیسان رسن ساختی ؛ صاحب موئید بر (ج) گوید کہ یعنی روان کردند **مولّف** عرض کند کہ (ب) ۱) بمعنی عطا کردن پای و کنایہ از یارای رفتار دادن است و (۲) مجازاً بمعنی قوّت دادن و (الف) ماضی مطلقش و (ج) جمع ہمان ماضی دیگر ہیچ

مخفی مباد کہ این مزید علیہ (پا دادن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) (ب) (۱) پاؤن عطا کرنا۔ رفتار کی طاقت دینا (۲) قوّت دینا (الف) اسی کا ماضی مطلق اور (ج) اسی کا صیغۂ جمع۔

پائدار اصطلاح۔ بقول برہان بر وزن نامدار (۱) نام خدای تعالی شانہ و (۲) بمعنی ہمیشہ و برقرار و جاویدان و (۳) اسب جلد پا و (۴) کعبتین قلب۔ صاحبان جہانگیری و رشیدی گویند کہ مرادف (پادار) است کہ گذشت۔ صاحب جامع بر معنی دوم و سوم قانع۔ بہار گوید کہ (۵) کنایہ از ثابت و محکم و فرماید کہ بمعنی دوم مجاز است (صائب ؎)

ز خون فاختہ دیوار بوستان غلطید ؛ ز جای خویشتن آن سرو پائدار نرفت ؛ صاحب بحر ذکر معنی ۱ و ۲ و ۳ کردہ معنی چہارم را ترک کرد۔ خان آرزو در سراج نقل ہمہ معانی کردہ کہ بر (پادار) گذشت و این را مرادفش قرار دادہ **مولّف** عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و معنی حقیقی این (۶) پا دارندہ و صاحب پا

ومعنی پنجم کنایہ ازین - اسم فاعل ترکیبی است و دیگر ہمہ معانی مجاز آن (اُردو) (۱) خداے تعالیٰ - مذکّر - (۲) ہمیشہ - برقرار (۳) تیز گھوڑا - مذکّر (۴) دیکھو بجل (۵) پائدار - بقول آصفیہ - محکم (۶) پاؤں رکھنے والا -

پائدارہ اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری وجامع ورشیدی وسروری وبحر وسراج بفتح رای قرشت بمعنی پای مرد است کہ مددگار ویاری دہندہ باشد (رضی الدین نیشاپوری ؎) زہی مودّت تو پائدارۂ اقبال ؛ زہی عداوت تو دست موزۂ درمان ؛ **مولّف** عرض کند کہ ہای ہوز بر پائدار زیادہ کردہ اند ومعنی بالا مجاز آن وموافق قیاس (اُردو) مددگار - مدد دینے والا - معین -

پائداری اصطلاح - بمعنی استحکام است وبس یای مصدری بر لفظ پائدار زیادہ کردہ اند (کمال اسمٰعیل ؎) سہل است پائداری تو در مقام وصل ؛ چون دست برد ہجر بہ بینی بدار پای ؛ (اُردو) پائداری - بقول آصفیہ - فارسی - مؤنث - مضبوطی -

پائداری آمدن مصدر اصطلاحی - استحکام وپامردی واستقلال بوقوع آمدن **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) پائداری نیاید از ہمہ کس ؛ ہر دو بالای دار می باید ؛ (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر ہونا (۱۴۴۶)

پائداری آوردن مصدر اصطلاحی - استقلال بعمل آوردن وظاہر کردن استقلال ومستحکم بودن - **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) چو منصور آورم صد پائداری ؛ بسر داریم اگر این اہتمام است (اُردو) استقلال اور استحکام ظاہر کرنا اور مستقل ہونا - (۱۴۴۷)

پای داشتن مصدر اصطلاحی - بقول بہار مانند قیام واستقامت گرفتن - صاحب بحر گوید کہ مرادف (پای آوردن) است - بہار سندی کہ از کمال اسمٰعیل پیش کردہ ہمان کہ بر (پائداری)

گذشت **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) پایداری رکھنا۔ استحکام رکھنا۔

پایدام اصطلاح۔ صاحب برہان بذکر ہر دو معنی پادام گوید که (۲) حلقهٔ ہم که از چرم سازند و ہر دو پای دران کنند و بربالای درخت ہای بلند ہمچون درخت خرما و مانند آن می روند۔ صاحبان سروری و رشیدی و موئد بر ہر دو معنی پادام قانع خاقانی ؎ گفتم بہ بارگاه ملائک توان رسید ٭ گفتا توان اگر نشود حرص پایدام ٭ صاحب جہانگیری بر معنی اول پادام قانع (حکیم سوزنی ؎) اجل پایدامی نہاداست صعب ٭ بنا کام باید ہمی در فتاد ٭ (مختاری ؎) از بخل چون نیاز ہمی وصت موزه ساخت ٭ طبع تو ہر دو را بسخا پایدام کرد ٭ صاحب ناصری گوید که نوعی از تله و دام است که مذکور شد۔ خان آرزو در سراج بذکر قول دیگر محققین می فرماید که در اصل دامی و حلقه ایست که در پا افتد و تفرقهٔ صاحب برہان خطاست

در پادام مخفف پایدام۔ زله بردارش بہار گوید که دہ ہم چوبی که جولاہگان در وقت بافندگی پای بران گذارند و بردارند۔ صاحب بحر ہم زبان برہان باختصار معنی **مولّف** عرض کند که این مزید علیه پادام است بزیادت تحتانی بر لفظ پای نه (پادام) مخفف این چنانکه خان آرزو خیال کرده و قلب اضافت دام پاست عموماً و مراد از ہر دو قسم دام که ذکرش بر معنی اول پادام گذشت و بمعنی دوم پادام ہم که مجاز است و معانی سوم و چہارم ہم بر سبیل مجاز۔ خان آرزو فضولی کرد که بر برہان حرف نہاد (اُردو) ۱ و ۲ دیکھو پادام (۳) وه چرمی یا رسی حلقه جس کے سرون کو دونون پاؤن مین باندہکر بلند درخت پر چڑہتے ہین۔ مذکر (۴) دیکھو پا افشاره کے پہلے معنے۔

پای دامان اصطلاح۔ صاحب بحر بذکر این گوید که مرادف (پادامان) که گذشت **مولّف** عرض کند که ہمان (پادامان) که گذشت و این

مزید علیه آن و (پای دامن) هم همچنین که صاحبان انند و مؤید هم ذکرش کرده اند (اُردو) دیکهو پادامان

پائدام شدن
(الف) پائدام شدن مصادر اصطلاحی۔

پائدام کردن
(ب) پائدام کردن (الف) بمعنی ذریعۀ قید شدن و دام در پا افتادن و مقید شدن سند این از خاقانی بر (پائدام) گذشت و (ب) بمعنی مقید کردن و پائدام در پا کردن سند این از مختاری بر (پائدام) مذکور شد و هر دو موافق قیاس است (اُردو) (الف) پائدام ہونا۔ مقید ہونا۔ گرفتار ہونا (ب) گرفتار کرنا۔ قید کرنا۔

پای دامن خود کشیدن
مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۀ فرہنگ فرنگ کنایه از باز آمدن از افعال ذمیمه و گرائیدن باعمال حسنه **مولف** عرض کند که دیگر همه محققین اهل زبان و زباندان ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند (دامن کشیدن) مصدریست که بجایش می آید و (از چیزی پای کشیدن) هم بجایش گذشت و معنی ترک افعال ذمیمه بدون اضافت بسوی آن پیدا نشود و (پای دامن کشیدن) بیش ازین نیست که بمعنی دامن کشیدن گیریم و آنرا هم سند استعمال باید و ذوق محاوره اجازت این نمیدهد که بدون سند استعمال این مصدر را بمعنی بیان کردۀ صاحب انند که هندنژاد است تسلیم کنیم مشتاق سندمی باشیم (اُردو) افعال ذمیمه سے باز آنا۔

پائدام نهادن
مصدر اصطلاحی۔ مرادف پائدام کردن و سند این از کلیم همدانی بر (پایدام) گذشت (اُردو) دیکهو پایدام کشیدن۔

پای دان
اصطلاح۔ بقول انند بحوالۀ فرہنگ فرنگ (۱) بمعنی کفش و پا افزار و (۲) بمعنی مهد **مولف** عرض کند که همه محققین اهل زبان و زباندان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند اگرچه موافق قیاس است ولیکن طالب سند استعمال می باشیم (اُردو) (۱) دیکهو پا افزار کے پہلے معنے (۲) مهد۔ بقول آصفیه عربی۔ مذکر۔ گہوارہ۔ ہنڈولہ۔

پای در | اصطلاح - بقول بہار چیزی است
کہ تختۂ در بران بگردد و آن در ہندوستان چول نام
دارد (ملا طغرا سہ) در تہ تاکی باستی شاہ را بر آستان
آنجا از استادہ بودن پای در ہم ابتر است ؎ صاحبان
بحر وانند و وارستہ ہم ذکر این کردہ اند **مولف**
عرض کند کہ حقیقت معنی بر (پاشنۂ در) گذشت
(اُردو) دیکھو پاشنۂ در -

پای درآوردن برپشت | مصدر اصطلاحی -
صاحب آصفی این را (پای برپشت اسپ درآوردن)
نوشتہ گوید کہ بمعنی سوار شدن بر اسپ است
مولف عرض کند کہ ضرورت ندارد کہ اسپ را
در مصدر داخل کردہ این را با سپ خاص کنیم
و معنی این مصدر مطلق سوار شدن است (باقفی
جامی سہ) بہ پشت تنگاور در آورد پای ؎ بر آورد
آواز روئینہ نای ؎ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال
پای بہ پشت است عیبی ندارد کہ موحدہ ہم افادۂ
معنی بر کند (اُردو) سوار ہونا -

پای دراز کشیدن | (مصدر اصطلاحی) صاحب
بہار وانند ذکر این کردہ اند **مولف** عرض کند کہ
بہر دو معنی ہمان (پا دراز کشیدن) است کہ گذشت
و سند معنی اول از سلمان ہمدر انجا مذکور (اُردو)
دیکھو پا دراز کشیدن -

پای در حنا داشتن | مصدر اصطلاحی - بقول
بہار و بحر وانند کنایہ از مجروح گردانیدن (صائب
سہ) مغیلان پای نازک طینتان را در حنا دارد ؎
چہ غم دارد ز خار آنکس کہ آتش زیر پا دارد ؎
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است کہ
بوجہ خار خون از پای بر آمدن گلگونی حنا را ماند
(اُردو) زخمی کرنا - مجروح کرنا -

پای در خواب رفتن | مصدر اصطلاحی -
بقول بہار وانند معروف و سندی پیش نشد -
مولف عرض کند کہ بمعنی خفتن باشد و لیکن
مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) سونا -

پای در دامان شکستن | مصدر اصطلاحی -

بقول صاحب آصفی بمعنی ترک آمد و شد کردن (صائب ے) هر که خار آرزو در دیدهٔ دل بشکند ؎ بی تردد پای در دامان منزل بشکند ؎ **مؤلف** عرض کند که قناعت کردن و باز آمدن از دوا دوی (**اُردو**) قناعت کرنا۔ دوا دوی سے باز آنا۔ آمد و رفت ترک کرنا۔

پای در دامن آوردن
مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار مرادف (پای در دامان شکستن) صاحبان انند و بحر هم ذکر این کرده با صراحت مزید تا تحقق که ذکرش همدر انجا گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (سعدی ے) اگر پای در دامن آری چو کوه ؎ سرت ز اسمان بگذرد در شکوه ؎ (**اُردو**) دیکھو پای در دامان شکستن۔

پای در دامن پیچیدن
مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (پای در دامن آوردن) **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است۔ معاصرین عجم بزبان دارند (**اُردو**) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در دامن جمع کردن
مصدر اصطلاحی بقول بهار مرادف (پای در دامن آوردن) **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (صائب ے) سر بجیب خویش دزدیدم کلاهی شد مرا ؎ جمع کردم پای در دامن پناهی شد مرا ؎ (**اُردو**) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در دامن شکستن
مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار و بحر و انند مرادف (پای در دامن آوردن) **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و همان که بر (پای در دامان شکستن) گذشت دامن و دامان هر دو یکی است (**اُردو**) دیکھو پای در دامان شکستن۔

پای در دامن کشیدن
مصدر اصطلاحی بقول بحر و بهار و انند مرادف همان (پای در دامن آوردن) که گذشت **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (**اُردو**) دیکھو (پای در دامن آوردن)

پای در دامن گره کردن
مصدر اصطلاحی

بقول بحر مرادف (پای در دامن آوردن) مؤلف عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) دیکھو پای در دامن آوردن۔

پای در راہ نہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی روان شدن و کوچ نمودن مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) جانا۔ کوچ کرنا۔

پای در رکاب اصطلاح۔ بقول صاحب آصفی مرادف پای برکاب کہ بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ صراحت کامل ہمدر انجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو پا برکاب۔

پای در رکاب است مقولہ۔ بقول مؤیّد ای در سفر است و در سواریست مؤلف عرض کند کہ فارسیان این مقولہ را بعلہ موحّدہ عوض کلمۂ در و بدون تحتانی پای استعمال میکنند یعنی چون کسی بملاقات کسی آید ملازم یا مصاحب مالک مکان گوید کہ (پا برکابست) یعنی حالا موقع ملاقات نیست ازینکہ ارادہ سیر یا سفر دارد یا ازخانہ بیرون رفتہ است (اُردو) ملاقات کا موقع نہیں ہے گھر میں نہیں۔ باہر گئے ہیں۔ سواری جانے والی ہے۔

(الف) **پای در رکاب باشیدن** مصادر

(ب) **پای در رکاب بودن** اصطلاحی۔

صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ از معنی ساکت و سندش برای (پای در رکاب باشیدن) است (صائب ؎) با قامت خم از عمر استادگی مجوئید ؛ پا در رکاب باشد تیریکہ در کمان است ؛ مؤلف عرض کند کہ پا و پای ہر دو یکی است و درین سند استعمال پاست نہ پای عیبی ندارد (پا برکاب باشیدن) بجایش گذشت و (الف) مرادف و مزید علیہ آنست و (ب) مرادف (الف) (اُردو) دیکھو پا برکاب باشیدن۔

پای در رکاب داشتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف

عرض کند کہ مرادف ہمان (پا بر رکاب ماندن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا بر رکاب ماندن

پای در رکاب زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحبان بہار عجم و انند ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ کنایہ از سوار شدن است (امیر معزی ؎) خدمت کند عنان و رکاب تراقدرش چون دست در عنان زنی و پای در رکاب ٭ (اُردو) سوار ہونا۔

پای در رکاب شدن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ مرادف (پای در رکاب زدن) است کہ گذشت مخفی مباد کہ این مزید علیہ (پا در رکاب شدن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب شدن۔

پای در رکاب کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ (۱) مزید علیہ ہمان (پا در رکاب کردن) است کہ بجایش گذشت ولیکن از سند فغانی شیرازی پیدا است کہ (۲) مجرد معنی آمادہ کردن ہم از این مصدر پیدا است و ہیچ تعلق با سفر ندارد (؎) ساقی بیا کہ روزہ برفتن شتاب کرد ٭ می دہ کہ عید پای طرب در رکاب کرد ٭ (اُردو) (۱) دیکھو پا در رکاب کردن (۲) آمادہ کرنا۔

پای در رکاب گردیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ و مرادف ہمان (پا در رکاب گردیدن) است کہ گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب گردیدن۔

پای در رکاب نہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ مرادف (پا در رکاب کردن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا در رکاب کردن۔

پای در زنجیر پیش دوستان بہ کہ با بیگانگان در بوستان مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف**

عرض کند کہ فارسیان بتعریف صحبت دوستان ومقابلہ
آن با صحبت دشمنان این مثل رازنند مقصود آنست
کہ با دشمنان آزادی وسیر باغ فائق نیست بر صحبت
دوستان اگرچہ با دوستان پای در زنجیر وقید باشد
(اُردو) دکن کہتے ہیں " دوستوں میں فقیری بہتر
دشمنوں میں امیری سے "

(الف) **پای درسن** اصطلاح - بہار بذکر الف
(ب) **پای درشن** گوید کہ زمینی کہ در زیر غرفہ
واقع شود واین اصطلاح بادشاہان دہلی است
(ملا طغرا در مرتفعات گوید) سقای شبنم وجاروب کش
نسیم سحر خیز آمادۂ خدمت شدہ بآب پاشی ورفت و
روب پای درشن اشتغال نمودند " صاحب انند
بہ تعریف (ب) نقل عبارت بہار کند مولف
عرض کند کہ درسن بہ سین مہملہ ودرشن بہ معجمہ چیزی
نیست بخیال ما (پای درش) باشد بہ شین معجمۂ
آخر کہ بمعنی زمین زیر غرفہ استعمال کردہ وشین معجمہ
در آخر این برای ضمیر غائب است واشارہ بہ بادشاہ
ہر دو محققین ہند نژاد وسکندر رمی خوردہ اند کہ نون
در آخرش نقل کردند ویکی بسین مہملہ بعوض شین معجمہ
نقل کردہ رسند ملا طغرا ہم نقطہ در دائرہ شین معجمہ
افزودہ واللہ اعلم بحقیقۃ الحال معاصرین عجم
باخیال ما اتفاق دارند ودیگر محققین زباندان
واہل زبان ازین لغت ساکت مخفی مباد کہ این را
با دریچہ ہیچ تعلق نیست بلکہ از در بادشاہان و
آستان شان مراد است (اُردو) بادشاہوں
کے دریچے کی زمین - آستان کی زمین - مونث -

پای درگشتن مصدر اصطلاحی - بقول بہار
کنایہ از عاجز وناتوان شدن - صاحبان بحر و
(جہانگیری در ملحقات) ذکر این کردہ اند مولف
عرض کند کہ معنی لفظی این گردیدن پای یعنی بیکار
شدنش وکلمۂ در زائد است و(درگشتن) ہم بمعنی
ویران وخراب شدن بجایش می آید پس
این کنایہ باشد از معنی عاجز شدن (اُردو)
عاجز ہونا - ناتوان ہونا -

پای درگل اصطلاح - بہار گوید کہ کنایہ از مقید و گرفتار (شفیع اثرے) از سرشک خود بغربت پای درگل ماندہ ام ٭ ہمچنان کز آب گیرد سبزۂ بیگانہ پا ٭ **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ (پادرگل) بمعنی اوّل اوست کہ گذشت (**اُردو**) دیکھو پا درگل کے پہلے معنے۔

پای درگل ماندن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکراین کردہ گوید کہ مقید و گرفتار بودن است **مولف** عرض کند کہ یارای رفتار نداشتن کہ کسی کہ پایش درگل ولای فرورود طاقت رفتار ندارد و کنایہ از مقید و گرفتار بودن سند این بر (پای درگل) گذشت (**اُردو**) گرفتار ہونا۔ مقید ہونا۔ صاحب آصفیہ نے (کیچڑ میں پھنسنا) پر فرمایا ہے کہ کسی وقت یا مصیبت مین گرفتار ہونا۔ دیکھو لنگ رفتن پا)

(الف) **پای درمیان آمدن** مصادر

(ب) **پای درمیان باشیدن** اصطلاحی واسطہ قرار یافتن کسی در کاری (ظہوری الف) نہ زان دست است آشوب غم او ٭ کہ آمد درمیان پای قیامت ٭ (سلمان ب) کی رکاب ظفر گران گردد ٭ گرنہ پای تو درمیان باشد ٭ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است و مرادف (پادرمیان نہادن) کہ گذشت (**اُردو**) قدم درمیان ہونا۔ دیکھو پا بمیان نہادن۔

(الف) **پای دکان** اصطلاح - بقول وارستہ

(ب) **پای دکانی** و بحر ہر دو مرادف (پادکان) و (پادکانی) کہ گذشت بہار ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ ما صراحت کافی ہمدرانجا کردہ ایم و این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر پا (حکیم شرف الدین شفائی الف) بچار سوی تکدی چو مشتری گیران ٭ نہادہ است شب و روز پای دکانش ٭ سند (ب) بر (پادکانی) مذکور شد (**اُردو**) دیکھو پادکان و پادکانی۔

پای دوختن مصدر اصطلاحی - بقول بحر

مرادف پای آوردن - صاحبان آصفی و بہار عجم بذکر این گویند کہ (پای دوختن برچیزی) قیام و استقلال گرفتن است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (حافظ شیراز ؎) کہ بار غم بر زمین دوخت پائی بضرب اصولم بر آور زجای ٭ (اُردو) دیکھو پای آوردن۔

پایز اصطلاح - بقول انند بروزن وائز نام تیر ماہ **مولّف** عرض کند کہ صاحب جامع این را بکسر تحتانی و زای ہوّز بمعنی فصل خریف آوردہ باعتبارش گوئیم کہ اسم جامد فارسی قدیم است و از ملحقات لفظ پای نباشد و انچہ صاحب انند این را بہ رای مہملہ آخر قائم کرد غلطی کتابت می نماید بای حالِ بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اُردو) (ماہ تیر) مذکّر - ماہ ہای شمسی کا چوتھا مہینہ (خریف) بقول آصفیہ عربی - اسم مونّث - ساونی - وہ فصل جس میں جوار مکئی وغیرہ پیدا ہوتی ہے۔

پای رنج اصطلاح - بقول برہان و بحر و بہار و ناصری و موٗید و سراج مزید علیہ ہمان پارنج کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ صراحت ماخذ ہمدر انجا کردہ ایم و سند ایںہم (اُردو) دیکھو پارنج۔

پای رنج دادن مصادر اصطلاحی - مزید علیہ ہمان پارنج دادن و

پای رنج کشیدن پارنج کشیدن است کہ بجایش گذشت و سند این ہمدر انجا مذکور (اُردو) دیکھو پارنج دادن و کشیدن آن

پای رنجن اصطلاح - بقول رشیدی ہمان پارنجن و پا ابرنجن **مولّف** عرض کند کہ این مزید علیہ پارنجن کہ گذشت و صراحت ماخذ بہ (ابرنجن) کردہ ایم (اُردو) دیکھو پا ابرنجن۔

پای روب اصطلاح - بقول رشیدی ہمان پاروب **مولّف** عرض کند کہ این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی بر لفظ پا و حقیقت ماخذ ہمدر انجا مذکور (اُردو) دیکھو پاروب۔

پائز اصطلاح - بقول برہان بروزن جائز مخفف پائیز کہ فصل خزان و برگ ریزان باشد و فرماید کہ بزای فارسی ہم آمدہ - صاحب جامع

این را فصل غریبیت گوید و صاحب جہانگیری بر مخفف پائیزقانع۔ صاحبان سروری و رشیدی باجامع متفق مولّف عرض کند کہ صراحت ماخذ بر پائیز کنیم کہ اصل این است و درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مخفف آنست بحذف یک تحتانی (اُردو) خزان۔ دیکھو باریز۔ غریبیت دیکھو پاپیر۔

پایزار اصطلاح۔ بقول برہان بروزن پائدار کفش و پاافزار باشد۔ صاحبان بہار عجم و بحر و سروری ہم ذکر این کردہ اند۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ این مخفف پاوزار است و پیزار امالۂ این چرا کہ پی امالۂ پاست کہ یک پای آن حذف شد اندرینصورت بکسر اوّل باشد و میتوان گفت کہ پی مخفف پای بود برین تقدیر بفتح اوّل خواہد بود و ہمین شہرت دارد مولّف عرض کند کہ بخیال ما اصل این (پای ازار) است و کنایہ از کفش و پاافزار کہ کفش ہم ساتر پنجۂ پاست الف چہارم حذف شدہ پایزار باقی ماند و صراحت پیزار بجایش

کنیم (اُردو) دیکھو پاافزار۔

پای زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مولّف عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پازدن است کہ بجای خود گذشت و صراحت معنی و ماخذ ہم در انجا کردہ ایم (ظہوری ے) الحق کہ کارہای بد از بخت دیدہ ام ؛ بر بخت خویش پای زدن التزام ماست ؛ (اُردو) دیکھو پازدن۔

پای زدن در رکاب مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی سوار شدن است۔ مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است (معزی نیشاپوری ے) خدمت کند عنان و رکاب ترا قدر ؛ چون دست در عنان زنی و پای در رکاب ؛ مخفی مباد کہ اصل این (پا در رکاب زدن) است و این مزید علیہ آن بزیادت تحتانی بر پا (اُردو) سوار ہونا۔ پاون رکاب مین رکھنا

پای زن اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ

فرہنگ فرنگ بمعنی رہزن و حرامزادہ **مولف** عرض کند کہ (پازن) بدو معنی گذشت و این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی بر لفظ پا و ذکر این معنی در انجا نیست پس بدون سند استعمال انہمعنی را تسلیم نہ کنیم کہ دیگر ہمہ محققین و معاصرین عجم ازین ساکت اند (**اُردو**) چور۔ حرامزادہ۔ مذکر۔

پایزہ اصطلاح۔ بقول برہان بروزن جائزہ (۱) حکمی باشد کہ ملوک بکسی دہند تا مردم اطاعت آنکس کنند۔ صاحب سروری این را آوردہ فرماید کہ در فرہنگ (۲) بمعنی علم آوردہ اما در ہیچ نسخہ بمعنی علم نیامدہ (نزاری قہستانی ؎) ایلچی آمدہ و خلعت خان آوردہ و یرلغ و پایزہ از حکم غزان آوردہ صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید کہ ہمانا این لغت ترکی است۔ صاحب موید این را (۳) مرادف پایژہ گوید کہ بزای فارسی می آید۔ صاحب جامع ہمزبان برہان **مولف** عرض کند کہ پای بمعنی اوست و زہ بالفتح بمعنی میلاد پس معنی لفظی این پیدایش قدم و کنایہ از وثیقہ کہ برای حاکم نو میدہند کہ در مقام مقررہ پیدا می شود و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم و صراحت کامل این بمعنی اول بر (پایژہ بزای فارسی) می آید۔ صاحبان کنز و لغات ترکی ازین لغت ساکت پس نمیشود کہ این را لغت ترکی دانیم مخفی مباد کہ تکمیل تعریف این بر پایژہ می آید (**اُردو**) (۱) پروانہ تقرر و ماموری جو بادشاہوں سے کسی حاکم کو عطا ہو۔ مذکر۔ دیکھو پایژہ (۲) علم۔ مذکر (۳) دیکھو پایژہ۔

پای زہر اصطلاح۔ بقول سروری (۱) چیزیست معروف کہ در شیروان بز کوہی یابند و آن را حجر التیس گویند و (۲) کانی نیز کہ از معدن حاصل شود و فرماید کہ (۳) در فرہنگ بمعنی تریاق آوردہ (شاعر ؎) بسان در غنیست گردندہ دہر گہی زہر مارش گہی پای زہر ٭ صاحب محیط بر حجر التیس گوید کہ پادزہر حیوانی است۔ صاحب

انندجی فرماید که همان پازهر که گذشت **مؤلف** عرض کند که معنی اوّل و دوم و سوم یکی است و بہ تحقیق ما جزین نیست که این مزید علیه (پازهر) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پازهر۔

پای زیب اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نوعی از زیور است که زنان در پاکنند **مؤلف** عرض کند که مزید علیه همان پازیب است که بدون تحتانی سوم بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پازیب اور پا اور جھانجن۔

پاپژه اصطلاح۔ بقول برهان و ناصری بازای فارسی مفتوح (۱) ریسمانی که بر دامن خیمه و سراپرده نصب نمایند و آنرا بمیخ بسته بر زمین استوار کنند و (۲) چیزی که عنان را بدان بندند۔ صاحب سروری می فرماید که ریسمان دامن خیمه و چیزی که عنان بدان استوار کنند۔ صاحب رشیدی بذکر هر دو معنی بالا گوید که (۳) بزبان مغول سکّه آهنی که مغولان بحکّام می دادند و آن سکّه بود که برای امرای کلان بصورت شیر و برای وسط صورت دیگر و برای فرو تر ازان صورت دیگر می ساختند و چون کسی را می فرستادند در حضور خود سکّه را فراخور مرتبه آن می زدند و بدو می سپردند و بعد از عزل باز پس می گرفتند تا بتلبیس بار دیگر بر کس حکم نکند (چنانکه در حبیب السیر مسطور) خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم بحوالۂ رشیدی کرده و پایزه را که بزای عربی گذشت بحوالۂ برهان با این مخلوط فرموده می گوید که تحقیق آنست که این لفظ مرکب است از پا و یژه که کلمۂ نسبت است چنانکه در آتشیزه و پاکیزه و پس بزای تازی باشد نه فارسی و تحتانی را بنا بر تخفیف حذف کرده اند **مؤلف** عرض کند سبحان الله چه خوش تحقیق است بخیال ما این مبدّل پایزه باشد لفظاً چنانکه باز و باژ که زای هوّز بدل شد بزای فارسی و معنی لفظی این همان بنیاد و میلاد و مجازاً بمعنی بنیاد و پیدایش چیزی و ازینکه بنیاد خیمه از رسنی است که بر میخ بسته می شود آن رسن را

بدین نام موسوم کردند و مجازاً بمعنی دوم مستعمل شده و معاصرین عجم گویند که حقیقت معنی سوم همین قدر است که در اصفهان حاکم نو مقرر شده را وثیقه می دادند از پروانه و در بعضی جاها بوسیلهٔ تمغه که برای هر یک عهده بصورتی خاص معین است و از ینکه این پروانه یا تمغه بنیاد حکومت مفوضه می باشد آن را هم بر سبیل مجاز بدین اسم می خوانند و استعمال این لغت بمعنی سوم بازای فارسی و عربی هر دو میشود این است حقیقت این لغت که طرز بیان محققین با نام و نشان آنرا پریشان کرده **(اُردو)** (۱) خیمے کی وہ رسی جو میخوں پر باندھی جاتی ہے جس سے خیمہ کھڑا رہتا ہے مونث (۲) وہ رسی جو گھوڑے کی لگام پر باندھتے ہیں (۳) وہ پروانہ یا تمغہ جو اصفہان میں حاکم نو مقررہ کو دیا جاتا ہے۔ مذکر۔

(الف) پاییست (الف) بقول برہان (۱)

(ب) پاییستن بمعنی بقا و (۲) ثبات کردہ و پاینده ماند۔ صاحب رشیدی ذکر ہر دو بالغت پاییسته کرده از صراحت کامل ساکت۔ صاحب سروری در معنی (الف) با برہان متفق (مسعود سعد ۵۵) چون عز من و ذل تو نپاییست * هم ذل من و عز تو بپاید * صاحب ناصری بر (الف) میفرماید که بمعنی پاینده و پائیدن و ثبات و بقا صاحب مؤید بر (الف) میفرماید که بمعنی بقا و ثبات کرده و پاینده خان آرزو در سراج می فرماید که (الف) مشتق از پاییستن بمعنی پائیدن یعنی بقا و ثبات و برین قیاس پاییسته **مؤلف** عرض کند که غیر از برہان همه محققین در (الف) سکندری خورده اند یا از اجمال کار گرفته پای بحقیقت نبرده و محققین اہل زبان از قواعد خود بی خبر حق آنست که (الف) بمعنی اوّل اسم مصدر است یعنی (ب) از همین اسم مصدر و علامت مصدر تن وضع شد بحذف یک تای فوقانی و (۲) ماضی مطلق (ب) و (ب) مصدر یست بقول صاحب بحر بر وزن دانستن کامل التصریف بمعنی بقا و ثبات کردن و پاینده و دایم بودن و فرماید که پاید

مضارع اوست ما میگوئیم که (ب) سالم التّصریف است نه کامل التّصریف و در سالم التّصریف غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و پاید مضارع مصدر پائیدن است که می آید (اُردو) (الف) (۱) بقا۔ مونّث (۲) باقی رہا۔ ہمیشہ رہا (ب) ہمیشہ رہنا۔ باقی رہنا۔

پای ستور اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع و بحر و سراج با تای فرشت مضموم و واو و رای بی نقطہ زدہ نام سازیست و آن کمینہ ترین سازہاست **مولّف** عرض کند کہ ساخت این شبیہ بہ پای ستور است مرکّب اضافی است و کنایہ (اُردو) ایک ساز کا نام فارسی میں پاے ستور ہے جو ادنی قسم کا ساز ہے۔ مذکّر۔

پاینده اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و سروری بروزن دانستہ بقا کردہ و پایندہ و دائمی (ناصر خسرو سه) جہانا چہ در خورد و پایندۂ گر چند با کس نپایندۂ **مولّف** عرض کند از مشتقات مصدر پائیدن کہ افادۂ معنی فاعلی کند بزیادت ہای ہوّز بر ماضی مطلقش (اُردو) ہمیشہ رہنے والا۔

پای سخت کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و اننددقیام و استقامت گرفتن (صائب سه) ای بیستون ز سنگ چہ پا سخت کردۂ برخیز از میان کمر کوہکن گسیخت **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری سه) ہرجا نہال آرزویم پای سخت کرد دست زمانہ زخم بدوش تبر نہاد (اُردو) قدم جمانا۔ قدم گاڑنا۔ دیکھو پا ربنا دل

پای سخن اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و سراج و بحر و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از قوت و استواری سخن (نظامی سه) پای سخن را کہ دراز است دست سنگ سراپردہ او بر شکست **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) گفتگو کی قوت۔ مونّث

پای سست کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و اننددکنایہ از ہیچکارہ کردن پای (صائب سه)

تنہا نہ کار من بہ نگاہ نخست کرد ؎ ہر کس کہ دید جلوۂ او پای سست کرد ؎ **مولّف** عرض کند کہ معنی لفظی این آہستہ رفتار کردن و کنایہ باشد از کم طاقت شدن در رفتار (**اُردو**) رفتار میں کم طاقت ہونا۔ چل نہ سکنا۔

پای سفر اصطلاح۔ بقول بہار و انند باضافت۔ پای کہ بدان سفر کنند و برین قیاس (پای ہرب) و (پای گریز) و ہمچنین است (پای ہمّت) و (پای سعی) و (پای طلب) و (پای جستجو) و امثال آن و گمر باید کہ درین استعارہ است (صائب ؎) چون خم از کوی مغان پای سفر نیست مرا ؎ گر شوم آب ازین خاک گذر نیست مرا ؎ **مولّف** عرض کند کہ معنی بیان کردۂ محقّقین بالا غلط است پای درینجا بمعنی طاقت و یار است کہ بر معنی دومش گذشت پس معنی لفظی این طاقت سفر و یارای سفر است و ہمین معنی است در دیگر مرکّبات ہم کہ بالا مذکور شد (**اُردو**) سفر کی طاقت۔ سفر کی قدرت۔ مونّث۔

پای سنگ اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و رشیدی مؤیّد مرادف ہمان پاسنگ کہ گذشت (مولانا کاتبی ؎) لیک در میزان علمت کم بود از پای سنگ ؎ **مولّف** عرض کند کہ حقیقت این بہ پارسنگ بیان کردہ ایم و این مزید علیہ پاسنگ است کہ گذشت دیگر ہیچ (**اُردو**) دیکھو پاسنگ اور پارسنگ۔

پای سنگین اصطلاح۔ بقول بحر (۱) استواری و (۲) پای کہ از جا نجنبد۔ صاحبان انند و مؤیّد بر معنی دوم قانع **مولّف** عرض کند کہ مرکّب توصیفی است و کنایہ از معنی دوم و معنی اوّل مجاز آن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محقّقین اہل زبان ازین ساکت اند (**اُردو**) (۱) استواری مونّث (۲) وہ پاؤن جو جگہ سے نہ ہلے۔ مذکّر۔

پای سہیل اصطلاح۔ بقول رشیدی صراحی بصورت پای سہیل نام و بعضی گفتہ اند کہ نوعی از پیالہ است (نظامی ؎) پای سہیل از سر نطع ادیم ؎ لعل فشان بر سر دریتیم ؎ خان آرزو در سراج بذکر قول

رشیدی گوید که وجہ تسمیہ دیگری باشد **مولّف** عرض کند کہ سہیل بقول منتخب سہ معنی دارد (۱) نام ستارۂ و (۲) نام قلعۂ و (۳) نام شخصی مشہور بخیال ما رشیدی درست گوید و معاصرین عجم ہم تائید ش کنند کہ این قسم پیالہ بطرز خاص ایجاد سہیل است کہ بسیار دانشمند بود و فارسیان بہ پای سہیلش موسوم کردند (اُردو) ایک خاص قسم کے پیالۂ شراب کو فارسیوں نے پای سہیل کہا ہے۔ مذکّر

پای شکم اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی تہیگاہ است۔ صاحب غیاث بر تہیگاہ گوید کہ بمعنی کمر است و صاحب برہان گوید کہ تہیگاہ یا بین شکم و پہلو را گویند و صاحب ناصری ہم زبانش **مولّف** عرض کند کہ کمر را پای شکم گفتن من وجہٍ درست باشد کہ کمر زیر شکم است دیگر ہمہ محققین ازین اصطلاح ساکت و این از قبیل (انگشت شکم) باشد و بمعنی کمر موافق قیاس۔ مشتاق سند استعمال می باشیم معاصرین عجم بر زبان ندارند (اُردو) کمر۔ مونّث۔

(الف) پای شمال در گل اصطلاح۔
(ب) پای شمال در گل آمدن (الف) بقول
(ج) پای شمال در گل بودن انند و موید ای باد شمال نمی وزد۔ صاحب بحر ذکر (ب) و (ج) کردہ گوید کہ بمعنی نہ وزیدن باد شمال است۔ **مولّف** عرض کند کہ (پا در گل) بجایش گذشت و از ہمان است این مصادر اصطلاحی کہ برای باد شمال مستعمل شد۔ موافق قیاس است و خصوصیت با باد شمال ہم نباشد (اُردو) (الف) شمالی ہوا بند ہے (ب و ج) شمالی ہوا بند ہونا۔

پای شیب اصطلاح۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و موید با شین قرشت بہ تحتانی رسیدہ و بہای ابجد زدہ نام عقبۂ الیست بجہتہ رمی جمرات کہ یکی از اعمال حج است (خاقانی ے) وست بالا آہنت مردان کہ کردہ زیر پای ؛ از پای شیبی کان عقوبت جای شیطان دیدہ اند؛ صاحبان بحر و غیاث صراحت مزید کنند کہ مکانی، انام است کہ در مکہ معظمہ

واقع است ودر انجاست عقبہ کہ چون شیطان در انجا رسید ور بند می افتد **مولف** عرض کند کہ پا بمعنی اوست وشیب مخفف نشیب وزمین سخت را ہم نام است ومعنی لفظی این چیز سختی دارندہ وکنایہ از ہمان مقام کہ بالا مذکور شد (اُردو) وہ مقام جہان حجّاج رمی جمار کرتے ہین یعنے پتّھر پھینکتے ہین۔ مذکر۔

پای طرب برآوردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی چرخ زدن ورقص کردن۔ صاحبان انند وموید ذکر امر حاضر این (پای طرب سبک برار) کردہ گویند یعنی چرخ زن ورقص کن **مولف** عرض کند کہ لفظ سبک را درین مصدر اصطلاحی داخل کردن درست نباشد واین مصدری است موافق قیاس ولیکن معاصرین عجم برزبان ندارند (اُردو) ناچنا۔ رقص کرنا۔

پای عدل اصطلاح۔ بقول بحر (۱) قوت وقدرت عدل۔ صاحبان انند وموید بذکر معنی اوّل گویند کہ (۲) بمعنی شفاعت است **مولف** عرض کند کہ معنی اوّل موافق قیاس است وبرای معنی دوم طالب سند استعمال می باشیم معاصرین عجم برزبان ندارند (اُردو) (۱) عدل کی قوت۔ مونث (۲) شفاعت۔ مونث۔

پای عقل اصطلاح۔ بقول بحر (۱) بمعنی قوّت عقل و (۲) حرف لام۔ صاحبان انند و موید بر معنی اوّل قانع **مولف** عرض کند کہ معنی اوّل موافق قیاس است وبرای معنی دوم متلاشی سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم برزبان ندارند (اُردو) (۱) عقل کی قوّت۔ مونث (۲) حرف لام۔ مذکر۔

پای علم اصطلاح۔ بقول بہار وانند بفتح عین مہملہ ولام مرادف ہمان (پا علم) کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ صراحت کامل ہمہ را انجا کردہ ایم جزین نیست کہ این مزید علیہ آنست بزیادت تحتانی برلفظ پا (خواجۂ شیرازسہ) ہرشبی جامہ بخونبابہ بشویم کہ فلک ؎ رہنمونیم بپای علمی دادنکرد ؎ (اُردو)

دیکھو پا علم ـ

پای علم رنگین کردن مصدر اصطلاحی صاحبان بحر عجم و وارستہ ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان (پا علم رنگین کردن) کہ بجایش گذشت وسند این ہم ہمدرا انجا مذکور (اُردو) دیکھو پا علم رنگین کردن ـ

پای فرورفتن بہ گنج مصدر اصطلاحی ـ صاحب آصفی ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان (پا گنج فرورفتن) است کہ بجایش گذشت (اُردو) دیکھو (پا گنج فرورفتن)

پای فروکردن درچیزی مصدر اصطلاحی ـ بقول بہار و بحر و انند بمعنی پای انداختن دران (خواجہ جمال الدین سلمان ؎) زمانہ وو ختہ زکیمخت آسمان کفشی ؎ فرونکرد جلالش دران محقر پای ؎ (اُردو) کسی چیز مین پاؤن ڈالنا ـ

پای فروکشیدن مصدر اصطلاحی ـ بقول برہان و بحر و بہار و انند و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از ماندن و توقف کردن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) توقف کرنا صاحب آصفیہ نے (پاؤن کھینچنا) پر فرمایا ہے ـ ترک کوچہ گردی کرنا ـ چلنے پھرنے سے ہاتھ اٹھانا ـ

پای فراز اصطلاح ـ بقول جہانگیری و رشیدی مرادف پای افراز کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صراحت کافی ہمدرا انجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو پا افراز ـ

(الف) **پای فشاردن** مصادر اصطلاحی ـ

(ب) **پای فشردن** (الف) بقول انند و مؤید یعنی استوار کردن و (ب) بقول برہان و بحر و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از استواری و ثبات قدم ورزیدن و کنایہ از ایستادگی کردن در سود اہم **مؤلف** عرض کند کہ (ب) مزید علیہ ہمان (پا فشردن) و (افشردن پا) کہ بجایش گذشت مخفی مباد کہ فشاردن و فشردن باہم مترادف است تعریف بیان کردہ انند و مؤید

نسبت (الف) ناقص باشد (الف) و (ب) ہر دو مرادف یکدیگر است (ظہوری سہ) پاے بجفا فشردہ شوقت ٭ صبر ہمہ بیوفا بر آمد ٭ (اُردو) دیکھو افشردن پا۔

پایک بقول انند و غیاث بفتح تحتانی بمعنی پیادہ **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم سالہا است استعمال ومحققین اہل زبان ترک کردہ اند مشتاق سند می باشیم۔ ظاہر ا کاف نسبت یافتہ یعنی منسوب بہ پا و کنایہ از پیادہ (اُردو) پیادہ۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ پیدل۔ سوار کا نقیض۔ شطرنج یا مہرہ دیکھو (پیادہ)

پای کار اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و بہار و سروری و جہانگیری و رشیدی و سراج و موید مرادف پاکار کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و شامل باشد بر ہمہ معانیش صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم (حکیم اسدی سلہ) گرفتہ خورشہا ہمہ کوہ و دشت ٭ گلستان پایکار آب دستان و طشت ٭ (فردوسی سلہ) بدو گفت بہرام رو پایکار ٭ بیاور کہ سرگین کند بر کنار ٭ مخفی مبادا کہ بمعنی خنم کار ہم آمدہ و این معنی ورای ہر پنج معانی (پاکار) است (ظہوری سہ) گر وردی بپای کار آمد ٭ برای نالہ دل را آلتی نیست ٭ (اُردو) دیکھو پاکار۔ خنم کار۔ آخر کار۔

پای کاشت اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ زمینکہ برای کاشت و زراعت برعایای غیر ساکنان آنجا بدہند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است و این قسم کاشتکاران را پاکار ہم گفتہ کہ بر معنی پنجم پاکار گذشت۔ ماخذ این جزین نباشد کہ این زمینی است کہ مزارعین این از مقامات خود آمدہ کاشت می کنند گویا بوسیلۂ پا یعنی سفر این کاشت واقع شد۔ اسم مفعول ترکیبی است اے زمینی کہ کاشت آن بوسیلۂ پای شد (اُردو) وہ زمین جس کی کاشت

سا کنان مواضع غیر کرین - مؤنث -

پای کالسکه اصطلاح - بقول صاحب روزنامہ بحوالہ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار - بازوی بہل را گویند **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اُردو**) پیّا - بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - گاڑی کا چکّر - چاک -

پای کسی بزمین آوردن مصدر اصطلاحی - بقول بہار و بحر دانند (۱) کنایہ از زبون ساختن و (۲) بزمین زدن چنانچہ پہلوانان قوی حریف ضعیف را زبون سازند و بزمین زنند (انوری ؎) کہ روزگارش اگر پای بزمین آرد ٭ شفیع ہم بتو خواہم شدن کہ دستش گیر ٭ **مولف** عرض کند کہ چون کسی را بزمین زنند پایش مثل کسی کہ بزمین در از کشند بزمین می آید از ہمین عادت این اصطلاح قرار یافت و معنی اوّل مجاز آن (**اُردو**) (۱) کسی کو مغلوب کرنا (۲) زمین پر دے مارنا -

پای کسی بزمین نرسیدن مصدر اصطلاحی مزید علیہ ہمان (پا بزمین نرسیدن) است کہ گذشت (ظہوری ؎) سر راہوای پایۂ منصور در سر است ٭ اینک زنشادیم بزمین پا نمیرسد ٭ مخفی مبادکہ درین سند استعمال پاست - بحثی ندارد کہ اصل پای باشد (**اُردو**) دیکھو (پا بزمین نرسیدن)

پای کسی در حنا بستن مصدر اصطلاحی - بقول بہار و بحر دانند کنایہ از باز داشتن کسی را از رفتن (انوری ؎) دست قضا بستہ در حنا ہے مؤبّد ٭ بر در قدر تو پای بخت جوانرا ٭ (پادشاہ محمد دارا شکوہ المتخلص بہ سلطانی ؎) دیر شد دیر چون نمی آئی ٭ مگرت پای در حنا بستند ٭ **مولف** عرض کند کہ چون حنا در پای بندند موقع رفتار نماند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (**اُردو**) چلنے سے روکنا - صاحب آصفیہ نے (پاؤن مین مہندی لگنا) پر فرمایا ہے عذر بیجا ہونا - بہانہ ہونا - آپ ہی نے (پاؤن مین کیا مہندی لگی ہے) پر فرمایا ہے (بطور طنز) کیا مہندی لگے

باعث آنے جانے سے مجبور رہو" مولّف عرض کرتا ہے کہ فارسی مصدر اسی کا متعدی ہے۔

(الف) پای کسی در میان باشیدن
(ب) پای کسی در میان بودن

مصادر اصطلاحی۔ ب بقول بہار و بحر و انند واسطہ بودن آنکس در میان چیزی (صائب ؎) از غیرت رکابت از دیدہ خون روانست؛ اما چہ میتوان کرد پای تو در میانست؛ (طالب آملی ؎) جگر خوردن بود گر پای رشکی در میان باشد؛ ملاقات قوی سرمایۂ بی دستگاہان را؛ مولّف عرض کند کہ سند صائب متعلق بہ (ب) نباشد و سند آملی متعلق است بہ (الف) و این مرادف (پای در میان باشیدن) است کہ گذشت آنانکہ است را از ملحقات بودن گیرند سکندری خورند (اُردو) الف و ب دیکھو (پای در میان باشیدن)

پای کشادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر و انند مرادف (پا کشادن) کہ گذشت صاحب (جہانگیری در ملحقات) بر معنی اوّل و دومش قانع۔ مولّف عرض کند کہ این مزید علیہ آنست و صراحت ماخذ ہمہ را انجا گذشت۔ (اُردو) دیکھو پا کشادن۔

پای کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ کنایہ از باز آمدن۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی آہستہ رفتن مولّف عرض کند کہ این مزید علیہ (پا کشیدن) است بہر دو معنیش کہ ہمہ را انجا گذشت کوروسند این بہر دو معنی ہمہ را انجا گذشت معنی بیان کردہ انند متعلق بہ معنی دوم آنست (اُردو) دیکھو پا کشیدن۔

(الف) پای کلاغ اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و وارستہ و انند (۱) نوعی از خط ارباب دیوان کہ پر زشت و ناخوان باشد۔ چنان می نماید کہ گویا کلاغ پنجہ زدہ و (۲) مراد از قلم چراکہ شکل پای زاغ سیاہ و خشک می باشد (سلیم ؎) وارد از خط شکستہ انتعاشی طبع او؛ زشت تر باشد شکستہ چون شود پای کلاغ؛ مولّف عرض کند کہ فارسیان

خط شکسته را که قسمی از خطوط است (پای کلاغ) گویند و از سند تسلیم ---------

(ب) **پای کلاغ شدن** بمعنی نوشته شدن خط شکسته ظاهر است فتأمّل و معنی دوم (الف) اگرچه موافق قیاس است ولیکن بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم که محقّقین اهل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت (اُردو) (الف) (۱) شکسته خط۔ مذکّر (۲) قلم۔ مذکّر (ب) شکسته خط لکھا جانا

پای کم آوردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر کوتاهی کردن در کاری بمقابله کسی مرادف (پای کم بودن) که می آید۔ خان آرزو در سراج گوید که مرادف (پای کم داشتن) که می آید بمعنی مساوی و برابر نبودن مولّف عرض کند که معنی بیان کردهٔ خان آرزو بهتر از بحر است و موافق قیاس (اُردو) مساوی اور برابر نہ ہونا۔

پای کم بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (پای کم آوردن) که گذشت۔ مولّف عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پای کم آوردن)

پای کم داشتن مصدر اصطلاحی۔ خان آرزو در سراج این را مرادف (پای کم آوردن) گفته و صاحب بحر گوید که بمعنی حریف نشدن و برابری نکردن و بر نیامدن مولّف را با خان آرزو اتّفاق است و موافق قیاس (اُردو) دیکھو پای کم آوردن

پای کم نبودن از کسی مصدر اصطلاحی۔ بقول بهار مرادف (پای کم نیاوردن و پای کم نداشتن از کسی) کنایه از مساوی و برابر بودن در رتبه (محمد سعید اشرف ع) مارست و نیست پای کمش از هزار پای ؛ مولّف عرض کند که این مرادف همان هر سه مصادر گذشته در نفی است تسامح بهار است که نیست را در ملحقات نبودن خیال کرد (اُردو) مرتبه مین مساوی اور برابر ہونا

(الف) **پای کم نداشتن از کسی**

(ب) **پای کم نیاوردن از کسی** مصادر اصطلاحی

بقول بہار مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (محسن تاثیر ؎) تا یاد رخی گشته چراغ دل تا تاثیر ٭ پای کمی از صبح ندارد دم شامش ٭ **(اُردو)** الف و ب دیکھو (پای کم نبودن از کسی)

پای کنجشک اصطلاح - صاحب محیط بذیل (پتا کال) گوید که این را در ہندی (چینکا چرن) نامند و بعربی (رجل العصافیر) و بعضی مردم آنرا (ہا تاجوڑی) نامند و آن نباتی است بسیار خرد و نازک مثل پنجۂ کنجشک که بوقت گرفتن چیزی جمع می گرداند گرم و خشک در دوم است جهت بیماری های طفلان و صبیان و دفع سرعت انزال موثر است و فرماید که از بعضی زنان تجربه کار مسموع شده که لیسانیدن او بزنان حامله در حین عسر ولادت و شدّت دروزه موجب سہولت تولّد است **مولف** عرض کند که موافق قیاس است و استعاره **(اُردو)** پتا کال - چینکا چرن ایک دوائی نبات کا نام ہے جو چڑیا کے پنجے سے مشابہ ہوتی ہے - مونث

پای کنده کردن مصدر اصطلاحی - بقول بحر مرادف (پای آوردن) که گذشت **مولف** عرض کند که مشتاق سند استعمال می باشیم معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت - **(اُردو)** دیکھو پای آوردن -

پای کوب اصطلاح - بقول برہان و موئید و بحر و بہار و ناصری و رشیدی و سروری و سراج مرادف پاکوب که گذشت **مولف** عرض کند که مزید علیه آنست (حکیم اسدی ؎) ترا شاید ای گلرخ سیم تن ٭ که هم پای کوبست و هم چنگ زن ٭ (حافظ شیراز ؎) شاهد و ساقی بدست افشان و مطرب پای کوب ٭ غمزۂ ساقی ز چشم می پرستان برده خواب ٭ **(اُردو)** دیکھو (پاکوب)

پای کوبان اصطلاح صاحب بہار عجم بذیل پای کوب این را بمعنی (۱) رقص کنان و (۲) جمع پای کوب گفته (میر خسرو ؎) پس انگه جست دستوری

ز خوبان ؛ روان شد سوی شیرین پای کوبان ؛ **مولف** عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم حال مصدر (پای کوبیدن) است و بمعنی دوم بالف و نون جمع (**اُردو**) (۱) اسوقت ناچنے والا۔ رقصان (۲) ناچنے والے۔

پای کوبی اصطلاح۔ مزید علیہ ہمان پاکوبی است کہ بمعنی رقص گذشت (ظہوری ؎) کجا شمع کو بدرد پای کوبی ؛ کہ پروانہ و سنگ زنان بر بیرو ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (**اُردو**) دیکھو پاکوبی۔

پای کوتاہ کردن مصدر اصطلاحی۔ ترک آمد و شد کردن است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) کرد کوتاہ ظہوری اگر از کوی تو پای ؛ دستش از دست جفای تو ہمان بر سر ہست ؛ (**اُردو**) پاؤن سمیٹنا۔ بقول آصفیہ ترک کوچہ گردی کرنا۔ پاؤن کھینچنا بھی انہین معنون مین ہے دیکھو پای فرو کشیدن۔

پای کوفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان مرادف (پاکوفتن بہمہ معانیش) صاحب (جہانگیری در ملحقات) ذکر این کردہ (مولوی معنوی ؎) چون پیش ازین ولادت بودیم پای کوبا ؛ در ظلمت رحم ہا از بہر شکرجان ؛ **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان (پاکوفتن) کہ گذشت (**اُردو**) دیکھو (پاکوفتن)

پایگاہ اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری و موید و جامع بروزن جایگاہ (۱) کفش کن و صف نعال صاحب ناصری گوید کہ معنی ترکیبی این جای پا خان آرزو در سراج گوید کہ درحقیقت این لفظ بمعنی جای پاست و بدینمعنی مجاز است **مولف** عرض کند کہ جای را کہ دران جا صف نعال است پایگاہ و جای پاگفتن موافق قیاس است کہ پای در انجا کفش را دور کند و باز می پوشد و الحق کہ بدینمعنی مجاز است (**اُردو**) وہ مقام جہان جوتیان پاؤن سے جدا کرتے ہین۔ مذکر۔

(۲) پایگاہ۔ بقول برہان و بحر و سروری و جہانگیری و رشیدی و جامع بمعنی جای ستوران (کمال اسمعیل

ے) بدتر جائی بمذہب او ؎ در زیر سپہر پایگاہی ہست
صاحب ناصری بمعنی اصطبل گفته صراحت مزید کند
که مرکّب از پای و گاه است و پا افشار چهار پایان
(انوری ے) مسجد جامع هر شهر ستور افشان را گر
پایگاهی است که نه سقفش پیدا و نه در ؎ صاحب مؤیّد
می فرماید که جای بستن اسپان باشد. خان آرزو
در سراج گوید که مجاز است چرا که پای ستوران
در انجا بسته میشود **مؤلّف** عرض کند که با خان آرزو
اتّفاق داریم و مزید علیه پاگاه است که به همین
معنی گذشت (اُردو) دیکھو پاگاہ کے تیسرے معنے

(۳) پایگاه. بقول برهان و بحر بمعنی اصل و نسب
صاحبان جهانگیری و جامع گویند که نسبت و اصل
و بنای هر چیز (سعدی ے) از ان پیش حق پایگاهش
قوی است ؎ که دست ضعیفان بجاهش قوی
است ؎ **مؤلّف** عرض کند که پا بمعنی بنیاد آمده
پس معنی لفظی این مقام بنیاد و کنایه باشد از اصل
و نسب و بنای هر چیز (اُردو) بنیاد. مونث.

(۴) پایگاه. بقول برهان و بحر و سروری و ناصری
و جهانگیری و رشیدی و مؤیّد و جامع بمعنی قدر و منزلت
(سعدی ے) بعقلش نباید نخست آزمود ؎ بقدر
هنر پایگاهش فزود ؎ صاحب ناصری صراحت
مزید کند که مخفّف پایه گاه است (انوری ے)
هم دست تو دستگاه روزی ؎ هم صدر تو پایگاه
والا ؎ (حکیم زجاجی ے) بهر یک از ان مهتران
گفت شاه ؎ که افزون کند جمله را پایگاه ؎
خان آرزو در سراج گوید که مجاز است و مخفّف
پایه گاه و این خالی از تکلّفی نیست چه پایه بمعنی قدر
و مرتبه نیز مجاز است **مؤلّف** عرض کند که اتّفاق
داریم با صاحب ناصری و جامع که محقّقین اهل
زبانند و اشکال خان آرزو نسبت محاورهٔ
زبان شان هیچ (اُردو) قدر. مونث. مرتبه. مذکر.

(۵) پایگاه. بقول برهان و بحر و ناصری و جهانگیری
و رشیدی و جامع بمعنی پایاب یعنی رودخانه که
پای بته آن رسد و از انجا گذر توان کرد (فردوسی

۵) بدریا ہمی کرد پای آشناہ ؛ بیامد بجائی کہ بد
پائگاہ ؛ **مولف** عرض کند کہ مجاز معنی حقیقی
است (اُردو) دیکھو پایاب کے پہلے معنے۔

پای گذار | اصطلاح۔ بقول برہان ورشیدی
وبہار وانند بضم کاف فارسی کنایہ از مددگار (حکیم
سنائی ۵) بود تو شرع بر تواند داشت ؛ زانکہ
او روشن است و بود تو تار ؛ دین نیاید بدیہت
یا بود است ؛ مرترا دست مرد پای گذار ؛ خان آرزو
در سراج گوید کہ پای بمعنی قوت است وگذار بمعنی
کنندہ چنانکہ کارگذار **مولف** عرض کند کہ درست
گوید و موافق قیاس (اُردو) مددگار۔ بقول آصفیہ
اسم مذکر۔ معاون۔ حمایتی۔ پشتی بان۔ مدد کرنے والا

پای گذاری | اصطلاح۔ بقول مؤید کنایہ
از مددگاری **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است
کہ یای مصدری در آخر (پای گذار) مرکب شدہ
(اُردو) مددگاری۔ اعانت۔ مونث۔

پای گذاشتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول آصفی
مرادف پانہادن (صائب ۵) دران محفل کہ
نبود روی گرمی پای نگذارم ؛ سپندم از حریر
شعلہ پا اندازمی خواہم ؛ **مولف** عرض کند کہ
موافق قیاس و قریب بمعنی حقیقی است (اُردو)
دیکھو پانہادن در چیزی۔

پای گرفتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول آصفی
مرادف پاگرفتن کہ بجایش گذشت شامل ہرہمہ
معانیش و نیز بمعنی حقیقتش یعنی قدم بوسی کردن
(اشرفی سمرقندی ۵) مردمی ہر لحظہ دست
او ببوسد در عنان ؛ سروری ہر لحظہ پای او بگیرد
چون رکاب ؛ (اُردو) دیکھو پاگرفتن۔ قدم بوس ہونا

پای گشادن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
برہان باکاف فارسی (۱) کنایہ از باز آمدن
یعنی اینکہ قبل ازین نمی آید و حالا می آید و (۲)
طلاق دادن و (۳) بمعنی گریختن **مولف** عرض
کند کہ (پای کشادن) بکاف عربی بہمین معنی گذشت
وہمان اصل است واین مزید علیہ آن دکاف

فارسی عوض کاف عربی است مخفی مباد که گشادن مبدّل کشادن است که بجایش می آید (اُردو) دیکھو پای کشادن۔

پای گل اصطلاح۔ بقول بہار و انند جای زیر گلبن که مستان و تماشائیان موسم در انجا و اکشنند و از شراب دماغ تر سازند (شوکت ے) زاہد بسرت ہوای دل نیست ؛ مغز تو ہوای پای گل نیست ؛ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) درخت گل کے نیچے کی زمین جو سرو رہتی ہے۔ مونث۔

پانگه اصطلاح۔ بقول برہان و انند و موئید مخفف پایگاه که گذشت (اُردو) دیکھو پایگاہ۔

پای گیر اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و انند بمعنی پابند و مقیّد (اسیر لاہجی ے) بقید زلف تا جانم اسیر است ؛ دلم در دام فتنه پای گیر است ؛ **مولّف** عرض کند که اسم مفعول ترکیبی موافق قیاس (اُردو) مقیّد۔ پابند۔

پای لغز اصطلاح۔ بقول برہان و بحر مرادف معنی اوّل پالغز (خواجه نظامی ے) مبادا که شه را رسد پای لغز ؛ که گردد سر ملک شوریده مغز ؛ صاحبان بہار عجم و ناصری این را مرادفش بہر دو معنی گفته اند **مولّف** عرض کند که چرا نباشد این مزید علیه آنست (اُردو) دیکھو پالغز۔

پای لغزانیدن مصدر اصطلاحی متعدّی پای لغزیدن است که می آید و (پای بقا لغزانیدن) کنایه از گریختن (کمال اصفہانی ے) سخاوت است که دست یسار تنگ کند ؛ شجاعت است که پای بقا بلغزاند ؛ (اُردو) باعث لغزش ہونا لغزش کرانا۔

پای لغز رسیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که واقع شدن لغزش سند این بر (پای لغز) از کلام خواجه نظامی گذشت و این مزید علیه (پالغز رسیدن) است که بجایش گذشت (اُردو)

لغزش واقع ہونا۔

(الف) **پای لغزیدن** مصادر اصطلاحی۔

(ب) **پای لغزی شدن** صاحب آصفی ذکر (الف) کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ لغزش پا واقع شدن است (۱) بمعنی حقیقی و مجازاً (۲) گناہ و جرم واقع شدن و پالغز کہ گذشت حاصل بالمصدر این و پالغزی بزیادت تحتانی در آخر ہم حاصل بالمصدر رش و (ب) کہ مرکب است از پالغزی مرادف (الف) (ظہوری ہے) پای لغزی شد ظہوری ہوشدار ؛ طرہ از چاہ ذقن دل پرگشست ؛ (**اُردو**) الف و ب (۱) پاؤں پھسلنا۔ بقول آصفیہ۔ پاؤں رپٹنا۔ دیکھو ازجا رفتن پا (۲) لغزش واقع ہونا۔

پای ماچان اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و سروری و ناصری و رشیدی و موید (۱) صف نعال و (۲) مرادف (پای پاچان) کہ گذشت (حکیم خاقانی ہ) ہوای خواست تا کسانیکہ بہ سزای پای ماچان گوفتار باشند و از رنگ در صف بالا برنزی جو ید ؛ گرفتم دست و افگندم بصف پای ماچانش (مولوی معنوی ہ) آدم از فردوس و از بالای ہفت ؛ پای ماچان از برای عذر رفت ؛ خان آرزو در سراج بر پای ماچان گوید کہ ماچ بمعنی بوسہ است و معنی ترکیبی آن پاپوش و الف و نون افادۂ معنی نسبت کند و بمجاز آن مکان را گویند کہ برای پاپوش آمدہ آنجا ایستادہ شوند چنانکہ رسم قلندران و صوفیان است و فرماید کہ از شعر مولوی چنان معلوم میشود کہ بمعنی عذر خواہی گناہان است پس بای ظرفیہ درینجا محذوف است چنانکہ در استعمال شائع یعنی بپای پاچان کہ صف نعال است **مولف** عرض کند کہ این مبدل پای پاچان است کہ گذشت چنانکہ سپارو ک و سمارو ک و صراحت ماخذش در انجا کردہ ایم در شعر خاقانی (صف پای ماچان) نوشتہ مقصودش از صف

این سزا برای تذلیل بصف نعال می دہند مجازاً مجرّد (پای ماچان) را برای صف نعال ہم استعمال کردہ باشند و در کلام مولوی معنوی ہم (پای ماچان) بہمین معنی مستعمل شد یعنی آدم برای عذرخواہی بحالت (پای ماچان) پیش خداوند تعالی رفت خان آرزو در تعریف ماخذ این سکندری خوردہ و کار از غور و معنی لفظی نگرفتہ (اُردو) (۱) جوتیوں کا مقام۔ مذکّر (۲) دیکھو پای پاچان۔

پایمال اصطلاح۔ بقول بحر وانند بمعنی پامال و خراب **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ پامال است کہ بجایش گذشت (ظہوری ؏) بیفائدہ پامال گشتیم ؎ دستی نگرفت دست ما را ؎ (اُردو) دیکھو پامال۔

(الف) **پایمرد** اصطلاح۔ صاحبان برہان و
(ب) **پایمردی** بحر و بہار و سروری و ناصری و جہانگیری و رشیدی و مؤیّد و سراج ذکر (الف) کردہ اند و صاحبان بحر و مؤیّد وانند (ب) را آوردہ **مولّف** عرض کند کہ ہر دو مزید علیہ پامرد و پامردی است کہ بجایش گذشت (حکیم خاقانی الف) ای زہر تو دستگیر تریاق ؎ دی درد تو پایمرد درمان ؎ (انوری الف) گفتم کہ پایمرد وسیلت کہ باشدم ؎ گفتا کہ بہتر از کرم او کسی دگر ؎ (سعدی ب) حقا کہ با عقوبت دوزخ برابر است ؎ رفتن بہ پایمردی ہمسایہ در بہشت ؎ (اُردو) دیکھو پامرد و پامردی

پای مرکب اندر آمد مقولہ۔ بقول بہار وانند۔ ای لغزید و بیفتاد **مولّف** عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت و موافق قیاس ہم نیست و سند استعمال ہم پیش نہ شد بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اُردو) لغزش واقع ہوئی۔ گر پڑا۔

پای مزد اصطلاح۔ صاحبان برہان و رشیدی و بحر و بہار و مؤیّد و سروری ذکر این کردہ اند۔ **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ پامزد است کہ گذشت و صراحت معنی بر پارنج گذشت (استاد

حلّاجی ے) ہمہ پای مزو غلامان تست ؛ بمن بو از امروز فرمان نیست ؛ (اُردو) دیکھو پامزد اور پائیچ

پای موز اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نوعی از کبوتر باشد **مؤلّف** عرض کند کہ معاصرین عجم بدون تحتانی سوم (پاموز) بر زبان دارند و این قسم کبوتر پرہای دراز بر پا دارد کہ موزہ را ماند و نتیجۂ پایش از کثرت پرہا بنظر نیاید ہای ہوّز حذف شدہ پاموز باقی ماند (اُردو) پاموز ۔ بقول آصفیہ اردو ایک قسم کبوتر کی جن کے پنجے موزون کی طرح پرون سے ڈھکے ہوتے ہین **مؤلّف** عرض کرتا ہے کہ یہہ فارسی زبان کا لفظ ہے جسکو صاحب آصفیہ نے تسامحاً اردو کہا ہے ۔

پایین اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر یای تحتانی و سکون نون (۱) بمعنی زیر و تحت و (۲) کم قیمت و محقّر **مؤلّف** عرض کند کہ مخفّف پائین است کہ می آید بحذف یک یا و معنی دوم مجاز آن و لیکن بدون سند استعمال ہر دو معنی را تسلیم نہ کنیم از ینکہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محقّقین زباندان و اہلزبان ازین لغت مخفّفہ ساکت (اُردو) (۱) دیکھو پائین (۲) کم قیمت ۔

پایندا ز اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ہمان پانداز کہ بالا مذکور شد **مؤلّف** عرض کند کہ مزید علیہ آن بحذف الف چہارم کہ اصل این (پای انداز) بود (اُردو) دیکھو پانداز ۔

پایندان اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع و سراج بفتح ثالث و دال ابجد بالف کشیدہ بر وزن آصفخان (۱) صفّ نعال و کفش باشد (منجیک ے) ماہ را در محفل خورشید من ؛ جای اندر صفّ پایندان بود ؛ صاحب سروری این بیت را از منجیک نداند ۔ صاحب ناصری گوید کہ جہانگیری این را پابندہ بموحّدہ سوم دانستہ ۔ صاحب رشیدی ہم

نقلش برداشته گوید که صفّ نعال را پابندان بموحّده سوم ازان گویند که مردم درگاه کنند کفش وپوشیدن کفش انجا مقام کنند وپای بند شوند **مولّف** عرض کند که یکی از معاصرین عجم می فرماید وقولش قرین قیاس است که اصل این پای بندان بود بمعنی بند کننده پای که مردمان در صفّ نعال از رفتار باز مانند وایستاده یانشسته کفش را از پا دور کنند یا در پاکنند موحّده حذف شده پایندان باقی ماند (اُردو) وہ مقام جہان جوتیان چھوڑتے ہین اور پہنتے ہین۔ مذکّر۔

(۲) پایندان۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری ورشیدی وجامع وسراج بمعنی ضامن وکفیل (مولوی معنوی ے) دی ہمی گفتی که پایندان شدم ؛ که بود تا فتح ونصرت ومبدم ؛ هرکه پایندان او شد وصل یار ؛ او چه ترسد از شکست کارزار ؛ (ابن یاوے) مشتری صد سال دیگر در بقا ؛ گشته پایندان مجدالدین علیست ؛ (مؤیدالدین ے) رزق را دست تو پایندان شد ؛ علم را کلک تو پایندان باد ؛ صاحب رشیدی بحوالهٔ سامانی صراحت مزید کند که ضامن را ازان (پابندان) به موحّده سوم گویند که کفالت پابند ضامن ومضمون عنه هردو باشند۔ صاحب مؤیّد بذکر معنی بالا گوید که میانجی است که بتازیش ضامن خوانند **مولّف** عرض کند که درینجا هم اصل این پای بند است وموحّده حذف شد والف ونون زائدتان در آخرش آوردند ضامن وکفیل پابند ضمانت وکفالت است ازینجاست که اورا بدین اسم موسوم کردند (اُردو) ضامن کفیل۔ ضمانت دار۔

(۳) پایندان۔ بقول برہان وناصری بمعنی میانجی کننده۔ خان آرزو در سراج این معنی ومعنی ضمان را واحد دانند **مولّف** عرض کند که در معنی میانجی وضمان فرق است۔ میانجی قاصد را گویند وضمان ضامن وکفیل را پس این را مبدّل پایندان دانیم که بموحّده اوّل گذشت چنانکه تب وتپ

وصراحت ماخذش ہمدر انجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو اٹک

(۵) پایندان ۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری وجامع بمعنی رہن وگرو (حکیم نزاری قہستانی ؎) ای پسروام خواہ روز پسین ۞ جان ستاند برہن وپایندان صاحب رشیدی بحوالۂ سامانی گوید کہ بمعنی مرہون نیز آوردہ اند وحق آنست کہ در جمیع ابیات معنی کفیل وضامن درست می آید وحاجت بمعانی دیگر نیست ؏ فرماید کہ در نسخ معتبرۂ مثنوی مولوی پایندان بہا وپایند شد نہ بہ بای موحدہ واز مردم معتبرہ نیز چنین شنیدہ شد کہ جہانگیری گفتہ وتخطیہ سامانی محض بقیاس است خان آرزو درسراج بذکر این گوید کہ بعضی بمعنی مرہون نوشتہ اند وانہمہ راجع بمعنی میانجی گری است **مولف** عرض کند الحق درشعر بالا پایندان بمعنی کفالت بہتر از رہن است ولیکن باعتبار ناصری وجامع کہ اہل زبانند استعمال این بمعنی رہن وگرو ہم درست دانیم کہ مجاز معنی دوم است (اُردو) رہن ۔ دیکھو بند کے سولھویں معنے ۔ کفالت ۔ مونث ضمانت

(۶) پایندان ۔ بقول برہان بمعنی در قید وبند کسی بودن ۔ خان آرزو درسراج بذکر این گوید کہ انہمہ راجع بمعنی میانجی گری است **مولف** عرض کند کہ اصل این ہم پای بندان است مزید علیہ پای بند وپای بند مزید علیہ پابند پس معنی بیان کردۂ برہان بشکل مصدر درست نیست ومعنی این پابند است وبس (اُردو) دیکھو پابند

(الف) **پایندانی** اصطلاح ۔ الف بقول
(ب) **پایندانی کردن** انند بحوالۂ فرہنگ

بمعنی ضمانت وکفالت و(ب) بمعنی ضمانت وکفالت کردن وکفیل شدن صاحب موید نسبت الف متفق با انند **مولف** عرض کند کہ بزیادت یای مصدریست بر لفظ پایندان کہ بمعنی ضامن گذشت مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم برزبان ندارند (اُردو) (الف) ضمانت ۔ کفالت ۔ مونث (ب) ضامن ہونا ۔ کفیل ہونا ۔

(الف) **پایندگان** اصطلاح ۔ الف بقول

(ب) **پایندگی** سروری و مؤیّد و انند چیز یا کسی را نیز گویند که چیزی را در نظر داشته باشد و

(ج) **پایندن** باقی باشد و فانی نشود چون چشم از ان بر ندارد - صاحبان سروری و ناصری

(د) **پاینده** بهشت و دوزخ و عرش و کرسی و مؤیّد و سراج بر معنی اوّل قانع (سعدی ؒ)

و امثال آنها (شیخ نظامی ؒ) پیش وجود همه آیندگان ؛ بسی بر سر خلق پاینده دار ؛ بتوفیق طاعت

پیش بقای همه پایندگان ؛ **مؤلّف** عرض کند دلش زنده دار ؛ (ناصری ؒ) خوشی های دنیا

که جمع (د) است بقاعدۂ فارسی و (ب) حاصل بالمصدر چو پاینده نیست ؛ بر و دل نهادن چو شاینده

از پائیدن (ظهوری ؒ) خضر و قسم عمرم از عشق تو نیست ؛ خان آرزو در سراج نسبت معنی دوم

در پایندگی است ؛ منّت هر لحظه مردن در غمت گوید که غالب که این تصحیف پابند بباى موحّده

بر زندگی است ؛ و (ج) بقول انند بحوالۂ فرهنگ است **مؤلّف** عرض کند که بمعنی اوّل اسم فاعل

فرنگ بمعنی توقّف نمودن **مؤلّف** عرض کند که این مصدر پائیدن است که می آید و بمعنی دوم مجاز

مرکب از پائین است بحذف یک تحتانی و موافق آن و هیچ تعلّق با پابند ندارد چنانکه خان آرزو

قیاس و لیکن محققین مصادر این را ترک کرده اند خیال کرده (**اُردو**) الف همیشه رہنے والے

اگر سند استعمال بدست آید مستعمل دانیم - حالا (ب) ہمیشگی - پایندگی - مؤنّث (ج) توقف کرنا

مصدر یست متروک - صاحب برهان نسبت (د) (د) (۱) ہمیشہ رہنے والا (۲) وہ شخص جو کسی

گوید که بر وزن سازنده (۱) بمعنی همیشه و جاوید چیز پر آنکھ لگایا ہوا ہو اور اس پر سے آنکھ نہ ہٹائے

و دائم و باقی و مدام و هر چیز که فانی نشود مثل بهشت **پای نسب** اصطلاح - بقول بحر (۱) بمعنی توت

و دوزخ و امثال آن و (الف) جمع این و (۲) آبا و اجداد و آن عبارت از درستی نسب باشد و

(۲) بمعنی شرمنده و (۳) بی رونق - صاحبان مؤیّد وانند بر معنی اوّل قانع مولّف عرض کند که معنی اوّل موافق قیاس است که پای بمعنی پایه و بنیاد آمده نسبت معنی دوم و سوم که با قیاس تعلّق کم دارد مشتاق سخن استعمال می باشیم که محققین اهل زبان و معاصرین عجم ازین معنی سکوت ورزیده اند (اُردو) (۱) آبا و اجداد کی قوت یعنی نسب کی خوبی (۲) شرمنده (۳) بے رونق۔

پای نظر در گلِ فرو رفتن مصدر اصطلاحی - بقول بحر (۱) فریفته شدن و شیفته و عاشق کسی گشتن مولّف عرض کند که (۲) معنی این محو نظاره شدن است و این کنایه باشد و معنی اوّل مجاز مجاز (اُردو) (۱) فریفته اور عاشق ہونا (۲) محو نظاره ہونا۔

پای نهادن بچیزی مصدر اصطلاحی - بهار ذکر این کرده بر معروف قانع - صاحبان انند و غیاث (پای نهادن بر چیزی) را کنایه از ترک کردن آن چیز گفته اند مولّف عرض کند که مرهند علیهم همان (پا نهادن بچیزی) است که بجایش گذشت (اُردو) دیکھو پا نهادن بچیزی۔

پایی اصطلاح - بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بکسر تحتانی و نون بمعنی سفاهت و فرومایگی - مولّف عرض کند که دیگر همه محققین ازین ساکت معاصرین عجم بر زبان ندارند بدون سند استعمال این را تسلیم نه کنیم (اُردو) سبک عقلی کمینگی ہونٹ

(الف) **پای ویر** اصطلاح - بقول برهان و بحر و جهانگیری و سروری و مؤیّد و رشیدی و سراج بروزن بام و در بمعنی تاب و طاقت و قدرت و توانائی (فردوسی ۵) ستو و ان همی ساز دیش زال زر * ندارد همی جنگ را پای وپر * مولّف عرض کند که ازهمین سند مصدر ---------

(ب) **پای وپر داشتن** بمعنی طاقت و توانائی داشتن پیدا است و موافق قیاس - صاحبان بهار عجم و رشیدی و (جهانگیری در ملحقات) ذکر این کرده اند (اُردو) (الف) طاقت - قدرت - توانائی

مونث - (ب) طاقت توانائی رکھنا۔ طاقتور ہونا

پای وجود در گل اجل رفتن مصدر اصطلاحی - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی مردن - **مولف** عرض کند کہ کنایہ باشد و موافق قیاس (**اُردو**) مرنا - فوت ہونا -

پایون بقول برہان و سروری و جامع بروزن قارون بمعنی پیرایہ و آرایش و زیور - صاحبان جہانگیری و رشیدی بر پیرایہ قانع - خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ لیکن صحیح بذیون است بمعنی نوعی از حریر کہ می آید **مولف** عرض کند کہ ہیچ تعلق بابذیون ندارد و این بنفسہ اسم جامد فارسی قدیم است (**اُردو**) پیرایہ - بقول آصفیہ - فارسی - مذکر - زیور - آرایش - زینت -

پای وند اصطلاح - بقول برہان و رشیدی و سروری و موید بمعنی پای بند است **مولف** عرض کند کہ مبدل آن چنانکہ آب و آو (**اُردو**) دیکھو پای بند -

پاپولین اصطلاح - بقول صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی مکان **مولف** عرض کند کہ حقیقت این بر (پاولون) بیان کردہ ایم جزین نیست کہ این مفرس است از لغت انگلیسی زبان (**اُردو**) دیکھو پاولون

پایہ اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و موید و جامع و بہار بروزن سایہ (۱) بمعنی قدر و مرتبہ (انوری سے) بر پایۂ تو پای توہم نسپردہ * بر دامن تو دست معانی نرسیدہ * (امیر خسرو سے) سر افسروران سلطان آفاق * بپا پایہ ہم سر بر عرش ہم ساق * (سعدی سے) دریغ آدمم با چنین مایۂ * کہ جیبم ترا ز چنین پایۂ * خان آرزو در سراج گوید کہ مجاز بمعنی اعلی باشد **مولف** عرض کند کہ این مرکب است از پای و ہای نسبت و معنی لفظی این منسوب بہ پای و کنایہ از قدر و مرتبہ و چنانکہ بلند پایہ (**اُردو**) پایہ - بقول آصفیہ - فارسی

مذکّر۔ رتبہ۔ درجہ۔

(۲) پایہ۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و موئید و جامع بمعنی بنای عمارت (سعدی سہ) اوّل اندیشہ انگہی گفتار ٭ پایہ پیش آمدست و پس دیوار ٭ صاحب سروری بہ سند ہمین شعر سعدی بمعنی ستون گفتہ۔ صاحب رشیدی صراحتاً مزید کند کہ بر ستون نیز اطلاق کنند بر سبیل مجاز۔ خان آرزو در سراج بمعنی اصل گفتہ **مولّف** عرض کند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پا و کنایہ باشد از بنای عمارت و ستون را پایہ گفتن ہم من وجہ درست است کہ آنہم زیر سقف مکان پایہ را ماند **(اُردو)** پایہ کہہ سکتے ہین۔ اسم مذکّر۔ بنای عمارت۔ نیو۔ صاحب آصفیہ نے پایہ بہ این معنون کو ترک فرمایا ہے درحالیکہ اردو مین مستعمل ہے جیسے اس کام کا پایہ پڑ گیا۔" آپ ہی نے پایہ کے ذیل مین کھم۔ تھم کا ذکر فرمایا ہے۔

(۳) پایہ۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و موئید و جامع بمعنی زینہ و نردبان (ابن یمین سہ) چون نہد بر پایۂ منبر زبہر وعظ پای ٭ آنکہ چون گرد بیان دارد بعصمت اشتہا ٭ صاحب ناصری گوید کہ ہر چہ بترتیب بنا کنند۔ صاحب رشیدی گوید کہ ہر مرتبہ از زینہ و منبر و پلہ و درجۂ نردبان خان آرزو در سراج گوید کہ ہمین اصل است یعنی درجۂ نردبان و امثال آن **مولّف** عرض کند کہ اینمعنی ہم مجاز است کہ معنی حقیقی این منسوب بہ پاست و ازینکہ زینہ با پای نسبت دارد۔ فارسیان آن را بپایہ موسوم کردند و خصوصیت با یک پایۂ زینہ و منبر ندارد بلکہ مجموعۂ زینہ را ہم خان صاحب پایہ گویند چنانکہ پایۂ بام بر زبان معاصرین عجم است و تعریف صاحب ناصری بہتر از دیگر ہمہ محققین باشد **(اُردو)** پایہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ پاگہا۔ زینہ۔ سیڑھی۔ قدمچہ۔ تھم۔ کھم۔ مذکّر۔

(۴) پایہ۔ بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع بمعنی پایاب (حکیم فرالادی سہ) جودی

چنان رفیع ارکان ؛ عمان چنان شنگرف مایہ ؛
از گریہ و آہ آتشینم ؛ گاہی سرہ است و گاہ پایہ ؛
خان آرزو در سراج گوید کہ بدینمعنی مرکب است
از پای معروف وہای نسبت یعنی جائیکہ پای
بدان رسد و مقابل آن سرہ است بمعنی غرقاب
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو)
دیکھو پایاب۔
(۵) پایہ۔ بقول برہان بمعنی باریدن باران۔
صاحبان جہانگیری و سروری و جامع و سراج
گویند کہ فرو ریختن باران در یکجا (حکیم آذری ؎)
سنگ بسیار ریخت بر یاران ؛ ہمچو ژالہ ز پایہ
باران ؛ **مولف** عرض کند کہ مقصود محققین
فرو ریختگی باران است در یکجا یعنی کثرت و زور ش
چنانکہ بر راہ ہا جوی پایاب روان شود ما باعتبار
سروری و جامع کہ محققین اہل زبانند این را تسلیم
کنیم د من وجہ از سند آذری ہم ہمین معنی پیدا است
مجازاً معنی چہارم دانیم (اُردو) بارش کی کثرت
مونث۔ اور زور جس سے سڑکوں پر پایاب
ندیاں بہیں۔
(۶) پایہ۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری
و جامع بمعنی ضائع و زبون (مولوی معنوی ؎)
جوہر است انسان و چرخ او را عرض ؛ جملہ
فرع و پایہ اند و او غرض ؛ خان آرزو در سراج
بذکر اینمعنی گوید کہ در کلام مولوی معنوی کہ بالا مذکور
شد معنی زینہ بی تکلف درست می شود غایتش
در لفظ عرض اندک تکلیف باید نمود **مولف** عرض
کند کہ قول سروری و جامع کہ از اہل زبانند برای
اینمعنی اعتبار را شاید۔ شک نیست کہ سند بالا بہ
دو معنی شامل (اُردو) ضائع۔ بقول آصفیہ۔
ارکارت۔ نکما۔ رایگان۔ بے سود۔ بہ تہا۔
(۷) پایہ۔ بقول برہان بلغت اہل گیلان بمعنی
چوب تادیب استاد و معلم و آقای تحصیل دار۔ صاحبان
جہانگیری و سروری و رشیدی بر مجرد چوب قانع
(میر قلی میلی در ہجو یکی از بزرگان ؎) شنیدن

از تو خوشست این عتاب بامزہ را ؎ کہ بار بار پایہ
وزن پیلہ خل بلایزہ را ؎ خان آرزو در سراج
با برہان متفق مؤلف عرض کند کہ چوب باریک بہ
تادیب بر پای می زنند ازینجاست کہ این را بپا
موسوم کردند کہ بمعنی حقیقی منسوب بپا است تعمیم
محققین بر تخصیص برہان و خان آرزو فائق (اُردو)
وہ بالکل باریک لکڑی یا بید جس سے استاد
شاگردوں کو سزا دیتے ہیں۔ مؤنث۔ مؤلف

(۸) پایہ۔ بقول رشیدی بمعنی فرع ہر چیز۔ مؤ
عرض کند کہ بدون سند استعمال این معنی را بمجرد
قول رشیدی تسلیم نہ کنیم کہ دیگر ہمہ محققین ازین
ساکت اند جز این نیست کہ رشیدی از پایۂ نردبان
این معنی را پیدا کردہ است (اُردو) فرع۔ بقول
آصفیہ۔ مؤنث۔ شاخ۔ ٹہنی۔

(الف) پایہ بخود چیدن | مصادر اصطلاحی۔

(ب) پایہ بر خود چیدن | بقول انند منزلت
و وقعی بخود قرار دادن (قدسی ؎) لکن انیقدر
موشگافی چو شانہ ؎ ہمچین انیقدر پایہ بر خود چو منبر ؎
صاحبان بحر و وارستہ ذکر (ب) کردہ اند مؤلف
عرض کند کہ موافق قیاس است بلحاظ معنی اوّل
پایہ (اُردو) اپنی عزت اور اپنا مرتبہ قرار دینا۔

پایہ پایہ | اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرہنگ بمعنی درجہ بدرجہ مؤلف عرض کند کہ
قیاس نخواہد کہ (پایہ بپایہ) را بدین معنی گیریم چنانکہ
فارسیان معاصر گویند "او پایہ بپایہ بدین مرتبہ
رسیدہ است" یعنی بتدریج ولیکن استعمال
(پایہ پایہ) ہم خلاف محاورہ نیست بعض معاصرین عجم
تسلیم کنند (اُردو) درجہ بدرجہ۔ بتدریج کہہ سکتے ہیں

پایۂ حوض | اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی
بفتح ہای بی نقطہ و سکون واو و ضاد نقطہ دار
کنایہ از جای رسوائی و بدنامی (نظامی ؎)
بشب زان حوض پایہ ہیچ نگذشت ؎ ہمہ شب
گرد پای حوض می گشت ؎ (خاقانی ؎) پی کیسہ
بوسہ گرد پایۂ حوض ؎ بسی گشتم تو دل در پا نگردی ؎

صاحب بحر گوید که مرادف (پای حوض) است
که گذشت مولّف عرض کند که صراحت ماخذ
(پای حوض) همدرانجا کرده ایم و همان ماخذ این است
که معنی لفظی پایهٔ حوض هم بمعنی تهٔ حوض باشد (اُردو)
دیکهو پای حوض۔

پایه دادن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی مرتبت
دادن و رتبه عطا کردن مولّف عرض کند که
متعلق به معنی اوّل پایه و موافق قیاس (ظهوری
ے) گر بلندیهای عشق اینست خواهد پایه داد ؎
عرش را در سایهٔ کوتاهی دیوارها ؎ (وله ے) پایه
رساند رتبهٔ افتادگی بهم ؎ همّت بلند پایهٔ معراج
می دهند ؎ (اُردو) رتبه عطا کرنا۔

(الف) **پایه دار** اصطلاح۔ الف بقول
(ب) **پایه داشتن** برهان و بحر و بهار و مؤیّد
بروزن مایه دار۔ صاحب قدر و منزلت مولّف
عرض کند که اسم فاعل ترکیبی و (ب) مصدر آن
(ظهوری ے) نداشت دایهٔ منصور پایهٔ چندان ؎
قضیه بر گذر و گر بدار مفت منست ؎ (اُردو)
صاحب مرتبه۔ صاحب منزلت۔ ذی مرتبه۔

پای هر پرده استعمال۔ بقول صاحبان رہنما
و روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار
بمعنی زیر هر پرده مولّف عرض کند که موافق قیاس
است (اُردو) هر پردے کے نیچے۔

پایه شمار اصطلاح۔ بمعنی مرتبه دان مرادف
پایه شناس (عرفی ے) اگر بقصر جلالش روند پایه
شمار ؎ که نیم پایه بود زان شمار سبع شداد ؎
مولّف عرض کند که موافق قیاس است
متعلق بمعنی اوّل پایه۔ اسم فاعل ترکیبی است
(اُردو) مرتبه پہچاننے والا۔ مرتبه شناس۔

پایه شناس اصطلاح۔ بقول بهار و اننده
بمعنی مرتبه شناس مولّف عرض کند که مرادف
پایه شمار که گذشت معاصرین عجم بر زبان ندارند
موافق قیاس است (اُردو) مرتبه شناس اس
شخص کو کهه سکتے هین جو صاحب بصیرت هو

اور ہر شخص کا رتبہ اور درجہ جانتا ہو۔

پایہ گاہ اصطلاح۔ بقول موید مرادف ہمان پایگاہ کہ گذشت و پایگہ کہ می آید **مولف** عرض کند کہ ہمین اصل است و رسم الخط متقاضی آنست کہ این را بحذف ہای ہوز چہارم پایہ گاہ نویسیم و (پایگہ) مخفف پایگاہ بحذف الف (**اُردو**) دیکھو پایگاہ اور پایگہ۔

پاییدن بقول برہان و ناصری بروزن سائیدن بمعنی (۱) در نظر داشتن و (۲) چشم بر نداشتن و (۳) ہمیشہ و پیوستہ و جاوید و مدام بودن۔ وارستہ فرماید کہ (۴) جستجو کردن۔ صاحب بحر بذکر ہر چہار معنی بالا گوید کہ بمعنی (۵) ایستادن ہم و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این پاید۔ صاحب موارد معنی سوم را ترک کرد کہ اصل است و ترکیب این مصدر از ہمان پای متعلق است کہ بمعنی ہمیشگی گذشت فارسیان یای معروف و علامت مصدر دن بران زیادہ کردہ مصدری ساختہ اند و دیگر ہمہ معانی مجاز معنی سوم است (سعدی ؒ) زہی زمانہ ناپایدار و عہد شکن ٭ چہ دوستی است کہ با دوستان ہمی پائی (امین استرابادی ؒ) دل من گم نشد جائیکہ نتواند شدن پیدا ٭ ولی جائیکہ گم شد گشتن و پائیدنی وارد ٭ (**اُردو**) (۱) نظر میں رکھنا (۲) آنکھ نہ اٹھانا۔ محو ہونا (۳) ہمیشہ رہنا (۴) جستجو کرنا (۵) کھڑا رہنا۔

پائیدن کیش اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر کاف تازی نام جائی است **مولف** عرض کند کہ ازین اجمال بیان بہتر بود ترکش کند و دیگر ہمہ محققین لغات فرس ازین ساکت۔ معاصرین عجم ازین بی خبر (**اُردو**) پائیدن کیش ایک مقام کا نام جس کا احوال مزید معلوم نہ ہو سکا مذکر

پائیز اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری بروزن فالیز (۱) فصل خزان و ایام برگ ریزان و (۲) کنایہ از ایام پیری ہم و بازای فارسی ہم آمدہ (شاعر ؎) گل رفت و لاجباد پائیز ٭ گو

خشک شو این زمان گیا نیز۔ صاحبان سروری ورشیدی بر معنی اوّل قانع۔ خان آرزو در سراج گوید کہ پائزکہ (بیک تحتانی بجایش گذشت) محقق این و نسبت معنی اوّل فرماید کہ غلط است بلکہ خریف را گویند و آن مدّت ماندن آفتاب بود در میزان و عقرب و قوس چنانکہ روزمرّہ گواہ است و قوسی نیز تصریح کردہ چنانکہ پائیز در صفاہان گذرانیدم یعنی موسم خریف در انجا بسر بردم و تحقیق آنست کہ چنانکہ اوّل ربیع را بہار گویند اوّل خریف را پائز گویند و بمجاز سہ ماہ مذکور را ہم صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بذکر معنی موسم خزان گوید کہ (۳) بمعنی حصّہ پائین خانہ۔ صاحب رہنما بر معنی سوم قانع بدین صراحت کہ مطلقاً بمعنی زیر است مولّف عرض کند کہ بمعنی اوّل مبدّل (باریز) است کہ بجایش گذشت موحّدہ بدل شد بہ بائی فارسی چنانکہ تب و تپ و یک رای مہملہ حذف و رای دوم بدل شد بہ تحتانی چنانکہ بر ہرو دبی ہو و بلحاظ ماخذ اصل معنی این موسم خزانست چنانکہ محققین اوّل الذکر نوشتہ اند و معنی دوم مجاز آن و بمعنی سوم مبدّل پائین کہ می آید و سند اوّل تبدیل نون بہ زای ہنوز ہمین یک مثال است و تعمیم معنی سوم بیان کردۂ رہنما درست است (اُردو) (۱) دیکھو باریز کے پہلے معنے (۲) بڑھاپا۔ ایام پیری مذکر (۳) نیچے۔

پائیزہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ وصّاف حکمی باشد کہ ملوک بشخصی دہند و او ہر جا کہ رود ہمہ اطاعتش کنند **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان (پائزہ) کہ بمعنی اوّلش گذشت بیک تحتانی و درین زائد است چنانکہ بست و بیست (اُردو) دیکھو پائزہ کے پہلے معنے۔

پائی کار اصطلاح۔ بقول انند ہمان پاکار کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ پایکار بزیادت تحتانی بر (پاکار) بجایش گذشت و انچہ درینجا بزیادت دو تحتانی نقل کردہ است تسامح صاحب

انندمی نماید دیگر ہیچ معاصرین عجم وہمہ محققین ازین
ساکت (اُردو) دیکھو پاکار اور پایکار۔

پائین اصطلاح۔ بقول سروری بمعنی زیر
باشد ضدّ بالا (شیخ نظامی ے) سہیل سمین گفتا
تدروی ٭ ببازی بود در پائین سروی ٭ صاحب
مویّد گوید کہ ہمان پایان کہ گذشت۔ صاحب بہار
بحوالۂ معاصرین عجم با سروری متّفق مولف عرض
کند کہ شک نیست کہ این مرکّب از پای و (یا ونون)
است کہ افادۂ معنی نسبت کند) بمعنی منسوب بہ پا
ولیکن معنیٔ این مخصوص است برای زیر (اُردو)
نیچے۔ پائین بھی کہہ سکتے ہین۔ صاحب آصفیہ نے
(پائین باغ) کا ذکر کیا ہے یعنی قلعہ کے نیچے کا باغ۔

پائین پرستی اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری
در ملحقات) وبہار وبحر وانند و مویّد کنایہ از اطاعت
وبندگی وخدمتگاری (حکیم فردوسی ے) بدرگاہ
خسرو خرامش کنیم٭ بپائین پرستش رامش کنیم٭
(میر خسرو ے) نداری شرم ازین خورشید نوشاد٭
کنی پائین پرستی چندر ایاد٭ مولف عرض کند
کہ درین اصطلاح از پائین قدم مراد است
و پرستش قدم کنایہ باشد از قدم بوسی و مراد
از خدمت گاری واطاعت وبندگی (اُردو)
اطاعت۔ بندگی۔ خدمت گاری۔ مونث۔

پائین گاہ اصطلاح۔ بقول بہار وانند
پائین گہ طرف پایان کہ مقابل بالین باشد
مولف عرض کند کہ مقام طرف پای وموافق
قیاس است (میر خسرو ے) کنم صد سال
اگر خدمت وگر دیرہ٭ شوم صد پایہ از پائین
گہ ست زیرہ٭ مخفی مباد کہ گاہ ومخففش گہ ہر دو
یکی است (اُردو) پائنتی۔ بقول آصفیہ
پلنگ کا وہ حصہ جس طرف پاؤن پھیلاتے ہین
سرہانے کے خلاف مولف عرض کرتا ہے
کہ پلنگ کی تخصیص نہین۔ پاؤن کی جانب کو
پائینتی کہتے ہین۔ مونث۔

بای فارسی با بای فارسی

(الف) پتپنگ | (الف) بقول برہان و ناصری
(ب) پچپنگ | بکسر اوّل بر وزن خشتنگ (۱)
خوشۂ کوچک از خرما و انگور باشد و (۲) پارۂ خوشہ
هم - صاحب سروری بر معنی دوم قانع و فرماید که
در شرفنامه بهردو بای تازی آمده - صاحب مؤید هم
بر معنی دوم قناعت کرده و بکاف عربی و فارسی هردو
آورده - صاحب جامع هم از معنی اوّل ساکت و
بکاف عربی آورده **مؤلف** عرض کند که این
مبدل پتپک است که بهردو موحده و کاف تصغیر
گذشت و ما همه را انجا اشارۂ این کرده ایم و اگر
باکاف فارسی سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد
که (ب) مبدل (الف) باشد چنانکه گند و گنده و معنی
دوم اصل است و معنی اوّل مجازش **(اُردو)**
(۱) دیکھو پتپک (۲) خوشۂ انگور یا خرما کا حصّہ۔ گچّر

پپره بقول برهان بفتح اوّل و ثانی و رای بی نقطه
بلغت زند و پازند پیر را گویند در مقابل جوان
صاحب ناصری گوید که پیره به تحتانی دوم هم گفته اند
و یحتمل که پیره را برهان پپره خوانده باشد چه پیره
جوان معروف و پیره به تحتانی دوم بمعنی مرشد نیز
مؤلف عرض کند که از ینکه دیگری از محققین با
صاحب برهان نیست و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند
و سند استعمال هم پیش نشد ما با صاحب ناصری
اتّفاق داریم که تصحیف کتابت از برهان راه یافته باشد
و آنچه به تحتانی دوم می آید اصل باشد **(اُردو)**
دیکھو پیره - بڈّھا - نا کرّ -

(الف) پپرپشید | (الف) بقول صاحب برهان
(ب) پپرپشیدن | و ناصری و انند بر وزن اندیشید
پریشان و پراگنده ساز و چه پپرپشیدن بمعنی پریشان
و پراگنده کردن آمده **مؤلف** عرض کند که درین
لغت تسامح برهان دانستیم که موحدۂ اوّل را بای
فارسی نوشت ولیکن صاحب ناصری که محقق اهل زبان
است با اوست - موحده به بای فارسی بدل میشود
چنانکه تب و تپ و جا و ارو که (الف) را مبدل بپرپشید
دانیم که بموحدۂ اوّل گذشت - صاحب بحر (ب) را

قائم کرده بعد طبع خط بر وکشیده است و صاحب موارد (ب) رامعنی پریشان وپراگنده کردن نوشته و باشارهٔ برهان (الف) رامضارع آن گفته و صاحب نوادر این راتتک کرده بخیال ما پریشیدن کہ می آید اصل است و پپریشیدن مزید علیہ آن بزیادت موحّده ورا ولش و (ب) مبدّل آن بہ تبدیل موحّده با بای فارسی۔ اگر صاحب ناصری کہ محقق اہل زبانست با برہان ہمزبان نمی بود ما این را تصحیف می دانستیم وحالا چارۂ جزین نیست کہ این را صحیح ومستعمل دانیم (اُردو) دیکھو پریشیدن۔

پپلپس بقول برہان وجہانگیری ورشیدی بفتح اوّل وسکون ثانی ولام مضموم بسین بی نقطہ زده ترتیبی کہ از نان خشک وروغن ودوشاب سازند وبعضی گویند اشکنہ (بسحاق اطعمہ) مراد و رشتہ ہمین قلیہ است ودر دل اوست ٭ ولی چہ سود کہ ہست او چو پپلپس از دل دور ٭ صاحب سروری صراحت مزید کند کہ بضم اوّل در تحفۃ السعادت طعامی باشد بغایت سہل امّا معنی اوّل اصح است چہ ہم او گوید (ے) دگر پر دل ہپلس از آنمیان ٭ بشد در پس نان خشکی نہان ٭ صاحب ناصری می فرماید کہ اشکنہ نان خورشی است کہ از روغن وپیاز وآب ونان خشک سازند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بہ بای تازی ہم آمده واغلب کہ بای تازی تصحیف است **مولّف** عرض کند کہ بہ تحقیق ما کہ بر (ہپلس) باہر دو بای تازی گذشت آن اصل است واین مبدّلش کہ ہر موحّده بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ اسب واسپ (اُردو) دیکھو ببلبس۔

پپلمپا بقول برہان وناصری ومؤیّد وانند با بای فارسی بر وزن مہ سیما بلغت زند وپازند جامہ وقبا را گویند **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اُردو) جامہ۔ مذکّر۔ قبا۔ مونّث۔

بای فارسی بافوقانی

پت بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی (۱) آہاری باشد کہ بر کاغذ و جامہ دہند و (۲) پشم نرمی را نیز گویند کہ از بن موی بُز بروید و آنرا بشانہ برآورند و ازان شال بہا فند و کلاہ نمد و کپنک و امثال آن بمالند و (۳) ہر چیزیکہ آن نرمی داشتہ باشد. صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بر معنی اوّل و دوم قانع. خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و دوم می فرماید کہ (۴) تحقیق آنست کہ بمعنی شوربا ست والہذا در ہندی بمعنی شوربائی آمدہ کہ بیمار را در ہند بلکہ طعام بیمار را پت خوانند و انچہ بہ بای موحّدہ گذشت مخصوص برنج است بخلاف این **مولّف** عرض کند کہ ما این را بمعنی مبدّل بت دانیم کہ بموحّدہ اوّل گذشت چنانکہ اسب و اسپ و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان و معنی سوم مجاز آن و معنی چہارم قائم کردہ خان آرزو بی بنیاد است تسلیمش نہ کنیم کہ معاصرین عجم ہم ازان انکار کنند و محقّقین اہل زبان ہم ازان ساکت (**اُردو**) (۱) دیکھو بت کے پہلے معنے (۲) نرم پشم۔ مونّث (۳) ہر نرم چیز۔ مونّث (۴) شوربا۔ مذکّر۔

پتاره بقول برہان و سروری و ناصری و رشیدی و جامع بروزن شرارہ غرواشہ را گویند و آن دست افزاریست جولاہگان را مانند جاروب کہ با آن آب بر جامہ کہ می بافند پاشند. صاحب جہانگیری می فرماید کہ این را غرواش و غرواشہ نیز خوانند. خان آرزو در سراج گوید کہ بعضی بموحّدہ گفتہ اند و ہمین اصح است **مولّف** عرض کند کہ ما با خان آرزو اتّفاق داریم و صراحت ماخذ ہمدرانجا کردہ ایم و این مبدّل آنست چنانکہ اسب و اسپ (**اُردو**) دیکھو بتارہ۔

پتت بقول برہان و موید و جامع بکسر اوّل بروزن صفت بمعنی توبہ و استغفار. صاحب

ناصری گوید که لغت زند و پازند است (زرتشت بهرام ـه) پتت باید که باشد بوزبانت از پتت روشن کند روح و روانت ؛ و فرماید که این را پتفت نیز گفته اند۔ خان آرزو می فرماید که ظاہراً این مخفف پتفت معلوم۔ صاحب سفرنگ بشرح ہفتمی فقرۂ پند نامۂ سکندر ذکر این کرده **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (**اُردو**) توبہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مونّث۔ استغفار۔ ندامت انفعال۔ افسوس۔ پچھتاوا۔

پتخ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی و خای نقطه دار (۱) مبہوت و متحیّر و حیران و (۲) ابلہ را گویند **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و بس (**اُردو**) (۱) مبہوت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ حیران۔ بھوچکا۔ متحیّر۔ ہکّا بکّا (۲) دیکھو ابلہ۔

پتر بقول برہان و جہانگیری و ناصری و مؤیّد و جامع بروزن شتر تنکه طلا و نقره و مس و برنج و امثال آن که دران اسما و طلسمات و تعویذ نقش کنند (حکیم خاقانی ـه) ہر حمائل که دران تعبیهٔ تعویذ زر است ؛ با زرش دیک و زاہن پتر آمیخته اند ؛ (وله ـه) چشم بد گر بتر آہن و تعویذ نگشت ؛ بند تعویذ ببرّید و پتر باز دہید ؛ صاحب رشیدی گوید که این ہندیست لیکن در شعر خاقانی تبر است و صاحب فرہنگ آنرا پتر خوانده خان آرزو در سراج گوید که میتواند که توافق لسانین باشد **مولّف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است و اتّفاق ناصری و جامع که از اہل لسانند صحّت این لغت را کافی است (**اُردو**) چاندی یا سونے یا پیتل یا تانبے کا وہ پتّر جس پر اسما یا نقشہ یا تعویذی اعداد کندہ کرتے ہین۔ مذکّر۔

پتفت | بقول برہان و موید و انند بفتح اول
و ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی پتپت باشد **مولف**
عرض کند کہ بقول خان آرزو کہ بذیل پتپت گفتہ ہمانا
این اصل است و پتپت مخففش و ہمین است اسم
جامد فارسی (اُردو) دیکھو پتپت ۔

پتفوز | بقول برہان بروزن سرودہ مرادف
بتفوز و پتپوز ۔ صاحب ناصری گوید کہ پدفوز و
بدپوز ہم بہ ہمین معنی (حکیم ازرقی ؎) بند فولاد
برزبان باید ٭ آہواز سر شمر نہد پتفوز ٭ (ناصری
؎) دہان خشک دیگر و پتفوز کف ٭ زبان از دہان
خستہ بیرون زتف ٭ **مولف** عرض کند کہ صراحت
ماخذ بر پتپوز کردہ ایم و صراحت معانی بر پتغور
و این مبدل آنست (اُردو) دیکھو پتپوز و پتغور ۔

پتک | بقول برہان و ناصری و سراج و موید
بضم اول و سکون ثانی و کاف خایسک و چکش
آہنگری و زرگری و امثال آن کہ بعربی مطراق
خوانند (فردوسی ؎) بگردن برآورد گرز گران ٭
ہمی کوفت چون پتک آہنگران ٭ بہار گوید کہ
از اہل زبان بتحقیق پیوستہ کہ این بزرگتر است و
چکش کوچک ترش **مولف** عرض کند کہ ہمین
اصل و اسم جامد فارسی زبان است و بک کہ
بموحدہ و کاف عربی گذشت مخفف و مبدل این
(اُردو) دیکھو بک کے چوتھے معنے ۔

پتکم | ہمان کہ ذکر این بر بشکم گذشت (اُردو)
دیکھو بشکم ۔

پتکن | بقول موید بالکسر با کاف فارسی مفتوح
و مکسور ہمان بتکن کہ گذشت بمعنی اول و ثانی و
بحوالہ ادات گوید کہ با کاف فارسی است و
فرماید کہ او از اعراب ساکت است **مولف**
عرض کند کہ اگر سند استعمال این پیش شود مبدلش
دانیم چنانکہ تب و تپ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان
ازین لغت ساکت اند (اُردو) دیکھو بت کن ۔

پتگیر | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و موید
بروزن کفگیر پرویزن و ماشورہ را گویند ۔ صاحب

رشیدی می فرماید که (تنگبیز) را چنین خوانده باشند که بمعنی باریک بیز است واللہ اعلم۔ صاحب سروری صراحت کاف فارسی کرده۔ خان آرزو در سراج ذکر این ونقل قول رشیدی فرموده **مولف** عرض کند که این مرکب است از پت بمعنی اوّلش وگیر بمعنی خودش اسم فاعل ترکیبی است بمعنی اٰلار گیرنده یا شور یا گیرنده یا هر چیز نرم گیرنده که اینهمه بوسیله پرویزن حاصل شوند (اُردو) دیکھو پرویزن۔

پتل بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وثانی وسکون لام بوریا را گویند (وپتل بند) بوریا باف که می آید **مولف** عرض کند که معاصرین عجم گویند که اسم جامد ژند و پاژند است (اُردو) دیکھو بوریا۔ مذکر۔

(الف) **پتلاو** بقول اننند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم پتر پس در که بدان در را بندند **مولف**
(ب) **پتلاوه** عرض کند که وبگر همه محققین از بن ساکت معاصرین عجم گویند که اسم جامد ژند و پاژند است وهمان که بر بسکله گذشت و(الف) مخفف (ب) می نماید (اُردو) دیکھو بسکله۔

پتل بند اصطلاح۔ بقول اننند بذیل پتل بحوالۂ فرہنگ فرنگ بوریا باف را گویند **مولف** عرض کند که پتل بمعنی بوریا گذشت واین را مرکب کرده اند با بند۔ اسم فاعل ترکیبی وموافق قیاس است (اردو) بوریا باف یعنی بوریا بننے والا۔

پتن بقول بہار واننند به تحریک نام شهری از هند که قماشِ خوب در ان بافند ودر اصل تبای هندیست که تلفظ آن بر غیر هند دشوار است **مولف** عرض کند که فارسیان تای هندی را بتای تازی بدل کرده مفرّس کرده اند (باقر کاشی ۵۰) نگه را پای لغزد در تماشای سراپایش ۞ قماشی همچنین هرگز نیاید از پٹن بیرون ۞ مخفی مباد که پتن بتاء هندی در هندی مطلق آبادی را گویند

و در ہند نام اسمای شہرہا بترکیب است چنانکہ (پاک پٹن) و (چینا پٹن) شہری را مجرّد نام پٹّن نیست الّا اینکہ در مضافات دکن نام موضعی است کہ مستقر تعلقہ اوست (اُردو) پٹّن۔ ہند کے ایک شہر کا نام ہے۔ غالباً پاک پٹن یا چینا پٹن ہوگا۔ جہاں قماش کا کام ہوتا ہے۔ مذکر۔

(الف) پتنک | صاحبان برہان و ناصری و انند و جامع نسبت (ب) گویند کہ بکسر اوّل بروزن

(ب) پتنگ | در تنگ دریچہ و منفذی را گویند کہ در خانہ ہا بجہتہ روشنائی گذارند۔ صاحب

موید این را بہ کاف عربی قائم کردہ گوید کہ اصح بہ کاف فارسی است **مولّف** عرض کند کہ معاصرین سوقیان عجم گویند کہ اصل این تنگ بود بہ کاف فارسی کہ دریچہ تنگی را می گفتند کہ در حصّہ بالائی دیوار برای روشنی و ہوا قائم می کردند و بزیادت موحّدہ بتنگ ہم می گفتند و پس ازان بہ تبدیل موحّدہ بابای فارسی ہمچون اسب و اسپ پتنگ می گویند و بکاف عربی اصلا نیامدہ۔ ما می گوئیم کہ اگر سند استعمال بکاف عربی بدست آید توانیم گفت کہ (الف) مبدّل (ب) باشد چنانکہ کند و گند (اُردو)

روشندان۔ مذکر۔ دیکھو باجنگ۔

پتنہ | بقول انند و ناصری بفتح بای پارسی و سکون تای منقوطہ و فتح نون و سکون ہا نام شہریست بہند در ولایت بہار بر کنار رودی عظیم و اطرافش کشادہ سی ہزار باب خانہ عالی و دوطبقہ و سہ طبقہ مرغوب دران ساختہ شدہ و چون عظیم الشّان پسر بہادر شاہ بن عالمگیر آن شہر را آباد نمودہ بعظیم آباد موسوم و مشہور است مردمش ہندوی و عیسوی و حاکمش انگلیس است **مولّف** عرض کند کہ متّصل کلکتہ واقع است و عظیم آباد و پتنہ بتامی ہندی نام دارد (اُردو) عظیم آباد و پٹنہ۔ مذکر۔

پتنی | بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع بفتح اوّل و ثانی بروزن کفنی طبقی باشد از چوب کہ

بدان غلّه بیفشانند (اثیر الدین اومانی ے) بر سر از بس که زر تازه کشند نرگس تر × پاتنی بر دو سر ش چون دو سپر افسست × صاحب رشیدی گوید که همان پاتنی که بجایش گذشت - خان آرزو در سراج گوید که مخفف پاتنی است **مولّف** عرض کند که ما هم در انجا صراحت کرده ایم که این اصل است و آن مزید علیه این بزیادت الف **(اُردو)** دیکهو پاتنی -

پتو بقول برهان بفتح اوّل وضمّ ثانی (۱) نوعی از پشمینه بافته باشد و بفتح اوّل و ثانی (۲) موضعی را گویند از کوه وغیر آن که پیوسته آفتاب دران بتابد و مقابل آنرا انسر خوانند و (۳) مخفّف پرتو هم (فر الاوی له) بتن بر یکی زنده از پتو × شب و روز بودی بموی و برد × صاحبان جهانگیری و رشیدی بر معنی اوّل قانع - صاحب ناصری بذکر هر سه معنی گوید که ببای تازی نیز درست است و صاحب جامع بر معنی اوّل و دوم قانع - خان آرزو بذکر معنی اوّل گوید که پت بمعنی پشم و بن موا است و پشمینه که از و بافند پتو نام دارد - **مولّف** عرض کند که بمعنی اوّل مرکّب است از پت و واو نسبت چنانکه هند و هندو و بمعنی سوم مخفّف پرتو بحذف واو بمعنی دوم مخفّف پرتو ست که جائی که آفتاب مدام تابد آنرا پرتو گفتند مخفی مباد که بتو به موحّده بمعنی دوم گذشت و آن را مبدّل این دانیم بمچون اسپ و اسب **(اُردو)** (۱) ایک پشمینه کا نام فارسی مین پتو ہے - مذکّر (۲) وه مقام جہان رات نہو ہمیشه آفتاب دکهائی دے - مذکّر (۳) دیکهو پرتو -

پتوازه بقول برهان و سروری و جهانگیری و ناصری و جامع و رشیدی پرواز دو چوب بلندی که هر دو را اندک فاصله از هم دور بر زمین فرو برند و یک چوب دیگر بر بالای آن دو چوب به عرض بندند تا کبوتران و دیگر جانوران پرنده از شکاری و غیر شکاری بران نشینند و آنرا بعربی مبقعه خوانند

(میر غزدری سہ) دریغ و درد که بختم نشند و لیل و
کنون ؛ تفس شکسته و روحم نشسته بر پتواز ؛ (شمس
فخری سہ) ملاذ سیف و قلم خسرو ستاره حشم ؛ که
هست خلق جهان را جناب او پتواز ؛ صاحب
رشیدی گوید که بموحده هم گذشت و بدال مهمله عوض
فوقانی هم می آید۔ خان آرزو در سراج پدواز را مبدل اینجا
گفته مؤلف عرض کند که ما بر بتواز که بموحده گذشت
صراحت کرده ایم که این مبدل آنست حیف است
از محققین که شمس فخری را که بالا مذکور شد در انجا هم
نقل کرده اند (اُردو) دیکھو بتواز۔

پتوله | بقول برهان و (جهانگیری در ملحقات) و ناصری و انند بفتح اول و لام و ثانی بواو رسیده
بافتهٔ ابریشمی منقش کار هندوستان را گویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید که این در هندی
به تای هندی است و چون جامهٔ مذکور مخصوص هند است لفظ هم شاید هندی باشد و می توانیم
که مشترک بود در هر دو زبان **مؤلف** عرض کند که ما این اسم را در هند نشنیدیم اگر بقول خان
آرزو در هند همین اسم بتای هندی باشد فارسیان آنرا مفرس کرده اند به تبدیل تای هندی
به عربی۔ شک نیست این مفرس است (اُردو) پٹولا۔ بقول خان آرزو هندی۔ ایک ریشمی
کپڑے کا نام ہے جس پر نقش و نگار ہوتا ہے۔ مذکر۔

پتوه | بقول انند و غیاث بالفتح نام نوعی از کشتی که از چوب سازند و فرماید که این لفظ هندی
است که کشتی خورد مثل ڈونگی باشد **مؤلف** عرض کند که در هندی این لفظ یافته نمیشود اگر
سند استعمال این در فارسی زبان بدست آید توانیم گفت که اسم جامد فارسی زبان باشد۔ محاورین
عجم ازین ساکت و دیگر محققین هم مجرد قول غیاث و انند اعتبار را کافی نیست (اُردو) ایک مختصر سی
کشتی۔ صاحب آصفیہ نے ڈونگی پر فرمایا ہے۔ اسم مونث۔ وہ چھوٹی سی کشتی جو آمد و رفت کی ضرورت

اور اولے اورے حوائج کے واسطے بڑی کشتی کے ہمراہ یا جہاز کے ساتھ وقت بے وقت اترنے کے لیئے بندہی رہتی ہے۔

پتہ بقول جہانگیری در ملحقات با اوّل وثانی مفتوح نوعی از خنجر باشد و فرماید که این لغت ہندیست **مولّف** عرض کند که ما این را در لغات ہندی نیافتیم۔ بدون سند استعمال این را مفرّس ندانیم (**اُردو**) خنجر۔ مذکّر۔ دیکھو آینہ دست۔

پتیاره بقول برہان وجہانگیری وناصری و رشیدی وجامع با یای حطّی بروزن ہمواره (۱) بمعنی آفت وبلا وحادثهٔ زمانه (انوری ے) چو لطفش آمد پتیارهٔ زمانه ہباست ؛ چو قہرش آمد اقبال آسمان ہدراست ؛ (ابوالفرج رونی ے) بزور عدلش میزانهای ظلم سبک ؛ بعون رائش پتیارہای وہر سلیم ؛ صاحب ناصری صراحت مزید کند که این در اصل (بدیاره) بود یعنی رفیق بدوزشت ومکروه درینصورت ہمه معانی مناسب خواہد افتاد۔ خان آرزو در سراج گوید که بعضی بتقدیم تحتانی بر فوقانی آورده اند وتحقیق ببای فارسی است چنانکه در کتب معتبرهٔ این فن ہست بقول قوسی بلا واستادان بمعانی که صاحب جہانگیری نوشته بمجاز استعمال کرده اند ومعنی حقیقی آن را در ابیات استادان گفتن اشعار را از پایهٔ فصاحت انگندن است **مولّف عرض کند** که ہمین لغت به موحّده ہم گذشت که بر بعض معانی این شامل است وبعض معانی این بر (بتیاره) ہم مرقوم که بموحّده گذشت ولیکن ماخذ بیان کردهٔ ناصری که محقّق اہل زبان است درست معلوم می شود اندرینصورت این را مبدّلش دانیم که موحّده بدل شد به بای فارسی چنانکه اسب واسپ ودال مہمله بدل شد به فوقانی چنانکه زردشت وزرتشت وبخیال ما ہم چنانکه خیال

صاحب ناصری است معنی دوم بر سبیل کنایہ معنی این لغت است و دیگر اکثر معانی مجاز آن (اُردو) آفت - بلا - مونّث -

(۲) پتیارہ - بقول برہان وجہانگیری و ناصری و رشیدی و وارستہ و بہار و جامع بمعنی زشت و مہیب و ناز یبا و مکروہ طبع (فردوسی ؎) جہانی بران جنگ نظارہ بود ؛ کہ آن اژدہا جنگ پتیارہ بود ؛ (والہ ہروی ؎) جان بتن جان بستانند چہ ہامون وچہ کوہ ؛ ہمہ پتیارۂ عفریت عمل در دنیا ؛ **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اُردو) مکروہ طبع مہیب

(۳) پتیارہ - بقول برہان وجہانگیری و جامع بمعنی مکنون (سید ذوالفقار علی شروانی ؎) اندر ضمیر او عیان پتیارۂ از سرّ قدر ؛ و اندر گمان او نہان پر تتۂ نور یقین ؛ **مولّف** عرض کند کہ ما این را بدینمعنی اسم جامد فارسی زبان دانیم کہ ہیچ تعلّق با معنی اوّل ندارد (اُردو) مکنون بقول آصفیہ پوشیدہ کیا ہوا - مخفی -

(۴) پتیارہ - بقول برہان وجہانگیری و رشیدی و جامع بمعنی خجلت و شرمندگی (سیّد ذوالفقار علی شروانی ؎) ای خواجۂ کہ سرعت سائی عزم تو ؛ پتیارۂ تحرّک باد بزان دہد ؛ صاحب رشیدی نسبت سند گوید کہ در بیت سیّد بیغارہ است کہ آنرا پتیارہ خواندہ اند و خان آرزو در سراج مخالف رشیدی است **مولّف** عرض کند کہ از سند بالا (پتیارہ دادن) بمعنی خجل کردن پیدا و بدینمعنی ہم ما پتیارہ را اسم جامد دانیم و ہیچ تعلّق با معنی اوّل ندارد (اُردو) خجلت - شرمندگی - مونّث -

(۵) پتیارہ - بقول برہان و جامع بمعنی شدّت و سختی - صاحب جہانگیری نفاذ حکم را با این نوشتہ مقصودش غیر ازین نباشد کہ سختی و شدّت در نفاذ حکم باشد (سید ذوالفقار ؎) گردش افلاک با پتیارۂ حکمش خجل ؛ صورت تقدیر در آئینۂ علمش عیان ؛ صاحب رشیدی نفاذ حکم را معنی مستقل قرار می دہد **مولّف** عرض کند کہ نفاذ حکم را از

معنی این هیچ تعلّق نیست محقّقین بالا غور بر معنی شعر نکرده اند۔ مجاز معنی اوّل است (اُردو) شدّت سختی۔ موٗنّث۔

(۶) پتیاره۔ بقول برهان وجهانگیری ورشیدی وجامع بمعنی مکر وحیله وفریب ودغا (فردوسی ؎) نیایدز ما باقضا چاره؛ نه سودی کند هیچ پتیاره؛ مولّف عرض کند که مجاز معنی اوّل است ودیگر هیچ (اُردو) مکر۔حیله۔فریب۔مذکّر۔دغا۔موٗنّث۔

(۷) پتیاره۔ بقول برهان وجهانگیری وناصری ورشیدی وجامع بمعنی آشوب وشور وغوغا (فردوسی ؎) هر آن آبداران بصد پاره کرد؛ بسی شور وپرخاش وپتیاره کرد؛ مولّف عرض کند که بدینمعنی اسم جامد دانیم وهیچ تعلّق با معنی اوّل ندارد (اُردو) شور وغوغا۔مذکّر۔

پتیان بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالکسر (۱) بمعنی دشمن و(۲) شکل مهیب و(۳) دیو واهرمن و(۴) مصیبت وسختی مولّف عرض کند که همه محقّقین ازین ساکت ومعاصرین عجم بر زبان ندارند اعتبار را نشاید قیاس ما این است که صاحب انند در فرهنگ فرنگ همان (بتیاره) را دیده باشد که وصل رای مهمله با های هوز در کتابت باشد چنانکه ما بخصوصیت درینجا نقل کرده ایم وصاحب انند آن هر دو حرف را نون خیال کرده باشد ودیگر هیچ (اُردو) (۱) دشمن۔مذکّر (۲) مهیب اور ڈراونی شکل۔موٗنّث (۳) دیو۔مذکّر (۴) مصیبت اور سختی۔موٗنّث۔

پتیر بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اوّل وکسر فوقانی بمعنی بالاپوش که از چرم وجامه سازند مولّف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند ودیگر محقّقین ذکر این نکرده اند بدون سند استعمال این را اسم جامد فارسی زبان تسلیم نه کنیم (اُردو) دیکھو بالاپوش۔

پتیره بقول برهان وجهانگیری ورشیدی وجامع بر وزن کتیره۔ هر چیز که مکروه طبیعت باشد (ز جاجی

۵) ببین می روم زین پتیره سرائی ؛ نماند جہان نام ماند بجائی ؛ صاحب ناصری گوید کہ ہمان پتیاره کہ گذشت والفی ازان حذف شد۔ خان آرزو در سراج این امالۂ پتیالۂ پتیاره گوید یعنی پتیره بہ دو یا کہ یکی ازان حذف شد **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است **(اُردو)** دیکھو پتیاره کے دوسرے معنے

پتیل بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و کسر ثانی فتیلۂ چراغ باشد **مولف** عرض کند کہ فتیلہ اصل است و فتیل مخفف آن و این مبدّلش کہ فا بدل شد بہ بای فارسی ہمچون فیل و پیل و سفید و سپید **(اُردو)** دیکھو بتیلہ۔

پتیل سوز اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ شمعدان را گویند **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس **(اُردو)** شمعدان۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ بتی دان۔ وہ چیز جس مین موم بتی لگا کر جلاتے ہین۔

پتیلہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بروزن و معنی فتیلہ **مولف** عرض کند کہ مبدل فتیلہ باشد چنانکہ سفید و سپید موافق قیاس **(اُردو)** فتیلہ۔ مذکر۔ دیکھو بتیلہ۔

بای فارسی باجیم عربی

پج بقول برہان بفتح اوّل و سکون ثانی بمعنی کوه باشد بعربی جبل خوانند۔ صاحبان جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی گویند کہ این را پژ ہم خوانند۔ صاحب جامع صراحت مزید کند کہ پجار ہم بہ ہمین می آید **مولف** عرض کند کہ پژ کہ می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مبدّل آن چنانکہ کژک و کجک **(اُردو)** پہاڑ۔ مذکر۔

پجار بقول برہان و انند و مؤید و جامع بروزن ہزار بمعنی پج کہ کوه باشد **مولف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پج کہ گذشت و پژ کہ بزای فارسی می آید بمعنی زمین پست و بلند و گل کہنہ است

وبمجاز کوه را ہم گویند و آنچ کہ گذشت مبدّل پژ و این بمعنی حقیقی کوه است و معنی لفظی این زمین پست و بلند وگل کہنہ آرنده وکنایہ از کوه - اسم فاعل ترکیبی است (اُردو) دیکھو پج -

پچاوه بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وفتح واو بمعنی تنور خشت پزان **مولّف** عرض کند اصل این پژاوه بہ زای فارسی است کہ می آید و آن اسم جامد فارسی زبان وصراحت ماخذ ہمدر انجا کنیم و پزاوه بزای عربی مبدّل آن و این مبدّلش چنانکہ سوز و سوج (اُردو) شولا - دکن مین اس بڑے چولہے کو کہتے ہین جس کے ذریعہ سے کچّی اینٹون کو جلائین - صاحب آصفیہ نے پزاوه پر فرمایا ہے - فارسی - اسم مذکر - وه جگہ جہان اینٹین پکتی ہین - پجاوا -

پجبش بقول سروری بفتح باوجیم تازی در فرہنگ (۱) بمعنی نرمۂ بینی و (۲) سستی ورنج ودر نسخۂ دیگر ببای تازی وسین مہملہ ہم آمده **مولّف** عرض کند کہ بجبس بہ موحّده وسین مہملہ گذشت وصراحت ماخذ ہمدر انجا مذکور و این مبدّل آنست چنانکہ تب و تپ وکستی وکشتی و انچہ صاحب جہانگیری این را بمعنی مشقت آورده داخل معنی دوم باشد (اُردو) دیکھو بجبس -

پچول بقول برہان وناصری وانند بہ ضم اوّل بروزن نزول بمعنی بجول است کہ استخوان شتالنگ باشد **مولّف** عرض کند کہ بجول بموحّده بجایش گذشت وبجل ہم ما صراحت ماخذ بر بجل کرده ایم (اُردو) دیکھو بجل کے پہلے معنے

پجیو بقول برہان بفتح اوّل وکسر ثانی وسکون تحتانی وواو اشتغال بامریست کہ غرض ازان اعتقاد بہم رسانیدن مردم باشد بکسی وآنرا سالوسی وریا خوانند - صاحب ناصری صراحت خوشی کند کہ غرض ازان معتقد ساختن خلق بدان شخص است **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است (اُردو) ریا - بقول آصفیہ - عربی - مونّث - نفاق - دورنگی - کپٹ -

بای فارسی باجیم فارسی

پچّاق بقول بہار و وارستہ و انند بہ تشدید جیم فارسی - در نصاب ترکی - کارد (نوقی بزرگ)
۵) شب فراق خروس سحر نفس نکشید ٭ خوش آن زمان کہ سرش را ببرم از پچّاق ٭ **مولف**
عرض کند صاحب لغات ترکی ہم این را ببای موحدہ و بکسر اول بدون تشدید آوردہ و فارسیان
استعمال این کردہ اند بر سبیل تفرّس بہ تبدیل موحدہ بہ بای فارسی چنانکہ اسپ و اسپ (**اُردو**)
چُھری - مونث -

پچان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پیچان **مولف** عرض کند کہ مخفف پیچان
است کہ می آید ولیکن ما استعمال این نہ شنیدیم معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند مشتاق سند
استعمال می باشیم (**اُردو**) دیکھو پیچان -

پچ پچ بقول برہان و جہانگیری و موید و بحر
بضم ہر دو بای فارسی و سکون ہر دو جیم عجمی (۱)
حرف زدن آہستہ را گویند و (۲) کلمہ کہ شبانان
بزرا بدان پیش خود خوانند و نوازش کنند (شمس فخری
۲ب) در رشتہ انصاف جمال الحق والدین ٭
ہرگز سخن بظلم نگویند بہ پچ پچ ٭ از معدلتش گرگ
شبان ہمچو شبانان ٭ خوانند بزان گلہ را جملہ
بہ پچ پچ ٭ صاحب رشیدی گوید کہ بزای فارسی

ہم می آید - صاحب ناصری گوید کہ این را انگاچہ
ہم گویند - بہار و وارستہ و سراج بر معنی اول قانع
(طاہر نصیرابادی در تسمیہ لہ) بفریاد و افغان
بزم شراب ٭ بہ پچ پچ چہ آہستہ در رخت خواب ٭
صاحب جامع گوید کہ ببای ابجد ہم آمدہ **مولف**
عرض کند کہ صراحت ماخذ این ہر دو معنی در موحدہ
کردہ ایم بر (بچ بچ) حیف است از محققین کہ
سند طاہر را در انجا ہم نقل کردہ اند و انچہ بزای

فارسی می آید مبدّل این است (اُردو) دیکھو پِچ پِچ

پِچ پِچہ بقول برہان وبحر وانند بضمّ اول وثالث وبسکون ثانی وفتح جیم فارسی سخنی که در السنه وافواه افتد وہمه کس بطریق سرگوشی وخفیه بہم گویند۔ صاحب جامع بذیل لغت گذشته این را مرادفش گفته **مولّف** عرض کند که ہای نسبت در آخرش زیاده شده است وفرق در معنی این ظاہر است که این مجرّد حرف زدن آہسته نیست بلکه سرگوشی نسبت سخنی است که در افواه افتد (اُردو) اُس خبر کی سرگوشی جسکی افواه ہو۔ مؤنث

پِچِشک بقول برہان وناصری بضمّ اوّل وثانی وسکون شین قرشت وکاف (۱) پشکل گوسفند وبز وامثال آن را گویند وپشکل شتر ہم گفته اند وبقول جامع سرگین گوسپند وامثال آن۔ صاحب مؤیّد بذکر معنی بالا گوید که این معنی در قنیه مذکور است وبحواله شرفنامه گوید که بالفتح وقیل بضمّتین وقیل با بای تازی (۲) بمعنی طبیب وبقول زفانگویا فرماید که (۳) بمعنی گیاه فروش است **مولّف** عرض کند که بمعنی اوّل این مخفف ومزید علیه پاچک است بحذف الف وزیادت شین معجمه چنانکه آبخورد وآبشخورد بمعنی دوم حقیقت این را به بجشک وبجشک بیان کرده ایم که در موحّده به جیم عربی وفارسی گذشت وجزین نیست که این مبدّل پزشک است که می آید وزای ہوز بدل میشود به جیم عربی وفارسی چنانکه سوز وسوچ وسند اوّل تبدیلش به جیم فارسی ہمین لغت باشد (اُردو) (۱) دیکھو پاچک کے دوسرے معنے (۲) و(۳) دیکھو بجشک۔

پِچِکُم بقول برہان وناصری بکسر اوّل بروزن اشکم (۱) بارگاه ایوان وصفّه و(۲) خانه را ہم گفته اند که اطراف آن پنجره وشبکه باشد وفرماید که بفتح ہم آمده و(۳) کرگ را نیز گفته اند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل ودوم قانع (استاد رودکی ؒ) از تو خالی نگارخانۂ چشم ؛ فرش دیبا کشیده در پچکم ؛ (شمس فخری ؒ) رستم عہد شیخ ابو اسحٰق ؛ شاه عادل شہنشه اعظم ؛ آنکه از نوبہار معدلتش ؛

همه آفاق گشت چون پچکم ٭ (فردوسی ص۲)
هزاران بد واندرون پیچ وخم ٭ به پچکم درش سوی
باغ ارم ٭ **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت
این را بر (بچکم وبچکم) ظاهر کرده ایم که در موحده
به جیم عربی وفارسی گذشت واین شامل است
بر همه معانیش (اردو) دیکھو بچکم وبچکم ۔

پچل بقول برہان وناصری وانند بفتح اول
وثانی بروزن کچل شخصی را گویند که پیوسته لباس
خود را ضائع کند وچرکن وملوث گرداند **مؤلف**
عرض کند که همین اصل است واسم جامد فارسی
زبان وانچه به موحده اول گذشت مبدل این
واشارهٔ این ور انجا کرده ایم (اردو) دیکھو بچل ۔

پچو بقول رہنما بحوالهٔ سفر نامهٔ ناصر الدین شاہ
قاجار همان سرگین خشک جانوران که پهن کرده
خشک کنند **مؤلف** عرض کند که همین معنی بر پاچک
گذشت تصرف معاصرین عجم است که در لغت
قدیمهٔ زبان خود کرده اند که الف را از پا حذف
کردند وکاف را به واو بدل کردند چنانکه پوپک و
پوپو دیگر هیچ (اردو) دیکھو پاچک ۔

پچواک بقول برهان وناصری وجامع وانند
ورشیدی با واو بروزن افلاک (۱) ترجمان را گویند
وآن شخصی باشد که لغت زبانی را بزبان دیگر بیان
کند وبقول بعضی گوید که (۲) بمعنی ترجمه است
نه ترجمان ۔ صاحب جهانگیری بر معنی اول قانع صاحب
سروری بذکر معنی دوم اکتفا کرده ۔ خان آرزو در
سراج بذکر قول محققین گوید که می تواند که این لفظ
ماخوذ از پچو که مخفف آن پچ باشد بمعنی آهسته گفتن
بهمدیگر وکلمهٔ اک برای نسبت باشد پس معنی ترکیبی
این چنین بود که حرفی باشد که مثل سخن گفتن بهمدیگر
بود وآن ترجمه است وبرین تقدیر بضم اول خواهد بود
نه فتح چنانکه عامهٔ ارباب فرهنگ ها گفته اند **مؤلف**
عرض کند که ما صراحت این بر بچواک کرده ایم که بموحده
اول گذشت (اردو) دیکھو بچواک ۔

پچول بقول انند ومؤید بضم اول و واو مجهول

بمعنی شتالنگ **مولف** عرض کند که ظاهراً مبدل بجول است که بموحدہ وجیم عربی گذشت چنانکه اسب واسپ وجوجہ وچوچہ حقیقت ماخذ بر بجل گذشت (اُردو) دیکھو بجل۔

پچوہ بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وجامع و (ناصری بذیل بچواک) بفتح اوّل وضمّ ثانی وسکون ثالث وظہور ہا بمعنی آخرہٴ بچواک است که ترجمه باشد خان آرزو بذیل بچواک این را آوردہ مرادفش گفته۔ **مولف** عرض کند که مبدّل بچوہ که بموحدہ وجیم فارسی گذشت چنانکه پوجہ وچوچہ۔ (اُردو) دیکھو بچوہ۔

پچپہ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وثانی عشق پیچہ را گویند **مولف** عرض کند که حقیقت این را بر ارغج بیان کردہ ایم واگر سند استعمال این بدین معنی پیش شود توانیم عرض کرد که مخفف (عشق پیچہ) باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند وہمه محققین فارسی زبان ازین ساکت (اُردو) دیکھو ارغج۔

پچپیدن بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ مخفف پیچیدن **مولف** عرض کند که دیگر ہمه محققین مصادر ازین ساکت بدون سند استعمال تسلیم نکنیم۔ معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اُردو) دیکھو پیچیدن۔

بای فارسی باخای معجمه

پخ بقول برہان وناصری وسراج وجامع بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) بمعنی خوش وبہ باشد وفرماید که تکرار آن بمعنی بہ بہ وخوش خوش که آنرا العربی بخ بخ خوانند وطوبی لک ومرحباً بک ہم گویند و (۲) بمعنی پہلو ہم آمدہ ہمچنانکه گویند چہار پخ است یعنی چہار پہلو وبکسر اوّل (۳) کلمه ایست که سگ وگربه را بدان برانند ودور کنند وبدین معنی بفتح اوّل ہم درست است چه با مطبخ قافیه کردہ اند۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل وسوم قانع (حکیم سوزنی ۳ہ) کسی که گردن

شیران شرزه بزشکند ؛ بگریہ توبہ بی حرمتی نگوید پخ ؛ صاحب سروری بذکر معنی اوّل وسوم (درجائی) وبجای دیگر گوید کہ بکسر باد (۴) آبی بود غلیظ کہ بر مژه خشک گردد (استاد عماره ـــہ) همواره پرازپخ است آن چشم فتنہ آگن ؛ گوئی کہ دو بوم آنجا دو خانہ گرفتنست ؛ وفرماید کہ بدینمعنی بیحال ہم می آید مولف عرض کند کہ بمعنی اوّل وسوم اسم صوت است وبمعنی دوم وچہارم اسم جامد فارسی زبان مخفی مباد کہ انچہ بخ بخ گذشت ازہمان این را مفرّس کرده اند بمعنی اوّل (اُردو) (۱) خوش - اچھا - مذکّر (۲) پہلو - مذکّر (۳) وصوت - بقول آصفیہ کتّے کے ہنکانے کی آواز - دکن مین بلّی کے ہنکانے کی آواز پہت ہے (۴) وہ غلیظ پانی جو آنکھون کے آشوب کے زمانے مین آنکھہ مین جم جاتا ہے جس سے آنکھین مل جاتی ہین - مذکّر - دکن مین چیپڑا کہتے ہین - مذکّر -

پخ پخ اصطلاح - بقول جہانگیری (بذیل پخ) ورشیدی بمعنی خوش خوش وفرماید کہ (بہ بہ) نیز گویند **مولف** عرض کند کہ (بخ بخ) بہ موحّده بجالیش گذشت واین مبدّل ومفرّس آنست وصراحت ماخذش ہمدرانجا کرده ایم (اُردو) دیکھو بخ بخ -

پخپخو بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری ورشیدی وجامع بکسر اوّل وبای فارسی وضمّ خای وواو معروف آنست کہ شخصی انگشتان خود را درزیر بغل دیگری بنوعی حرکت دہد کہ آنشخص بخنده افتد (شاعر ـــہ) شد زاشعار من بخنده مگر ؛ شعر من حکم پخپخو دارد ؛ (نیازی بخاری ـــہ) درمیان فرس میدانی چہ باشد پخپخو ؛ درد ری بخلوچہ گویند از صغیر واز کبیر ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ ہمان پخلوچہ **مولف** عرض کند کہ تا حقیقت ماخذ این بر بغلچہ بیان کرده ایم کہ بموحّده گذشت ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ این آواز صوتی است کہ چون کسی ناخواستہ وبہ بی خودی بخنده در آید از وہان آدمی بر آید فارسیان بمجاز فعلی را ہم

بدین اسم موسوم کردند کہ بالا نہ گور شد (اُردو) دیکھو پخلچہ۔

پخت بقول برہان وسروری وناصری ومؤید بضمّ اوّل وسکون ثانی وفوقانی (۱) ماضی پختن است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پکا۔ پکایا۔ مہیا کیا۔ پختن کا ماضی مطلق۔

(۲) پخت۔ بقول برہان وسروری وناصری لگد را گویند مطلقاً خواہ اسپ بر کسی زند خواہ آدم وحیوانات دیگر۔ صاحب بحر ہم بذیل مصدر پختن ذکر اینمعنی کردہ **مولّف** عرض کند کہ بدینمعنی اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) لات۔ مؤنث۔ دیکھو پاسار کے پہلے معنے۔

(۳) پخت۔ بقول برہان وناصری بفتح اوّل بمعنی پہن وپخش۔ مثل آنکہ چیزی در پای آدمی یا حیوان دیگر یا در زیر چیزی پہن شدہ باشد گویند پخت شدہ وپہن گردیدہ **مولّف** عرض کند کہ بدینمعنی اسم مصدر پختن است وہم ماضی مطلقش (اُردو) کشادہ۔ پھیلا ہوا۔

(۴) پخت۔ بقول مؤید بالضم بمعنی مصدر آید چنانچہ گوئی پخت شروع شد **مولّف** عرض کند کہ اسم مصدر پختن است بمعنی اوّلش کہ می آید (اُردو) پخت وپز۔ بقول آصفیہ پختگی۔ **مولّف** عرض کرتا ہے کہ اس سے پکوان مراد ہے اور پکوان دکن کی زبان ہے۔ مذکر۔

(الف) پختکاب (الف) بقول رشیدی **(ب) پختکاوہ** مرادف (ب) بمعنی ادویۂ کہ در آب بجوشانند وبدن مریض بدان شویند۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ (الف) مبدّل (ب) است واصل این (پختہ آوک) بود کہ کاف نسبت دران داخل بود وقلب نمودہ پختکاو ساختہ اند وفرماید کہ رشیدی کہ معنی ترکیبی این آب پختہ گفتہ غافل است از تحقیق **مولّف**

عرض کند کہ ما حقیقت این را بر (پخت گاو) عرض کردہ ایم (اُردو) دیکھو اسپرم آب۔

پختگان حقیقت اصطلاح۔ بقول بحر و مویّد و اانند بمعنی دانایان اسرار و واصلان حق۔ **مولّف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است و موافق قیاس کسانیکہ از حقیقت آگاہ اند و پختہ کار حقیقت ایشان را فارسیان بدین اسم موسوم کردہ اند (اُردو) واقفان حقیقت۔ واصلان حق

پختگی بمعنی پختہ کاری باشد چنانکہ ظہوری گوید (۵) صبر می جوشد و اسباب سفر می بندد ؎ پختگی کرد وداع آرزو خام مرا ؎ (ولہ ۵) کو عقل خام از لف و تدبیر پر جوش ؎ صد پختگی فدای تمنّای خام ماست ؎ **مولّف** عرض کند کہ این در اصل حاصل بالمصدر پختن است کہ می آید و معنی حقیقی این پختہ شدن غذا و بمجاز مقابل خامی است و تجربہ کاری (اُردو) پختگی۔ بقول آصفیہ۔ مونّث۔ تجربہ کاری۔

(۸۷۶/۱)

پختن بقول بحر بالضّم (۱) پختہ شدن ضدّ خام بودن و (۲) پختہ ساختن و (۳) مہیّا کردن و بالفتح (۴) بہن ریختن و فرماید کہ کامل التّصریف است و مضارع این پزد۔ صاحب موارد بذکر معنی اوّل و دوم گوید کہ (۵) بمعنی کردن ہم چنانکہ تمنّا پختن صاحب نوادر این را مرادف پزیدن گفتہ می فرماید کہ پختن لازم و متعدّی ہر دو ست و پزیدن بمعنی متعدّی و ہم او در بہار عجم ہم ذکر این کردہ۔ خان آرزو در چراغ ہدایت می فرماید کہ پختن معروف و متعدّی و لازم ہر دو آمدہ اوّل مشہور است (وحید ۵) آنکہ گفتی از چہ یارب طبع خام ما نہ پخت ؎ بسکہ افسردہ است گیتی کس درین سودا نہ پخت ؎ **مولّف** عرض کند کہ اسم مصدر این ہمان پخت است کہ گذشت و بترکیب علامت مصدر تن و حذف یک فوقانی از دو فوقانی جمع شدہ مصدری وضع شد بہ معانی بالا و سالم التّصریف است کہ غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ صاحب بحر سکندری خورد کہ پزد را

مضارع این دانستہ این را کامل التصریف گفت - وپز- مضارع پزیدن است کہ می آید و معنی پنجم بیان کردۂ موارد یعنی کردن من وجہ دا غل معنی سوم بیان کردۂ اکثر است و پخت و پختگی ہردو حاصل بالمصدر این (اُردو) (۱) پکنا (۲) پکانا - (۳) مہیا کرنا (۴) پھیلانا (۵) کرنا -

(الف) پختن سودا | مصادر اصطلاحی - الف بمعنی
(ب) پختن ہوس | مبتلای سودا شدن و (ب) ہوس کردن متعلق بمعنی سوم و پنجم پختن (ظہوری الف) سودای توہمی پزد ظہوری ؎ از خامی خویش شرمسار است ؎ (ولہ ب) یکی نہ پخت زچندین ہوس کہ می پختم ؎ دریغ کاتش این شعلہ ہای خام کشید ؎ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) (الف) سودا مین مبتلا ہونا (ب) ہوس پکانا - بقول آصفیہ بیفائدہ خواہش کرنا خیالی پلاؤ پکانا -

پختنی | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ لائق پختن **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است بیای لیاقت (اُردو) پکانے کے لائق -

پختہ | بقول جہانگیری و رشیدی و سراج با اوّل مفتوح (۱) پنبہ باشد (مولوی معنوی ؒ) بدان یکیست بدورو کہ دل زہی ہمہ عمر ؎ زہی بریشم و پختہ زہی دو دوست و قبا ؎ بہار گوید (۲) مقابل خام و نیز (۳) کنایہ از سخت و قوی و لہذا اطلاق آن با لفظ صدمہ نیز آمدہ و فرماید کہ با لفظ شدن و کردن مستعمل (ملّا طغرا ؒ) و صد خام اگر بزنش جا کند ؎ بیک صدمۂ پختہ اش وا کند ؎ **مؤلف** عرض کند کہ (۴) بمعنی حقیقی است یعنی بر ہای مطلق پختن ہای ہوز زیادہ کردہ اند کہ افادۂ معنی مفعولی کند چنانکہ دیگ پختہ و بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است و معنی سوم مجاز معنی چہارم کہ از پختن سختی ہم بہم رسد (اُردو) (۱) روئی - مونّث (۲) پختہ بقول آصفیہ تجربہ کار - جہاندیدہ - خام کا مقابل (۳) پختہ - بقولہ مضبوط - مستحکم مستقل (۴) پکا ہوا -

پختہ پیرو نان خمیر | مثل - صاحبان خزینۃ الامثال

وامثال فارسی ذکر این کردہ اند و از معنی ساکت

مولّف عرض کند کہ فارسیان این را بحقّ کسی

زنند کہ پختہ مغز باشد گویند "آغا این را چہ میدانی

کہ پختہ پنیر و نان خمیر است" یعنی بسیار تجربہ کار است

(اُردو) پکّا۔ بقول آصفیہ۔ ہوشیار۔ تجربہ کار۔

پختہ تدبیرہا | بقول بحر (۱) معقولات و (۲)

شخصی کہ پیر عقل باشد۔ صاحب موّید بر معنی اوّل قانع

مولّف عرض کند موافق قیاس است و بمعنی

دوم اسم فاعل ترکیبی (اُردو) (۱) معقولات

بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونّث۔ علوم حکمت۔

علوم فلسفہ۔ علم منطق۔ محسوسات کا نقیض (۲)

وہ شخص جو تجربہ کار ہو (اسم فاعل ترکیبی)

پختہ جوش | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری

ورشیدی و سروری و ناصری و موّید و بحر و سراج

بضمّ اوّل و جیم بروزن کہنہ پوش شرابی را گویند

کہ آنرا با دوائی چند جوشانیدہ باشند و آن چنان نیست

کہ شیرۂ انگور نفیس را با گوشت برہ فربہ در دیگ کنند

و باقی ادویہ را نیم کوفتہ در کیسہ کنند و در دیگ اندازند

و بجوشانند تا گوشت مہرہ شود بعد از ان صاف

کردہ بنوشند (خواجہ عمید لویکی ؎) منعم کہ طبع در ایام

من قبول کند؟ قند یار دہند بسکہ پختہ جوش گران کو

مولّف عرض کند کہ صاحب محیط ہم ذکر این کردہ

اسم فاعل ترکیبی است یعنی شرابی کہ جوش پختہ دارد

(اُردو) پختہ جوش ایک شراب کا نام ہے جس میں

چند دوائیں شریک کر کے کھینچی جاتی ہے۔ شراب

کی ایک قسم۔ مونّث۔

(الف) پختہ خوار | اصطلاح۔ بقول بحر ہر دو

(ب) پختہ خور | (۱) گدا و (۲) داماد و (۳)

مردم آرام طلب و (۴) گرانجان۔ صاحبان سروری

ورشیدی و (جہانگیری در ملحقات) و موّید و سراج

بذکر (الف) بر معنی اوّل و دوم قانع۔ بہار بذکر الف

بر معنی سوم اکتفا کردہ گوید کہ آنکہ بی رنج و محنت

معاش کند و شعر سعدی را کہ صاحب سروری برای

معنی اوّل آوردہ سند معنی سوم قرار می دہد۔ صاحب

برہان بذکر (ب) ہر دو معنی اوّل و دوم را نوشتہ بذیل آن ذکر (الف) ہم کند **مولّف** عرض کند کہ کسی کہ غذای پختہ یابد و زحمت پختن غذا ندارد آرام طلب دگر انجان است و گدا او داماد ہم مجازاً داخل ہمین مخفی مباد کہ (الف) مزید علیہ (ب) باشد بزیادت الف (سعدی لہ) اگر دست ہمت بداری زکار ٭ گدا پیشہ خوانندت و پختہ خوار ٭ (خواجوی کرمانی لہ) زان پختۂ پیر نوجوان طبع ٭ در دہ قدحی بہ پختہ خواران ٭ **(اُردو)** (الف و ب) (۱) فقیر (۲) داماد (مذکر) (۳) آرام طلب (۴) سخت جان بقول آصفیہ بیجیا زندگی بسر کرنے والا۔

پختہ رای اصطلاح۔ بقول بہار و انند کنایہ از عاقل و زیرک (شیخ شیراز ے) شنیدم این سخن مرد کار آزمای ٭ کہن سال پروردۂ پختہ رای ٭ **مولّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس **(اُردو)** پختہ رائے کہہ سکتے ہیں صائب الرائے۔ عاقل۔ زیرک۔ وہ شخص جسکی رائے صائب ہو۔ تجربہ کار۔

پختہ شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ (۱) مصدر مجہول پختن و (۲) تجربہ کار شدن۔ (صائب ے) صافی نہ شو و صوفی تا در نکشد جامی ٭ بسیار سفر باید تا پختہ شود خامی ٭ **(اُردو)** (۱) پختہ ہونا۔ پکنا (۲) پختہ کار ہونا۔ تجربہ کار ہونا۔

پختہ کاو اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و ناصری و جہانگیری بضمّ اوّل و کاف بالف کشیدہ و بواو زدہ داروی چند کہ بآب جوشانند و بدان بیمار بدان شو یند و بعربی نطول خوانند **مولّف** عرض کند کہ حقیقت این بر (پخت گاو) عرض کردہ ایم کہ در موحدہ گذشت **(اُردو)** دیکھو اسپرم۔

پختہ کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی مستحکم کردن است (والہ ہروی ے) پختہ کن پختہ رسم خامی را ٭ پای بفزای ناتمامی را ٭ **(اُردو)**

پختہ کرنا۔ بقول آصفیہ۔ بات پکّی کرنا۔ جمانا۔ ٹھیک ٹھاک کرنا۔ معیّن کرنا۔

پخته مغز استعمال۔ بقول بہار مرادف پخته مغز برای که گذشت **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است و اسم فاعل ترکیبی (**اُردو**) چوکس۔ بقول آصفیہ۔ خبردار۔ سرنا۔ چوکنّا (پخته مغز بهی کہہ سکتے ہین)

(الف) پخچ بقول صاحبان برهان ورشیدی

(ب) پخچود و سراج و موٴیّد (الف) بفتح اوّل

(ج) پخچودن و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی

(د) پخچوده پخت و پخش و پہن باشد۔ صاحب

(ه) پخچید جہانگیری گوید که این را پخش نیز

(و) پخچیدن خوانند (حکیم سنائی ره) بیتی

(ز) پخچیده پخچ بود و روی زشت ؎ چشمی

از آتش و رخی ز انگشت ؎ (کمال اسمٰعیل ره)

ز زیر گرز تو دانی که چون جہد دشمن ؎ بچہرہ زرد

و بتن پخچ گشته چون دینار ؎ صاحب جامع گوید

که پخچودن و پخچیدن مصدر این است **مولّف** عرض کند که اسم مصدر است و اسم جامد فارسی زبان و (ه و ز) اسم مفعولش۔ صاحب بحر عجم (؟) را سالم التصریف گفته که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و فرماید که بمعنی (۱) فرسودن و (۲) کوفته شدن و (۳) پہن گردیدن مستعمل۔ صاحبان برهان و انند و رشیدی و موٴیّد ذکر (ب) کرده اند و صاحب ناصری ذکر (د) و صاحب رشیدی ذکر (ه) و صاحبان سروری و برهان ذکر (و) بمعنی دوم و سومش و صاحبان برهان و سروری (ه) هم آورده **مولّف** عرض کند که (ب) و (ه) ماضی مطلق هر دو مصدر یعنی (ج و و) و (د) و (ز) بزیادت های هوّز افادهٔ معنی مفعولی کند و آنچه ببای موحّده از همین مصادر گذشته است مبدّل این چنانکه اسپ و اسب بمعنی دوم اصل است و معانی اوّل و سوم مجاز آن۔ عجب است که محققین با نام و نشان مشتقات این مصادر را اسم جامد دانسته اند و مصادر را گذاشته ذکر مشتقات

کردہ اند (اُردو) الف۔ وسیع۔ کشادہ (ج وو)
(۱) گھسنا (۲) کوٹا جانا۔ گھرا جانا (۳) پہن ہونا۔
پھیلنا (ب وھ) ماضی مطلق (د وز) اسم مفعول۔

پخس بقول برہان وسروری وناصری ورشیدی
وجامع وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی وسین بی نقط
(۱) بمعنی گدازش وکاہش بدن وتافتن دل ازغم
وغصہ بچیزی۔ صاحب ناصری می فرماید کہ پخسیدہ
ہم بہمین معنی آمدہ **مولّف** عرض کند کہ در موحدہ
تعریف این گذشت واسم مصدر پخسیدن کہ می آید
واسم جامد فارسی زبان وجا دارد کہ این را مبدّل
بخس دانیم کہ بموحّدہ مرادف اکثر معانی این گذشت
چنانکہ تب وتپ وصراحت ماخذش ہم ہمدر انجا کردہ ایم
(اُردو) بدن کی کاہش۔ مونّث۔ دبلاپن اور دل
کا پیچ وتاب غم اور غصّہ کی وجہ سے۔ مذکّر۔
(۲) پخس۔ بقول برہان وسروری وناصری ورشیدی
وجامع گداختن موم وپیہ وروغن از حرارت آتش
یا آفتاب **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اول است
بمعنی گداز کہ حاصل بالمصدر است (اُردو)
چربی یا گھی کا پگلنا۔ دکن مین پگلاو کہتے ہین۔ مذکّر
(پگلنا) کا حاصل بالمصدر۔
(۳) پخس۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری
وجامع وسراج پژمردہ شدن چیزی را نیز گویند
مولّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است
(اُردو) پژمردگی۔ بقول آصفیہ۔ مونّث۔ کملاہٹ
مرجھایاپن۔ افسردگی۔
(۴) پخس۔ بقول برہان وجامع مزرع بی آب
حاصل آمدہ **مولّف** عرض کند کہ مزرع پژمردہ
داخل معنی سوم است۔ وپژمردگی مزرع متعلّق
است از بی آبی۔ فارسیان بمجاز مزرعی را ہم
بدین اسم موسوم کردند کہ بی آب حاصل شود
(اُردو) وہ زراعت جو بغیر آبرسانی کے
حاصل ہو۔ مونّث۔
(۵) پخس۔ بقول برہان وسراج ہر چیز ناقص
مولّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد

(اُردو) ہر ناقص چیز۔ مونث۔

(۶) پخس۔ بقول برہان وجامع وسراج پوستی که از حرارت آتش چین چین شده باشد مولّف عرض کند که مجاز معنی اوّل است (اُردو) وہ چمڑا جو آگ کی حرارت سے سکڑ گیا ہو اور جس مین شکن پڑ گئے ہون۔ مذکر۔

(۷) پخس۔ بقول برہان وجامع بمعنی عشوہ وخرام۔ خان آرزو در سراج بذکر اینمعنی گوید که تحقیق در بای تازی گذشت مولّف عرض کند که صراحت ماخذ این بر بخس گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے دوسرے معنے۔

(۸) پخس۔ بقول جہانگیری با اوّل مکسور زر معنی مولّف عرض کند که صراحت ماخذ این بر بخس در موحّده گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے چھٹے معنے۔

(۹) پخس۔ بقول جہانگیری با اوّل مکسور سستی مولّف عرض کند که صراحت ماخذ بر معنی ہفتم بخس گذشت (اُردو) دیکھو بخس کے ساتوین معنے۔

پخسان بقول برہان وانند بروزن مستان بمعنی پژمرده شده وگداخته گردیده وفراہم آمده از غم ودرد وبمعنی عشوه کنان وخرامان مولّف عرض کند که اسم حال است از مصدر پخسیدن که می آید شامل بر ہمہ معانیش ومبدل بخسان که بموحّده گذشت چنانکه تب وتپ (اُردو) دیکھو بخسان۔ یہ اسم حال ہے مصدر پخسیدن کا اس کے تمام معنون پر شامل۔

پخسانیدن بقول بحر بالفتح متعدّی پخسیدن که می آید وکامل التصریف است ومضارع این پخساند مولّف عرض کند که شامل باشد بر ہمہ معانی لازم پخسیدن بحیثیت تعدّی۔ (اُردو) دیکھو پخسیدن یہ اس کا متعدی ہے اور اس کے تمام معنون پر شامل۔

پخسیدن بقول بحر بالفتح (۱) گداختن

(۲) کاستن (۳) تافتن دل از غم و غصه (۴) گداختن موم و پیه و روغن از حرارت آفتاب و آتش و (۵) پژمرده شدن و (۶) عشوه کردن و خرامیدن و فرماید که کامل التصریف است و مضارع این پخسد۔ صاحب موارد این را با (پخسانیدن) مخلوط کرده و بذکر معانی هم کار را از احتیاط نگرفته۔ صاحب انند نقل نگار اوست **مؤلف** عرض کند که مصدریست مرکب از اسم مصدر پخس که معانی متعدده بجایش گذشت و حقیقت ماخذش هم در آنجا مذکور و این شامل باشد بر همه معانی مصدریش (**اُردو**) (۱) گلنا (۲) گھٹنا (۳) پیچ کھانا (۴) پگھلنا (۵) پژمردہ ہونا۔ کملانا (۶) عشوہ و ناز کرنا۔

پخسیده بقول انند بحوالهٔ غیاث بالفتح بمعنی پژمرده و ترنجیده **مؤلف** عرض کند که های هوّز بر ماضی مطلق پخسیدن زیاده کرده اند که افادهٔ معنی مفعولی کند و این شامل باشد بر همه معانی مفعولی مصدر پخسیدن و معنی بالا یکی از انست۔ صاحبان غیاث و انند این را اسم جامد دانسته اند و غور بر حقیقت نکرده (**اُردو**) پژمردہ۔ اور نیز مصدر پخسیدن کے تمام معنی مفعولی پر شامل ہے۔

پخسینه بقول برهان بروزن نقشینه بمعنی اوّل پخسان باشد که پژمرده و فراهم آمده است۔ صاحب ناصری بذیل پخس ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که مرکب است از پخس و ینه از قبیل روزینه و گنجینه (**اُردو**) دیکھو پخسان کے پہلے معنی۔

پخش بقول برهان و جهانگیری و سروری بفتح اوّل و سکون ثانی و شین نقطه دار بمعنی پخت و پخج و پهن است و فرماید که بمعنی سست هم گفته اند که نقیض سخت شد و پژمردهٔ بی آب را نیز گویند **مؤلف** عرض کند که مبدّل پخج است که جیم عربی بدل شد به شین معجمه چنانکه کاج و کاش (فردوسی) ۔ بسوی تلایه برانگیخت رخش ؎ بگرز سواری همی کرد پخش ؎ صاحب ناصری می فرماید که پخشیدن که می آید مصدر این است ما می گوئیم که مقصودش غیر ازین نباشد که این اسم مصدر آنست و حق آنست

که مبدّل پخس است بهمه معانیش که گذشت چنانکه
گستی و گشتی وانچه بمعنی سست نوشته تسامح کرده
که دراصل این بمعنی سستی است (اُردو) دیکهو پخس۔

(الف) **پخشا** بقول برہان بفتح اوّل وسکون
ثانی وثالث بالف کشیده بمعنی مضائقه ودریغ
ومضائقه نمودن ودریغ داشتن۔ صاحبان ناصری
وموئید بر معنی اوّل قانع **مولّف** عرض کند که۔۔۔

(ب) **پخشان** بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ
بروزن رخشان بمعنی غمگین ورنجیده و۔۔۔۔۔

(ج) **پخشانیدن** بقولش بالفتح بمعنی گداختن
آمده پس (الف) جزین نباشد که اسم مصدر همین
است (۱) بمعنی گداز مزید علیه پخش بزیادت الف
درآخرش و (۲) بمعنی مضائقه که بالاندکور مولّف
گوید باعتبار ناصری که محقق اہلزبانست بدینمعنی اسم
جامد دانیم۔ تسامح برہان است که بمعنی مصدری
ہم نوشت و (ب) اسم حال همین مصدر و (ج)
بمعنی (۱) گداختن و (۲) مضائقه نمودن و دریغ
داشتن۔ صاحب موارد (ج) را بمعنی (۳) خرامان
براه رفتن و براه بودن آورده۔ ما می گوئیم که برای معنی
سوم مشتاق سند می باشیم که خلاف قیاس است
وہیچ نسبت مجازه با (ب) ندارد اگر میداشت ما
آنرا اسم مصدر قرار می دادیم و بقاعدهٔ فارسی الجنس
این را متعدی پخشیدن می توانیم قیاس کرد (اُردو)
(الف) (۱) گداز۔ مذکّر۔ بقول آصفیه پگلا ہوا۔
گهلا ہوا (۲) مضائقه۔ مذکّر (ب) پخشانیدن کا
اسم حال۔ تمام معنون پر شامل (ج) (۱) گلنا۔
گلانا۔ پگلنا۔ پگلانا (۲) دریغ کرنا (۳) خرامان
خرامان چلنا۔ بقول آصفیه مٹک مٹک کر چلنا۔
ناز و انداز سے قدم رکہنا۔

پخش کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
بمعنی غمز کردن وفرماید که این را ہندی (دبانا)
گویند **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است
مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر ہمه محققین فارسی
زبان ازین ساکت اند (اُردو) دبانا۔ بقول آصفیه

کسی چیز کو ہاتھون کے زور سے نیچے بٹھانا۔ دبانا۔

(الف) پخشود (ب) پخشودن (ج) پخشوده (الف) بقول برہان و سروری و رشیدی و مؤید بروزن مقصود (۱) کوفته شد و (۲) پہن گردید (عبد الرزاق ﷫) چو خار پشتی گشتم ز تیر باران ش؛ که موی بر تن صبرم ز زخم او پخشود؛ صاحب بحر نسبت (ب) گوید که (۱) بمعنی کوفته شدن و (۲) پہن گردیدن و (۳) بی آب و پژمرده شدن است سالم التصریف۔ که بدون ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و (ج) بقول برہان و سروری بمعنی (۱) کوفته شده و (۲) پہن گردیده (شمس فخری ﷫) بروز رزم چو برباد پای گشته سوار؛ بپای اسپ سر بدسگال پخشوده؛ **مؤلف** عرض کند (ب) اصل است و (الف) ماضی مطلق آن و (ج) بزیادت ہای ہوز بر ماضی مطلق افادهٔ معنی مفعولی کند محققین با نام و نشان (ب) را ترک کرده (الف) و (ج) را که مشتق (ب) باشد اسم جامد دانسته اند (ب) مرکب است از ہمان پخش که اسم مصدرش گذشت و واو زائد در میان اسم مصدر و علامت مصدر و آن و جا دارد که این را مبدل پخشیدن گوئیم که می آید۔ تحتانی بدل شد به واو چنانکه انگیل و انگول (**اردو**) (الف) (۱) کوٹا گیا (۲) پہیل گیا (ب) (۱) کوٹنا (۲) پہیلنا (ج) (۱) کوٹا ہوا (۲) پہیلا ہوا۔

(الف) پخشید (ب) پخشیدن (ج) پخشیده الف۔ بقول برہان و رشیدی مرادف پخشود و (ب) مرادف پخشودن و (ج) مرادف پخشوده صاحب سروری ہم ذکر (ب) و (ج) کرده صاحب بحر این را سالم التصریف و مرادف پخشودن بہر دو معنیش گفته یعنی (۱) کوفته شدن و (۲) پہن گردیدن۔ صاحب موارد بذکر ہر دو معنی بالا فرماید که (۳) پہن کردن ہم و (۴) دریغ داشتن و مضائقه کردن و (۵) خرامان براه رفتن و (۶) گداختن و (۷) گدازیدن از غم و غصه و

فرماید که کامل التّصریف است و مضارع این
پخشد **مولّف** عرض کند که الف ماضی مطلق
(ب) یعنی پخشیدن و (ج) بزیادت های هوّز
درآخر ماضی مطلق افادهٔ معنی مفعولی کند و (ب)
مصدر نیست که مرکّب شد از اسم مصدر پخش که
بجایش گذشت و پخش. شامل است برهمه معانی
پخس که به سین مهمله گذشت پس ما (ب) را برهمه
معانی مصدری پخس صحیح دانیم و پخشودن را
مبدّل این می انگاریم چنانکه ذکرش همدرانجا
کرده ایم وشک نیست که این کامل التّصریف
است نه سالم التّصریف (اُردو) (الف)
پخشیدن کا ماضی اور (ج) اسم مفعول کے
معنون مین اور (ب) (۱) کوٹا جانا (۲) پھیلنا
(۳) پھیلانا (۴) دریغ کرنا (۵) خرامان خرامان
چلنا (۶) گلنا - گلانا - پگلنا - پگلانا (۷) گھلنا -
(غم و غصّہ سے)

پخل | بقول اننداز بحوالهٔ فرهنگ فرنگ
مرادف بخله بفتح لام که خرفه وبقلة الحمقا را گویند
مولّف عرض کند که ما حقیقت این را بر بخله
بیان کرده ایم که به موحّده و های هوّز درآخرش
گذشت اگر سند استعمال این پیش شود توانیم
قیاس کرد که این مبدّل و مخفّفش باشد که موحّده
بدل شد به بای فارسی چنانکه تب و تپ و های
آخره حذف شده پخل باقی ماند و پخله هم به همین
معنی گفته اند اندرینصورت این را مخفّف پخله
هم توان گفت (اُردو) دیکھو بخله -

پخلوچه | بقول برهان وسروری وجهانگیری بروزن
پسکوچه بکسر با و ضمّ لام و جیم فارسی بمعنی پخچو
باشد که گذشت - خان آرزو در سراج گوید که
آنچه صاحب فرهنگ ها تخصیص زیربغل کرده اند
خطاست نیز عام است برای آدمی و حیوانات
دیگر و این لفظ پارسی است نه هروی و آن را
غلغنج و غلملنج و غلمنج و غلنج و غلجه نیز گویند و همین است
به پخچو که گذشت **مولّف** عرض کند که این مبدّل

بخلوچہ است کہ صراحتش بر بخلیچہ کردہ ایم چنانکہ تپ و تب و چرغ و چرخ (اُردو) دیکھو بخلیچہ۔

پخلہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ مرادف ہمان بخل کہ گذشت مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ ہم در انجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو بخل۔

پخلیچہ بقول برہان و جہانگیری و سروری و سراج و رشیدی بر وزن ازگیچہ بمعنی بخلوچہ کہ گذشت مؤلف عرض کند کہ مبدّل ہمان بخلوچہ کہ صراحت ماخذ بر بخلچہ کردہ ایم چنانکہ تب و تپ وانگور و انگیر (اُردو) دیکھو بخلچہ۔

پخم بقول رشیدی بر وزن و معنی فخم است کہ در باب فا آید و فرماید کہ در فرہنگ و نسخۂ سروری از روی تصحیف بہا خواندہ اند چنانکہ در تا بیاید مؤلف عرض کند کہ دینجا ہمین قدر کافی است کہ مبدل فخم است چنانکہ فام و پام و بمعنی چادری کہ نثار چینیان بر سر دو چوب بندند تا بدان از ہوا نثار بر بانید و چادر شبی ہم کہ در زیر درخت میوہ دار بندند و درخت را تکانند تا میوہ دران جمع شود مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت اصل است و باقی تبدیل و صراحت کامل ماخذ این بر معنی دوم بفخم گذشت (اُردو) دیکھو بفخم کے دوسرے معنے۔

بای فارسی با دال مہملہ

پد بقول برہان بکسر اوّل و سکون ثانی (۱) مخفّف پدر باشد و (۲) بفتح اوّل درختی را گویند کہ ہرگز بار ندہد و (۳) بضمّ اوّل چوب بوسیدہ کہ آتش گیرہ کنند۔ صاحب ناصری بذکر ہر سہ معنی نسبت معنی سوم گوید کہ ہمین را پود ہم گویند مؤلف عرض کند کہ معنی اوّل موافق قیاس چنانکہ (با آہار) و (باہا) ہمدرین کتاب گذشت و بمعنی دوم ہم مخفّف بدہ کہ در موحّدہ بر معنی دومش گذشت بحذف ہای ہوز آخرہ و بمعنی سوم مبدّل بد بمعنی چارمش

کہ صراحت ماخذ ہمدر انجا کردہ ایم چنانکہ تب وتپ (اُردو) (۱) دیکھو پدر (۲) دیکھو بدہ کے دوسرے معنے (۳) دیکھو بد کے چوتھے معنے ۔

پد آسیا اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ پرۂ باد آسیا را گویند **مولّف** عرض کند کہ باینمعنی درین مرکب خلاف قیاس است وبدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم ودیگر ہمہ محقّقین ازین ساکت ۔ مخفی مباد کہ پرّہ بقول غیاث یک سنگ آسیارا گویند (اُردو) ہوائی چکّی کا ایک پاٹ ۔ مذکر ۔

پدپود اصطلاح ۔ بقول برہان بضمّ اوّل و بای فارسی بروزن پرہ دو بمعنی خف باشد کہ آتش گیرہ است وبعربی حرّاقہ گویند ۔ صاحب ناصری بر پد گوید کہ پدپود ہمان است کہ تعریفش بر (پد) گذشت ۔ صاحب رشیدی بذکر این گوید کہ پدہ بالضّم رگوی سوختہ وچوب پوسیدہ کہ بزیر سنگ چخماخ نہند وچخماخ را زنند تا آتش درگیرد ودر عراق پدہ وپودہ باہم ترکیب کردہ بدینمعنی استعمال کردہ اند **مولّف** عرض کند کہ پد بہمین معنی بر معنی سومش گذشت وپود مرادفش کہ می آید فارسیان در محاورہ ہردو را جمع کردہ استعمال می کنند دیگر ہیچ (اُردو) دیکھو پد کے تیسرے معنے ۔

پدر اصطلاح ۔ بقول انند وغیاث بکسر اوّل وفتح دوم بروزن پسر نہ بفتح اوّل چنانکہ مشہور است ترجمۂ اب باشد ۔ صاحب موّید ہم ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ حیف است کہ دیگر ہمہ محقّقین زبان دان واہل زبان ازین لغت ساکت ومحقّقین لغات ترکی بذکر این صراحت کنند کہ لغت فارسی است (ظہوری ؎)

بشور عشق تو نازم کہ بر خلف پسران ؎ نصیحت شکرین نیز از پدر تلخ است ؎ (ولہ ؎)

طالع من پدر چو دید مرا ؎ از برای چہ عشق

نام نگرده ؛؛ (اُردو) پدر - بقول آصفیه - فارسی اسم مذکر - باپ - والد - پتا - بابل -

(الف) **پدرام** بقول برهان بارای قرشت بروزن اسلام بمعنی (۱) آراسته و نیکو و خوش و خورم و (۲) جای خواب و آرام و (۳) بمعنی همیشه و دائم و پاینده - صاحب جهانگیری ذکر معنی اوّل و سوم کرده (انوری له) ای ز طبع تو طبعها خرّم ؛؛ وی ز عیش تو عیش ها پدرام ؛؛ (مختاری سه) یگان قصیده بگو و بخوانش بر سر خوان ؛؛ چو روز عید بنزدیک آوری بسلام ؛؛ دران نکوی و زیبا عید صد هزار بباب ؛؛ ز روزگار وفادار و دولت پدرام ؛؛ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع - صاحب مؤید بر ذکر معنی اوّل و دوم اکتفا کرده فرماید که با بای تازی هم گذشت - صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل گوید که ....

(ب) **پدرامد** بمعنی خرّم و آراسته کند - خان آرزو بذکر معنی اوّل الف نسبت (به) گوید که مشتق خواهد بود - صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامه ناصر الدین شاه قاچار الف را بمعنی خوش گفته **مؤلف** عرض کند که ناصراحت ماخذ این بر معنی اوّل بدرام کرده ایم که بموحده گذشت و این مبدّل آنست چنانکه تبَ و تپ و همان لغت بمعنی آراسته و همیشه و مدام هم گذشت و معنی دوم این بر سبیل مجاز و از (ب) معلوم می شود که فارسیان بترکیب خود ....

(ج) **پدرامدن** مصدری هم وضع کرده اند بمعنی خرّم و آراسته کردن و پدرامد ماضی مطلق اوست و حاصل بالمصدرش همو (پدراید) مضارعش - تسامح صاحب رشیدی که بر ماضی ذکر معنی مضارع کرد بابی حالِ برای (ب) و (ج) مشتاق سند استعمال می باشیم که محققین اهل زبان ازان ساکت اند (اُردو) الف (۱) دیکهو پدرام کے دوسرے معنے (۲) آرام کی جگه - مونّث (۳) دیکهو پدرام کے چهٹے معنے

(ب) خوش کیا۔ آراستہ کیا۔ آراستگی (ح) خوش کرنا۔ آراستہ کرنا۔

پدر اندر اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وسکون نون بمعنی شوی مادر مقابل مادر اندر خان آرزو در سراج گوید که (پدر سپی) که شوہر مادر باشد وتحقیق آنست که لفظ اندر در معنی غیر حقیقی مستعمل شود که آنرا سپی گویند چنانکه مادر اندر بمعنی زن پدر و پسندر نسبت بمرو پسر از شوہر دیگر و نسبت به زن از زن دیگر و برین قیاس دختر اندر **مولّف** عرض کند که مقصود محققین از پدری که مادر او را عقد کرد بعد وفات شوہری پس فرزند شوہر اوّلش را شوہر ثانی پدر اندر است وبس و این مخفّف وقلب (اندر پدر) است یعنی کسی که در حکم پدر باشد و پدر حقیقی نیست (اُردو) علاّتی باپ۔ مذکر۔ جیسی علاّتی ماں۔

پدر ختہ اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری وناصری وسراج وجامع بسکون خای نقطه دار بروزن برجستہ بمعنی غمگین واندوہناک (فردوسی) شنیدم چو دستان ز مادر بزاد ؛ بر آمد ہمه کار ایران بباد ؛ که چون او جدا شد ز مادر بفال ؛ جہان سربسر گشت پر قیل وقال ؛ ز زادن چو مادرش پرختہ بود ؛ پر روانش ازان دیو پدرختہ بود ؛ **مولّف** عرض کند که ہمین لغت در موحّده به بای عربی گذشت وصراحت ماخذش ہمدرانجا کرده ایم واین مبدّل آنست چنانکه تب وتپ حیف است که محققین با نام ونشان ہمین سند فردوسی را در انجا ہم نقل کرده اند (اُردو) غمگین۔ اندوہناک۔ دیکھو بدرختہ۔

پدر زن اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی خسر۔ صاحب بول چال ہم ذکر این کرده **مولّف** عرض کند که فک اضافت است وموافق قواعد فرس (اُردو) سسرا یا سسر۔ بیوی کا باپ (خاوند کے لئے) خسر یا

خاوند کا باپ (بیوی کے لیئے) مذکّر۔

پدرزره اصطلاح - بقول برہان بروزن تبرزه (۱) طعامی باشد که آنرا در رومال بندند واز جائی بجائی برند وآنرا ازله گویند و (۲) بمعنی حصّه وبهره و (۳) بقول بعض هر چیز که در رومال ولنگی بسته شده باشد چه آن رومال بسته را مجموع پدرزره خوانند - صاحبان جهانگیری وناصری وجامع برمعنی دوم وسوم قانع - صاحب سروری گوید که همان (پیرزه) که گذشت خان آرزو وسراج گوید که همان که به بای تازی گذشت وبحوالهٔ قوسی ذکر معنی سوم هم کرده **مولّف** عرض کند که این مبدّل آنست چنانکه تب وتپ وصراحت ماخذ هم را نکرده ایم (اُردو) دیکھو بدرزه - به بای موحّده -

پدرفتح اصطلاح - بقول بهار وانند بمعنی ابوالفتح - فرماید که این از تصرّفات فارسیان است (انوری ۵) زدست آن پدرفتح کز پیٔ تعریف ؛ ردیف کنیت او شد زابتدا دو میرؤ بمن رسید زهمنام چشم وچشمهٔ مهر ؛ بقدر جزو نخست از دو جزو ولفظ صریح ؛ چنین نمود که جزو دوم همی آرند ؛ درین دو هفته بفرمان شاه وامر وزیر ؛ **مولّف** عرض کند که این ترجمهٔ (ابوالفتح) است وعموماً اینقسم ترجمهٔ کنیت غیر مطبوع باشد - آنکه انوری آورده ما این را برای دیگران سند ندانیم معاصرین عجم با ما اتّفاق دارند واگر باستناد انوری کسی اینقسم ترجمه کند غلط نباشد (اُردو) ابوالفتح - کنیت ہے -

پدرکُش پادشاهی را نشاید مثل **وگر شاید بجز ششمه نپاید** این مثلی است که ذکرش صاحبان خزینة الامثال وامثال فارسی کرده اند واز معنی ومحلّ استعمال ساکت **مولّف** عرض کند که فارسیان بحق پادشاه ظالم می زنند مقصود آنست که اگر ظالمی پدر خود را کُشته بر تخت شاهی او نشیند شش ماه نگذرد که کشته شود (اُردو) دکن میں

کہتے ہیں)" باپ کا قاتل بیٹے کا مقتول" یعنی جو شخص ہوس دنیا میں باپ کو قتل کرکے اسکے املاک پر قابض ہوگا وہ اپنے بیٹے کے ہاتھہ مارا جائیگا

پدر مردہ اصطلاح - بقول بحر و انند و مؤید یتیم را گویند **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی شخصی کہ پدرش مردہ باشد **(اُردو)** یتیم - دیکھو بے پدر -

پدرمہ اصطلاح - بقول خان آرزو در سراج مرادف پدرزہ کہ گذشت و فرماید کہ ہمان کہ بہ بای تازی بجایش مذکور شد **مؤلف** عرض کند کہ در باب موحدہ این لغت را نیافتیم وہمہ محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت قیاس ما این است کہ در کتابت رای مہملہ زیادہ شد و این ہمان پدمہ است کہ می آید معاصرین عجم ہم ہمین خیال کنند **(اُردو)** دیکھو پدمہ -

پدرندر اصطلاح - بقول رشیدی و انند ہمان (پدر اندر) کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مخفف آن است بحذف الف **(اُردو)** دیکھو پدر اندر -

پدرود بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع بروزن فرسود (۱) بمعنی سلامت و (۲) بمعنی وداع (نظامی ؒ) اگر قطرہ شد چشمہ پدرود باد ؎ شکستہ سبو بر لب رود باد ؎ (خواجہ حافظ ؒ) ماہ کنعانی من مسند مصر آن تو شد ؎ وقت آنست کہ پدرود کنی زندان را ؎ بہار بر معنی دوم قانع - خان آرزو در سراج حوالہ (بدرود ببای موحدۂ اوّل) وہد **مؤلف** عرض کند عجب است از محققین کہ ہمین ہر دو سند بالا در انجا ہم نقل کردہ اند - صراحت ماخذ این ہمانجا گذشت و این مبدل باشد چنانکہ تب و تپ **(اُردو)** دیکھو بدرود -

پدرود کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحب انند بحوالہ

فرہنگ فرنگ گوید کہ ترک و وداع کردن است
مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است (والہ ہروی ؎) چنان کز سبحۂ بگسستہ ریزد دانہ ہا یکسر ٭ کند پدرود سرہای سرافسر از ان گریبان را ٭
اُردو) ترک کرنا۔ رخصت کرنا۔

پدفوز اصطلاح۔ بقول انند و ناصری مرادف پتفوز **مولّف** عرض کند کہ مبدّلش چنانکہ زرتشت و زردشت و حقیقت این ہمانجا مذکور (**اُردو**) دیکھو پتفوز۔

پدمہ بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع بروزن صدمہ بمعنی حصّہ و زلہ و بہرہ باشد و ہر چیز را نیز گویند کہ در لنگی و رومالی بستہ باشند **مولّف** عرض کند ما باعتبار سروری و جامع کہ محقّقین اہل زبانند این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (**اُردو**) دیکھو پدرزہ۔

پدندر اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و مویّد بمعنی ہمان (پدراندر) کہ گذشت (استاد لبیبی ؎) از پدر چون از پدندر دشمنی بیند ہمی ٭ مادر از کینہ برد مانند مادندر شود ٭ صاحب سروری فرماید کہ در جمیع نسخ بوزن غضنفر آمدہ اما در شمس فخری بوزن بد اثر آوردہ بای اوّل تازی (؎) گریان بدست بی تو پیوستہ تخت ملک ٭ ہمچون یتیم طفلی در دست بدندر ٭ (ناصرخسرو ؎) زین بدندر بسی را او رخورد جز حذر نیست ٭ زیرا ز بیوفائی شکّرش بی حجر نیست ٭ صاحب ناصری گوید و **مولّف** را با او اتّفاق کہ این مخفف ہمان (پدراندر) است کہ بجایش گذشت بحذف رای مہملہ والف و تصرّف در حرکات حروف داخل محاورہ باشد و بس (**اُردو**) دیکھو پدراندر۔

پدواز اصطلاح۔ بقول برہان بروزن پرواز (۱) مرادف معنی اوّل بدواز و (۲) بقول مویّد گرداگرد کلاہ و دہان انسان و حیوانات دیگر باشد

از جانب بیرون و (۳) منقار مرغان۔ صاحب
جہانگیری بر معنی اوّل قانع (شمس فخری لہ) ملاذ
سیف و قلم خسرو ستارۂ حشم ٭ کہ ہست خلق جہان
را جناب او پدواز ٭ صاحبان ناصری و رشیدی
می فرمایند کہ ہمان بتواز کہ بہ بای فارسی و فوقانی
گذشت **مولف** عرض کند کہ این مبدّل آنست
بمعنی اوّلش و معنی دوم و سوم را مادر موید نیافتیم
و این معنی فوز است۔ عجب است از محققین کہ
ہمین یک سند شمس فخری را بر بدواز ہم نقل کردہ اند
(اُردو) (۱) دیکھو بدواز کے پہلے معنے (۲ و
۳) دیکھو بتپور۔

پدوزه اصطلاح۔ بقول موید بفتحتین مرادف
پدمہ و پدرزہ **مولف** عرض کند کہ حقیقت این
بر بدرزہ در موحدہ بیان کردہ ایم اگر سند استعمال
این بدست آید توانیم عرض کرد کہ مبدّل بدرزہ
باشد چنانکہ کلار و کلاو۔ مخفی مباد کہ این لغت
را در بعضی نسخۂ قلمی موید غیر از نسخۂ مطبوعۂ نولکشور
نیافتیم (اُردو) دیکھو بدرزہ۔

پده بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی
و سراج و جامع بفتح اوّل و ثانی (۱) نام درختیست
کہ ہرگز بار و میوہ ندہد و بعربی غرب خوانند و (۲)
بضم اوّل چوب بوسیدہ باشد کہ آنرا آتشگیرہ سازند
و بعربی حراقہ گویند و فرماید کہ باینمعنی بفتح اوّل ہم آمدہ
(شاعر لہ) این ہیچ درختیست کہ می نارد بار ٭ بیدو
پدہ و سرو سفید ار چنار ٭ (حکیم نزاری قہستانی لہ)
سہم تو او فگند بہ پیکان بید برگ ٭ بر پیکر معاند
تو لرزہ چون پدہ ٭ (شمس فخری لہ) خسرو اعظم
جمال دین و دنیا آنکہ ہست ٭ آتش تیغ ورا جان
و تن اعدا پدہ ٭ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع
مولف عرض کند کہ ما بر (بدہ) کہ بموحدہ گذشت
حقیقت ماخذ عرض کردہ ایم۔ حیف از محققین کہ
ہمین دو شعر شاعر و نزاری را در انجا ہم نقل کردہ اند
(اُردو) (۱) دیکھو بدہ کے تیسرے معنے (۲) دیکھو
بد کے چوتھے معنے۔

پدیجہ صاحب انند بحوالہ فرہنگ فرنگ گوید کہ بالفتح وکسر دال ابجد و فتح جیم عربی بمعنی فلوس ماہی وسیم ماہی باشد وبموحدۂ اوّل ہم آمدہ **مولّف** عرض کند کہ محقّقین فارسی زبان ذکر موحّدہ این راترک کردہ اند و دریجا ہم غیر از انند دیگری از محقّقین اہل زبان ذکر این نکردہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ اسم جامد فارسی قدیم است معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (**اُردو**) فلس بقول آصفیہ۔ مذکّر۔ مچھلی کا کھپرا۔ مچھلی کے اوپر کا چھلکا۔

پدید بقول بہار بالفتح ظاہر وآشکار و فرماید کہ بعضی از اہل تحقیق گفتہ اند کہ بہ بای تازی است و گوید کہ عجب از صاحبان فرہنگ کہ این لغت را قلم انداز کردہ اند بہر تقدیر بالفظ آمدن و آوردن و کردن مستعمل **مولّف** عرض کند کہ اصل این بدید باموحّدہ است بمعنی در مشاہدہ و کنایہ از ظاہر و آشکار او حق آنست کہ این مخفّف (بدید آر) است کہ اسم مفعول ترکیبی است یعنی بمشاہدہ آمدہ شدہ و کنایہ از ظاہر و مجازاً مجرد بدید ہم بدین معنی مستعمل شد کہ در موحّدہ گذشت و این مبدّل آن چنانکہ تب وتپ و سند استعمال در ملحقات می آید (**اُردو**) دیکھو بدید۔

پدید آمدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن است (حافظ ؎)
پدید آمد رسوم بیوفائی ٭ نماند از کس نشان آشنائی ٭ (**اُردو**) ظاہر ہونا۔ آشکارا ہونا۔

پدید آوردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ متعدّی مصدر گذشتہ بمعنی ظاہر کردن (ابوشکور ؎) ہمان میوۂ تلخ آرد پدید ٭ از و چرب و شیرین نخواہد برید ٭ (**اُردو**) ظاہر کرنا۔

پدیدآورده | اصطلاح - بقول سفرنگ بشرح بست و سومی فقره (نامه شت ساسان نخست) بمعنی (۱) مصنوع و مخلوق **مولّف** عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی - اسم مفعول مصدر (پدیدآوردن) و بمعنی اوّل مجاز معنی دوم (اُردو) (۱) مصنوع - بنایا ہوا - مخلوق - پیدا کیا ہوا - (۲) ظاہر کیا ہوا -

پدیدار | بقول برہان بر وزن خریدار بالفتح اوّل بمعنی (۱) ظہور باشد که از ظاهر شدن و نمایان گردیدن است و (۲) بمعنی موجود چنانکه گویند پدیدار آمد یعنی موجود شد - صاحب سروری گوید که (۳) بمعنی باقی و (۴) مقاومت کننده و (۵) بمعنی تند و تیز و جلد و (۶) روز بستم از ماه‌های ملکی - صاحب ناصری نسبت معنی اوّل گوید که پارسی بدیدآر است که ظاهر شدن و بدیدار آمدن است - بهار گوید که جناب خیرالمدققین می فرمایند که مشهور بیای فارسی است و بدین تقدیر می توان گفت که مرکّب است از پدید بمعنی ظاهر و آر که بمعنی آرنده است چه ماهیات اشیا را دو وجود می باشد یکی در ذهن و عقل و دوم در خارج پس ماهیتی از ماهیات چون در خارج ظهور می کند گوئیا خود را بر عرصهٔ ظهور می آرد و خویشتن را ظاهر می سازد پس حاصل معنی پدیدآر نیز همان ظاهر شونده بود و خود او می گوید که میتوان مرکّب باشد از پدید و آر که کلمهٔ نسبت است چنانچه در خریدار و پرستار و اگر گوئیم که مزید علیه پدید است بر قیاس زنگ و زنگار و کرد و کردار و گفت و گفتار و جهیست **مولّف** عرض کند که بیچاره بهار و استادش خیرالمدققین هر دو درین لغت بسیار جگر کاوی کرده اند و اصل همین قدر کافی است که این اسم مفعول ترکیبی و مرکّب از موحّده که افادهٔ معنی در کند و دید بمعنی مشاهده و آر امر حاضر از آوردن معنی لفظی این بمشاهده آورده شده و کنایه از ظاهر و پدید که گذشت تحقیقش و موحّده اوّل بدل بیای فارسی چنانکه اسب و اسپ

ومعنی دوم وسوم مجاز آن ونسبت معنی چہارم وپنجم وششم نظر باعتبار سروری کہ محقق اہل زبان است اسم جامد دانیم (اُردو) (۱) ظہور (۲) موجود (۳) باقی (۴) برابری کرنے والا (۵) تند۔ تیز۔ جلد۔ (۶) ماہ ہاے ملکی یعنی شمسی سے بیسوین دنکا نام۔ تند

پدیدار آمدن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت **مولف** گوید کہ بمعنی ظاہر شدن (نظامی ؎) قیاس عقل ما زینجاست پرکار ٭ کہ صانع را دلیل آمد پدیدار ٭ (اُردو) دیکھو پدید آمدن۔

پدیدار آوردن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ مرادف پدید آوردن کہ گذشت (کمال اصفہانی ؎) عکسی از رنگ خوشش بر رخ خورشید افتاد ٭ اثرش در دل کان لعل پدیدار آورد ٭ (اُردو) دیکھو پدید آوردن

پدیدار بودن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر وآشکار ابودن (رودکی سمرقندی ؎) بیکہفتہ پدیدار بود نرگس دشتی ٭ وان نرگس چشم تو ہمہ سالہ پدیدار ٭ (اُردو) ظاہر رہنا۔

پدیدار شدن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن است (محمود شوشتری ؎) شد آن وحدت ازان کثرت پدیدار ٭ یکی را چون شمردی گشت بسیار ٭ (اُردو) ظاہر ہونا۔

پدیدار کردن استعمال۔ صاحب آصفی از معنی ساکت **مولف** گوید کہ بمعنی ظاہر کردن است (فردوسی ؎) چو بر فرق جم ارّہ برکار کرد ٭ زیک جم دو پیکر پدیدار کرد ٭ (اُردو) ظاہر کرنا۔

پدید شدن استعمال۔ [illegible]حب آصفی بذکر این از معنی ساکت **مولف** [illegible]ن کند کہ بمعنی ظاہر وآشکار اشدن است (حا[illegible] ؎) فردا کہ پیشگاہ حقیقت شود پدید ٭ شرمندہ

رہروی کہ نظر بر مجاز کردہ؛ (اُردو) ظاہر ہونا۔

پدید کردن استعمال۔صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت **مؤلف** گوید کہ متعدّی مصدر گذشتہ بمعنی ظاہر کردن (فقیر ے) در تو پدید آمد است ہر کہ ترا پدید کردہ؛ تا بخود آشنا نہ پی نبری خدای را؛ (اُردو) ظاہر کرنا۔

پدید گشتن استعمال۔صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پدید شدن است (خسرو ے) رفت زبین را چو حباب از میان؛ گشت پدید از تہ آب آسمان؛ (اُردو) ظاہر ہونا دیکھو پدید شدن۔

پدیسار بقول برہان و ناصری و انند و (جہانگیری در ملحقات) با سین بی نقطہ بروزن پدیدار بر سر کاری رفتن باشد کہ پیش ازین شروع در ان کردہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ معنی حقیقی این آمادگی بر کاری کہ آغازش شدہ و ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) کسی ایسے کام پر آمادگی جس کا آغاز ہو چکا ہو۔مونّث۔

بای فارسی باذال معجمہ

پذر بقول مؤیّد و انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر اوّل و فتح ذال معجمہ ہمان پدر کہ گذشت **مؤلف** عرض کند کہ مبدّل پدر است ہمچون آدر و آذر کہ بعض عجمیان عرب این قسم تصرّف در لغات کردہ اند (اُردو) دیکھو پدر۔

پذرام بقول بہار و سروری بالکسر بمعنی خرم و آراستہ و فرماید کہ در صفات عارض و عیش مستعمل (میر معزی ے) فرخندہ باد بزم تو بالصّیف والشّتا؛ پذرام باد عیش تو باللیل والنہار؛ (بدر چاچی ے) تا بزین زر خورشید مزین باشد؛ صعوۂ جرمہ پذرام زر اندودہ عنان؛ (فخر الدین گرگانی ے) اگر چہ راہ ناپذرام باشد؛ بہ پذرام

خوش وخرم باشد ۔ و صاحب سروری فرماید که
در نسخ دیگر به بای تازی ہم **مولف** عرض کند
که ما حقیقت ماخذ این را بر پدرآم عرض کرده ایم
که بدال مهمله گذشت و درینجا ہمین قدر کافی است
که این مبدّل آنست چنانکه آدر و آذر **(اردو)**
دیکھو پدرام اور بدرام ۔

پذرامد بقول سروری بکسر و سکون ذال معجمه
وفتح میم بمعنی خوش وخورم و آراسته شو وسندش
از گرگانی ہمان که بر پذرام گذشت **مولف**
عرض کند که مبدّل ہمان (پدرامد) که بدال مهمله بجای خویش
گذشت و ما حقیقت این را ہمه را انجا بیان کرده ایم
و درینجا ہمین قدر کافی است که این مبدّل
آنست چنانکه آدر و آذر **(اردو)** خوش ہوا
آراسته ہوا ۔ خوشی ۔ آراستگی ۔ مونث ۔

پذرفت اصطلاح ۔ بقول برہان و ناصری بکسر اوّل و سکون ثانی و رای بی نقطه بضموم
بفا و فوقانی زده ماضی پذرفتن یعنی قبول کرد و معروف شد **مولف** عرض کند که اصل این
پذیرفت است بمعنی قبولیت و این اسم جامد فارسی زبان و اسم مصدر (پذیرفتن) تحتانی
حذف شده پذرفت باقی ماند و ہمین است معنی حقیقی و انچه ماضی مطلق است مشتق مصدر
باشد و ضرورت بیان مشتقات نباشد حیف است از محققین که معنی حقیقی را گذاشتند و ذکر
مشتق کردند **(اردو)** قبولیت ۔ مونث ۔

پذرفتار اصطلاح ۔ صاحب سروری
گوید که مرادف پذرفتکار است بالکسر بمعنی
قبول کننده **مولف** عرض کند که این مخفف
(پذرفت گار) است که بجایش می آید کاف
فارسی حذف شد و حقیقت (پذرفت گار) ہمانجا
عرض کنیم **(اردو)** دیکھو پذرفتگار ۔

پذرفتگار استعمال ۔ بقول برہان با کاف
بالف کشیده و رای قرشت زده بمعنی قبول کردن

واعتراف نمودن - صاحب سروری فرماید
که بمعنی قبول کننده (شیخ نظامی س) چو روشن
گشت بر شاپور کارش ٭ بصد سوگند شد
پذرفتگارش ٭ صاحب موید همزبان سروری
مولف عرض کند که مخفف پذیرفتگار کلمه گار
در آخر این از قبیل گناه گار و امثال آن که
افادهٔ معنی فاعلی کند - صاحب برهان در معنی
این از نزاکت کار نگرفت (**اردو**) قبول
کرنے والا -

پذرفتگاری استعمال - بقول بهار بالکسر
بمعنی قبول کردن **مولف** عرض کند بمعنی
حاصل بالمصدر است و یای مصدری بر پذرفتگار
زیاده کرده اند دیگر هیچ (**اردو**) قبولیت - مونث

پذرفتگی استعمال - بقول رشیدی بمعنی
قبول حاصل بالمصدر است **مولف** عرض
کند که معنی این قبولیت است و حاصل بالمصدر
پذرفتن باشد که می آید و این مخفف پذیرفتگی است
که بجایش مذکور شود (**اردو**) قبولیت - مونث -

پذرفتن استعمال - بقول برهان و جهانگیری
بمعنی قبول کردن و اعتراف نمودن و بقول بحر
مخفف پذیرفتن که می آید و فرماید که سالم التصریف
است **مولف** عرض کند که پذیرفتن که می آید
اصل است و این مخفف آن بحذف تحتانی درینجا این
قدر کافی است و صراحت ماخذ همدرانجا می آید
بعض معاصرین عجم پذرفد را مضارع گویند و
دربر زبان دارند و خیال ما هم همین است اندرین
صورت باید که این را کامل التصریف دانیم
(**اردو**) قبول کرنا - دیکھو پذیرفتن -

پذرفته بقول - برهان بر وزن دل برده
بمعنی اقرار و اعتراف کرده و قبول نموده **مولف**
عرض کند که بر ماضی مطلق مصدر پذرفتن های هوز
زیاده کرده که افادهٔ معنی مفعولی کند و معنی این
قبول کرده شده (**اردو**) قبول کیا ہوا - اعتراف
کیا ہوا -

پذور | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضمّ ذال معجمہ بہ واو معناع یعنی پودنہ را گویند **مولّف** عرض کند کہ صاحب محیط ذکر مستقل این نکرد و حقیقت معنی بر پودانہ گذشت و دیگر محققین فارسی زبان این را ترک کردہ اند اگر استعمال این بدست آید توانیم عرض کرد کہ اسم جامد فارسی زبان است مجرّد قول انند و فرہنگ فرنگ کافی نیست ازینکہ معاصرین عجم ہم ازین بیخبر اند (**اُردو**) دیکھو پودانہ۔

پذیر | بقول برہان و سروری بروزن وزیر (۱) قبول کنندہ را گویند و (۲) امر بمعنی ہم قبول کن (سعدی لہ) خداوند بخشندہ و دستگیر ﴿ کریم خطابخش و پوزش پذیر ﴿ (عطّار ۲ہ) باحسان خود پوزش من پذیر ﴿ کہ جز تو ندارم کسی دستگیر ﴿ **مولّف** عرض کند کہ معنی اوّل بدون ترکیب حاصل نمیشود پس این را بمعنی اوّل گفتن خطاست و بمعنی دوم امر حاضر پذیریدن و بہ تحقیق ما (۳) اسم مصدرش کہ مصدری بود و حالا متروک التصریف و پذیرانیدن کہ می آید متعدی ہمان پذیریدن و پذیر بمعنی اوّلش امر حاضر ہمان پذیریدن و مضارع آن پذیرد پس معنی سوم این قبول است و بس (**اُردو**) (۱) قبول کرنے والا (۲) قبول کر (۳) قبول کرنا

پذیرا | بقول برہان بروزن کفیرا (۱) بمعنی روان شوندہ و پیش روندہ **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی دوم است کہ می آید و حقیقت لفظی ہمانجا بیان کنیم کہ ہمان معنی اصل است (**اُردو**) چلنے والا۔ پیشرو۔

(۲) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی سخن شنوندہ و فرمان بردار و قبول کنندہ چہ پذیرائی بمعنی فرمان برداری باشد۔ صاحب رشیدی گوید کہ بمعنی پذیرندہ۔ بہار میفزاید کہ بمعنی قبول کنندہ صاحب سروری بر پذیرای کہ مزید علیہ ہمین است ذکر این معنی کردہ (نظامی ے) شہ نامور نام او

فیلقوس ؎ پذیرای فرمان او روم و روس ؎ مولّف عرض کند کہ محقّقین بالا این را اسم جامد دانستہ اند و غور بر حقیقت قواعد زبان نکردہ الف زیادہ شد بر امر حاضر (پذیریدن) کہ ذکرش بر (پذیر) گذشت و این الف زائدہ افادۂ معنی فاعلی کند چنانکہ دانا و بینا و گویا و شنوا و امثال آن و معنی لفظی این قبول کنندہ و کنایہ از فرمانبردار و سخن شنو (اُردو) قبول کرنے والا سخن شنو فرمان بردار۔

(۳) پذیرا۔ بقول برہان تفسیر مقبول کہ قبول کردہ باشد بہار گوید کہ بمعنی قبول کردہ شدہ ہم۔ مولّف عرض کند کہ حاصل ہمان معنی فاعلی است کہ بحالت ترکیب ظاہر شود چنانکہ پذیرای دل کہ حاصل این مقبول دل است صاحب سروری ذکر ہمین معنی بر (پذیرای) کردہ کہ مزید علیہ این است (اُردو) مقبول۔

(۴) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی ہیولیٰ کہ در برابر صورت است مولّف عرض کند کہ مجاز معنی دوم است (اُردو) ہیولا۔ بقول آصفیہ۔ ہر چیز کا مادہ۔ حکما کے نزدیک وہ جوہر جو صورت جسمی کا محل ہو وہ مادۂ عالم جو صورت و اشکال کی قابلیت رکھتا ہے۔ مذکر

(۵) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی پیشوا مولّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل گیریم (اُردو) پیشوا دیکھو برابر کے دوسرے معنے جس پر پیشوا کا بیان ہے۔

(۶) پذیرا۔ بقول برہان بمعنی استقبال مولّف عرض کند کہ مجاز معنی پنجم باشد و مجاز مجاز معنی دوم کہ پیشوا را بمعنی پیشوائی استعمال کردند (اُردو) دیکھو استقبال۔

پذیرا آمدن استعمال۔ بمعنی مقبول شدن (ظہوری ؎) چنان نگرفتہ رنگ تیرگی آئینۂ صبحم ؎ کہ از خورشید صیقلگر پذیرای جلا آید ؎ (ولہ ؎) تا ظہوری خجل از چارہ گریہا نشود ؎

در و من گاه پذیرای فسون می آید ؛ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است عیبی نیست که در سند پذیرای مستعمل که مزید علیہ ہمان پذیرا است (اُردو) مقبول ہونا۔

پذیرا افتادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ از معاصرین عجم تصدیق این می شود کہ مرادف مصدر گذشتہ است (اُردو) دیکھو پذیرا آمدن ۔

پذیرا بودن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی مقبول بودن است و بس (نظامی ے) پذیرا سخن بود شادا جای گیر ؛ سخن کز دل آید بود دلپذیر ؛ (اُردو) مقبول ہونا۔

پذیرا سخن اصطلاح ۔ بقول موئّد بمعنی سخن معقول و خوب **مولّف** عرض کند کہ قلب اضافت سخن پذیر است بمعنی سخن مقبول دیگر ہیچ (اُردو) مقبول بات معقول بات مؤنث

پذیرا شدن استعمال ۔ بقول بحر (۱) پیش رفتن و استقبال کردن و (۲) مقبول شدن ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است و بخیال ما شامل باشد بر ہمہ معانی پذیرا کہ گذشت مخفی مباد کہ پذیرای بزیادت یا مزید علیہ ہمین پذیرا است (نظامی ے) گرو ہی بپاکی و دین پروری ؛ پذیرا شدندش بہ پیغمبری ؛ (ظہوری ے) تیرش بقصد صید پذیرای زرہ شد است ؛ نازم ز زخم ہا کہ بر ایم زرہ شد است (اُردو) (۱) استقبال کرنا (۲) مقبول ہونا دیکھو پذیرا کے کل معنے جس پر یہ شامل ہے ۔

پذیران اصطلاح ۔ بقول انند و موئّد بمعنی فرمان بر داران **مولّف** عرض کند کہ معاصرین عجم و دیگر محققین ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد کہ مخفف

(فرمان پذیران) باشد اگر پذیرا را کہ بمعنی
فرمان بردار و محکوم بر معنی دومش گذشت جمع
گردانیم بقاعدۂ فارسی (پذیرایان) باشد و
جا دارد کہ این را مخفف آن ہم قیاس کنیم و این
بہتر ازان است ولیکن بنظر سکوت محققین و معاصرین
عجم مجرد قول انند و مؤید را کہ ہر دو ہندنژاد ند برای
این کافی ندانیم (اُردو) فرمان بردار لوگ۔

پذیرانیدن بقول بحر بکسر تین بمعنی قبول
کنانیدن و معترف گردانیدن و فرماید کہ کامل
التصریف است و مضارع این پذیراند
صاحبان انند و مؤید ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف**
عرض کند کہ متعدی مصدر (پذیریدن) است
کہ حالا متروک است و مضارعش پذیرد و امر
حاضرش پذیر یادگار اوست و اسم مصدرش
ہمان (پذیرہ) کہ بمعنی سومش گذشت (اُردو)
قبول کرانا۔ اعتراف کرانا۔ معترف کرنا۔ قبولوانا

پذیرائی استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ
بمعنی (۱) قبول و فرمان برداری و پذیرش
صاحب رشیدی این را مرادف پذیرفتگی و پذیرنگی
داند بمعنی قبول و فرماید کہ حاصل بالمصدر است
صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامہ ناصرالدین شاہ
قاچار گوید کہ (۲) ملاقات است و صاحب بول
چال بحوالۂ معاصرین عجم می فرماید کہ (۳) بمعنی
استقبال و پیشوائی است **مؤلف** عرض کند
کہ این حاصل بالمصدر پذیرائیدن است
چنانکہ پذیری و پذیرش حاصل بالمصدر پذیریدن
و (پذیرفتگی و مخففش پذرفتگی) ہر دو حاصل بالمصدر
(پذیرفتن و پذرفتن) و معنی اول این قبولیت و
و معنی دوم و سوم مجاز آن (اُردو) (۱) قبولیت
مؤنث (۲) ملاقات۔ مؤنث (۳) پیشوائی۔ مؤنث

پذیرائی شدن مصدر اصطلاحی۔
صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ
قاچار ذکر ماضی مطلق این کردہ گوید کہ بمعنی خاطر
و تواضع شد پس معنی این مصدر خاطر و تواضع

کسی شدن است **مولّف** عرض کند کہ این مرکّب است از ہمان پذیرائی کہ بجایش گذشت بر سبیل مجاز موافق قیاس (**اُردو**) خاطر تواضع ہونا۔

پذیرش بقول برہان بفتح اوّل وکسر رابع وسکون شین نقطہ دار بمعنی قبول وفرمان برداری باشد۔ صاحب انند ذکر این بحوالۂ فرہنگ فرنگ کردہ گوید کہ مثل پذیران۔ صاحب سروری گوید کہ بمعنی قبول باشد (نظامی ۵) خرد مند رواز پذیرش نتافت ؎ بفتوای دریدریا شتافت ؎ **مولّف** عرض کند کہ این حاصل بالمصدر ہمان مصدر (پذیریدن) است کہ اشارۂ آن بر پذیرانیدن گذشت بمعنی قبولیت صاحب انند ور غلط افتاد (**اُردو**) قبولیت۔ مؤنث۔

پذیرفت استعمال۔ بقول برہان وسروری ماضی پذیرفتن است یعنی قبول کرد (استاد دقیقی ۵) پذیرفت از و شہریار انچہ گفت ؎ گل رویش از تازگی برشگفت ؎ و فرماید کہ پذرفت مخفف این است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس و مصدر این می آید و این اسم مصدر آن ہم کہ صراحت کامل بر مصدر کنیم (**اُردو**) دیکھو پذرفت

پذیرفتار استعمال۔ بقول سروری مرادف پذرفتار کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ این اصل است و آن مخفف این صراحت ماخذ ہمدر انجا کردہ ایم (**اُردو**) دیکھو پذرفتار۔

پذیرفتگار استعمال۔ بقول برہان باکاف بالف کشیدہ وبہ رای قرشت بمعنی (۱) فرمانبردار وقبول کنندہ ومقر ومعترف و (۲) سردار و ریش سفید قوم را نیز گویند۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (سراج الدین راجی ۵) پذیرفتگار سخن ہای نغز ؎ بود آنکہ اور از ہوشست مغز ؎ **مولّف** عرض کند کہ این اصل است و پذرفتگار کہ گذشت مخفف این و ہر دو بکاف فارسی است و معنی دوم مجاز معنی اوّل کہ سردار قوم ہم نازبردار قوم است۔ حقیقت ماخذ ہمدر انجا

مذکور (اُردو) (۱) قبول کرنے والا۔ فرمانبردار (۲) سردار قوم۔ مذکّر۔

پذیرفتگاری استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی فرمان برداری و اقرار و اعتراف **مولّف** عرض کند کہ بزیادت یای مصدری در آخر پذیرفتگار۔ موافق قیاس است (اُردو) فرمان برداری۔ مونّث۔ اعتراف۔ مذکّر

پذیرفتگی استعمال۔ بقول رشیدی بمعنی قبول **مولّف** عرض کند کہ اصل ہمان پذرفتگی کہ مذکور شد و صراحت معنی و ماخذ ہمدر انجا گذشت (اُردو) دیکھو پذرفتگی۔

(الف) **پذیرفتن** استعمال (الف) بقول
(ب) **پذیرفتہ** برہان وجہانگیری مصدر است (۱) بمعنی فرمان برداری کردن و (۲) قبول نمودن و (ب) بمعنی قبول نمودہ۔ صاحب بحر گوید کہ بکسر اوّل و یای معروف و ضمّ رای قرشت کامل التصریف و فرماید کہ بہ فتح اوّل نیز آمدہ و مضارع این پذیرد۔ صاحب موارد ہم بذکر این و مخفّف این (پذرفتن) ذکر معنی اوّل و دوم کردہ (مولوی معنوی ؒ) این دل چون سنگ را تا چند چند ٭ پند گفتیم و نمی پذرفت پند ٭ و فرماید کہ (۳) بمعنی گرفتن ہم (سعدی ؒ) تا خرقہ می پذیرد در رہن بادہ ساقی ٭ ای محتسب صلائے پیران پارسا را ٭ نیز فرماید کہ (۴) بمعنی اقرار و وعدہ کردن و (۵) یافتن (نظامی ؒ) ہمان بخش گنجی کہ پذرفتہ ٭ وفا کن بچیزی کہ خود گفتہ ٭ (صائب ؒ) آشفتگی ز عقد پذیرد دماغ ما ٭ فانوس گرد باد شود بر چراغ ما ٭ (حافظ ؒ) نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولی ٭ پیش رندان رقم سود و زیان این ہمہ نیست ٭ **مولّف** عرض کند کہ معنی دوم اصل است و دیگر ہمہ معانی بر سبیل مجاز و (ب) ماضی مطلق (الف) است کہ ہای ہوّز در آخرش آمدہ افادۂ معنی مفعولی کند و مضارع این (پذیرفد) کہ بر زبان نیست و عوض این

مضارع پذیرہ یدن مستعمل است یعنی پذیرد۔ اسم مصدر این ہمان پذیرفت کہ بجایش گذشت کہ مرکّب شد با علامت مصدر (تن) و یک فوقانی حذف شد (اُردو) (الف) (۱) فرمانبرداری کرنا (۲) قبول کرنا (۳) لینا (۴) اقرار اور وعدہ کرنا (۵) پانا (ب) الف کا مفعول۔

پذیرندہ استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی قبول کنندہ **مولّف** عرض کند کہ اسم فاعل ہمان پذیرہ یدن است کہ ذکرش بر پذیرفتن و پذیرانیدن گذشت و این را ہیچ تعلّق با پذیرفتن نیست و وجود این ہم تصدیق وجود مصدر پذیرہ یدن می کند کہ متروک است (اُردو) قبول کرنے والا۔ اسم فاعل مصدر پذیرہ یدن شامل ہے اس کے تمام معنوں پر جن کی صراحت پذیرفتن پر ہوئی۔

پذیرہ استعمال۔ بقول برہان بروزن کبیرہ بمعنی (۱) پیشواو (۲) استقبال کسی یا چیزی و فرمائی و (۳) فرمان برداری و (۴) رہگذرہ صاحبان ناصری و جہانگیری بہ معنی دوم قانع خان آرزو در سراج گوید کہ (۵) بمعنی استقبال کنندہ و فرماید کہ اینکہ قوسی بمعنی استقبال نوشتہ سہو کردہ و بذکر معنی سوم گوید کہ بمعنی قبول کردن قول کسی ہم خطاست چہ پذیرفتن در اصل بمعنی قبول کردن چیزی است مطلق خواہ قول خواہ فعل چنانکہ نقش پذیرد و از ہمین ماخوذ است (پذیرا) بمعنی ہیولی و فرماید کہ انچہ برہان بالفتح نوشتہ ہم خطاست (حکیم سنائی ؒ) منزل عفو او بدست گناہ ؎ لشکر لطف او پذیرہ راہ ؎ (استاد عنصری ؒ) سوال رفتی پیش عطا پذیرہ ؎ کنون ؎ ہمہ عطای تو آمد پذیرہ پیش سوال ؎ صاحب سروری بذکر معنی دوم معنی سوم را ہم آوردہ۔ صاحب جامع پذیرا و پذیرہ ہر دو مرادف یکدیگر داند **مولّف** عرض کند کہ ما اتّفاق داریم با صاحب جامع و این را اصطلاح

(پذیرا) می دانیم کہ بالف آخر گذشت الف بدل شد بہ ہای ہوز چنانکہ پاسا و پاسہ و معنی سوم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن و این شامل باشد بر ہمہ معانی پذیرا و معنی چہارم راکہ بہ پذیرا مذکور نہ شد طالب سند استعمال می باشیم **(اُردو)** دیکھو پذیرا۔ (۴) رہگذر۔ دیکھو بریدہ۔

بای فارسی بارای مہملہ

پر بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع بفتح اوّل وسکون ثانی (۱) معروف است کہ بال وپر باشد وعربان ریش خوانند۔ صاحب رشیدی صراحت مزید کند کہ انچہ از بال مرغان کہ جناح گویند بروید بہار گوید کہ ترجمۂ ریش است اعم ازینکہ از جناح باشد یا از جای دیگر و فرماید کہ بہ تخفیف وتشدید ہر دو آمدہ (خواجہ جمال الدین سلمان ؎) جبریل را التجلّی شمع جلال او ٭ پروانہ وار سوختہ بی پرّ و بال یافت ٭ خان آرزو در سراج گوید کہ انچہ رشیدی گفتہ کہ ان بال مرغان روید کہ جناح گویند۔ غلط وعام است ازینکہ از جناح روید یا از جای دیگر مثل گردن وسینہ۔ صاحب محیط بر ریش گوید کہ بفارسی پرہ وبہندی پنکہ نامند وآن عبارت از پر طیور است وبقول شریف چون پر طائر سوختہ خاکستر آن بر جراحت پاشند تجفیف والصاق آنہا نماید وچون انبوبہ پر طیور جدا کردہ بسوزانند وشستہ خشک نمایند و در بینی دمند در حبس رعاف کہ ہیچ چیز بند نہ شود مجرّب است (الخ) **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است **(اُردو)** پر۔ دیکھو بال کے دوسرے معنے۔

(۲) پر۔ بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وناصری وجامع بالفتح از سر کتف تا سر انگشتان صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ این را بال ہم گویند (ناصر خسرو ؎) بر فلک بی بال وپر

دانی کہ نتوانی شدن * پس چرا برناوری از دین و دانش پا و پر * (فردوسی ع) نہ مردی نہ دانش نہ پای و نہ پر * خان آرزو بذکر معنی بالا گوید کہ تحقیق آنست کہ پای و پر بمعنی زور و قوت و مجموع تاب و طاقت است بمجاز نہ بہ حقیقت **مولف** عرض کند ما اتفاق داریم با خان آرزو کہ استعمال پر برای انسان بمجاز است (**اُردو**) کاندہے سے انگلیون تک۔ سالم ہاتھ۔ مذکر۔

(۳) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بالفتح روشنی و شعاع و پرتو نور (مولوی معنوی ع) چشم را صد پر ز نور عکس رخسار شما * ایکہ ہر دو چشم را ایک پر مبادا بی شمار * خان آرزو در سراج گوید کہ مخفف پرتو خواہد بود **مولف** عرض کند کہ با خان آرزو اتفاق داریم۔ (**اُردو**) پرتو۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ فارسی۔ فروغ۔ روشنی۔ شعاع۔

(۴) پر۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری و بہار و جامع و سراج بالفتح دامن و کنارۂ ہر چیز ہمچون پر کلاہ یعنی دامن کلاہ و کنارۂ کلاہ و پر بیابان و پر بمعنی ہم بنظر آمدہ کہ بمعنی دامن بیابان و کنارۂ بیابان باشد۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ بایں معنی پرہ ہم آمدہ (حکیم انوری ع) ہر چہ ادمی کشاد بند قبا * او فرو می کشید پر کلاہ * خان آرزو در سراج گوید کہ انچہ بدیں معنی بموحدہ گذشت اغلب کہ آن تصحیف باشد **مولف** عرض کند کہ مخفف پرہ می نماید دیگر ہیچ۔ (**اُردو**) ہر چیز کا کنارہ۔ دامن۔ مذکر۔

(۵) پر۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری بالفتح ترک کلاہ۔ بہار گوید کہ پر کلاہ اکثر در کلام متاخرین بمعنی ہمان پر است کہ در پرواز بکار آید و ترک کلاہ ہمان طرف کلاہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ ترک کلاہ ہم ہمان طرف کلاہ است **مولف** عرض کند کہ ما این را متعلق

دانیم بہ معنی چہارم وضرورت نداشت کہ معنی جدید دانند کہ اشارۂ (پر کلاہ) ہم ہمدر انجا گذشت

(اُردو) دیکھو پر کے چوتھے معنے۔

(۶) پر۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع بالفتح برگ درخت (سیف اسفرنگی
ے) امان خو ہذ پرکاہ باد چون ببیند ٭ فگندہ عفو تو در خرمن عقاب آتش ٭ صاحب رشیدی گوید کہ برگ کاہ
وجز آن۔ بہار گوید کہ اغلب کہ بہمعنی مجاز باشد۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی پر گ کاہ وبرگ درخت ہم مجاز
باشد مولف عرض کند مجاز معنی اوّل (اُردو) پتّی۔ مونث۔ پتّا۔ مذکر۔ جیسے گہانس کی پتّی یا درخت کا پتّا۔

(۷) پر۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری ورشیدی وجامع وسراج بالفتح پرۂ آسیا وچرخ ودولاب
وامثال آن مولف عرض کند ما بہمعنی اسم جامد فارسی زبان دانیم ومجاز معنی چہارم
ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ این مخفف پرّہ است (اُردو) پرّہ۔ بقول آصفیہ۔ مذکر۔
چکّی کا پاٹ۔

(۸) پر۔ بقول رشیدی بالضم بمعنی بسیار (شاعرع) کار نیکو کردن از پر کردن است ٭ بہار
گوید کہ مقابل خالی است ونسبت آن اکثر بظروف بود چنانکہ گویند شیشہ از شراب پُر است
وخانہ از مردم وصحرا از سبزہ ومجازاً بمعنی بسیار (حکیم شفائی ے) گر نام فاعل تو ندانیم باک
نیست ٭ عالم بسیّم فاعلہ در جہان پر است ٭ وخان آرزو در چراغ ہمزبان بہار وبیتوان کہ
بہار نقل نگار اوست وہم او در سراج بر معنی بسیار قانع مولف عرض کند کہ بمعنی مملو اسم جامد
فارسی زبان است ومعنی بسیار مجاز آن (اُردو) بھرا ہوا۔ بہت۔

(۹) پَر۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار بمعنی گردش مولف عرض کند کہ

اسم جامد فارسی جدید دانیم عجب آنست که معاصرین عجم ازین ساکت اند نمیدانیم که صاحب [illegible]
چگونه انیمعنی نوشت و صاحب روزنامه که ماخذ او هم همان سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاجار است
از نیمعنی ساکت (اُردو) گردش - مؤنث -

پرآبله اصطلاح - بہار ذکراین کرده گوید که
لفظ پر در مثل آن بمعنی بسیار است چون دل پرآبله
و پای پرآبله و کف پرآبله (صائب ؎) دریای
وجود از تو شدی مخزن گوهر ؛ رزق تو اگر از
کف پرآبله بودی ؛ **مؤلف** عرض کند که اسم
فاعل ترکیبی است بمعنی بسیار آبله دارنده (اُردو)
آبلوں سے بھرا یعنی وہ مقام جہاں آبلے بکثرت ہوں

پرآر بقول سروری سال پیش از پار (حکیم
فرخی ؎) بدین شادی و رسم شاد امروز ؛ دراین
اندیشه بود هم پار و پرآر ؛ **مؤلف** عرض کند
که عجب است ازین که دیگر همه محققین فارسی زبان
ازین لغت ساکت اند چاره نیست جز این که
باعتبار صاحب سروری که محقق اهل زبان است
این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو)
پارسال کے پہلے کا سال - مذکر -

پرآسیا اصطلاح - بقول اسد بجا از فرہنگ
فرنگ بالفتح وکسر رای مهمله بمعنی پره آسیا هو. مؤلف
عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود توانیم
عرض کرد که مخفف پره آسیا باشد بکسر های هوز
مرکب اضافی (اُردو) چکی کا پاٹ - مذکر -
دیکھو پر کے ساتویں معنی -

(الف) **پره آمد قفیز** اصطلاح - بقول برهان
و سروری و بحر و مؤید بضم اول و فتح قاف یعنی
پیمانه پر شد و کنایه ازینکه زندگانی بآخر رسید
صاحب رشیدی ----------

(ب) **پره آمدن قفیز** را بمعنی پر شدن پیمانه
عمر نوشته (فردوسی ع) که بر آل ساسان پر آمد
قفیز ؛ و خان آرزو در سراج گوید که از شعر فردوسی

معلوم میشود کہ بمعنی تمام شدن چیز است یعنی تمام شدن سلسلۂ آن و فرماید کہ تفرقہ درین دو معنی باریک است **مؤلف** عرض کند کہ قفیز بہ قاف و فا و زای ہوّز لغت عرب است بمعنی پیمانہ پس (ب) مصدریست اصطلاحی۔ استعارہ باشد از بآخر رسیدن عمر ورای معنی حقیقیش کہ لبریز شدن پیالہ است و (الف) ماضی مطلق آن خان آرزو در غلط افتاد کہ فرق نازک پیدا کردہ معاصرین عجم تصدیق معنی بیان کردہ رشیدی میکنند **(اُردو)** (الف) عمر آخر ہوئی (ب) عمر آخر ہونا۔

پرآور اصطلاح۔ بقول سروری و ناصری بمعنی (۱) پرندہ و تیز پرو (۲) تیز رو باشد (جہانگیری لہ) گہی با چرا اگر چہ اگر شدی ؟ گہی با پرا ور پرآور شدی ؟) **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی برآرندہ پر و پردار۔ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز آن **(اُردو)** (۱) پرندہ تیز پر۔ تیزی سے اُڑنے والا (۲) تیز رو۔ جلد چلنے والا۔

پرا کلمہ ایست در فارسی زبان برای قبل گزشتہ و امالۂ این پری است چنانکہ پرا سال سال ماقبل ماقبل را گویند و پری سال ہم ولیکن استعمال این بدون ترکیب نمی آید و پریروز و پری شب ہم ازہمین است **(اُردو)** گزشتہ کا ماقبل۔ مذکر۔

پراپر اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضم ہردو بای فارسی از عالم لبالب است **مؤلف** عرض کند کہ اگرچہ موافق قیاس است ولیکن طالب سند استعمال می باشیم کہ دیگر محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت اند **(اُردو)** بھرا ہوا۔ لبالب۔ لبریز۔

پراذران اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و جامع بفتح اوّل و ذال نقطہ دار بروزن برادران پرندہ ایست شکاری از جنس سیاہ چشم مانند چرغ و بحری لیکن بغایت پاکیزہ و منظر

ونیک اعضا وانچہ ازان سرخ رنگ باشد بہتر است
وانچہ در کوہ تولک کند یعنی پر بریزد وبکاری نباید
وانچہ در خانہ تولک کند بسیار خوب می شود وبعربی
زمج خوانند۔ صاحب رشیدی بذکر معنی بالا گوید
کہ صحیح (دو برادران) است کہ در دال می آید
خان آرزو در سراج نقل قول محققین بالا کردہ۔
صاحب محیط برزمج گوید کہ بفتح اول یا بکسر وتشدید
میم نام پرند معروف شکاری وازخفاف جوارح
آنرا شمارند وبا انسان کم الفت گیرد وگویند
نوعی ازعقاب۔ اہل عجم آنرا دوبرادران گویند

وچون یکی ازان ازشکار عاجز شود اعانت آن
در شکار برادر آن نماید۔ بفارسی چرغ وبترکی
اوتلکو نامند گوشت آن شدید الحرارہ جہت
ضعف دل طبعی وخفقان عارضی از ضعف
قلب یا بسبب دیگر نافع۔ **مؤلف** عرض کند
کہ (دوبرادران) بجایش می آید واین محقق
ومبدل آنست کہ لفظ دو حذف کردند وموحدہ را
بہ بای فارسی ودال را بہ ذال معجمہ بدل کردند
چنانکہ اسب واسپ وآدر وآذر **(اردو)**
ایک شکاری پرند جسکو چرغ کہتے ہین۔ مذکر۔

(۱) پراریر | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وکسر را وزای ہوز نہ
(۲) پراریزہ | بمعنی پریسال وپرارسال وہم او برپریسال گوید کہ دو سال گزشتہ را
گویند **مؤلف** عرض کند کہ (۲) مبدل پریروز است کہ روز ماقبل روز گذشتہ را نام است
و (۱) مبدل (۲) چنانکہ بزغ وبرغ۔ مخفی مباد کہ اصل (۲) پراروز است وریزہ درینجا مبدل
روز کہ واو بدل شد بہ یا چنانکہ انگور وانگیر تسامح صاحب انند است در معنی کہ روز را سال
کرد **(اردو)** پرسون۔

پرارین | بقول برہان بکسر اول ورای قرشت بروزن ریاحین بلغت زند وپازند بمعنی

خوب و نیکو و فرماید کہ بفتح اوّل ہم درست است **مولّف** عرض کند کہ حالا بر زبان فارسیان
متروک ۔ اسم جامد فارسی قدیم است ۔ از صورت لغت واضح میشود کہ این مرکّب است از
پرآر و ین کہ کلمۂ نسبت است ولیکن متحقق نشد کہ پرآر چہ چیز است **(اُردو)** خوب ۔ اچھا ۔

پراز بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضّم و سکون مابعد بمعنی پراگندہ و منتشر و فرماید کہ بزای
فارسی ہم آمدہ **مولّف** عرض کند کہ می تواند کہ اصل این پرآز باشد و معنی لفظی مملو از حرص و کنایہ
از پراگندہ کہ پریشانی و انتشار لازمۂ کثرت حرص است واللہ اعلم ۔ مشتاق سند استعمال باشیم
(اُردو) پراگندہ ۔ منتشر ۔

پرازدہ اصطلاح ۔ بقول برہان و ناصری و رشیدی و جامع بفتح اوّل و ثانی بالف کشیدہ
و بزای نقطہ دار زدہ و دال بی نقطۂ مفتوح پارۂ از خمیر کہ بجہتہ یک تہ نان گرد و گلولہ کردہ باشند
و فرماید کہ بکسر اوّل ہم آمدہ ۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ آنرا زوالہ نیز گویند و بہندی پیرہ
نامند ۔ صاحب سروری گوید کہ فرزوق معرّب این است **مولّف** عرض کند کہ زوالہ کہ
بہمین معنی می آید اسم جامد فارسی زبان است و این مرکّب باشد از پیرہ ہندی و زدہ فارسی
کہ مفعول زدن است فارسیان (پیرہ زدہ) بمعنی (گلولہ درست کردہ) را بحذف تحتانی و
تبدیل ہای ہوّز بالف (پرازدہ) کردہ و پیرہ ہم مبدّل پیڑا ی ہندی است کہ برای ہندی
باشد **(اُردو)** پیڑا ۔ بقول آصفیہ ۔ اسم مذکر ۔ گندھے ہوئے آٹے کی گولی ۔

پراسال اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی پری سال **مولّف** عرض
کند کہ این اصل است و مبدّل این پری سال کہ می آید ۔ الف وراان بدل شد بہ یا چنانکہ جنان

وحسیب دار همین قبیل است پریروز و پری شب هم
که روز و شب پیوسته را گویند و پراسال و پریسال هم سال
پیوسته را نام است مخفی مباد که پار در فارسی زبان
برای ماقبل مستعمل چنانکه سال گذشته را پارسال
گویند و پیرا برای ماقبل ماقبل (اُردو) پارسال
کے ماقبل کا سال - مذکر -

پراسالینه اصطلاح - بقول انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ مرادف پراسال **مولف**
عرض کند که بدون سند استعمال این را تسلیم
نه کنیم که معنی ترکیبی این اجازت ترادف
پراسال نمی دهد اگر سند استعمال بدست آید
توانیم مزید علیه آن گوئیم (اُردو) دیکھو پراسال -

پراستن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی صاف و پالوده کردن **مولف**
عرض کند که محققین مصادر ازین ساکت و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند اگر سند استعمال
این پیش شود توانیم قیاس کرد که مخفف پیراستن باشد بر سبیل مجاز و پالودن هم نوعی از پیراستگی
است که کثافت از وی دور می شود و ماخذ پیراستن هم در انجا مذکور شود (اُردو) چھاننا -
صاف و پاک کرنا -

پراش بقول برهان و جهانگیری و ناصری بفتح اوّل بر وزن لواش بمعنی پاشیدن و پریشان
کردن (حکیم سنائی ؎) سنبل پرتاب را گرد سمنبر پراش ﴿ چشم خرد باز کن قدرت خالق نگر ﴾
صاحب سروری گوید که پریش و پراش هر دو بمعنی افشاندن و چیزی را از یکدیگر جدا کردن و مراد
پریشان است **مولف** عرض کند که هیچ یکی ازینها پی به حقیقت نبرد - پراش اسم جامد فارسی
زبان است بمعنی پریشان و پریش اماله آن و پریشان مزید علیه آن بزیادت الف و نون
زائدتان و این اسم مصدر - پراشیدن است که می آید و حقیقت این به براش هم مذکور که بوجه

گذشت و جا دارد که این را مبدّلش گیریم چنانکه تب و تپ (اُردو) پریشان - دیکھو افرژول -

(الف) پراشید
(ب) پراشیدن
(ج) پراشیده

بقول برہان الف ماضی ب و ب بمعنی (۱) بدحال و پریشان شدن و بی خود گشتن و (۲) پاشانیدن و (۳) فرو فشاندن و ج بمعنی برباد داده و پریشان شده و بی خود گردیدہ صاحب سروری هم الف را بمعنی پریشان و پراگنده کرد و شد آورده (مسعود سعد ؎) در پراگند بخت نیک چو ابر ؎ زر پراشید نجم سعد چو خور ؎ و هم او ذکر ب هم کرده گوید که بمعنی اوّل لازم و متعدّی هر دو و بذکر ج گوید که مرادف پریشیده (شاکر بخاری ؎) مجلس پراشیده همه ؎ زرها بپاشیده همه نقل گران میوه فراشیده همه ؎ کرده بلیه ؎ صاحب بحر نسبت (ب) همزبان برهان و فرماید که کامل التّصریف است و مضارع این پراشد. خان آرزو و در سراج بذکر معنی اوّل لازم و متعدّی هر دو گفته. صاحب موارد بذکر معنی اوّل و دوم و سوم (ب) گوید که (۴) پریشان کردن **مؤلّف** عرض کند که اسم مصدر (ب) همان پراش که بجایش گذشت فارسیان بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر آن مصدری وضع کرده اند و معنی اوّل و چهارم حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و معنی سوم مجاز مجاز است که فرو فشاندن خاک را حاصل پاشیدن آب است و الف ماضی مطلق (ب) و (ج) اسم مفعولش حق آنست که پراشیدن و اماله آن پریشیدن لازم است و پریشانیدن متعدّی آن و استعمال فارسیان بر خلاف این تصرّف محاوره باشد و بس (**اُردو**) الف (ب) کا ماضی اور ب (۱) بدحال اور پریشان ہونا بیخود ہونا (۲) چھڑکنا (۳) بجھانا (۴) پریشان کرنا (ج) ب کا اسم مفعول -

پرافشاردن استعمال بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) بال زدن **مؤلّف**

عرض کند کہ افشاردن بمعنی (۲) ریختن پر است و معنی لفظی این ریختن پر باشد و بال زدن بمعنی پریدن و بپرواز آمدن پرند و نیز بال افشاندن پرند بسمل و مذبوح گذشت پس معنی (۳) بال افشاندن پرند مذبوح باشد برای معنی دوم و سوم طالب سند استعمال می باشیم کہ از سمع ما نگذشت و دیگر محققین و معاصرین عجم ازان ساکت (اُردو) (۱) دیکھو بال زدن کے پہلے معنے (۲) پر جھاڑنا (۳) دیکھو بال زدن کے دوسرے معنے۔ پھڑپھڑانا۔

پر افشانی اصطلاح۔ بقول بحر و غیاث و انند بمعنی (۱) ترک علائق کردن **مولف** عرض کند کہ (۲) معنی حقیقی این گریز پرند و معنی اوّل مجاز آن بر سبیل کنایہ باشد (اُردو) (۱) ترک علائق کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔ یعنی دنیا داری کو ترک کرنیکا حاصل بالمصدر (۲) گُریز۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم موَنث۔ پرندون کا پُرانے پرون کو جھاڑ کر نئے نکالنا۔ پرانے پر گرانا۔

پر افگندن اصطلاح۔ بقول بہار (۱) کنایہ از عاجز و درماندہ شدن و (۲) پر ریختن و تولک نمودن جانوران پرند (خواجہ نظامی لے) ز خاریدن کوس خار اشگاف ؎ پر افگندہ سیمرغ در کوہ قاف ؎ صاحب بحر بذکر ہر دو معنی بالا گوید کہ مرادف پر انداختن و (۳) نشاط کردن **مولف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است و معنی اوّل و سوم مجاز آن۔ برای معنی سوم مشتاق سند می باشیم کہ معاصرین عجم بزبان ندارند و دیگر محققین اہلزبان ہم ازان ساکت و از نظر ما ہم نگذشت (اُردو) (۱) عاجز آنا (۲) گُریز مین آنا۔ دیکھو افشاندن بال (۳) خوشی کرنا۔

پر اگوہ اصطلاح۔ بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری بفتح اوّل و ضمّ کاف و سکون و او و ظہور ہا (۱) آن روی کوہ و آنطرف و آنجانب کوہ را گویند و (۲) بعضی طرفی از کوہ را گفتہ اند

کہ عمیق باشد و آب از انجا روان شود (نزاری ے) گذر بود مان بر پراکوه تون ؛ ز شہر آمدیم از سو گر برون ؛ **مولف** عرض کند کہ پرا درین اصطلاح مرکب مجاز است و معنی حقیقیش بجایش گذشت و بمعنی دوم مجاز مجاز (**اُردو**) (۱) پہاڑ کے پرے (۲) پہاڑ کی وہ سمت جو عمیق ہو جس سے پانی بہتا ہو۔ مونث۔

پراگن بقول سروری بفتح با و کسر کاف فارسی (۱) پریشان کنندہ (استاد معزی ے) بنگر بدست خانۂ او گر ندیدۂ ؛ بحر گہر پراگن و ابر گہر فشان ؛ و (۲) بمعنی امر نیز (منوچہری ے) انوشہ خور طرب کن جاودان زی ؛ درم دہ و دست غوان و شمن پراگن ؛ **مولف** عرض کند کہ معنی اول ہیچ است کہ بدون ترکیب حاصل نمی شود و بمعنی دوم امر حاضر پراگندن است محقق اہل زبان این را بہر دو معنی اسم جامد دانست و خیال نکرد کہ مشتق است و بہ (گہر پراگن) در کلام معزی غور نکرد کہ اسم فاعل ترکیبی است (**اُردو**) (۱) پریشان کرنیوالا (۲) پریشان کر۔

پراگند بقول برہان و ناصری با کاف فارسی بروزن و ماوند ماضی پراگندن است یعنی منتشر ساخت و پریشان کرد۔ صاحب سروری بذکر معنی بالا صراحت مزید ہم کند کہ بزیادت تحتانی پیراگند ہم می آید و فرماید کہ پرگند ہم (شاعر ے) وست و زبان زرد در پراگند اورا ؛ نام گیتی نہ از گراف پراگند ؛ **مولف** عرض کند کہ مصدر (پراگندن) بجایش می آید این ماضی مطلق است و بفتح نون مضارعش ہم و پرگند و پیراگند متعلق است از پرگندن و پیراگندن کہ بجایش می آید (**اُردو**) دیکھو پراگندن یہ اس کا ماضی ہے اور مضارع بھی۔

پراگندگی بقول صاحب آصفی بمعنی بجای پریشانی **مولف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پراگندن است و سند این در ملحقات می آید (**اُردو**) پراگندگی۔ دیکھو پریاش۔

پراگندگی آوردن
استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان کردن است (نظامی ؎) دو ول یک شو و بشکند کوہ را ٭ پراگندگی آرد انبوہ را ٭ **(اُردو)** پراگندہ کرنا۔ پریشان کرنا۔

پراگندگی افتادن
استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ واقع شدن پریشانی است (نظامی ؎) پراگندگی در سپاہ اوفتاد ٭ پژوہش در آزرم شاہ اوفتاد ٭ **(اُردو)** پریشانی لاحق ہونا۔

(الف) پراگندن
(ب) پراگندہ
(الف) بقول بحر مخفف پراگندیدن کہ می آید بمعنی (۱) پریشان کردن و (۲) متفرّق ساختن و (۳) برپاشیدن و فرماید کہ سالم التّصریف است صاحب موارد و در ہر سہ معنی ہمزبان بحر **مؤلف** عرض کند کہ مضارع این پراگندو بہ تحقیق ما کامل التّصریف است و (ب) بقول برہان بمعنی پریشان و متفرّق گردیدہ و پاشیدہ اسم مفعول این صاحب سروری ہم ذکر این کردہ (سعدی ؎) خداوند نعمت بحق مشتغل ٭ پراگندہ روزی پراگندہ دل ٭ وصراحت ماخذ این مصدر بر پراگندیدن کنیم کہ اصل این است **(اُردو)** الف (۱) پریشان کرنا (۲) متفرّق کرنا (۳) چھڑکنا (ب) (۱) پراگندہ بقول آصفیہ۔ پریشان۔ منتشر۔ تتر بتر۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ پراگندن کا مفعول ہے بمعنی اوّل (۲) متفرّق (۳) چھڑکا ہوا۔

پراگندہ حال
اصطلاح۔ بہار ذکر این کردہ این را مرادف پریشان گوید (سلمان ؎) چون زلف شاہدان تو ہر کس کہ سر بتافت ٭ خود را سیہ گلیم و پراگندہ حال یافت ٭ (اسیر ؎) گر دل غبار گشتہ امید خیال ہست ٭ باران شکار ابر پراگندہ حال ہست ٭ **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ باشد از کسی کہ کیفیت او پراگندہ باشد و پراگندہ درینجا صفت کیفیت اسم فاعل ترکیبی است

از قبیل پراگندہ دل کہ می آید (اُردو) پراگندہ حال - پریشان حال اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو پریشان ہو۔

پراگندہ دل اصطلاح - بہار ذکر این کردہ گوید کہ مرادف پراگندہ حال **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است مراد از کسی کہ دل او پریشان باشد مرادف پراگندہ حال - سند این بر پراگندہ از کلام سعدی شیرازی گذشت (اُردو) پراگندہ دل اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو پریشان حال ہو اور جس کا دل پریشان ہو۔

پراگندہ روزی اصطلاح - بقول بہار **مؤلف** مرادف پراگندہ حال و پراگندہ دل عرض کند کہ موافق قیاس و اسم فاعل ترکیبی - سند این از سعدی بر پراگندہ دل گذشت (اُردو) دیکھو پراگندہ دل۔

پراگندہ شدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشان شدن است (اسدی طوسی ؎) سخن کو گذشت از میان دو تن ٭ پراگندہ شد بر سر انجمن ٭ (اُردو) پریشان ہونا۔

پراگندہ کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و متعدی مصدر گذشتہ یعنی پریشان کردن (نظامی ؎) زمین زندہ دار آسمان زندہ کن ٭ جہان گیر و دشمن پراگندہ کن ٭ (اُردو) پریشان کرنا۔

پراگندہ گردیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ مرادف پراگندہ شدن (نظامی ؎) نباید بروز خم راندن چو تیغ ٭ کز آہن نگردد پراگندہ میغ ٭ (اُردو) دیکھو پراگندہ شدن۔

پراگندہ گفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی پریشانی در گفتن و پریشان گوئی کردن و

پریشان گفتن (سعدی سه) اگر ابلهی مشک را گنده
گفت ٭ تو مجموع باش او پراگنده گفت ٭ صاحب
ناصری بر پراگنده گو گوید که آنکه سخن نامنتظم وبی ترتیب گوید
(وله سه) پراگنده گویے حدیثم شنید ٭ جز احسنت
گفتن طریقی ندید ٭ (اُردو) پریشان گوئی کرنا۔
بیان پریشان کرنا۔

پراگندیدن | بقول بحر معنی (۱) پریشان
کردن و (۲) متفرق ساختن و (۳) برپاشیدن
وفرماید که کامل التصریف است ومضارع این
پراگندد وصراحت مزید کند که صیغه اسم فاعل وامر ونهی
نیامده۔ صاحبان موارد ونوادر که محققین مصادر اند
این را ترک کرده اند ودیگر محققین فارسی زبان هم
ازین ساکت **مؤلف** عرض کند که اسم این مصدر
پراگند که مخفف پراگنده است فارسیان بزیادت
یای معروف وعلامت مصدر (دن) این را مرکب
کردند ومضارع این پراگندد باشد نه پراگند وپراگند
مضارع پراگندن باشد نه مضارع این وحاصل
بالمصدر این پراگندیدگی ومصدر پراگندن
که گذشت مخفف این وامر حاضر این پراگند
مستعمل نیست بلکه استعمال امر حاضر پراگندن
که پراگن است بزبان است (اُردو) (۱)
پریشان کرنا (۲) متفرق کرنا (۳) چھڑکنا۔

پراگی | بقول انند بحواله فرهنگ بالفتح وکسر کاف عجمی بمعنی خود ومغفر **مؤلف** عرض کند که
اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که اسم جامد فارسی زبان است۔ معاصرین عجم بزبان
ندارند ودیگر محققین ساکت (اُردو) خود۔ مذکر۔ دیکھو بیضهٔ فولاد۔

پرالک | بقول برهان وجهانگیری ورشیدی بفتح
اوّل ولام وسکون کاف (۱) فولاد جوهردار را گویند
عموماً و (۲) تیغ وشمشیر را خصوصاً (حکیم اسدی سه)
ازان آهن لعل گون تیغ چار ٭ هم از رومی و
پرالک هزار ٭ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع
وفرماید که بهمین معنی فلالک می آید۔

صاحب ناصری بر معنی دوم قناعت کرده - خان آرزو در سراج گوید که پلالک و پلارک هم بهمین معنی است و میفرماید که تحقیق آنست که لام و را درین کلمات بهم مبدّل گشته اند و یک لغت است و سوم قلب دوم یا بر عکس **مولّف** عرض کند که این تحقیق نباشد و تحقیق آنست که این مبدّل همان بلارک که بموحّده گذشت چنانکه تبّ و تپّ صراحت ماخذیش همدرانجا کرده ایم تبدیل رای مهمله بالام و بالعکس آن موافق قیاس چنانکه چپار و چپال و الوند و اروند (**اُردو**) دیکھو بلارک

پران بقول انند بحوالۀ فرهنگ فرنگ بمعنی پرواز کنان **مولّف** عرض کند اسم حالیه پریدن است از مشتقاتش آنانکه ذکر این کرده اند اسم حالیه دانسته اند - تسامح شان است (**اُردو**) زمانۂ حال مین اُڑنے والا -

پرانتسکی اصطلاح - صاحب روزنامه بحوالۀ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار گوید که نام جهاز است **مولّف** عرض کند که معاصرین عجم نظر به زود سیریش بدین اسم موسوم کرده باشند مرکّب از پران و جزو دوم این مرکّب متحقق نه شد که چه چیز است والله اعلم محض قیاس ماست (**اُردو**) ایک جهاز کا نام فارسی حال مین پرانتسکی ہے - مذکر -

پرانداخ بقول برهان و موید بسکون حرف آخر که خای نقطه دار باشد بر وزن چپ انداز - یتاج و سختیان را گویند - صاحب جهانگیری گوید که بحذف الف اوّل هم گویند **مولّف** عرض کند که صراحت کامل این بر اپرانداخ گذشت و از ماخذ این هم همدرانجا بحثی (**اُردو**) دیکھو اپرانداخ -

پرانداخت بقول ناصری بمعنی چرم و یتاج **مولّف** عرض کند که اپرانداخ در الف مقصوره گذشت و اشارۀ این هم همدرانجا موجود (**اُردو**) دیکھو اپرانداخ -

پرانداختن بقول برهان و جامع (۱) کنایه از عاجز شدن و فرو ماندن و زبون گردیدن و (۲)

پر ریختن و تولک کردن جانوران پرندو (۳) پر چہرہ کردن یعنی پر خوردن و برگردانیدن از معدہ و اورا بترکی او خشی گویند و آن دلیل ہضم شدن طعمہ و پاک گردیدن معدہ است و (۴) بمعنی مجرد گشتن و (۵) نشاط کردن ہم۔ صاحب بحر ذکر معنی اوّل و دوم و چہارم و پنجم کردہ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی اوّل قانع و صاحب رشیدی ہم زبانش (نظامی ۱) داد درین دور پرانداختست ٭ در پر سیمرغ وطن ساختست ٭ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم نسبت معنی سوم گوید کہ پر خوردہ برآوردن مرغ شکاری از معدہ و نقل معنی چہارم و پنجم ہم کردہ بہار این را مرادف پر افگندن گوید (خاقانی ۱) از شکوہ ہمای دولت تو ٭ کرگس آسمان پرانداز د ٭ مؤلف عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است و معنی اوّل مجاز آن و معنی سوم را ہم مجاز دانیم کہ اہل ولایت و ہند برای قی کردن پر در حلق می اندازند و معنی چہارم و پنجم را نظر باعتبار جامع کہ صاحب زبان است تسلیم کنیم و این مجاز معنی سوم باشد کہ پرند بعد از انکہ پر انداز د مجرد میشود و اہل ولایت روزانہ قے کنند و بعد از ان خیلی خوشحال می شوند (اُردو) (۱) عاجز ہونا (۲) پر جہاڑنا (۳) قی کرنا (۴) تنہا ہونا (۵) خوشی کرنا۔

پراندن بقول بہار و وارستہ (۱) کنایہ از تعریف بیجا کردن چنانکہ مثل مشہور است کہ "پیران نمی پرند و مریدان می پرانند" یعنی در حق پیر می گویند کہ قوت طیران دارد و پرواز میکنید (صائب ۱) بیکہ و جلوہ زمین گیر گشت کاغذ باد ٭ بہیچ جا نرسد ہر کہ می پرانندش ٭ مؤلف عرض کند کہ پرانیدن کہ می آید بقول بحر کنایہ از تعریف بیجا کردن و مبالغہ در مدح کسی کردن و لاف زدن است و این مخفف آن است کہ تحتانی حذف شد و بمعنی حقیقی (۲) متعدی پریدن است (اُردو) (۱) بیجا تعریف کرنا۔ کسی کی

تعریف مین مبالغہ کرنا۔ لاف مارنا (۲) اُڑانا۔

پرانہ بقول برہان واند ہمان برآنہ کہ در موحّدہ گذشت نام شہری و مدینہ ایست نامعلوم **مؤلّف** عرض کند کہ ترک این بر ہیچ بیان تفوّق داشت یکی از معاصرین عجم گوید کہ اصل ہمین است و آن مبدّل این و می فرماید کہ در زمانۂ سلف از مضافات ایران بود و وجہ تسمیہ نام معلوم (**اُردو**) پرانہ ایک شہر کا نام تہا جو مضافات ایران مین واقع تہا۔ مذکر۔

پرانیدن بقول برہان بروزن دوانیدن (۱) کنایہ از تعریف کردن (ظہوری ع) کہن رندۂ خویش را می پرانم ؛ توئی زاطلس پرنیان برنیرزد ؛ صاحب بحر گوید کہ بفتح اوّل (۲) متعدّی پریدن و نسبت معنی اوّل می فرماید کہ کنایہ باشد از تعریف بیجا کردن و مبالغہ در مدح کسی و (۳) لاف زدن کامل التصریف و مضارع این پراند۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بر پریدن می آید در ینجا ہمین قدر کافی است کہ بقاعدۂ فارسی متعدّی آنست و پرانیدن کبوتر و مگس داخل معنی دوم باشد (ظہوری ع) بر پرانیدہ ام کبوتر دل ؛ شاہبازان شکار باید کرد (ولہ ع) جوش عجبی بر شکرت بوالہوسان را ؛ از خدمتیانم بپرانم مگسی چند ؛ (**اُردو**) (۱) تعریف بیجا کرنا (۲) اُڑانا (۳) لاف مارنا۔

پراور بقول برہان و بحر باد او بروزن براور تیز پر و تیز و پرندہ را گویند **مؤلّف** عرض کند کہ مبدّل ہمان پرآور کہ بہ ممدودہ گذشت (**اُردو**) دیکہو پرآور۔

پراوند بقول برہان و ناصری واند بروزن زراوند چوب گندہ باشد کہ در پس در اندازند تا در کشودہ نگردد **مؤلّف** عرض کند کہ اصل این بموحّدہ یافتہ می شود و این مبدّل آن چنانکہ تب و تپ و مرکّب با بر بمعنی بالا و آوند بمعنی اوّلش لفظی این رسنی کہ بالا باشد و کنایہ از ہمان چوب

کہ بالای دو در باشد و در را بستہ دارد۔ مرادف بسکلہ (اُردو) بلّی۔ مونث۔ دیکھو بسکلہ۔

پراہام بقول برہان با میم ساکن در آخر بروزن فراہان نامی است پارسی پاستانی و معرّب آن ابراہیم است و نام یہودئی بودہ در نہایت سامان و تجمل در زمان بہرام گور و بہرام سامان او را تمام بسنفائی لنبک نام بخشید **مولّف** عرض کند کہ مبدّل براہام کہ بموحّدہ گذشت چنانکہ تب و تپ و حقیقتش ہم در انجا مذکور (اُردو) دیکھو براہام۔ نیز ایک یہودی کا نام

پرائیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر ہمزہ آرایش دادن و پیراستہ نمودن و پیراستن موی و پیراستن درختان **مولّف** عرض کند کہ مخفف پیرائیدن توان گفت کہ بہمین معنی می آید مشتاق سند استعمال می باشیم کہ استعمال این مخفف از نظر ما نگذشت و بگوش ما نخورد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر محققین ازین ساکت (اُردو) دیکھو پیرائیدن۔

پرباختن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی عاجز شدن از پرواز **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) نام پرواز لب بام گذارد ہیہات ؛ قدسیان در شکن دام تو پر باختہ اند ؛ (اُردو) پرواز سے عاجز ہونا۔ اُڑ نہ سکنا۔

پرباد شدن مصادر اصطلاحی۔ بقول بحر و **پرباد گشتن** انند و غیاث بضم بای فارسی متکبّر و مغرور شدن **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) مغرور ہونا۔

پربار بقول برہان و ناصری بروزن ہر بار خانۂ تابستانی باشد۔ صاحب جہانگیری گوید کہ بہمین معنی پربارہ و پربال و پربالہ ہم آمدہ۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ پروار و پروارہ و فروار و فروارہ و فروال و فروالہ ہم بہمین معنی آید و بعضی گفتہ اند کہ خانۂ کہ بالای خانہ سازند و بہ پنجہا گذارند تا از ہر طرف باد آید و بعد ازان بمعنی مطلق خانۂ سر مستعمل شدہ و فرماید کہ جانوری کہ در خانۂ تابستانی بربندند

(۶۵۷)

تا فربہ شو و آنرا پرواری گویند (الخ) خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ بدل بای فارسی بہ بای تازی و واو بدل را بہ لام چنانکہ ضابطۂ فارسیان است آمدہ چنانچہ بعضی ببای فارسی بمعنی خانۂ تابستانی و ببای عربی بمعنی غرفہ و بالاخانہ نوشتہ اند و اوّل صحیح است **مولّف** عرض کند کہ محقق نازک خیال حق تحقیق ادا نکرد (بر بارہ) بمعنی حجرۂ بالای حجرہ بجایش گذشت و صراحت ماخذش ہم ہمدرانجا کردہ ایم و مبدّل آن پرّ بارہ را فارسیان بر سبیل مجاز بمعنی خانۂ تابستانی استعمال کردہ اند و خانۂ تابستانی داخل زمین ہم باشد و بالای خانہ ہم در بلاد گرم اکثر زیر زمین درست کنند و در بلاد سرد بالای خانہ پس متحقق شد کہ پرّ بارہ کہ می آید اصل این است و مبدّل بر بارہ چنانکہ تبّ و تپّ و دیگر ہمہ مراوفات این ہم مبدل ہمین است کہ صراحت تبدیل بجایش کنیم و لغت زیر شرح مخفف پر بارہ بحذف ہای ہوّز این است حقیقت این (**اُردو**) تہ خانہ ۔ دیکھو بادغر۔

پر بارہ اصطلاح ۔ صاحبان برہان و جہانگیری و رشیدی و سراج ذکر این کردہ اند و مرادف پر بار گفتہ اند (ناصر خسرو ؎) تا گہ بادجہان کہ مرد دین را ؎ در چاہ فگند از سر پر بارہ ؎ صاحب سروری بذکر معنی بالاخانہ را ہم گفتہ کہ بالای خانہ سازند و بر اطراف دریچہا باشد کہ از ہر جانب باد داخل آن شود **مولّف** عرض کند کہ ما بر پرّ بار کہ گذشت حقیقت خانۂ تابستانی را بیان کردہ ایم و در ینجا ہمین قدر کافی است کہ آن مخفف این است بحذف ہا و این مبدّل بر بار کہ در موحدہ گذشت چنانکہ تبّ و تپّ (**اُردو**) دیکھو پر بار۔

پر باز کردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر (۱) رفتن کہ مقابل آمدن است و (۲) جفت شدن و بقول موئید (۳) پرواز کردن ۔ صاحبان انند و غیاث ذکر مضارع این بمعنی سومش کردہ اند صاحب موئید بذکر مضارع این گوید کہ (۴)

روی بہ پریدن آوردن **مولّف** عرض کند کہ ہمین است معنی حقیقی و معنی سوم حاصل آن و معنی دوم مجازش کہ پرند برای جفت شدن اوّل پر را باز کند و پس ازان بالای پشت مادہ بنشیند و معنی اوّل ہم مجاز است کہ بہ پریدن پرند رفتن آنست **(اُردو)** (۱) جانا (۲) جفتی کرنا (پرند کا) (۳) پرواز کرنا۔ اُڑنا (۴) اُڑنے کا قصد کرنا۔ پر تولنا۔

پُر باشیدن استعمال۔ بہار اشارۂ این بدل پُر کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ معنی پر بودن است بالضّم (حکیم شفائی ع) تو جام لالہ گون خور با دشمنان بخلوت ٭ پر باش گو ز غیرت خون در کنار باشد ٭ **(اُردو)** بھرا ہوا رہنا۔

(۱) پَرہ بال اصطلاح۔ (۱) بقول برہان **(۲) پَرہ بالہ** بر وزن ہر سال بمعنی پہ بارہ است کہ خانہ تابستانی باشد و (۲) بر وزن ہر سالہ بمعنی (۱) صاحبان جہانگیری و رشیدی ہم ذکرہر دو کردہ اند **مولّف** عرض کند کہ (۲) مبدّل پربار است کہ گذشت و (۱) مبدّل بہ بار۔ رای مہملہ بدل شدہ بلام چنانکہ چنار و چنال و حقیقت ماخذ این بر پہ بار عرض کردہ ایم **(اُردو)** دیکھو پہ بارہ و پر بارہ۔

پَر بہ آوردن مصدر اصطلاحی۔ بہار بر معروف قانع۔ صاحب انند نقل نگارش **مولّف** عرض کند کہ سند بہار بکار او نمی خورد کہ از کلام صائب پیش کردہ و ازان (پر بیرون آوردن) پیداست (صائب ع) بد بیدن کم نگردد شوق رخسار لطیف او ٭ ز شوق آب ماہی پر درین دریا برون آرد ٭ صاحب آصفی بذکر این از معنی ساکت و از سندش معنی این (۱) پرواز کردن و (۲) بلند پرواز شدن پیدا است و معنی حقیقی این (۳) پیدا کردن پر۔ (رضی نیشاپوری ع) بہ پای ہمّت او بر نساید ٭ اگر فکرت بہ آرد پرّ و بالا ٭ و ہمین معنی پیدا است از کلام ظہوری ہم (ع) مبادا نامہ بر آن کس کہ بہ نیارد پر ٭ ضرورتست کہ قاصد کبوتری داند ٭ **(اُردو)** (۱) اُڑنا (۲) بلند پرواز ہونا (۳) پر نکالنا

بقول آصفیہ نئے پر لانا۔ اُڑنے کے قابل ہونا۔

(۱) پر بر سر بستن مصادر اصطلاحی۔ بقول
(۲) پر بر سر زدن بہار و بحر او ۲ از عالم
گل بر سر زدن و تاج بر سر زدن **مؤلف** عرض
کند کہ قائم کردن پر بر سر دستار یا تاج کہ علامت
عہدہ و عزت باشد و بصلہ با ہم آمدہ یعنی پر بر سر بستن
و زدن (امیر معزی ؎) مگر کہ کبکان اندر ضیافت
نوروز ٭ بریدہ اند سر زاغ بر سر کہسار ٭ کہ بستہ اند
ہمہ پر زاغ بر سر بر ٭ کہ کردہ اند ہمہ خون زاغ
بر منقار ٭ (میرزا عبداللہ عشق ؎) پر طاؤس
چون بسر نزند ٭ می کند صد ہزار رنگ شکار ٭
(اُردو) پگڑی یا تاج میں پر لگانا جو عہدے اور
عزت کی علامت ہے۔

پر بر فرق نشستن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار از عالم تیر در جگر نشستن (محمد قلی سلیم
؎) کدام روز مرا سایہ بسر انداخت ٭ کہ ہمچو
تیغ بفرقم پر بہانہ نشست ٭ **مؤلف** عرض کند کہ
بمعنی قائم شدن پر بر سر است لازم مصدر گذشتہ
و کنایہ از حاصل شدن عزت **(اُردو)** پر دستار یا
تاج میں قائم ہونا۔ عزت حاصل ہونا۔

پر برناوش اصطلاح۔ بقول برہان بابای
ابجد و رای قرشت و نون بالف کشیدہ و واو و
شین نقطہ دار و حرکت نامعلوم لفظی است بمعنی
آسمان کہ فلک باشد۔ صاحب سروری گوید کہ
در مؤید الفضلا بمعنی فلک نوشتہ اما اشعار بحرکتش
نکردہ **مؤلف** عرض کند کہ (پیرناوش) لغتی
است کہ بجایش می آید صاحب مؤید برای تائید
فضلا این را بحذف تحتانی قائم کرد و صاحبان
برہان و سروری نقلش کردند و از قیاس و تلاش
کار نگرفتند این است مرتبہ تحقیق محققین با نام و نشان
کہ پیری را کہ مثل جوان است بدین صورت قائم
کردند کہ قیاس از تحقیق ماخذ دور افتاد **(اُردو)**
دیکھو آسمان۔ دیکھو پیر برناوش۔

پر بستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ

اشارهٔ آن به (پر بر سر بستن) کرده و در تعریفش گفته که
از عالم گل بر سر زدن است و از سند معز نیشاپوری
که بر (پر بر سر بستن) گذشت استناد کرده و ما صراحت
کاملش هم در اینجا کرده ایم و درینجا همین قدر کافی است که
بمعنی حقیقی است یعنی پر پرنده را بستن تا از پرواز باز ماند
(اُردو) پر باندھنا۔

پُر بودن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بمعنی
لبریز شکوه بودن مرادف دل پر داشتن (مسیح کاشی
س) آتش بزبان شعله بر من زد و بانگ ٭ کز مهر چه بستان
خاکستر گنگ ٭ گفتم که بدین خسان ندارم سر جنگ ٭
با آنکه پُرم ز پای تا سر چون چنگ ٭ صاحب بحر هم باستناد
همین شعر ابمعنی را قائم کرده **مؤلف** عرض کند که
بالضم بمعنی لبریز بودن و مملو بودن است و هیچ تعلق
با شکوه نیست و معنی شکوه از مجرد این مصدر اصطلاحی
پیدا نمی شود تا آنکه صراحتش نه کنیم مثلاً گوئیم که
دلم از شکوه پر است و از سند مسیح کاشی مصدر
(پر بودن) هم پیدا نیست و پُرم در کلامش مخفف
(پر دلم) باشد ما استعمال پُرم بهمین معنی می توانیم کرد
باستناد همین شعر ولیکن بوثیقهٔ این استعمال مصدر
(پر بودن) بدینمعنی قائم نمیتوانیم کرد و غافل (اُردو)
پر دل ہونا دکن میں مستعمل ہے بمعنی دل شکوے اور
شکایت سے لبریز ہونا۔ دل میں عداوت اور کدورت ہونا

پُر بودن دل مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی
مکدر شدن خاطر **مؤلف** عرض کند که بالضم۔ ترجمه
محاورهٔ دکن است و در کلام فرس بدینمعنی نیافتیم و
دیگر محققین الزبان هم ازین ساکت و معاصرین عجم هم
بر زبان ندارند۔ مشتاق سند استعمال می باشیم و بمعنی
حقیقی درست است یعنی مملو بودن دل از چیزی
اعم ازینکه از کینه باشد یا محبت که اظهار آن
لازم است و از مجرد پر بودن دل معنی بیان
کردهٔ بحر حاصل نمی شود (اُردو) دل بھرا ہونا
پر دل ہونا۔ دل مکدر ہونا۔

پُر بون اصطلاح۔ بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح والضم و بضم بای موحده نوعی از ابریشم

رنگین وخوب کہ در ملک چین می شود و صاحب مؤید این بہر دو بای فارسی آوردہ گوید کہ بالفتح دیبای تنگ را نام است و در بعضی نسخ قلمی مؤید بہ تحتانی عوض موحدہ چہارم بمعنی دیبای تنگ آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ بعضی از معاصرین عجم بہر دو بای فارسی صحیح دانند و می گویند کہ در فارسی قدیم دیبای تنگ را نام بود کہ قسمی لطیف بود واللہ اعلم بحقیقۃ الحال **(اُردو)** دیبا کی ایک خاص قسم کا نام فارسی مین پربون یا پرپون ہے۔ مذکر۔

پربہا دادن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار زیادہ از مقدار بہا دادن (مومن استرابادی ؎) پربہائی مدہ بمہر رقیب ؛ قیمت طاعت ریا معلوم ؛ (سعید اشرف ؎) چنان در آدمیت بود استاد ؛ کہ پر چیزی بہای خود نمیداد ؛ صاحب انند نقل نگار بہار **مؤلف** عرض کند کہ قیمت کامل چیزی ادا کردن است نہ زیادہ از مقدار **(اُردو)** قیمت سے زیادہ دینا۔ کامل قیمت ادا کرنا۔

پرپا اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و چراغ ہدایت بہر دو بای فارسی بوزن فردا کبوتری کہ پر از پا ہایش بر آمدہ باشد۔ صاحب انند ہمین را بزیادت تحتانی (پرپای) نوشتہ کہ مزید علیہ انیست و ہر دو بفتح اول باشد اسم فاعل ترکیبی بمعنی پر برپای دارندہ (ملا طغرا ؎) زبسکہ ریشہ دوانیدہ از رطوبت می ؛ بط شراب برنگ کبوتر پرپاست **(اُردو)** پاموز۔ دیکھو پای موزہ دکن مین پاؤن پر اگتے ہین۔ وہ کبوتر جسکے پاؤن پر پر ہون۔

پرپایہ اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و سراج بضم اول و سکون ثانی و بای فارسی بالف کشیدہ و فتح یای حطی (۱) جانوریست کہ آنرا ہزار پایہ می گویند و بعربی شبث و بقول بعض (۲) جانوریست پر دست و پا کہ عوام آنرا خر خدا نامند صاحبان سروری و ناصری بر معنی اول قانع۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اول می فرماید کہ معنی ترکیبی این بسیار پاست۔ صاحب محیط بر شبث گوید کہ نوعی

رتیلاست وگویند کہ آن نوعی از عنکبوت کہ بفارسی ہزار پایہ و بہندی کن کہجورہ گویند دابہ ایست کہ آنرا شش پای دراز بود و بعضی گفتہ اند دابہ بسیار پا وآنرا شحم الارض وعنکبوت ضخیم نامند وحق آنست آن قسمی از رتیلاست خوردن آن مورث صداع ودرد معدہ و دوام قی و تابع آن اقتباس براز ودشواری بول وبسرعت می کشد **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است **(اُردو)** کن کہجور۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ ہزار پا۔ صاحب آپ ہی نے (کن کہجورا) پر فرمایا ہے ایک زہریلے کیڑے کا نام جو کان مین گہس جاتا یا جسم مین چمٹ کر پاؤن گڑا دیتا ہے

پرپر اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بضم اوّل وفتح ثالث (۱) رستنی باشد کہ در زمین نمناک ومرطوب می روید۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار می فرماید بضم بای فارسی اوّل وفتح بای فارسی دوم (۲) بمعنی مملو از موی۔ صاحب محیط بر (بربر) بہر دو بای عربی گوید کہ اسم ثمر اراک است و براراک می فرماید کہ درخت مشہور است کہ آنرا بفارسی درخت شورہ و درخت مسواک و چوج وبہندی پیلو وجال وبعربی بربر گویند۔ گرم در دوم و خشک در اوّل۔ یابس الطبع ودران قبض و تفتیح وحرافت اندک وجالی ومحلّل ومقطع ومنافع بسیار دارد **مولف** عرض کند کہ ما این رامفرس دانیم کہ فارسیان ہر دو موحّدہ را بہ بای فارسی بدل کردند چنانکہ تب وتپ **(اُردو)** (۱) پیلو دیکہو پسنباج (۲) پرون سے بہرا ہوا۔

پرپرگ اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار آلۂ بازی کہ مدوّر باشد وطفلان با رشتہ بازی کنند کہ بہندی پہرکی نامند **مولف** عرض کند کہ تعریف این بر بادپرک نشست جز این نیست کہ این را اسم جامد فارسی جدید گوئیم کاف تصغیر مرکّب می نماید با پرپر و تکرار پرہ بلحاظ

پر بدن این آلہ باشد کہ بواسطۂ رشتہ بہ ہوا می پرد
(اُردو) پھرکی۔ دیکھو بادپر۔

پرپرہ اصطلاح۔ بقول برہان بفتح بای فارسی بروزن غرغرہ فلوس کوچک بسیار تنک بغایت ریزہ را گویند۔ صاحب جہانگیری گوید کہ پشیز را نام است (خواجہ شمس الدین محمد درکانی ؎) درست گشت کہ خورشید در خزانۂ تو ؛ قراضہ ایست دغل بر مثال پرپرہ ؛ صاحب سروری گوید کہ دینار باشد امّا در فرہنگ بمعنی پشیز آوردہ صاحب ناصری گوید کہ تنک ریزہ و این را پارہ ہم گویند۔ صاحب رشیدی نقل ہر دو قول کردہ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق درم کوچک بسیار ریزہ باشد **مولّف** عرض کند کہ این مخفّف (پارہ پارہ) بحذف ہر دو الف و ہای ہوّز است و بس (اُردو) وہ سکّہ جو کم سے کم مقدار میں ہو۔ مذکّر۔

پرپوز اصطلاح۔ بقول مؤیّد بالفتح ہمان پتفوز کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ مبدّل بر پوز است کہ بجایش گذشت چنانکہ تَب و تَپ
(اُردو) دیکھو بر پوز۔

پرپہن اصطلاح۔ بقول برہان بفتح بای فارسی و ہا بروزن نسترن رستنی باشد کہ آن را خرفہ می گویند و بعربی بقلۃ الحمقا و فرفخ۔ صاحبان جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج و بہار ذکر این کردہ اند (امام ابوالمفاخر رازی ؎) در نظر مردمک چون ترہ زار فلک ؛ روشنیش گو کنار تیرگیش پرپہن ؛ **مولّف** گوید کہ ما حقیقت این را بر بخلہ نوشتہ ایم درینجا ہمین قدر کافی است کہ فارسیان این را پہن پر نام نہادند بہ تشبیہ پہنائی او ہمچون پر پرند (اُردو) دیکھو بخلہ۔

پرپین اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و سراج بکسر بای فارسی بروزن زنگین ماہ پروین را گویند و بعربی جدوار خوانند **مولّف** عرض کند کہ ما حقیقت این را بر (انتلہ سودا) عرض کردہ ایم و این اسم جامد فارسی قدیم است و بس (اُردو) دیکھو انتلہ سودا جس پہ جدوار کا بیان ہے

پرت بقول انند و غیاث بمعنی (۱) بر و و از راه یکسو شو۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ (۲) بمعنی بر جہانیدن و افتادن **مولف** عرض کند کہ معنی اوّل را بہمان صورت درست دانیم کہ پرتیدن بمعنی از راہ یکسو شدن آید محققین مصادر ازین مصدر ساکت و آنانکہ معنی اوّل را نوشتہ اند ہر دو ہندنژاد اند بدون سند استعمال تسلیمش نہ کنیم و اگر سند بدست آید وجود مصدر متروک التعریف را تسلیم کنیم نسبت معنی دوم عرض می شود کہ صاحب رہنما تعریف خوب نکرد مصدر (پرت کردن) بمعنی جست کردن و خود را بر جہانیدن بر زبان معاصرین عجم است و اشارۂ این بر (از بالای بند خودش پرت کردن) گذشت پس اسم مصدر باشد بمعنی جست (**اُردو**) (۱) ہٹ جا۔ راستہ دے (۲) جست بقول آصفیہ دیکھو انداز۔

پرتاب اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری بای تازی قرشت بروزن مہتاب (۱) بمعنی انداختن باشد و (۲) نوعی از تیر ہم کہ آنرا بسیار دور توان انداخت۔ بہار گوید کہ بمعنی اوّل اکثر زبان اہل ماوراء النہر است و مردم ایران کم بدان تلفظ کنند و اطلاق آن برای معنی دوم شائع و پرتاب کردن و پرتاب در انداختن مستعمل۔ صاحب سروری معنی اوّل را در افگندہ گوید چنانکہ (سعدی ؎) نظر کن چو سوفار داری بشست ٭ نہ آنگہ کہ پرتاب کردی ز دست ٭ و بکہ معنی دوم از جوہر زر گر سند آورد (؎) شمشیر نوشیر او زند پرتاب تو فیل افگند ٭ یک حملۂ تو برکند بنیاد صد حصن حصین ٭ و فرماید کہ (۳) بمعنی مقدار مسافت تیری ہم آمدہ (فردوسی ؎) یکی قبۂ خسروی دلپذیر ٭ فراخاش بیش از دو پرتاب تیر ٭ صراحت مزید کند کہ بجمیع معانی (پرتاو) ہم باشد۔ خان آرزو در سراج ذکر معنی اوّل و دوم کردہ۔ صاحب سفر نگ بشرح ی و دومی فقرۂ (نامۂ شت وخشور جمشید) گوید کہ بفتح بای فارسی

وسکون رای مہملہ وتای فوقانی باالف وبای ابجد(م)
شعاع فروغ وعکس جرم نورانی **مولف** عرض
کند کہ بمعنی چہارم مرادف (پرتو) باشد و پرتو ہم دراصل
(پرتاو) بود و مبدل ہمین (پرتاب) چنانکہ آب وآو
الف حذف شدہ پرتو شد و این دراصل بضم اوّل
بود ولیکن محاورۂ زبان آنرا بالفتح کرد و معنی لفظی این
پر از تاب وکنایہ از عکس جرم نورانی فارسیان بمجاز
آنرا بہ تیری موسوم کردند کہ مثل شعاع سریع السیر
است و ہمین است حقیقت معنی دوم و معنی اوّل
ہیچ تعلق بالفظ ندارد واگر (پرتابیدن) بمعنی (دور
انداختن) می بود چنانکہ (پرتاب کردن) می آید
درانحالت ما این را بمعنی انداز می گفتیم و پرتاب را
اسم مصدر قرار می دادیم محققین اہل زبان حیف است
کہ برمعنی اوّل غور نکردند وانچہ سروری معنی سوم را
از کلام فردوسی پیدا کردہ برمعنی شعر غور نکردہ۔ فردوسی
(دو پرتاب تیر) را بمعنی بُعد دو تیر قسم پرتاب گرفتہ
وازین استعمال معنی مسافت از لفظ پرتاب پیدا
کردن خطا ست بلکہ معنی مسافت پیدا می شود از
قرینہ ومحاورہ نہ از لفظ پرتاب بالجملہ معنی اوّل وسوم
ہیچ است ہرچہ ہست (۱) بمعنی پرتو و (۲) بمعنی تیر
دور روندہ و (۳) بضم اوّل پر از تاب یعنی پر از فروغ
کہ معنی حقیقی است (**اردو**) (۱) دیکھو پرتو (۲)
ایک خاص قسم کا تیر جس کا توڑ زیادہ ہوتا ہے (۳)
روشن۔ تاب سے بھرا ہوا۔

پرتاب کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول
وارستہ وبحر دور انداختن **مولف** عرض کند کہ
ماذکر این بہ پرتاب کردہ ایم وحقیقت ماخذ ہم درانجا
مذکور (**اردو**) دور پھینکنا۔

پرتابیان استعمال۔ بقول برہان وجہانگیری
درملحقات) ورشیدی بروزن بغدادیان کنایہ
از تیر اندازان است۔ خان آرزو در سراج
می فرماید کہ اگر پرتاب بمعنی تیر است خود بمعنی حقیقی
خود است والا مجاز **مولف** عرض کند کہ باد
اتفاق داریم ولیکن حقیقۃً این مخصوص باشد برای

تیر انداز۔ وہ لوگ جو تیر چلاتے ہوں۔	تیراندازان تیر خاص و تعمیم بر سبیل مجاز (اُردو)

پرتاد بقول برہان و ناصری و سراج بر وزن فرہاد غیبت و سخن چینی **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان دانیم و دیگر ہیچ (اُردو) غیبت۔ مونث۔ دیکھو اندا۔

این را بر برتاس عرض کردہ ایم کہ بموحدہ و سین مہملہ گذشت (اُردو) دیکھو برتاس کے دوسرے معنے۔	**پرتاش** بقول برہان و سروری و موید بروزن فرداش نام ولایتی از ترکستان **مولف** عرض کند کہ ماحقیقت

پرتال بقول خان آرزو در سراج خیمہ و اسباب مع باربردار کہ لشکریان دارند و در عوام پرتل بحذف الف مشہور و فرماید کہ غالباً ترکی باشد و در تواریخ مغولیہ مسطور **مولف** عرض کند دیگر محققین فارسی زبان و محققین اہل زبان ازین لغت ساکت و محققین ترکی ہم ذکر این نکردہ اند مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) باربرداری لشکر کا سامان۔ مذکر۔

باشد چنانکہ آب و آو و حقیقت این ہمہ را انجا مذکور (اُردو) دیکھو پرتاب۔	**پرتاو** بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ہمان پرتاب کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ مبدل آن

پرتر بقول انند بفتح اوّل و ثالث (۱) نشاستہ و سریش و (۲) بمعنی پرواز و (۳) خداوندی (امیر خسرو ؒ) کاغذی کاغذ زر پرتر می کند ؏ توز کاغذ باز پرتری کنی ؏ صاحب موید بر معنی دوم و سوم قانع **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت۔ باعتبار امیر خسرو معنی اوّل را تسلیم کنیم و برای معنی دوم و سوم مشتاق سند استعمال می باشیم و اسم ۱۰ فارسی زبان دانیم (اُردو) (۱) نشاستہ۔ مذکر۔ بقول آصفیہ بھیگے ہوئے گیہوں سریش۔ دیکھو اسریشم (۲) دیکھو پرواز۔ مونث (۳) خداوندی۔ مونث

پرت شدن اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار (۱) جستن و (۲) افتادن و (۳) لغزیدن - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ ذکر (پرت کردن) بر (پرت) گذشت کہ بجائے خودش ہم می آید و جز این نیست کہ این لازم آن باشد صاحب رہنما ہر چہ بر پرت گفتہ ما بجایش نصفیۂ آن کردہ ایم و ہم او بر (پرت می کرد) گویا کہ بر معنی جہانیدن وا زین صراحت ہم تصدیق خیال ما می شود و (پرت کردن) کہ بجایش می آید بمعنی بر جہانیدن و افگندن و لغزانیدن باشد مصدر مرکب است از ہمان پرت کہ بجایش گذشت - **(اردو)** (۱) کودنا (۲) گرنا (۳) لغزیدہ ہونا - پھسلنا -

پرتغال بقول رہنما بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار نارنج - صاحب بول چال بحوالۂ معاصرین عجم ہم ذکر این کردہ **مولف** عرض کند بالضم و بفتح فوقانی و غین معجمہ مبدل پرتکال است کہ می آید - کاف بدل شد بہ غین معجمہ چنانکہ کشتکاو و غشتکاو کہ ذکر این تبدیل بر اسغدہ ہم کردہ ایم و پرتکال نام نوعی از شراب ہفت یار کشیدہ - معاصرین عجم استعارۃً مبدلش را برای نارنج نام نہادند کہ شیرۂ آن بخیال شان ہمچون شراب است در فوائد **(اردو)** نارنج - مذکر - بقول آصفیہ نارنگ کا معرب - رنگترا - سنترا -

پرتک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم والفتح و بفتح فوقانی و سکون کاف (۱) اسپ تیزگام و (۲) پیراہن رنگارنگ و (۳) جور و ستم **مولف** عرض کند کہ بمعنی اول موافق قیاس است مرکب از پر و تک ہر دو بمعنی خود است معنی لفظی این اسپ پرندہ و دوندہ - اسم فاعل ترکیبی است و برای معنی دوم و سوم ہیچ تعلق نیست با قیاس اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد دانیم - دیگر ہمہ محققین فارسی زبان

ازین ساکت (اُردو) (۱) تیز چلنے والا گھوڑا۔ مذکر۔ (۲) مختلف رنگوں کا پیراہن۔ مذکر (۳) جور ستم ظلم۔ مذکر۔

پرتگال بقول انند وغیاث بالفتح وتای فوقانی موقوف وکاف عربی (۱) نام ملکی و (۲) قومی از فرنگ که پرتگیش مبدّل آنست و (۳) نوعی از شراب که بعد ہفت بار کشیدن حاصل میشود **مؤلّف** عرض کند که مفرّس می نماید بمعنی اوّل از پورچگل که در انگلیسی نام ملکی که در جنوب مغرب اسپین واقع است معاصرین عجم بحذف واو وتبدیل جیم فارسی به فوقانی وکاف فارسی بعربی وزیادت الف مفرّس کردند وبمعنی دوم وسوم اسم جامد فارسی زبان دانیم۔ دیگر ہمه محقّقین ازین ساکت جویان سند استعمال می باشیم که ہر دو محقّقین بالا ہندنژاد اند (اُردو) (۱) پرتگال ایک ملک ہے جو جنوب مغرب اسپین مین واقع ہے جس کا نام پورچگل ہے۔ مذکر۔ (۲) پرتگالی۔ مذکر (۳) ایک خاص قسم کی شراب جو سات بار کھنچی ہو۔ مونث۔

پرت گردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار ذکر این کرده **مؤلّف** عرض کند که ما صراحت کامل ہر سه معنی این بر (پرت شدن) کرده ایم واین متعدّی آنست وصراحت (پرت) اسم این ہم بجایش گذشت (اُردو) (۱) اچھالنا (۲) گرانا (۳) لغزیده کرنا۔ پھسلانا۔

پرتگاه استعمال۔ صاحب روزنامه ورہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار جای از پا افتادن **مؤلّف** عرض کند که مرکّب است از پرت که بجایش گذشت وگاه بمعنی جای موافق قیاس است (اُردو) وه جگه جہان لغزش واقع ہوئی ہو۔ مونث۔

پرتو بقول برہان بفتح اوّل وثالث وسکون ثانی وواو (۱) فروغ وعکس وروشنائی وشعاع راگویند وآن از جرم نورانی ظاہر می شود

واللہ بذاتہ وجودی ندارد و (۲) بمعنی آسیب وصدمہ هم۔ صاحبان سروری وناصری بر معنی اوّل قانع (سیف اسفرنگی ؎) بیاض صبح نمود از دل شب دیجور ؛ چنانکہ پرتو نور از سواد دیدۂ حور ؛ صاحب موئید ذکر ہر دو معنی کردہ۔ صاحب سفرنگ بشرح (سی و پنجمی فقرۂ نامہ شت حی افرام) بمعنی عکس جرم نورانی آوردہ **مولف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ وحقیقت این بر پرتاب کردہ ایم کہ اصل این است ومعنی دوم مجاز باشد کہ سایۂ جن وپری راہم پرتو جن وپری گویند (**اُردو**) (۱) پرتو۔ دیکھو پرکے تیسرے معنے (۲) پرتو بمعنی سایہ۔ مذکر۔

پرتوافتادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی عکس افتادن است (علی خراسانی ؎) سینہ صد پارہ شد از رشک و فروریخت زہم ؛ پرتو ماہ رخت تابکتان افتاد است (**اُردو**) پرتو پڑنا۔ عکس پڑنا۔

پرتوافشاندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی عکس انداختن وسایہ افگندن است (ظہوری ؎) چنان پرتو افشاند شمع قمر ؛ کہ زد شعلہ از مشعل لالہ سر ؛ (**اُردو**) پرتو ڈالنا۔ سایہ ڈالنا یہہ لفظی ترجمہ ہے صاحب آصفیہ نے سایہ ڈالنا پر فرمایا ہے اثر ڈالنا۔ فیض پہنچانا۔

(الف) **پرتوافگن** استعمال۔ بہار ذکر الف (ب) **پرتوافگندن** کردہ از معنی ساکت و صاحب آصفی بذکر (ب) **مولف** عرض کند کہ ب مصدر مرکب است بمعنی افگندن سایہ وشعاع والف اسم فاعل ترکیبی از ہمان (ابوطالب کلیم الف ؎) اگر آرایش نگردد پرتوافگن ؛ نباشد خانۂ آئینہ روشن ؛ (ظہوری ب ؎) بہ جگر داغ او ظہوری چند ؛ بر جبین پرتو ظہور افگندہ ؛ (**اُردو**) الف۔ پرتوافگن کہہ سکتے ہیں یعنی پرتو ڈالنے والا۔ ب۔ پرتو ڈالنا۔ پرتوافگن ہونا۔

پرتو انداختن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مرادف پرتو انگندن است که گذشت (ظهوری ے) رخت خود را گو برون کش از برای ماه و سال ؛ شمهٔ ایوان او انداخت پرتو در جهان ؛ (**اردو**) دیکهو پرتو انگندن -

پرتو بالیدن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی تیز شدن فروغ است و کنایه باشد (بیدل ے) نیست عالم جای عرض بی قراریهای دل ؛ پرتو این شمع گر بالد برون محفل است ؛ (**اردو**) فروغ زیاده هونا - تیز هونا - روشنی بڑهنا - زیاده هونا - تیز هونا -

پرتو بخشیدن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مرادف پرتو انگندن است و فروغ دادن (شفائی اصفهانی ے) زهر است می چو باشد بر لب ایاغ مردم ؛ پرتو بدل نه بخشد دو چراغ مردم ؛ (**اردو**) دیکهو پرتو انگندن -

(۱۵۶۳)

پرتو برکشیدن استعمال - بمعنی واپس گرفتن و برآوردن پرتو باشد **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظهوری ے) آفتاب از بام او گر بگذرد مقدور نیست ؛ پرتو خود را اگر خواهد ز روزن برکشد ؛ (**اردو**) پرتو واپس لینا - روشنی کو دور کرنا

(۱۵۶۴)

پرتو بستن مصدر اصطلاحی - مرادف پرتو انگندن است (ظهوری ے) عجب گر چرخ بندد پرتوی بر جیب روزن ؛ اگر صد آفتاب و مه بدامان سحر ریزد ؛ (**اردو**) دیکهو پرتو انگندن اور پرتو انداختن -

پرتو پذیرفتن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی قبول کردن پرتو و حاصل کردن فروغ باشد (شجاع صفاهانی ے) لیکن چه کنم نمی پذیرد ؛ از غایت اضطراب پرتو ؛ (**اردو**) پرتو قبول کرنا

فروغ حاصل کرنا۔

پرتو پیالہ استعمال۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ روشنی وتجلّی پیالہ را گویند **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) پیالے کی جھلک۔ مونّث۔

پرتو تافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ تابیدن فروغ باشد (خسرو ؎) پرتو او تافت بروی زحل ؛ گشت سعادت بنحوست بدل ؛ (اُردو) دیکھو پرتو افتادن۔ روشنی چمکنا۔

پرتو دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی روشنی عطا کردن و فروغ دادن (طغرا ؎) کند اشک شمع از ضیا گستری ؛ لگن را دہد پرتو خاوری ؛ (اُردو) روشنی عطا کرنا۔ فروغ بخشنا۔

پرتو دوانیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پرتو افگندن است (بیدل ؎) گر نامۂ من پرتو اندیشہ دواند ؛ صد صدق بہ تسخیر ہوا ریشہ دواند ؛ (اُردو) دیکھو پرتو افگندن۔

پرتو رسانیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی منور کردن و موافق قیاس است و حاصل فروغ رسانیدن باشد (احسن تربتی ؎) روشن تر است از گل خورشید داغ ما ؛ پرتو بہ کائنات رساند چراغ ما ؛ (اُردو) فروغ پہنچانا۔ روشن کرنا۔

پرتو ریختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی ظاہر شدن فروغ است و موافق قیاس (عالی شیرازی ؎) روز من تیرہ زطفلی است کہ مانند ہلال ؛ پرتو مہر و مہ از طرف کلاہش ریزد ؛

(اردو) روشنی ظاہر ہونا۔

پرتو زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی افتادن پرتو و فروغ باشد (خسرو ؎) گر پرتوی زروی تو بر آسمان زند ؛ ماہ و ستارہ تاب نیارند آب را ؛ **(اردو)** پرتو پڑنا۔ روشنی پڑنا۔

پرتوستان اصطلاح۔ بقول سفرنگ بستر سی و پنجمی فقرۂ (نامۂ شت حی افرام) محلّ فروغ شعاع **مولف** عرض کند کہ از قبیل گلستان است **(اردو)** وہ مقام جہان روشنی بہت ہو۔ مذکر۔

پرتو طلبیدن استعمال۔ بمعنی خواستن پرتو است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ؎) تا نفس صبح کشد شام تو ؛ پرتو دل ور دل شب می طلب ؛ **(اردو)** پرتو چاہنا۔ روشنی طلب کرنا۔ روشنی چاہنا۔

پرتو گرفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ حاصل کردن پرتو باشد (سعدی ؎) ز روشن دلش ملک پرتو گرفت ؛ وزیر کہن را غم نو گرفت ؛ **(اردو)** پرتو حاصل کرنا۔

پرتو نشستن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی پرتو افتادن است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری ؎) یکی بر خیزد از بہر تماشای جمال تو ؛ کہ ہر سو پرتو صد طور در آئینہ بنشیند ؛ **(اردو)** پرتو پڑنا۔ روشنی پڑنا۔

پرتو نیکان نگیرد ہر کہ بنیادش بد است مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی زنند کہ بنیادش خراب باشد **(اردو)** یہی فارسی مثل اردو مین مستعمل ہے دکن مین کہتے ہین "آلے کے بگڑے کو ہالا کیا سنبھالے" اسکا مطلب یہہ ہے کہ جس کی بنیاد بگڑی ہوئی ہے اس کو نیک صحبت نہین سنبھال سکتی۔

پرتو یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند که حاصل کردن پرتو و فروغ باشد (ناظم ہروی ے) غرد حیران که این نور از کجا تافت ؛ گر ز و پرتو چراغ انبیا یافت ؛ (اُردو) پرتو حاصل کرنا۔ فروغ پانا۔

پرتویان اصطلاح۔ صاحب سفرنگ بشرح صد و سیمین فقرۂ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) گوید که جمع پرتوی است بمعنی اشراقیان **مولف** عرض کند که تعریف اشراقیان بجایش گذشت و این ترجمۂ فارسی آنست موافق قیاس (اُردو) دیکھو اشراقیان۔

پرہ جگر اصطلاح۔ **مولف** عرض کند که مراد از پردل است که می آید بمعنی شجاع یعنی کسی که جگر او پرہ باشد از شجاعت (ظہوری ے) بار دوش است ظہوری سر ت از خویش ملاف ؛ که سر پرہ جگران بر سر میدان افتد (اُردو) پرہ جگر کا استعمال بمعنی شجیع ہو سکتا ہے۔

(الف) پرہ چشم اصطلاح (ب) **پرہ چشمی غربیل**

از پردلی آسیا ست مثل۔ صاحب غزینۃ الامثال ذکر ب کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مولف** عرض کند که فارسیان این مثل را بحق کریم و غنی می زنند مقصود شان از پرچشمی سیر چشمی است و پردلی بمعنی خود است مقصود ہمین قدر است که آنکه پردل می باشد سیر چشم ہم باشد پس (الف) بمعنی سیر چشم است یعنی مستغنی و بی پروا و سخی (اُردو) (الف) سیر چشم بقول آصفیہ۔ مستغنی بے پروا۔ سخی (ب) دکن میں کہتے ہیں" سخاوت سیر چشمی کی بہن۔ یہ بحق مالدار۔ سخی مستعمل ہے۔

(۵۵۶ م)

پرچم اصطلاح۔ بقول برہان و سروری بفتح اول و جیم فارسی بروزن مرہم (۱) چیزی باشد سیاہ و مدور که بر گردن نیزہ و علم بندند (ملا نفی ے) ز پرچم فروزندہ نوک سنان ؛ چو آن شعلہ کاید برون از دخان ؛ (عماد الدین فقیہ ے) پرچم مشکین علم ہای شاہ ؛ رشتۂ ریحان گریبان ماہ ؛

خان آرزو در سراج صراحت کند کہ این از بریشم سیاہ باشد۔ بہار ہم با اوست **مولف** عرض کند کہ بقول صاحب کنز کہ محقق لغت ترکی است بمعنی طرّہ شعر مجاز اً پس فارسیان این را بر سبیل تصرف ہمین بمعنی دوم استعمال کردند و این معنی مجازہ آنست از ینجاست کہ صاحب جامع بذیل معنی دوم آنرا معنی حقیقی گوید (**اُردو**) پرچم وہ سیاہ ریشمی کپڑا جو علم پہ باندہتے ہین۔ مذکّر۔

(۳) پرچم۔ بقول برہان و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بمعنی قطاس و آن دُم نوعی از گاو بحری باشد کہ بر گردن اسپان ببندند۔ صاحب جہانگیری صراحت مزید کند کہ این دم را بر سر چوب علم ہم ببندند (حکیم خاقانی ؎) از بہر تو می طراز و ایّام ؛ منجوق ز صبح و پرچم از شام ؛ (اثیر الدین اخسیکتی ؎) گاوی نشان دہند درین قلزم نگون ؛ لیکن نہ پرچمیست مراو رانہ عنبر است ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ اینہمعنی مجاز معنی اوّل است و بمعنی دم گاو بحری اصلا نباشد۔ صاحب جامع این را معنی حقیقی داند و معنی اوّل را مجازہ این **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ بر معنی اوّل کردہ ایم ہمین معنی اصل است و معنی اوّل مجازہ این ما اتفاق داریم با صاحب جامع۔ خان آرزو غور نکردہ (**اُردو**) ایک دریائی گائے کی دم جس کو خوبصورتی کے لئے گھوڑون کی گردن پہ باندہتے ہین اور جس سے مگس رانی کا کام بہی لیتے ہین۔ مونّث۔

(۴) پرچم۔ بقول برہان گاو کوہی است کہ در کوہ ہای مابین ملک خطا و ہندوستان می باشد و (غژغاو) ہمین است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ آنانکہ گاو بحری و نیز کوہی نوشتہ اند غلط کردہ اند بلکہ دم گاو کوہی است چنانکہ در ہندوستان مگس ران ہا از ان سازند و نہایت متعارف و آن را بہندی (سرہ گای) گویند **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال اینہمعنی گیر آید تو اتیم گفت کہ

مجاز معنی دوم باشد ولیکن معاصرین عجم و دیگر محققین اہلزبان ازین معنی ساکت اند۔ با خان آرزو اتّفاق داریم (اُردو) ایک پہاڑی گھاس جس کو غژغاو کہتے ہیں۔ مونّث۔ دیکھو غژغاو۔

(۴) پرچم۔ بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع بمعنی کاکل ہم آمدہ وصاحب برہان گوید که جابابای ابجد نیز گفته اند۔ صاحب رشیدی فرماید که بمجاز موی گیسو (مولوی معنوی ؎) بیکی دست می خالص ایمان نوشنده ؎ بدگر دست سر پرچم کافر گیرند۔ ؎ بہار گوید که اطلاق این به موی زلف مجاز است و تشبیه آن بزلف و شام ہر دو آمده۔ خان آرزو در سراج می فرماید که انچه شعر حضرت مولوی لبسند موی زلف آورده احتمال معنی حقیقی نیز دارد **مولّف** عرض کند که زلف را ازین معنی ہیچ تعلّق نیست بلکه بمعنی کاکل مجاز معنی دوم است نه حقیقی (اُردو) کاکل۔ بقول آصفیه۔ مونّث۔ سر کے بڑے بڑے آگے لٹکے ہوئے بلدار بال۔ دیکھو ۳ کے دوسرے معنے۔

پرچم بربستن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که بمعنی حقیقی متعلّق به معنی اوّل پرچم است یعنی پرچم را بالای علم قائم کردن (مجیر بیلقانی ؎) بربسته قضا بطرهٔ مسعور ؎ بر نیزه و بیرق تو پرچم ؎ (اُردو) پرچم باندھنا۔

پرچه بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح جیم فارسی بمعنی پاره و ریزه و پرزه و پارچه **مولّف** عرض کند که مخفّف پارچه بمعنی اوّلش که گذشت (اُردو) دیکھو پارچه کے پہلے معنے۔

پرچین بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وسروری ودارسته وناصری وبحر وبہار ومؤیّد وجامع بر وزن پروین (۱) حصاری باشد که از خار و خلاشه و شاخ درختان بر دور باغ و فالیز و کشت زار سازند (ناصر خسرو ؎) گرد دل خود ز دوستی شان ؎ بردیو حصار ساز و پرچین ؎ بہار گوید که

بالفظ بستن و ساختن و کردن و کشیدن و نهادن مستعمل - خان آرزو در سراج گوید که مجاز معنی سوم است و بر معنی ششم انحراف از معنی هم کند **مولف** عرض کند که این مرکب است از پر بمعنی بسیار و مملو و چین که بمعنی شکن می آید معنی لفظی این مملو از شکن و کنایه از حصار خار و خلاشه وغیره که پر شکن می باشد و صاف و پاک همچون دیوار خشت و سنگ و گلین نباشد دیگر هیچ - باعتبار محققین زباندان و استعمال فارسیان این معنی را تسلیم کنیم (**اُردو**) وہ باڑہ جو باغ یا کھیتی کے اطراف شاخون یا کانٹون سے قائم کرتے ہین جو ناہموار ہوتی ہے - مونث -

(۲) پرچین - بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و بہار و جامع چوبہای سرتیز و خارہا را که بر سر دیوار نصب کنند (امیر خسرو) عطاردار نگرد این حد نقطه معنی نگردش از شرهٔ خویش در نهد پرچین به صحن سروری بمعنی میخی گوید که بجائی قائم کنند - خان آرزو در سراج گوید که مجاز معنی سوم است **مولف** عرض کند که مجاز معنی اوّل باشد که بالای حصار و دیوار این خارهای سر تیز هم ناهموار و پر شکن می باشد (**اُردو**) وہ تیز کانٹے جو دیوار پر قائم کئے جاتے ہین - مذکر -

(۳) پرچین - بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع محکم کردن چیزی باشد و چیزی مانند میخی که بر تخته زنند و نبالهٔ آنرا از جانب دیگر خم دہند و محکم سازند - صاحب رشیدی ہمین معنی را ذیل (پرچین کردن) بمعنی مضبوط و محکم کردن نوشته - وارسته و بحر گویند که محکم شدن چیزی بچیزی - خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی اوّل و دوم گوید که تحقیق آنست که در اصل (پرچین کردن) بمعنی محکم کردن است و لہذا انواع نقاشی را که از سنگ پارہ ہا بر سنگ کنند پرچین کاری گویند **مولف** عرض کند که اینهم مجاز معنی اوّل است بنظر بر ناہمواری و پر شکنی که میخ ہا که برای استحکام بر تخته ہای صندوق و در قائم کنند ناہموار باشد و مجاز مجاز که ازین طرز عمل

معنی استحکام ہم پیدا کردند و در اینجا ہمین قدر کافی است و معانی مصدری در ملحقات می آید (اُردو) استحکام ۔ مذکّر ۔ مضبوطی ۔ مونّث ۔

(۴) پرچین ۔ بقول بحر نقشیکہ از سنگ پارہ ہا در سنگ دیگر کنند **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی ہفتم است کہ این نقش ہم پرچین می نماید کہ شکن ہا دارد (اُردو) وہ نقش جو پتّہر کے ٹکڑون سے بڑے پتّہر مین کیا جاے ۔

(۵) پرچین ۔ بقول موٗیّد بحوالۂ زفانگویا بالفتح بابہ کہ بر بند کمر سخت کنند **مولّف** عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم کہ دیگر محقّقین ذکر این نکردہ اند و معاصرین عجم بدین معنی بر زبان ندارند ۔ اگر استعمال این بنظر آید توانیم عرض کرد کہ ازین طریقہ عمل جبین انسان پرچین می شود ۔ باشد کہ فارسیان بدینوجہ این بار را پرچین نام کردند متعلّق معنی ہفتم (اُردو) وہ بوجہہ جو کمر پر سختی کے ساتہہ باندہین ۔ مذکّر ۔

(۶) پرچین ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ قوسی بمعنی پاک کردن باغ از خار و خس و علف بیکار نیز آوردہ چنانکہ گویند ،، باغ را پرچین کرد ،، یعنی پیراست در ینصورت بمعنی خار نسبت نباشد **مولّف** عرض کند کہ با معنی دوم ہیچ تعلّق ندارد و این را اگر بمعنی صاف و پاک گیریم توانیم قیاس کرد کہ اسم مفعول ترکیبی از مصدر چیدن باشد بالضّم و معنی مصدری بیان کردۂ محقّق با نام و نشان نیست بلکہ مفعولی است (اُردو) صاف و پاک ۔

(۷) پرچین ۔ بالضّم بہ تحقیق ما اسم فاعل ترکیبی بمعنی پرشکن یعنی بسیار شکن ہا دارندہ و در اصل ہمین است معنی حقیقی این کہ اشارۂ این بذیل معنی اوّل کردہ ایم فارسیان بصفت ناہمواری استعمال این کردہ اند چنانکہ جبین پرچین (اُردو) پرچین کہہ سکتے ہین بمعنی پرشکن جیسے پرچین ماتہا ۔

پرچین بستن

استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن حصار خار و شاخہا وغیرہ بہ باغ یا کشت زار وغیرہ متعلّق بہ معنی اوّل پرچین (سلمان ؎) تا ز مشکت

گرد باغ چہرہ پرچین بستہ اند ؛ عالم دل ورخم آن زلف پرچین بستہ اند ؛ (اُردو) باڑہ باندہنا۔ بقول آصفیہ کانٹون یا جہاڑی سے احاطہ گھیرنا۔

پرچین ساختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن حصار خار وشاخ ہاست متعلق بامعنی اوّل پرچین (ناصر اصفہانی ۵) گرد دل ما زدوستی شان ؛ بر دیو حصار ساز وپرچین ؛ (اُردو) باڑہ باندہنا۔ دیکھو پرچین بستن۔

پرچین شدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی دوم یا ہفتم پرچین چنانکہ پرچین شدن جبین معنی لفظی این پرشکن شدن است (ملا جامی ۵) ہر گل کہ زدیم بر سر از داغ مراد ؛ گل ہیچی گشت ودر سرم پرچین شد ؛ مخفی مباد کہ این لازم پرچین کردن است وشامل باشد بر ہمہ معانی پرچین کہ گذشت (اُردو) پرشکن ہونا جیسے " اُن کا ماتھا پرشکن ہوا ہے "

پرچین کاری اصطلاح۔ بقول بحر نقشی کہ از سنگ پارہا ورسنگ دیگر کنند **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی چہارم پرچین (خان آرزو از وارستہ ۵) جز این جوہر نمید انند قابل ؛ بپرچین کاری بیت اللہ دل ؛ (اُردو) پرچین کاری اس نقش کو کہہ سکتے ہین جو سنگریزون سے بڑے پتھر مین کیا جاے۔

پرچین کردن استعمال۔ صاحب آصفی گوید کہ بمعنی محکم واستوار کردن وپاک وصاف کردن باغ از خار وخاشاک چنانکہ گویند باغ را پرچین کردیعنی پیراستہ آنرا **مؤلف** عرض کند کہ ہیچ خصوصیت با این ندارد شامل باشد بر دیگر معانی پرچین ہم مثلاً بلحاظ معنی ہفتم پرچین می توان گفت کہ " ابرو جبین خود را پرچین کرد " متعدی پرچین شدن ومرادف پرچین ساختن (اُردو) صاف وپاک کرنا۔ باڑہ باندہنا۔ پرشکن کرنا۔

پرچین کشیدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی بحوالۂ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت بہار بذیل پرچین اشارۂ این بدون صراحت معنی کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ از قبیل حصار کشیدن نظر بہ معنی اوّل (**اُردو**) باڑہ باندھنا ۔ دیکھو پرچین بستن ۔

پرچین گاہ اصطلاح ۔ بقول بحر بمعنی کرسی **مؤلّف** عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم ۔ خلاف قیاس و معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگر ہمہ محقّقین ازین لغت ساکت (**اُردو**) کرسی ۔ مونّث ۔

پرچین گشتن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ گوید کہ مرادف پرچین شدن است **مؤلّف** عرض کند کہ ما صراحتش ہمدرانجا کردہ ایم (ظہوری ؎) گشتہ بر آسمان زر زینت ٭ مینخ سیمین اختران پرچین ٭ (**اُردو**) دیکھو پرچین شدن

پرچین نہادن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پرچین است متعلّق بہ معنی اوّل و دومش (معزی نیشاپوری ؎) تا نگار من ز سنبل بر جبین پرچین نہاد ٭ داغ حسرت بر دل صورتگران چین نہاد ٭ (**اُردو**) باڑہ باندھنا ۔ دیکھو پرچین بستن بہ

پرحاصل استعمال ۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار گوید کہ بمعنی کثرت زراعت است و زمینی را نام کہ دران زراعت بہ کثرت شود **مؤلّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و موافق قیاس (**اُردو**) سیر حاصل ۔ بقول آصفیہ اچھی پیداوار کی زمین ۔

پرخاش اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و بہار و جامع و سراج با خای نقطہ دار بروزن فرداش بمعنی خصومت و جنگ و جدال و آنرا بعربی وغا گویند و خصومت زبانی ہم (استاد عنصری ؎) ای شب نکنی آن ہمہ پرخاش کہ دوش ٭ راز دل من مکن چنان فاش کہ

دوش ؛ دیدی چہ دراز بود دوشینہ شبم ؛ ہان ای
شب وصل ہمچنان باش کہ دوش ؛ **مولّف** عرض
کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و مبدّل این برخاش
ہم گذشت **(اُردو)** دیکھو برخاش۔

(الف) پرخاش جستن | استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض
کند کہ باہم مخالفت پیدا کردن و خصومت خواستن
است و ---------

(ب) پرخاش جوی | اسم فاعل ترکیبی از
ہمین است کہ بہار بمعنی شجاع و جنگ آور آوردہ۔
(سعدی ؎) بہ کشتی و نخچیر و آماج و گوی ؛ دلاور
شود مرد پرخاش جوی ؛ **(اُردو)** الف۔ لڑائی
چاہنا (ب) لڑائی چاہنے والا۔ شجاع جنگ آور
دیکھو برخاش۔

(الف) پرخاش خر | اصطلاح۔ (الف)
(ب) پرخاش خریدن | بقول بحر خریدار
(ج) پرخاش خور | جنگ و جنگ آور

صاحب آصفی ذکر (ب) کردہ و صاحب بحر (ج) را
بمعنی شجاع و جنگجو آوردہ۔ صاحب سروری نسبت
(الف) ہمزبان بحر (فردوسی ؎) دو پرخاش خر
یا یکی جنگجوی ؛ گرفتند پرسش نہ بر آرزوی ؛ صاحب
جہانگیری در ملحقات ہم الف را آوردہ و صاحب
برہان نسبت (ج) ہمزبان بحر و گوید کہ بحذف واو
معدولہ ہم آمدہ و صاحبان انند و جامع ہمزبانش
خان آرزو در سراج بذکر (الف) گوید کہ از اعجب
عجائب آنکہ صاحب برہان (ج) را بہ واو معدولہ
نوشتہ و حاشا کہ ہیچ عاقل تجویز اینقسم نامعقول
کند **مولّف** عرض کند کہ صاحب جامع محقّق زبانداں نسبت
در نامعقولیت متّفق با برہان۔ خان آرزو نمیداند
کہ قواعد و قیاس تابع زبان است نہ محاورہ تابع
قواعد و قیاس آنانکہ ذوق محاورہ ندارند دخل در
معقولات کنند و معقول ہمین است کہ (ج) مزید علیہ
الف است و از (پرخاش خوردن) اسم فاعل ترکیبی
نیست۔ این است ہر آنچہ عقل می خواہد و توجیہ

محاورہ و معقول است (اُردو) الف جنگجو۔ شجیع۔
(ب) جنگجو ہونا (ج) دیکھو الف۔

پرخاشیدن بقول بحر بالفتح جنگ و جدال
و خصومت کردن (کامل التّصریف) و مضارع این
پرخاشد۔ **مؤلّف** عرض کند کہ موافق قیاس است
و اسم این مصدر ہمان پرخاش کہ گذشت (اُردو)
لڑائی جھگڑا کرنا۔ فساد کرنا (پرخاش کرنا)

پرخج بقول ناصری و جہانگیری و سراج و جامع
مرادف پرخش باوّل و ثانی مفتوح کفل و ساغری
اسپ و استر و گاو و امثال آن و صاحب ناصری
گوید کہ بافا نیز تبدیل می یابد یعنی فرخج و فرخش۔
مؤلّف عرض کند کہ اصل این (برخش) کہ بموحّدہ
گذشت و پرخش کہ می آید مبدّلش چنانکہ تب و تپ
و این مبدّل برخش چنانکہ کاش و کاج و الخ بفای
اوّل می آید مبدّل ہر دو چنانکہ سپید و سفید مخفی مباد
کہ این لغت مخصوص بود برای کفل اسپ و بر سبیل
مجاز مستعمل شد برای استر و گاو خر (اُردو) دیکھو پرخج

پرچخ بقول برہان و رشیدی و سراج بفتح اوّل و
ثانی و سکون ثالث و جیم فارسی کفل و ساغری اسپ
و استر و غیرہ **مؤلّف** عرض کند کہ این ہم مبدّل
برخش کہ بموحّدہ بہ بای فارسی و شین معجمہ بہ جیم فارسی
بدل شد چنانکہ اسب و اسپ و باشیدن و پاچیدن
(اُردو) دیکھو برخش۔

پرخش صاحبان برہان و جہانگیری و رشیدی
و ناصری و موید و سراج ذکر این کردہ اند مرادف
ہمان پرخج کہ گذشت **مؤلّف** عرض کند کہ مبدّل
برخش است کہ بموحّدہ مذکور شد و صراحتش بر
پرخج کردہ ایم (مختار ی ۷) دیو سیرت سروش
نصرت بخش ؛ بر سلسلہ پلنگ رخش برخش ؛ (اُردو)
دیکھو برخش اور پرخج۔

پرخم اصطلاح۔ بقول انند بضمّ اوّل و فتح
خای معجمہ کنایہ از مبالغہ در تحریرات دلاویز موسیقی
صاحب غیاث بحوالۂ شرح خاقانی ذکر این کردہ
مؤلّف عرض کند کہ ہیچ تخصیص با موسیقی نیست

معنی حقیقی این خمیده و بسیار خم دارنده فارسیان استعمال این بصفت چیزها کنند و خم و پیچ آواز	بمجاز مستعمل (اُردو) خما ہوا - پر خم بہی کہہ سکتے ہیں -

پرخو	بقول برہان وجہانگیری ورشیدی وسروری وناصری وجامع بفتح ثالث بروزن پرتو (۱) جائی باشد که در کنج خانہا سازند از دیواری پست و پر از غلہ کنند و (۲) پیراستن درختان هم یعنی بریدن شاخہای زیادتی (حکیم آذری ؎) کنند مدخرّ قادرش که ذخیرہ جو ٭ بجای خنب انبارات پرخ را پرخو ٭ صاحب ناصری صراحت مزید کند که بمعنی دوم خو هم آمده - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم می فرماید که این خطاست و صحیح بدینمعنی (نخو) باشد که می آید مولّف عرض کند که با عتبار سروری و ناصری و جامع که محقّقین اہلزبانند این را بهردو معنی بالا اسم جامد فارسی زبان دانیم و در معنی دوم اینقدر صراحت مزید که پیرایش باشد وخو بدینمعنی مخفف این یکی از معاصرین عجم گفت که اصل این پُرخورش بود بضمّ اوّل وخای معجمه ومعنی لفظی این مملو از ماکولات آن جای مثلث را نام بود که بشکل حوض در گوشهٔ هر یک خانه برای حفظ غلّہ درست می کردند وبعض از غربا درہمان مقام شاخ وبرگ درختان راکه به پیرایش بدست می آمد برای بُران خانه جمع می کردند محاورۂ زبان رای مهمله وشین معجمهٔ آخر را حذف کرد وضمّ اوّل را بالفتح بدل ساخت و برای پیرایش هم همین لفظ مستعمل شد حالانکه مقام حاصل پیرایش بود (اُردو) (۱) وہ مثلّث مقام جو غربا ے عجم کے مکان کے ایک گوشے مین غلہ رکہنے کے لئے بنایا جاتا ہے - مذکر (۲) کاٹ چہانٹ - بقول آصفیہ قطع وبرید - مونّث -

پرخوار	اصطلاح - بقول بحر بمعنی بسیار خوار	مولّف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است

واصل این پرخور بود در محاورہ الف بعد واو
زیادہ شد برای سہولت تلفظ (اُردو)
بہت کھانے والا۔ پرخوار بھی کہہ سکتے ہیں۔

پرخیدہ | بقول برہان بروزن فہمیدہ
بمعنی رمز و ایما و اشارت۔ صاحب ناصری
بحوالۂ فرہنگ دساتیر گوید کہ سخن مرموز و
پوشیدہ وغیرہ واضح۔ صاحب سفرنگ بشرح
بست ہشتمی فقرۂ (نامۂ شت وخشور فریدون)
گوید کہ کلام مجمل و مرموز و سربستہ و فرماید کہ
کہ مقابل این اپرخیدہ بالف نفی بمعنی صریح
و مفصّل۔ خان آرزو در سراج بر رمز
و ایما قانع۔ **مولّف** عرض کند کہ اپرخیدہ
کہ نفی این است بجایش گذشت و بران (الف
نفی زائد است کہ بیانش بر اجنبان گذشت)
پس این لغت زند و پازند باشد و اپرخیدہ
کہ گذشت مزید علیہ این بالف نفی و ابرخیدہ
بہ بای عربی ہم گذشت (اُردو) کلام مجمل۔
سربستہ۔ مذکر۔

پرد | بقول برہان و ناصری بفتح اوّل و ثانی و سکون دال (۱) پرواز کند۔ صاحب جہانگیری
بر معروف قانع **مولّف** عرض کند کہ مضارع پریدن است کہ بمعنی پرواز کردن می آید (اُردو)
اُڑے۔ اُڑنا کا مضارع۔ پرواز کرے۔

(۲) پرد۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و جامع بسکون ثانی لای وتہ جامہ و کاغذ چنانکہ
گویند یک پرد و دو پرد یعنی یک لای و دو لای یا یک تہ و دو تہ۔ صاحب ناصری بذکر این معنی گوید کہ
مخفف پردہ باشد زیرا کہ گویند یک پردۂ نازک تر یا سطبر تر و پنبۂ فلان جامہ مرا یک پردہ کم یا بیش
بگذار۔ خان آرزو در سراج گوید کہ اغلب کہ آنچہ در دفاتر ہندستان پرت مستعمل است بہ ہمین
معنی مبدّل است کہ دال بہ تا بدل شد۔ **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد

کہ ہندیان آنرا پرت کروند یا مفرس از پرت سنسکرت بر سبیل تبدیل چنانکہ زرتشت و زروشت بعض معاصرین عجم گویند کہ این لغت فارسی نیست بلکہ مفرس است **(اُردو)** پَرَت - بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - تہ - تو - طبق - ورق -

(۳) پرو - بقول برہان و رشیدی و جہانگیری و ناصری و جامع بالفتح بمعنی خواب مخمل - خان آرزو در سراج گوید کہ بعضی خوابہ مخمل را گفتہ اند **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان دانیم **(اُردو)** رُوان - بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - رومٹا - رونگٹا - پشمینہ - باریک پشم -

(۴) پرد - بقول برہان و ناصری و جامع بضم اول و فتح ثانی بمعنی پرشو و مملو گرود و بقول جہانگیری بمعنی پر شدہ (سعدی سہ) تو خود را گمان بردہ پر خرد ٭ انائی کہ پر شد دگر چون پرد ٭ خان آرزو در سراج بذکر اینمعنی گوید کہ ازین باب فعلی غیر این بنظر نیامدہ **مولف** عرض کند کہ چرا نمی گوید کہ چشم ندیدہ و دلم زحمت تلاش نکشیدہ محققین مصادر فرس ذکر پُریدن بضم اول و کسر رای مہملہ کردہ اند کہ بمعنی پر و مملو کردن و پر شدن است و بقول صاحب بحر کامل التصریف و مضارع این پُرد و صراحت مزید کند کہ اسم فاعل و امر و نہی نیامدہ و ما حقیقت کاملش بجای او عرض کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است **(اُردو)** بھر دیوے - بھر جاوے بھرنا کا مضارع -

(۵) پرود - بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج بضم اول و سکون ثانی بزبان اہل گیلان پل رودخانہ و جوی آب **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم دانیم جا دارد کہ پل مخفف و مبدل این باشد بحذف دال مہملہ و تبدیل رای مہملہ بہ لام چنانکہ اروند و الوند **(اُردو)** دیکھو پل -

(۶) پرد ۔ بقول برهان وجهانگیری وناصری وجامع بکسر اول وفتح ثانی بمعنی گردد که مشتق از گردیدن
است ۔ صاحب رشیدی بمعنی گرد گفته مشتق از گشتن ۔ خان آرزو در سراج گوید که بمعنی گردد که مشتق
از گشتن ۔ **مولف** عرض کند که این مضارع همان پریدن است که می آید ومجازاً بمعنی گردد مستعمل
صاحبان رشیدی وسراج سکندری خورده اند وغور بر لفظ ومعنی نه کرده ونفهمیده ایم که بکسر اول چگونه
باشد باید که استعمالش بفتح اول کنیم ۔ مخفی مباد که تکمیل تحقیق معنی این بر مصدر پریدن کنیم **(اردو)**
چکر لگائے ۔

پردا بقول برهان وجهانگیری وجامع بروزن
ومعنی فردا که بعربی غد گویند ۔ صاحب رشیدی کاصراحت
مزید کند که این افصح است بلحاظ اصل لغت فارسی
صاحب ناصری همزبانش وگوید که در نامه های کهن
فارسی بیش از فاست چنانکه پرمان اصل فرمان و
پرمود اصل فرمود است ۔ خان آرزو در سراج
گوید که فردا مغیر این باشد **مولف** عرض کند
که فردا مبدل این است ولیکن بر زبان معاصرین
عجم استعمال فردا است **(اردو)** کل یعنی روز آینده

پرداخ بقول انند بحواله فرهنگ فرنگ بمعنی
جلالت ورونق وضیا **مولف** عرض کند که پرداخ
کر بکایش می آید مبدل این وهمین پرداخ اسم
مصدر پرداختن است که می آید وحالا بر زبان
معاصرین عجم نیست **(اردو)** بزرگی ۔ رونق ۔ چمک ۔ موئنث

پرداخت بقول برهان ومؤید بروزن
افراخت (۱) ماضی خالی کردن وفارغ گشتن
ونیز آراستن وجلا دادن ودرساختن ومرتب
گردانیدن و (۲) نقاشان وغیر ایشان پرداخت
مصنوعات خود را گویند وگاهی (۳) در تعریف
وتحسین کسی هم استعمال کنند چنانکه گویند "دیدی
وشنیدی که چه پرداخت" ۔ صاحبان سروری و
ناصری بر معنی اول قانع ۔ صاحب رشیدی ذکر

این بذیل پرداختن کرده که می آید ومقصودش جزین
نباشد که این ماضی آنست **مولّف** عرض کند که
تحقیق معنی اوّل بر مصدر پرداختن خواهد شد
یعنی این شامل باشد بر همه معانی ماضی پرداختن
نسبت معنی دوم عرض می شود که پرداز هم بهمین معنی
مبدل این است واستعمال پرداز بدینمعنی بیشتر است
مقصود از آن اصلاح خاکهٔ تصویر ویک صنعت باشد
ومعنی سوم بر زبان معاصرین عجم نیست واز محققین
فارسی زبان هم غیر از برهان ومویّد دیگری ذکرش
نکرد- مشتاق سند استعمال می باشیم و (۴) حاصل
بالمصدر پرداختن هم **(اردو)** (۱) دیکهو پرداختن
یهه اس کا ماضی مطلق ہے (۲) دیکهو پرداز (۳)
طرز- رنگ- مذکر- جیسے کسی چیز کی بهلائی یا برائی
مین کہتے ہین" دیکهو توکیا طرز اور کیا رنگ ہے-
(۴) دیکهو پرداختن یہ اس کا حاصل بالمصدر ہے

پرداختن | صاحب جهانگیری می فرماید که مرادف
پرداختن بمعنی (۱) توجهه نمودن (نظامی ے)
من که باین آینه پرداختم ٭ آئینهٔ دیده درانداختم
صاحبان ناصری ورشیدی وجامع وبرهان وبحر
وبهار وسراج وموارد هم ذکر این کرده اند وبمعنی
مشغول بچیزی هم آورده (صائب ے) سرآزاده
باسباب نمی پردازد ٭ موی ژولیده بود بالش پا
مجنون را ٭ صاحب بحر عجم این را کامل التصریف
گوید ومضارع این پردازد- **مولّف** عرض
کند که این مصدر لیست که وضع شد از اسم مصدر
پرداخ وعلامت مصدر تن ومعنی آن رونق و
وجلا چنانکه گذشت پس معنی نهم ودهم که می آید
حقیقی است ودیگر همه معانی بر سبیل مجاز و
تصرف زبان است واصلا این کامل التصریف
نیست چنانکه صاحب بحر گفته بلکه سالم التصریف
است وپردازد مضارع پرداز بدل است
که می آید ومضارع این به قاعدهٔ فارسی پرداخد
بود ولیکن استعمال این نیست وپرداخت حاصل
بالمصدر این است ولیکن برای جمیع معانی

استعمال این نباشد غیر از معنی اوّل (اُردو) توجّہ کرنا۔ مشغول ہونا۔

(۲) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری نواختن نغمہ (نظامی ے) چو رودی باربد این نغمہ پرداخت ؛ ؛ نکیسا زود چنگ خویش بنواخت ؛؛ صاحبان جامع و برہان و بحر گویند کہ نواختن ساز و خواند نغمہ۔ صاحب موارد بر سرودن قانع مولّف عرض کند کہ مجاز معنی نہم و دہم است کہ آراستن و مرتب گردانیدن نغمہ نواختن آن و نواختن ساز است (اُردو) گانا۔ بجانا۔

(۳) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و برہان و بحر و موارد بمعنی فارغ شدن (نظامی ے) از خواندن نامہ چون بپرداخت ؛ ؛ تعویذ گلوی خویشتن ساخت ؛؛ صاحب سروری گوید کہ خالی شدن و فارغ گشتن از علائق و اشغال (ولہ ے) میزبان چون نہ کار خود پرداخت ؛ ؛ بیش از اندازہ پیش کش ہا ساخت ؛؛ مولّف عرض کند کہ مجاز معنی نہم و دہم است کہ جلادادن و آراستن و مرتب گردانیدن کاری ہم فارغ شدن از ان باشد (اُردو) کسی کام سے فراغت حاصل کرنا۔

(۴) پرداختن۔ بقول جہانگیری و جامع و برہان و بحر بمعنی برداشتن و رفع نمودن (نظامی ے) حجاب سیاست نپرداختند ؛ ؛ زبیگانگان حجرہ پرداختند ؛؛ مولّف عرض کند کہ مجاز است برخلاف قیاس و این تصرّف زبان باشد (اُردو) اُٹھانا۔

(۵) پرداختن۔ بقول جہانگیری و ناصری و رشیدی و جامع و سراج و موارد بمعنی خالی ساختن سند این از نظامی بر معنی چہارم گذشت (فردوسی ے) دل از داور پہا بپرداختند ؛ ؛ بآئین یکی جشن نو ساختند ؛؛ (ناصر بخیہ ے) رایت عشق معنوی افراخت ؛ ؛ دل زسودای ماسوا پرداخت ؛؛ صاحب مؤید خالی شدن گفتہ و صاحب بحر خالی شدن و کردن ہر دو مولّف عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرّف زبان است (اُردو) خالی کرنا۔

(۶) پرداختن - بقول جہانگیری و جامع و برہان بمعنی آخر رسیدن (نظامی ے) دولت اگر ہمدمی ساختی ٭ عمر باین روز نپرداختی ٭ صاحب بحر گوید کہ بآخر رسانیدن و تمام شدن - صاحب موارد بوثیقہ ہمین سند نظامی بر رسیدن قانع **مولف** عرض کند کہ خلاف قیاس کہ تصرف زبان است (**اُردو**) ختم ہونا - ختم کرنا -

(۷) پرداختن - بقول جہانگیری و جامع و برہان و بحر بمعنی گرفتن و ربودن (نظامی ے) بحکمت بسی چارہ ہا ساختم ٭ گزان در کلوخی نپرداختم ٭ **مولف** عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرف زبان است - (**اُردو**) لینا - لیجانا -

(۸) پرداختن - بقول سروری و ناصری و موید و بحر و سراج باکسی درساختن (خاجوی کرمانی ے) ہمہ شب باخیال دوست پرداخت ٭ دوای غیر در دو دوست نشناخت ٭ بہار بر ساختن قانع و بقول موارد سازگاری کردن بچیزی **مولف** عرض کند کہ خلاف قیاس و تصرف محاورۂ زبان (**اُردو**) کسی کے ساتہہ موافقت کرنا -

(۹) پرداختن - بقول سروری و ناصری و موید و بہار و جامع و برہان و بحر و سراج و موارد بمعنی آراستن (رودکی ے) بہشت آئین سرائی را بپرداخت ٭ زہر گونہ دران تمثالہا ساخت ٭ صاحب رشیدی درست کردن چیزی گفتہ **مولف** عرض کند کہ این معنی حقیقی و اصلی این مصدر است بلحاظ ماخذ کہ اسم این مصدر (پرداخ) بمعنی ضیاست (**اُردو**) سنوارنا - آراستہ کرنا -

(۱۰) پرداختن - بقول سروری و بہار و جامع و برہان و بحر و موارد جلا دادن و پاک و صاف کردن (عماد فقیہ ے) کہ پرداخت آئینۂ روی تو ٭ کہ از رشک ترساخت گیسوی تو ٭ (صائب ے) تافسوزد آرزو در دل نگردد سینہ صاف ٭ ما باین خاکستر این آئینہ را پرداختیم ٭ **مولف** عرض کند کہ ہمین است معنی اصلی این مصدر کہ اسم مصدرش (پرداخ) بمعنی روشنی و ضیاست

چنانکہ بجایش مذکور شد (اُردو) جلا دینا۔ پاک وصاف کرنا۔

(۱۱) پرداختن۔ بقول ناصری بمعنی مقیّد نمودن وشدن۔ صاحب جامع بر مقیّد شدن قانع و صاحبان برہان وبحر بر مقیّد گردیدن **مؤلّف** عرض کند کہ خلاف قیاس واین تصرّف زبان و محاورہ باشد (اُردو) مقید کرنا۔ پابند ہونا۔

(۱۲) پرداختن۔ بقول مؤیّد بمعنی انگیختن وبقول جامع وبرہان وبحر بر انگیختن **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرّف زبان باشد باعتبار صاحب جامع این معنی را تسلیم کنیم کہ از اہل زبانست (اُردو) دیکھو بر انگیختن۔

(۱۳) پرداختن۔ بقول مؤیّد وبرہان وبحر ترک دادن وبقول بہار اعراض کردن از چیزی وبقول موارد روگردانیدن از چیزی **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز است خلاف قیاس کہ تصرّف زبان باشد ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم کہ محققین زباندان ذکر این نہ کردہ اند ومعاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اُردو) منہہ پھیرنا۔

(۱۴) پرداختن۔ بقول سروری وناصری ومؤیّد وبہار وجامع وبرہان وبحر وسراج بمعنی مرتّب ساختن وترتیب دادن **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز معنی نہم است وموافق قیاس (اُردو) مرتّب کرنا۔ ترتیب دینا۔

(۱۵) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی دوختن (امیر خسروؒ) بہ قبای سرخ راخیاط صنع ؛ خاص بہر قامتش پرداختہ ؛ **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز مجاز است از معنی چہارم ہم (اُردو) سینا۔

(۱۶) پرداختن۔ بقول موارد بمعنی کردن (ہاتفی ؒ) چو آئین آن برنگہ ساختند ؛ نکاح مہ و زہرہ پرداختند ؛ **مؤلّف** عرض کند کہ مجاز خلاف قیاس است کہ تصرّف زبان باشد (اُردو) کرنا۔

پرداختہ بقول برہان بہ وزن انداختہ (۱) بمعنی خالی گشتہ وفارغ شدہ از جمیع علائق وعوا

و (۲) ساختہ و (۳) آراستہ و (۴) مشغول گردیدہ
و (۵) انگیختہ و (۶) ترک دادہ و دور کردہ و (۷)
جلا دادہ و صیقل کردہ۔ صاحب سروری ذکر معنی
اوّل و دوم و سوم و چہارم و ہفتم کردہ۔ صاحبان
رشیدی و موئید ہم ذکر این کردہ اند **مولّف**
عرض کند کہ اسم مفعول ہمان مصدر پرداختن است
شامل بر ہمہ معانی مفعولیش۔ تخصیص این ہفت
معنی چرا اگر سند استعمال ہر یک معنی بدست نیاید
عیبی ندارد (حکیم انوری ؒ) تا خاک زآمد شد
ہر کائن و فاسد ٭ پرداختہ و پر نکند پشت و شکم
را ٭ (نظامی ؒ) چو شد پرداختہ آن نامہ شاہ ٭
زشادی بادبان زد بر سر راہ ٭ (شاعر ؒ)
دل از ہر دو عالم تہی ساختہ ٭ بیاد خداوند پرداختہ ٭
(**اُردو**) دیکھو پرداختن یہہ اُس کے تمام
معنی مفعولی پر شامل ہے۔

پر دادن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر
(۱) بمعنی قوت پرواز دادن و (۲) آمادہ کردن
(صائب ؒ) بی مگس ہرگز نماند عنکبوت ٭ رزق
را روزی رسان پر می دہد ٭ (ظہوری ؒ)
گنجشک تو پر دہد بہ سیمرغ ٭ پرواز اگر ببال عشق
است ٭ (ولہ ؒ) ہر زمان آید در آتش حسرت
افتد ٭ ہر دم از شعلہ بہ پروانہ اگر پر ندہند ٭
مولّف عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است
و معنی دوم مجاز آن (**اُردو**) (۱) قوت پرواز
دینا۔ اُڑنے کی قوت عطا کرنا (۲) آمادہ کرنا۔

پرداز فلک | اصطلاح۔ بقول بحر و
(جہانگیری در ملحقات) کنایہ از ماہ باشد **مولّف**
عرض کند کہ موافق قیاس است کہ ماہ در ہمہ
سیّارگان سریع السیر است (**اُردو**) چاند۔ مذکر۔

پرداز | استعمال۔ بقول سروری (۱) بمعنی
در سازندہ با کسی (سعدی ؒ) ہمہ روز اتفاق
می سازم ٭ کہ بشب با خدای پردازم ٭ بہار
ند کہ ہر دو معنی کہ بجائیش مذکور می فرماید کہ بالفظ دادن
و کردن مستعمل۔ صاحب موئید می فرماید کہ امراز

پرداختن و فاعل آن پردازندہ یعنی خالی کنندہ
و آراستہ کنندہ **مؤلف** عرض کند کہ ہمین قدر
است نقد معلومات محقق الزبان و مویّد الفضلائے
حقیقت دان حق آنست کہ پرداز اسم مصدر
پردازیدن است بجملہ معانیش و امر حاضرش
ہم و اصلا امر پرداختن نیست زیرا کہ پرداختن
سالم التصریف است کہ امرش نیاید و پردازیدن
کامل التصریف کہ ہمہ مشتقاتش می آید و اصلا بمعنی
در سازندہ نیست۔ چنانکہ صاحب سروری گفتہ
سند سعدی برای آنست کہ دران مضارع
متکلم مصدر پردازیدن است و خصوصیت دو
مصدر بیان کردۂ بہار ہم نباشد کہ استعمال این
بحدی کہ از نظر باگذشت در لمعات می آید حاصل
اینست کہ پرداز درینجا بمعنی اسمی ساز است
(اُردو) ساز۔ بقول آصفیہ۔ مذکر۔ ربط۔ موافقت
(۲) پرداز۔ بقول سروری متوجہ شوندہ۔
(امیر خسرو ؎) بگریہ گفت مردخانہ پرداز ؏
کہ این مہمان یکدم را نوا ساز ؏ **مؤلف** عرض
کند کہ وای بر محقق الزبان کہ غور بر قواعد زبان نو
نمی کند در کلام امیر خسرو پرداز بمعنی پردازندہ و
متوجہ شوندہ اصلا نیست بلکہ اسم فاعل ترکیبی است
بہ ترکیب بالفظ خانہ و از مجرد لفظ پرداز این معنی ہرگز
حاصل نمی شود درینجا ہمین قدر کافی است کہ اسم
مصدر و امر حاضر پردازیدن است کہ می آید
و شامل بر ہمہ معانیش۔ و بمعنی مجازی توجہ **(اُردو)**
توجہ۔ مونث۔
(۳) پرداز۔ بقول سروری خالی کنندہ و از
علائق فارغ سازندہ (سراج الدین راجی ؎)
دل از شغل جہان پرداز عشقست ؏ مس قلب
ترا از ساز عشق است ؏ **مؤلف** عرض کند
کہ در سند بالا اسم فاعل ترکیبی است بترکیب لفظ
پرداز با (از شغل جہان) و اصلا مجرد پرداز بمعنی
بیان کردۂ سروری نیست۔ درینجا ہمین قدر کافی
است کہ اسم مصدر و امر حاضر پردازیدن است

شامل برہمہ معانیش کہ می آید و این مجاز معنی دوم پرداز است کہ نتیجہ توجّہ بچیزی یکسوئی است از دیگر چیز ہا پس درینجا معنی این یکسوئی تعلّق است

(اُردو) یکسو۔ بے تعلّق۔

(۴) پرداز۔ بقول سروری آرایندہ و جلا دہندہ (جامع شرفنامہ ؎) نگر کہ اینہمہ اکرام کرد تعلیمت ٭ سپہر لطف و کرم مکرم کرم پرداز ٭ بہار گوید کہ باصطلاح روشنگران جلا دادن و زدودن زنگ (صائب ؎) زیر کوہ آہنین صیقل منّت مرو ٭ خانۂ آئینۂ دل را می پرداز کن ٭ صاحب بحر ذیل مصدر پرداختن بطریق افادت گوید کہ بمعنی نور و جلاست **مولّف** عرض کند کہ ہمین است اسم مصدر و حاصل بالمصدر پردازیدن کہ می آید و در سند اوّل الذکر (کرم پرداز) اسم فاعل ترکیبی است و مجرّد پرداز بمعنی جلا دہندہ اصلا نیست تسامح محقّق اہلزبان است کہ چنین خیال کرد۔ بہار غلط کرد کہ این را بمعنی جلا دادن نوشت معنی حقیقی این کار است و بس و جلا مجازش

(اُردو) جلا۔ مونّث۔ صاحب آصفیہ نے پرداز کا ذکر کیا ہے۔ مونّث۔ جلا۔ **مولّف** عرض کرتا ہے کہ پرداز بمعنی جلا سازی بھی ہے۔

(۵) پرداز۔ بقول بہار باصطلاح مصوّران آنست کہ اینہا بعد پر کردن رنگ خط ہای بسیار بران رنگ می کشند تا ملائمت پیدا کنند (محمد قلی سلیم ؎) جو ہر ذاتی ندارد احتیاج تربیت ٭ صورت آئینہ را نقّاش کی پرداز کرد ٭ بحر ذیل مصدر پرداختن بطور افادت می فرماید کہ بمعنی نقش است **مولّف** عرض کند کہ نقّاشان چون خاکۂ تصویر قائم کنند آنرا بہ خطوط نازک بحسب موقع درست کنند و ہمین است پرداز کہ اسم مصدر و حاصل بالمصدر پردازیدن است کہ می آید

(اُردو) پرداز۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مونّث۔ تصویر کے خط و خال۔ بعض استادوں نے مذکّر کہا ہے۔ **مولّف** عرض کرتا ہے کہ حاصل بالمصدر کے معنوں میں بھی مستعمل ہے۔

پرداز دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکراین کرده ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی رنگ دادن و آراسته کردن و درست نمودن خال وخط (امیر شہرستانی ے) شب جام لاله رنگ وسحر مشرق گل است ؎ آئینۂ خیال که پرداز میدهٔ (**اُردو**) پرداز کرنا۔ بقول آصفیہ۔ جلا کرنا چمکانا بہ تحقیق **مولف** خاکۂ تصویر کے نوک پلک کو درست کرنا۔

پردازش استعمال۔ صاحب سفرنگ بشرح هیجدهمی فقرۂ (نامۂ شت ساسان نخست) گوید که بمعنی کارکنی است **مولف** عرض کند که بکسرزای هوز حاصل بالمصدر پردازیدن باشد که می آید وشامل بر معنی حقیقیش (**اُردو**) دیکھو پردازیدن یہہ اس کا حاصل بالمصدر ہے جسکی صراحت ہم اسی مقام پر کرینگے۔

پرداز کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکراین کرده ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند که جلا کردن باشد (صائب ے) زیر کوه آهنین منت صیقل مرو ؎ خانۂ آئینۂ دل رابمی پرداز کن ؎ (**اُردو**) پرداز کرنا۔ دیکھو پرداز دادن۔

پردازگر اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی صیقل گر باشد۔ صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند که ازقبیل دادگر موافق قیاس است (سیفی ے) بت پردازگرم کو یکسان می سازد ؎ هیچ باحال من خسته نمی پرداز د (**اُردو**) صیقل گر دیکھو آئینہ افروز۔

پرداز گرفتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکراین کرده ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند که جلا وآراستگی حاصل کردن است۔ (ابوالفرح رونی ے) سیف ودولت رسیده زوبه هنر ؎ عز وملت گرفت زو پرداز ؎ (**اُردو**) جلا اور آراستگی حاصل کرنا۔ جلا پانا۔ آراستہ ہونا۔

پردازیدن بقول انند بمعنی پرداختن است وصاحب موید بحوالۂ زفانگویا هم همین نوشته

صاحبان بحر و موار دو لوار و کہ محققین مصادر انداز این مصدر ساکت **مؤلف** عرض کند کہ محققین بالا از غور مزید کار نگرفتہ اند۔ پرداختن مرکب است از اسم مصدر پرداخ کہ بمعنی جلا گذشت و این مرکب است از اسم مصدر پرداز کہ بمعنی کار است و علامت مصدر (دن) و زیادت یای معروف میان ہر دو) و پرداخت حاصل بالمصدر آنست و پردازش حاصل بالمصدر این چنانکہ بجایش مذکور شد و پرداز و مضارع این است و مستعمل برای مصدر پرداختن ہم کہ مضارعش پرداخد متروک از اینکہ آن سالم التصریف است و این کامل التصریف و انچہ محققین بالا معنیٔ این را مرادف پرداختن گفتہ اند۔ باشد و ازین انکار نداریم و ذکر بعض معانی بر لفظ پرداز۔ گذشت و بجدی کہ از نظر ما گذشت معنی حقیقی این (۱) کردن و کار کردن است و (۲) بمعنی جلا دادن و (۳) رنگ آمیزی و درستی خاکہ تصویر کردن و (۴) درسازیدن باکسی و (۵) توجہ کردن و (۶) یکسو شدن مجاز آن و عجبی نیست کہ بزبان فارسی استعمال این بہ جملہ معانی پرداختن شدہ باشد و (پردازش) کہ حاصل بالمصدر این است مخصوص است بمعنی حقیقی و برای دیگر معانی ہمان پرداز کہ اسم مصدر است حاصل بالمصدر این ہم آمدہ (**اُردو**) (۱) کرنا۔ کام کرنا (۲) جلا دینا (۳) تصویر مین رنگ آمیزی کرنا اور نوک پلک درست کرنا (۴) کسی کے ساتہہ موافقت کرنا (۵) توجہ کرنا (۶) یکسو ہونا۔

پرداس | بقول برہان و جامع بروزن کرباس بمعنی (۱) پرداختن باشد و (۲) بمعنی پائیدن یعنی ثبات داشتن و بسیار ماندن ہم۔ صاحب انند ہمزبانش۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان گوید کہ در اکثر فرہنگ ہا بواو است (عوض دال) و فرماید کہ تحقیق

یعنی بر (پرہ ماس) می آید وحیف است که در انجا ہیچ اشارۂ این نکرد **مولف** عرض کند کہ صاحبان برہان وجامع ہر دو در عرض معنی تسامح کردہ اند مقصود شان جز این نباشد که این بمعنی پرواز است وبمعنی پائندگی ہم تبدیل زای ہوز بہ سین آمدہ چنانکه ایاز وایاس پس باعتبار صاحب جامع که محقق اہل زبان است توانیم عرض کرد که این مبدل پرواز باشد وبمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان وپرہ واس را که بواو عوض دال مہملہ می آید ہیچ تعلق ازین نیست **(اُردو)** (۱) دیکھو پرواز (۲) دیکھو پایندگی ۔

پردا شتن متاع مصدر اصطلاحی بقول بہار بالفتح کنایه از رواج داشتن کالا (مخلص کاشی ؎) ہمین نه ناوک او بردلم گذر دارد ؛ متاع تیر بہر جا دہند پر دارد ؛ صاحب انند نقل نگارش **مولف** عرض کند که معنی لفظی پرداشتن پریدن وبلند پروازی وقدرت داشتن وبحالت اضافت بسوی متاع وامثال آن کنایه باشد از رواج داشتن که دست بدست بفروش رود **(اُردو)** متاع کی مانگ ہونا ۔

پرہ دال بقول برہان وجہانگیری وسروری وناصری وجامع ورشیدی ومؤید وسراج بروزن وبمعنی پرکال است که آلت دائرہ کشیدن باشد **مولف** عرض کند که بردال بہ موحدہ ہم گذشت وحقیقت ماخذ ہمدرانجا مذکور ودینجا ہمین قدر کافی است که این اصل است وآن مبدل این چنانکه اسپ واسب **(اُردو)** دیکھو بردال اور پرکار ۔

پردان اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم بمعنی دانشمند وعاقل **مولف** عرض کند که دیگر ہمہ محققین ساکت ومعاصرین عجم برزبان ندارند اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که بمعنی لفظی بسیار دان وہمہ دان

وکنایه از دانشمند و موافق قیاس است (اُردو) همه دان - عقلمند -

(الف) پردخت **(ب) پردختن** **(ج) پردخته** صاحب برهان نسبت (الف) گوید که بروزن سرسخت مخفف پرداخت یعنی خالی کرد و فارغ شد و آراست و جلا داد و مرتب گردانید و درساخت و نسبت (ب) گوید که مخفف پرداختن و (ج) مخفف پرداخته - صاحبان رشیدی و سروری و مؤید هم ذکر (الف) کرده اند (فردوسی الف ۵) ببارا است روی زمین را بداد ؛ چو پردخت از ان تاج برسر نهاد ؛ و صاحبان رشیدی و سروری و جهانگیری ذکر (ب) هم کرده اند و صاحب بحر هم این را مخفف پرداختن و سالم التصریف گفته که مشتقات این غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و (ج) بقول برهان و رشیدی و سروری و مؤید مخفف پرداخته بهمه معانیش (حکیم فردوسی ۵) بدو گفت پردخته کن سر ز باد ؛ بجز مرگ را کس ز مادر نزاد ؛ **مؤلف** عرض کنند که همانا این هر سه مخفف است بحذف الف و صراحت معنی ناکافی است و شامل باشد بر همه معانی پرداختن که گذشت و (الف) ماضی مطلق (ب) و (ج) اسم مفعول (ب) (اُردو) دیکھو پرداختن -

پردر پر زدن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی گوید که بمعنی فراهم و مجتمع شدن است (مجیر بیلقانی ۵) شاخ چون طوطی خوش جا سر اندر سر نهاده ؛ خاک چون طاؤس فردوسی پر اندر پر زده است ؛ **مؤلف** عرض کند که (۱) بمعنی رقص کردن پرند است برای کبوتر و طاؤس و قبیل مرغ که در عالم مستی پر اندر پر می زنند مخفی مباد که از سند بالا (پر اندر پر زدن) پیدا است عیبی ندارد که اندر و مخفف آن در هر دو مرادف یکدیگر است اگر برای غیر (طاؤس و امثال آن) استعمال این کنند (۲) بمعنی قصد پروانه کردن هم که هر پرند چون قصد پروانه کند پر اندر پر می زند

ومعنی بیان کردۂ صاحب آصفی کہ لازم است خلاف قیاس حیف است کہ او بر معنی شعر غور نکرد (اُردو) (۱) پر ندکا مستی مین ناچنا۔ رقص کرنا۔ دکن مین گھومنا کہتے ہین (۲) پر تولنا (میر انیس ؎) پتی ہلی تو رہ گئے پر تولتے ہوے ؛ چٹخی کلی تو اڑ گئے سب بولتے ہوے ؛

پر در پر کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قصد پرواز کردن و پرواز نمودن است (ظہوری ؎) شمع محفل گو برافگن پردۂ فانوس ناز ؛ نیست جاویدی ز پس پروانہ پر در پر کشید ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو (پر در پر زدن) کے دوسرے معنے۔ اڑنا۔

پر در پرہم بافتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و وارستہ مرادف بند در بند قبا بافتن (سنجر کاشی ؎) پر در پرہم بافتہ بلبل بہ تماشا ؛ در سایۂ آن گل کہ گریبان چمن اوست ؛ (صائب ؎) بوسہ ہای تشنہ لب پر در پرہم بافتست ؛ چون کبوترہای چاہی گرد چاہ غبغبش ؛ **مولف** عرض کند کہ ہجوم کردن است و مراد از اظہار کثرت (اُردو) دیکھو بند در بند قبا بافتن۔

پر دستی چرغ بسبب نقش دیگر است

مثل۔ صاحب خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت۔ **مولف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق مرد شجیع می زنند اگرچہ او بقد و قامت کوچک نماید و مثالش می دہند از چرغ کہ جانور شکاری است و می گویند کہ پر دستی یعنی قوت چرغ از نقش ہیئت او نیست کہ مشت پر می نماید بلکہ بہ نقش دیگر است کہ مخفی است یعنی ہمت و مردانگی دلش (اُردو) دکن مین کہتے ہین ”جٹ بھر قد پر نچاؤ بلاے بے درمان ہے“ یعنی ٹبہ اشجع ہے۔

پر دسہ بقول ناصری وانند بکسر اوّل و سوم (۱) بمعنی باغ و حدیقہ و فرماید کہ آن را پردیس نیز گویند و فردوس معرب آنست و فرماید کہ اصل این لغت رومی بودہ و حکیم نزاری قہستانی (۲)

بمعنی بہشت گفتہ (ﷺ) باحسابی کہ ہست ہندسہ گاہ ؛ چون توانی توگشت پردسہ خواہ ؛ **مؤلف** عرض کند کہ (پردیس) لغت زبان سنسکرت است بفتح اوّل وبقول صاحب ساطع ملک بیگانہ ودیار اجنبی عجبی نیست کہ فارسیان این لغت مفرّس از پردیس سنسکرت بمجاز وضع کردہ باشند کہ باغ وحدیقہ مجازاً ن وبہشت ہم ملک بیگانہ است بمقابلۂ مقام ومکان خود واللہ اعلم بحقیقۃ الحال ۔ تحتانی را حذف کردند وہای ہوّز در آخر زیادہ کردند وتصرّف در اعراب ہم (اُردو) فردوس بقول آصفیہ ۔ اسم مذکّر (۱) باغ (۲) بہشت ۔ جنّت ۔ خلد ۔

پردک بقول برہان وجامع بروزن مردک (۱) بمعنی لغز وچیستان واحجیۃ (خسرو سہ) ز پردکہای دور ادور بستہ ؛ کہ از فکرش دل داناست خستہ ؛ صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل بحوالۂ نسخۂ میرزا گوید کہ (۲) بمعنی افسانہ ہم وبہر دو معنی در بای تازی ہم آمدہ وفرماید کہ در لسان الشعراء ادات بفتح بای تازی افسانہ وبضمّ باچیستان ۔ صاحب ناصری گوید کہ چون چیستان ولغز ومعمّا مضمونی مبہم وپوشیدہ است بہ بای فارسی اولی است ومعنی پردک سخن پوشیدہ وکاف بجای ہا تصغیر پردہ یعنی پوشیدنی کوچک وپردگی ہر چیز پوشیدہ راگویند عموماً وزنان مستورہ را خصوصاً می نامند ۔ خان آرزو در سراج ذکر ہر دو معنی کردہ **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ بہ (بردک) کردہ ایم کہ بموحّدۂ اوّل گذشت واین اصل است وآن مبدّل این (اُردو) دیکھو بردک ۔

پردگی بقول برہان وجامع بروزن بندگی (۱) ہر چیز پوشیدہ راگویند عموماً و (۲) زنان ودختران واہل حرم راگویند خصوصاً وبعربی مخدّرہ ومستورہ خوانند و (۳) حاجب وپردہ دار را نیز گفتہ اند ومعنی ترکیبی این لغت در پردہ مستور بودن است چہ پردہ بمعنی حجاب وگی بمعنی بودن

باشد همچون بندگی و شرمندگی یعنی بنده بودن و شرمنده بودن - صاحب جهانگیری بر معنی اول و دوم قانع (نظامی له) آنکه رخش پردگی خاص بود ٭ آینهٔ صورت اخلاص بود ٭ (وله له) پردگی زهره دران پرده جست ٭ زخمه شکسته بادائی درست ٭ بهار ذکر هر سه معنی کرده (امیر خسرو ٣ه) ملک دران بر در تو پردگی ٭ ملک ز تو یافته پروردگی ٭ خان آرزو بذکر هر سه معنی بالا گوید که پرده بمعنی حجاب و گی برای نسبت است و آن در آخر کلمه آرند که آخر آن های مختفی باشد و آن گاهی افادهٔ معنی مصدری کند و گاهی معنی دیگر پس پردگی بمعنی نسبت مستور و پرده دار نه آنکه یا دران مصدری است و حال آنکه اگر یای مصدری می بود بمعنی پرده بودن می بود نه در پرده مستور بودن و بمعنی محجوب مستور مجاز است **مؤلف** عرض کند که بمعنی اول یای نسبت بر لفظ پرده زیاده کرده اند و قاعدهٔ فارسی است که چون های هوز در آخر کلمه باشد و ضرورت ترکیب با تحتانی شود های هوز را با کاف فارسی بدل کنند چنانکه بندگی و زندگی - معنی لفظی این منسوب به پرده و (۱) کنایه از هر چیز پوشیده و (۲) اهل حرم و (۳) حاجب هم که منسوب به پرده است که مقام او پیش پرده در باشد دیگر هیچ آنانکه در بیان ماخذ پی برده اند سکندری خورده اند و حقیقت ماخذ را درست بیان نکرده - اصلا درین یای مصدری نیست و نه گی بمعنی بودن و پردگیان جمع همین پردگی است (ظهوری له) گر زند راه ظهوری در لباس ٭ راز های پردگی عریان چه است ٭ (وله ے) در جیب دری پردگیانند چه رسوا ٭ این مرحمت جلوهٔ دامان نقاب است ٭ (وله ے) عاشق پرورش پردگیانست غمت ٭ نیست لیلی که بصد کاهش مجنون گردد ٭ (اُردو) (۱) پوشیده چیز - مونث (۲) پرده دار عورت - مونث (۳) پہرہ والہ - دربان -

پردگیان سما اصطلاح - بقول بهار و آنند

کنایہ از صور مثالی (صائب ے) زشاہدان زمین گر نظر فرو بندی ؎ نظر بہ پردگیان سما نوانی کرد ؎ **مولف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و پردہ داران سما کنایہ باشد از سیارگان کہ گاہی بنظر آیند و گاہی در پردہ و در کلام صائب استعمال ہمین است و مقصود بہار از صور مثالی غالباً ہمان باشد (**اُردو**) ستارے۔ مذکر۔ خیالی صورتین۔ مونث۔

پردگی رز اصطلاح۔ بقول برہان و بہار و بحر و رشیدی و جامع بفتح رای بی نقطہ و سکون زای نقطہ دار کنایہ از شراب۔ صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ از قبیل دختر رز (خاقانی ے) ہر ہفت کرد پردگی رز بجرگہ آر ؎ تا ہفت پردۂ خرد ما برافگند ؎ **مولف** عرض کند کہ معنی لفظی این پردہ داری کہ در درخت انگور پنہان است و کنایہ ایست لطیف (**اُردو**) انگوری شراب۔ مونث۔

پردگی ہفت رنگ اصطلاح۔ بقول برہان و جامع و بحر و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از جہان و عالم دنیاست **مولف** عرض کند کہ ہفت رنگ اشارہ بہ ہفت سیارہ و پردہ داری کہ ہفت رنگ در وست کنایہ از دنیاست ہمین است ماخذ این و پردگی بمعنی پردہ دار گذشت (**اُردو**) دنیا۔ مونث۔

پردل اصطلاح۔ بقول و بحر و بہار و ناصری و جامع بضم اوّل بروزن مشکل (۱) کنایہ از شجاع و بہادر و دلاور و جوان و (۲) مرد سخی۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (شیخ اذری لہ) ابر حدائق راحیا بحر ولایت راولا ؎ کان کرامت بہ اسخا کوہ شکوہ پردلی ؎ **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و کسی کہ دل او پر باشد کنایہ بود از شجیع و معنی دوم مجاز آن کہ سخاوت ہم عین شجاعت و درجہ اوّل شجاعت است و پردلان بقول موید جمع این است بمعنی شجیعان و دلاوران و سخیان و کریمان (**اُردو**) (۱) شجیع۔ بہادر۔ دلاور (۲) سخی۔ کریم۔

(۷۵۶۳)

پردلی اصطلاح (۱) شجاعت و (۲) بمعنی سخاوت **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است بیای مصدری (ظہوری ۵) بپردلیست سلاحی سلاح پوشان را بتن است جوشن ما تا گست مغفر ما (**اُردو**) (۱) شجاعت۔ دلیری۔ مونّث (۲) سخاوت۔ مونّث

(۷۵۶۴)

پُردلیر استعمال بمعنی بسیار دلیر است **مولف** عرض کند کہ پُر بمعنی بسیار بجایش گذشت (ظہوری ۵) در شکایت پردلیرم راست می گوئی بدست بار قیبان التفات شکوہ فرما خوب نیست (**اُردو**) بڑا دلیر۔ بڑا شجیع۔

پردن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث بمعنی سرحد و کنارہ **مولف** عرض کند کہ اگرچہ دیگر ہمہ محققین ازین ساکت اند ولیکن بعض معاصرین عجم گویند کہ فارسی قدیم و اسم جامد زند و پازند است (**اُردو**) سرحد۔ کنارہ۔ مذکر۔

پردو بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضمّ ثالث (۱) بمعنی سقف و (۲) بالاخانہ و (۳) شہتیر خورد **مولف** عرض کند کہ معاصرین عجم ازین ہر دو معنی خبر ندارند و دیگر ہمہ محققین ساکت مشتاق سند استعمال می باشیم کہ ہر دو محققین بالا ہندنژاد اند (**اُردو**) (۱) سقف بقول آصفیہ اسم مونّث۔ مکان کی چھت (۲) بالاخانہ۔ دیکھو بالاخانہ (۳) چھوٹی شہتیر۔ مونّث شہتیر کی تعریف بارانہ پر ہے۔

پردہ بقول برہان و ناصری و رشیدی و بہار و مویّد و جامع و سراج بفتح اوّل (۱) معروف است کہ حجاب باشد کرپاسی۔ صاحب سروری گوید کہ چیزی کہ حائل شود از جامہ وغیرہ (خلاق المعانی ۵) دعای جان تو از دل سحرگہان گویم کہ آن زمان نبود در رہ دعا پردہ صاحب مویّد صراحت مزید کند کہ پوستی رقیق کہ بر دیدہ بود آنہم داخل ہمین معنی است **مولف** عرض کند کہ اصل این ہمان

پرد است کہ بمعنی تہ گذشت ہای نسبت در آخر این زیادہ کردہ آمدی وضع کردند کہ معنی لفظی این منسوب بہ پرد و چیزی کہ در میان دو چیز حائل باشد اعم از ینکہ از کرباس باشد یا چرم واعم از ینکہ بر در آویزان کنند یا بجای دیگر۔ و بر پردۂ چشم ہم کہ خلقی است اطلاق این می شود **(اُردو)** پردہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مذکّر۔ حجاب۔ اوٹ۔ ستر۔ آڑ۔ اوجھل۔

(۲) پردہ۔ بقول برہان وجامع بمعنی لای وتہ چنانکہ گویند پردہ پردہ یعنی لای بر لای وتہ بر تہ **مولّف** عرض کند کہ مزید علیہ ہمان پرد کہ بہ ہمین معنی گذشت بزیادت ہای ہوز در آخرش و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم وہمین است اصل پردہ کہ بمعنی اوّل گذشت **(اُردو)** دیکھو پرد کے دوسرے معنے۔

(۳) پردہ۔ بقول برہان وجامع کنایہ از آسمان وبقول موّید کنایہ از فلک الافلاک **مولّف** عرض کند کہ استعارہ ایست از معنی اوّل کہ آسمان ہم مثل پردہ باشد میان ما و بالائیان **(اُردو)** دیکھو آسمان۔

(۴) پردہ۔ بقول برہان کنایہ از حجاب نفس۔ صاحب جامع گوید کہ کنایہ از حجاب شیطانی و نفس امّارہ **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است وبس **(اُردو)** شیطانی پردہ جیسے کہتے ہیں "شیطانی پردہ آنکھوں پڑ گیا ہے یعنی شیطان کی تزویر نے تمکو اندھا بنا دیا ہے۔

(۵) پردہ۔ بقول سروری بمعنی خیمہ (شیخ نظامی ے) درین پردہ یک رشتہ بیکار نیست ؛ سر رشتہ بر ما پدیدار نیست ؛ **مولّف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است کہ خیمہ ہم پردہ ایست کہ ہر کہ در خیمہ باشد مستور ماند **(اُردو)** ڈیرہ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ خیمہ۔ تنبو۔ کپڑے کا گھر۔ خرگاہ

(۶) پردہ۔ بقول سروری و مویّد بمعنی پردۂ سرود (خلّاق المعانی ۔) ہمچون آواز بکہ زمانم برکش زو انگاہ چو چنگ تنگم اندر بر کش ؛ گر در تن من رگی نہ در پردۂ تست ؛ بیرون کن و دیگری بجایش در کش۔ صاحبان ناصری و رشیدی و بہار گویند کہ این رشتۂ ایست کہ بر دستۂ ساز ہا بندند برای نگاہ داشتن انگشتان جہت حفظ مقامات و اکنون از کثرت استعمال مقامات را نیز پردہ گویند۔ خان آرزو در سراج گوید کہ تحقیق آنست کہ حقیقت مقامات دوازدہ گانہ موسیقی جدا است و پردہ و شعبہ جدا و گاہی بمجاز پردہ بمعنی مطلق آہنگ مستعمل می شود چنانکہ پردۂ عشّاق و اغلب کہ اطلاق پردہ بر تار دستہ مجاز باشد **مولّف** عرض کند کہ تعریف خوشی نکردہ اند و نمیدانند کہ در سازہا پارہ ہای آہنی یا چوبین پیش و پس ہر یکی بقاعدہ قائم می کنند و از ہمین پارہ ہای نازک در لوا خفن ہوا داخل می شود و بیرون می آید و اصوات مختلفہ پیدا می کند پس ہمین پارہ ہا را بمجاز پردہ گفتہ اند۔ مقام نغمہ و بمجاز مجاز نغمہ و آہنگ ہم۔ و ہمین است (پردۂ آواز) کہ بجایش می آید
(اُردو) پردہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مذکر۔ بارہ راگون مین سے ہر ایک راگ جسے آہنگ کہتے ہین۔ ستار و بین و طنبورہ وغیرہ کی وہ پتّی یا عامی پرزے جو اس کے دستے پر مقامات ٹھیک رہنے اور انگلیون کے سہارے واسطے تانت سے باندہ دیتے ہین۔ مقام نغمہ۔

(۷) پردہ۔ بقول روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تصویر **مولّف** عرض کند کہ اہل ولایت روبروی دریچہ یا در۔ پردہ کہ می اندازند بر ان تصویر قد آدم نقش میکنند و بعضی مقابل در و دریچہ در آئینہ کلان ہمان تصویر قائم می کنند تا در از دور مخفی باشد۔ معاصرین عجم ہمین را بمجاز پردہ گفتہ اند کہ حائل و ساتر در می باشد (اُردو) تصویر۔ مونّث۔

(۳۷۵۹)

(۸) پرده - بزبان معاصرین عجم بمعنی تماشا مستعمل است **مولّف** عرض کند که در اکثر تماشای زمانه حال پرده های رنگارنگ مناسب تماشا آویزان می کنند ازینجاست که پرده بمعنی تماشا مستعمل شد چنانکه (پرده های خوب) که در ملحقات می آید (اُردو) تماشا - مذکّر -

پردهٔ آبگون اصطلاح - بقول جهانگیری در ملحقات کنایه از آسمان **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است از قبیل آبگون پل (اُردو) دیکھو آسمان - مذکّر -

پردهٔ آواز استعمال - بهار بذیل پرده ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که همان پردهٔ سرود است که ذکرش بر معنی ششم پرده کرده ایم (ملّا قاسم مشهدی ؎) چو کشتی خام می باشد چکار از بادبان آید ؛ که این کشتی بزور پردهٔ آواز می گردد (اُردو) ساز کا پرده - مذکّر -

پرده آوردن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** گوید که چیزی را حائل گردانیدن (کلیم همدانی ؎) نه از گریه است ضعف چشم نه درد ؛ این پرده بردی کار هجران آورد ؛ (اُردو) آڑ قائم کرنا - پرده قائم کرنا -

پرده از روی روز افتادن مصدر اصطلاحی بقول بحر فاش گردیدن راز - صاحب آصفی هم ذکر این کرده **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) راز فاش هونا -

پرده از روی کار افتادن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بهار و انند مرادف مصدر گذشته **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پرده از روی روز افتادن -

پرده از روی کار برخاستن مصدر اصطلاحی - بقول بحر و بهار و انند مرادف مصدر گذشته (راهب اصفهانی ؎) چنان کمن که زخاکم غبار برخیزد ؛ مباد پرده ام از روی کار برخیزد ؛ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است

(اُردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ از روی کار برداشتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند افشای راز کردن **مولف** عرض کند کہ متعدی مصدر گذشتہ و موافق قیاس (اُردو) افشای راز کرنا۔

پردہ از روی کار کشیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اسیر شہرستانی ؎) میدہم خاکستر آئینۂ غیرت بباد ٭ پردۂ از روی کار اہل دنیا میکشم ٭ (اُردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ از کار برداشتن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند مرادف مصدر گذشتہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (صائب ؎) سوز دل برداشت آخر پردہ از کارم چو شمع ٭ از گریبان سر برون آور وز نارم چو شمع ٭ (اُردو) دیکھو مصدر گذشتہ۔

پردہ انداختن بر چیزی استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ آنرا پنہان کردن از نظر (فضلی بغدادی ؎) ولا بمہر رخش دیدہ را بر آب انداز ٭ ترست پردۂ چشمت بر آفتاب انداز ٭ (اُردو) کسی چیز پر پردہ ڈالنا اور اسکو چھپانا

پردہ اندیشہ استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ تشبیہہ یعنی اندیشہ کہ ہمچو پردہ باشد و جز این نیست کہ اندیشہ را پردۂ اندیشہ گفتند (عرفی ؎) در کند ی شمشیر زبان قاتل سیفم ٭ در پردۂ اندیشہ بخرد پوش ظہیرم ٭ (اُردو) پردۂ اندیشہ کہہ سکتے ہین یعنی اندیشہ کا پردہ جس سے صرف اندیشہ مراد ہے۔ مذکر۔

پردۂ اہرمنی اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و انند بمعنی حجاب شیطانی و نفوس شریرۂ انسانی و آنرا پردۂ مکدر ہم می گویند **مولف**

عرض کند کہ مقصود از پردۂ غفلت است کہ بصیرت انسان را زائل کند و ہمین است پردۂ شیطانی مرکّب توصیفی یعنی پردہ کہ منسوب است بہ شیطان کہ ذکر این بہ معنی چہارم پردہ گذشت (اُردو) شیطانی پردہ ۔ مذکّر ۔

پردہای خوب استعمال ۔ بقول روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تماشاے خوب ۔ **مولّف** عرض کند کہ متعلّق است بہ معنی ہشتم پردہ (اُردو) اچھا تماشا ۔ مذکّر ۔

پردۂ ایزدی اصطلاح ۔ بقول بحر وانند و مؤیّد حجاب اللہ تعالی **مولّف** عرض کند کہ از قبیل پردۂ تقدیر است و پردۂ غیب یعنی خفاے آن ۔ مجاز معنی اوّل ۔ کنایہ از مشیّت ایزدی کہ ما ازان بےخبریم (اُردو) مشیّت الٰہی ۔ مونّث ۔

پردہای گوش نازک کردن مصدر اصطلاحی ۔ صاحبان بہار عجم و انند ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بسماعت چیزی توجہ کردن و بنزاکت اخبار رسیدن (طالب آملی) نغمہ نازک می تراود از لبت من ہم ز شوق در سماعش پردہ ہای گوش نازک میکنم ؎ (اُردو) کان رکھہ کر سننا ۔ بقول آصفیہ ۔ غور سے سننا ۔ نہایت خیال اور توجّہ سے سننا (کان دھر کر سننا) بھی کہتے ہین (شبیر) کان رکھہ کر سنی نہ ایک صدا ؎ ہم نے کیا آہ کا اثر دیکھا ؎

پردہای نظر اصطلاح ۔ بمعنی پردہ ہای چشم است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس (ظہوری) پر است از گل روی تو پردہای نظر ؎ ز تابہ جگر اشکم گلاب گردید است ؎ (اُردو) آنکھہ کے پردے ۔ امیر نے (آنکھہ کا پردہ) پر فرمایا ہے ۔ آنکھہ کی جھلی (کیف) خون دل اشک روان لخت جگر حسرت دید ؎ ایک اس آنکھہ کے پردے ہین چھپائین کیا کیا ؎

(الف) **پردہ باختن** مصدر اصطلاحی ۔

(ب) **پردہ بازر** صاحب آصفی ذکر (الف)

(۱۷۷)

گرده از معنی ساکت و بہار بذکر (ب) گوید که بموحّده و زای تازی کنایه از لعبت باز و خیال باز و فرماید که برین قیاس پرده بازی - صاحب رشیدی ہمزبانش نسبت (ب) و خان آرزو در سراج بر لعبت باز قانع **مولّف** عرض کند که الف ہیچ تعلّق از ب ندارد و ب اسم فاعل ترکیبی است بمعنی بازی کننده با پرده که لعبت بازان لعبت بازی بواسطهٔ پرده می کنند و (پرده بازیدن) البتّه مصدر آن توان گرفت که بجایش می آید (**اُردو**) الف دیکھو پرده بازیدن (ب) پتلیان نچانے والا - لعبت باز بھی کہہ سکتے ہین -

پرده باز برگرفتن از چیزی
مصدر اصطلاحی - بقول انند مرادف (پرده باز گرفتن) (۱) بمعنی دور کردن و در انداختن و فرو ہشتن پرده و (۲) بستن و کشیدن بر چیزی **مولّف** عرض کند که دیگر ہمه محقّقین ازین ساکت و من وجه معنی اوّل موافق قیاس است و لیکن معنی دوم ہیچ تعلّق ازین ندارد (**اُردو**) (۱) پرده کسی چیز سے ہٹانا - گرانا (۲) پرده کسی چیز پر ڈالنا -

پرده باز کردن از چیزی
مصدر اصطلاحی بقول بحر دور کردن پرده از ان **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است مشتاق سند استعمال می باشیم (**اُردو**) پرده اٹھانا (آصفیه)

پرده باز گرفتن از چیزی
مصدر اصطلاحی بقول بہار و انند بمعنی دور کردن پرده (محمد قلی سلیم ؎) می کند ہمچو صبا گل بکف دست خزان ؎ ہر کجا شاہد ما پرده ز رخ باز گرفت ؎ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (**اُردو**) دیکھو (پرده باز کردن از چیزی)

(الف) پرده بازی
(ب) پرده بازیدن
اصطلاح - الف بقول بحر و وارسته مرادف شب بازی که بجایش آید (فیضی ؎) آورده ام از فسون طرازی ؎ با پرده دری و پرده بازی ؎ وہم او شان بر (شب بازی) گویند که در شب

بصور مختلفہ برایند و امردان را بشکل زنان متشکل سازند و خیمہ برپا کردہ اشکال منقوشہ صفحہ چرم کاغذ در نظر جلوہ دہند **مولف** عرض کند کہ ہمان لعبت بازی است کہ بوسیلۂ پردہ کنند یاے مصدری بر (پردہ باز) زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ وجا دارد کہ (ب) را مصدر (الف) قرار دہیم بمعنی پردہ بازی کردن **(اُردو)** الف پتلیان نچانا۔ حاصل بالمصدر (ب) پتلیان نچانا۔

پردہ بافتن

استعمال۔ بقول بہار معروف صاحب آصفی ہم از معنی ساکت (ظہوری ۱ـ) آرزو چشم زد کور نگاہان نہ کنم ؛ پردہ از گرد رہے بافتہ رخسارۂ ما ؛ (ملا جامی ۲ـ) پردہ چرا بافت یکی جانور ؛ بیضہ برای چہ نہاد آن دگر ؛ **مولف** عرض کند کہ (۱) بمعنی حقیقی است یعنی بافتن نقاب و (۲) استعارۃً بمعنی بافتن عنکبوت تار خود را بشکل پردہ۔ در کلام جامی اشارۂ ہمین است یعنی بیان واقعہ غار بنبینا علیہ الصلوٰۃ والسلام

(اُردو) (۱) پردہ بُننا (۲) مکڑی کا جالا بُننا۔

پردہ بر افتادن از چیزی

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار معروف۔ صاحب انند گوید کہ بمعنی دور کردن **مولف** عرض کند کہ بیچارہ از لازم و متعدی امتیازی نمی کند معنی این دور شدن پردہ باشد (ظہوری ـ) زندان بحر حوصلہ مستی بہو کنند ؛ چون پردہ برفتد دیدن فرو کنند ؛ مخفی مباد کہ در سند بالا استعمال فتادن است عیبی ندارد کہ فتادن و افتادن مرادف یکدیگر است **(اُردو)** پردہ گرنا۔

پردہ بر افگندن

مصدر اصطلاحی۔ بقول آصفی و بحر و بہار دور کردن پردہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (حافظ ـ) شکایت شب ہجران فرو گذارای دل ؛ بشکر آنکہ بر افگندہ پردہ روز وصال ؛ **(اُردو)** دیکھو پردہ باز کردن از چیزی۔

پردہ بر انداختن از چیزی

مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بہار و آصفی مرادف (پردہ برانگندن)
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است (امیر خسرو
ع) پردہ برانداز کہ چون لاشوم ؛ پردہ کشای
درِ الّا شوم ؛ (صائب مصرع) امروز زر خسارۂ
خود پردہ برانداز ؛ (ظہوری ع) ز چہرہ پردہ
برانداختی بدیدن مارا ؛ نماند جای تماشا زبس
نگاہ غلو کرد ؛ (**اُردو**) دیکھو پردہ برانگندن از چیزے

پردہ برداشتن مصدر اصطلاحی -
بقول بحر و بہار و آصفی مرادف (پردہ برانگندن)
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است
(صائب ع) شب بمستی پردہ از داغ درون
برداشتم ؛ مست شد از بوی گل ہر کس ز بیرون
برگذشت ؛ (ولہ ع) من ندانم کہ ترا وش کند
از من سخنی ؛ پردۂ راز من آن آینہ سیما برداشت ؛
(**اُردو**) دیکھو پردہ برانگندن و برانداختن از چیزے

پردہ بر روی کار افگندن مصدر
اصطلاحی - بقول بہار و بحر کنایہ از پنہان کردن
راز و این مقابل (پردہ از روی کار برداشتن) است
(صائب ع) پردہ بر روی کار از جوی شیر افگندہ
است ؛ عشق شیرین را بخون کوہکن می پروردہ
مولف عرض کند کہ موافق قیاس است -
(**اُردو**) کسی راز کا چھپانا -

پردہ بر زدن مصدر اصطلاحی - بمعنی
دور کردن پردہ **مولف** عرض کند کہ موافق
قیاس است (ظہوری ع) پردہ بر زد بعالم
آرائی ؛ بر زمین دیدہ ہای ما دا ماند ؛ (**اُردو**)
دیکھو پردہ باز کردن از چیزی -

پردہ بر کشیدن از چیزی مصدر اصطلاحی
بقول بحر دور کردن پردہ ازان (قاسمی گونابادی
ع) چنان پردہ برکش ز اوج نوا ؛ کہ گیرد چو
مرغان وحشی ہوا ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق
قیاس است (**اُردو**) پردہ اٹھانا (آصفیہ)
دیکھو پردہ باز کردن از چیزی -

پردہ بر گرفتن از چیزی مصدر اصطلاحی

بقول بہار بمعنی (۱) دور کردن پردہ ازان (حافظ ؎) ساقی بیا کہ یار زرخ پردہ برگرفت ؛ کار چراغ خلوتیان باز درگرفت ؛ صاحب بحر بر (پردہ برگرفتن) گوید کہ (۲) ظاہر ساختن و (۳) بی شرمی کردن و (۴) بی روئی نمودن باشد۔ صاحب رشیدی می فرماید کہ (۵) بمعنی ظاہر شدن ہم۔ صاحب موید بر معنی دوم و سوم و چہارم قانع و صاحب جہانگیری در ملحقات بر معنی دوم قناعت کردہ **مولف** عرض کند کہ معنی حقیقی این پردہ برداشتن است وہمان است معنی اوّل و دیگر ہمہ معانی حاصل آن (**اُردو**) (۱) پردہ اُٹھانا یعنی دور کرنا اور بے پردہ ہونا (۲) ظاہر کرنا (۳) بے شرمی کرنا (۴) بے رخ ہونا۔ بقول آصفیہ تیوری چڑھانا۔ بگڑنا۔ **مولف** عرض کرتا ہے کہ بے مروتی کرنا بھی کہہ سکتے ہیں (دیکھو بیروئی کردن بکسی) (۵) ظاہر ہونا۔

پردہ بستن بر چیزی | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار بذکر این از معنی ساکت (خواجہ آصفی ؎) تا نسوزم پردہ بر رخسار آتشناک بست ؛ وہ کہ خواہد سوختن این آتش پنہان مرا ؛ (صائب ؎) میزند بسیار در راہ دین و دل چون رہزنان ؛ پردہ گز شرم آن عیار بر رو بستہ است ؛ **مولف** عرض کند کہ بمعنی قائم کردن پردہ و بستن و آویختن نقاب باشد (**اُردو**) پردہ چھوڑنا۔ پردہ ڈالنا۔ (آصفیہ)

پردہ بگردانیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار از مقامی بمقامی دیگر آہنگ گفتن (خواجہ شیراز ؎) مطربا پردہ بگردان وبزن راہ عراق ؛ کہ بدین راہ بشد یار و زما یاد نکرد ؛ **مولف** عرض کند کہ تبدیل آہنگ و ساز کردن است (**اُردو**) راگ بدلنا۔

پردۂ بلبل | اصطلاح۔ بقول بہار نام نوائی از موسیقی (سید حسن غزنوی ؎) بید بر پردۂ بلبل ز طرب سر جنبان ؛ سرو بر نغمۂ

قمری ز فرح دست زنست ؛ صاحبان بجر و انند ہم این را آوردہ **مولّف** عرض کند کہ معنی لفظی این نغمۂ بلبل است و استعارہ باشد برای نوای خاص (**اُردو**) پردۂ بلبل فارسی مین ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہو سکا۔ مذکّر۔

پردہ بند اصطلاح۔ بقول بہار و انند چیزی کہ پردہ بران بندند (ملّا عبداللہ ہاتفی ؎) علمہا بر آمد بچرخ بلند ؛ شد از شقّہ ہا مہر و مہ پردہ بند ؛ **مولّف** عرض کند کہ اسم مفعول ترکیبی است و اسم فاعل ترکیبی ہم میتوان گرفت (**اُردو**) وہ پول جس پر پردہ لٹکایا جاتا ہے۔ مذکّر۔

پردۂ بینی استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر موحّدہ۔ استخوان بینی **مولّف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ باشد کہ استخوان بینی ہم پردۂ را ماند (**اُردو**) پردۂ بینی کہہ سکتے ہین وہ ہڈی جو نتھنون کے درمیان مثل پردے کے ہے۔ مذکّر۔

پردۂ پنہان اصطلاح۔ بہار و انند بذکر این از معنی ساکت (شیخ العارفین ؎) خورشید را اگر نکند دیدہ خیرگی ؛ داغ ترا ز پردۂ پنہان بر آورم ؛ **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پردۂ غیب است یعنی پردۂ غیب۔ غیب باشد مقصود ازین ہمین قدر است کہ چیزی کہ ظاہر نیست (**اُردو**) پردۂ غیب۔ مذکّر۔ یعنی غیب اور وہ مقام جو ظاہر نہین ہے۔

(الف) پردہ پوش استعمال (الف) بقول انند بحوالۂ
(ب) پردہ پوشی
(ج) پردہ پوشیدن فرہنگ فرنگ نگاہدارندۂ راز و ہم او بذیل (الف) ذکر (ب) کردہ گوید کہ بمعنی عیب پوشی **مولّف** عرض کند کہ صاحب آصفی ذکر (ج) ہم کردہ از معنی ساکت و معنی آن (۱) پوشیدن عیب است بر سبیل کنایہ و (۲) بمعنی حقیقی پردہ بر جسم پوشیدن و ہمین

معنی حقیقی ج در الف و ب ہم موجود (ظہوری ؎) برسوای طوالت کرد عشقت پردہ پوشی را ؛ غمت برست بجستان کردہ لازم سخت گوشی را ؛ مخفی مباد که الف امر حاضر است از معنی اوّل و دوم (ج) و اسم فاعل و مفعول ترکیبی ہم و (ب) حاصل بالمصدر ج بہر دو معنیش (اُردو) (الف) پردہ پوش کہہ سکتے ہیں۔ رازدار۔ عیب چھپانے والا۔ پردہ دار (ب) رازداری۔ عیب پوشی۔ پردہ داری۔ (ج) (۱) رازدار ہونا۔ عیب چھپانا (۲) برقع پہننا۔ صاحب آصفیہ نے الف اور ب کا ذکر کیا ہے

پردہ پوشی کردن مصدر اصطلاحی بمعنی اخفای راز و عیب کردن **مولّف** عرض کند که حاصل بالمصدر پردہ پوشیدن را با مصدر کردن مرکّب کردہ اند (ظہوری ؎) پنجہ را که بخون کردہ خضاب ؛ پردہ پوشی بجا نتوان کرد ؛ (اُردو) پردہ پوشی کرنا۔ رازداری کرنا۔ عیب چھپانا۔ صاحب آصفیہ نے پردہ پوشی کا ذکر کیا ہے۔ دیکھو اصطلاح گذشتہ ہیں ب۔

پردہ پیچیدن از چیزی مصدر اصطلاحی بقول آصفی دور کردن پردہ (ناظم ہراتی ؎) ز صبحش پردہ پیچیدند پاکان ؛ که دارد نسبتی با سینہ چاکان ؛ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پردہ باز کردن از چیزے

پردۂ تقدیر اصطلاح۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند که مراد از تقدیر باشد از آنکہ از مخلوق پنہان است آنرا پردہ تقادیر گفتند (عرفی ؎) در صفحۂ تصویر حلالست مثالم ؛ در پردۂ تقدیر محالست نظیرم ؛ (اُردو) پردۂ تقدیر۔ بمعنی تقدیر کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

پردۂ چشم استعمال۔ بقول بہار و انند معروف **مولّف** عرض کند که یکی از ہفت پردۂ چشم که از علم تشریح ابدان ثابت است (ظہوری ؎) باران اشک دامن آلودہ مرا ؛ پاکیزہ تر ز پردۂ چشم حباب شست (اُردو) آنکھ کا پردہ۔ مذکر

پردۂ چشم نازک شدن مصدر اصطلاحی

بہار بذکر این از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بنزاکت گرائیدن پردۂ اوّل چشم باشد و مقصود از ناتوان شدنش (صائب ؎) چنان نازک شد است ازگریه کردن پردۂ چشمم ؛ که آیم درنظر از پر تو مہتاب می آید ؛ (**اُردو**) آنکھ کا پردہ نازک اور ناتوان ہونا۔

پردۂ چغانه اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و بحر و سراج و انند بفتح معجم فارسی و غین نقطه دار بالف کشیده و نون مفتوح نام پرده ایست از موسیقی (عراقی ؎) مطرب عشق می زند ہر دم ؛ چنگ در پردۂ چغانۂ عشق ؛ **مولف** عرض کند که چغانه نام ساز یست که تعریفش بجای او می آید پس این مرکّب اضافی است بمعنی نوائی که موسوم شد بدان (**اُردو**) ایک خاص راگ کو فارسیون نے پردۂ چغانه کہا ہے جس کا ترجمہ اور نام ہندی مین معلوم نہ ہوسکا

پردۂ حجاز اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ ہمچون پردہ صفاہان نام پردہ ایست از موسیقی **مولف** عرض کند که مرکّب اضافی است۔ معلوم میشود که این نوائی است که موجدان اہل حجاز اند (**اُردو**) پردۂ حجاز فارسی مین ایک راگ کا نام ہے۔ مذکّر۔

پرده خاستن ازمیان مصدر اصطلاحی

صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند که باقی نماندن حجاب و یگانگی پیدا شدن است (خسرو ؎) پردۂ خویشی زمیان خاسته ؛ مرتبۂ بی خودی آراسته ؛ (**اُردو**) حجاب باقی نہ رہنا۔ یگانگی پیدا ہونا۔

پردۂ خاطر اصطلاح۔ بقول بہار و انند معروف **مولف** عرض کند که بمعنی پردۂ دل وحق آنست که پردۂ دل ۔ دل باشد که دل را به پرده تشبیہہ دادند (ملّا قاسم مشہدی ؎) اگر حسن ترا شہرت بعالم نیست وجہی ہست ؛

کردائم چون غمت در پردہ ہای خاطرم باشی ؎
(اُردو) دل اور پردۂ دل ہی کہہ سکتے ہین ۔ مذکر

پردۂ خالی اصطلاح ۔ بقول رشیدی شب ۔
مولّف عرض کند کہ مرکّب اضافی است بمعنی
پردۂ کہ در پس او کسی نیست و کنایہ از شب
اگرچہ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند
استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ محقّقین فارسی زبان
ازین ساکت اند (اُردو) رات ۔ مونّث ۔

پردہ خالی کردن مصدر اصطلاحی
بمعنی ظاہر نمودن و فاش کردن ۔ صاحبان
موارد و انند بذکر مشتق این (پردہ خالی کنم)
می فرمایند کہ ای ظاہر کنم انچہ در پردہ است
مولّف عرض کند کہ خلاف قیاس نیست
ولیکن معاصرین عجم حالا بر زبان ندارند (اُردو)
ظاہر کرنا ۔ فاش کرنا ۔

پردۂ خراسان اصطلاح ۔ بقول بحر
و بہار و انند نام نوائی از موسیقی (سعدی ؒ)
در پردۂ عشّاق و خراسان و عراق است ؎
از حنجرۂ مطرب بکروہ نزیبد ؎ **مولّف** عرض
کند کہ این نوا مخصوص خراسان است کہ اہل
خراسان این را می پسندند یا موجد این خراسانی
باشد ۔ مرکّب اضافی است (اُردو) پردۂ
خراسان ایک راگ کا نام ہے ۔ مذکر ۔

پردۂ خرّم اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر
و بہار و جہانگیری و رشیدی و سراج بضمّ خای
نقطہ دار و فتح رای بی نقطۂ مشدّد نام پردۂ ایست
از موسیقی (مولوی معنوی ؒ) افتد عطارد
در وحل آتش در افتد در زحل ؎ زہرہ نماند
زہرہ را تا پردۂ خرّم زند ؎ **مولّف** عرض
کند کہ خرّم بمعنی شادمان و خوش وقت می آید
سامعین ازین نوا خیلی خوش وقت می شوند
و این نوا را مخصوص کردہ باشند و نیز خرّم نام
ماہ دی است از سال شمسی و نام روز ہشتم
از ہر ماہ شمسی فارسیان بنا بر قاعدۂ کلیّہ خود

چون نام ماہ و روز موافق آید عید کنند۔ پس عجبی نیست کہ این نوا را مخصوص کردہ باشند برای عید خرّم۔ مرکّب اضافی است (اُردو) پردۂ خرّم ایک خاص راگ کا نام ہے جس کا ہندی نام معلوم نہ ہوسکا۔ مخصوص عجم۔ مذکّر۔

پردۂ خفا اصطلاح۔ بقول بحر نوائی از موسیقی **مولّف** عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این جزین نباشد کہ بمعنی پردۂ مخفی است و نوائی است پست کہ معلوم نمیشود کہ آوازش از کجا می آید و ما این پردہ را شنیدہ ایم اگرچہ مطرب مقابل ما بود ولیکن زبانش بند بود و آواز خوشی از دونای نازکی می برآمد کہ باشاہ رگ حلقومش ملحق بود (اُردو) عجمیون کا ایک راگ۔ پردۂ خفا سے موسوم ہے جس کو زبان اور منہ سے کچھہ تعلّق نہیں ہے بلکہ دونالون سے نکلتا ہے جو حلق کے دونون جانب شاہ رگون پر قائم ہوتی ہین۔ مذکّر۔

پردۂ خماہن اصطلاح۔ بقول برہان و سراج و بحر و انند و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از آسمانست و صاحب برہان فرماید کہ خماہن سنگ تیرہ رنگ سخت را گویند **مولّف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است و حقیقت ماخذ خماہن بجایش مذکور شود (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

(الف) **پردۂ خواب** استعمال۔ ہر دو مرکبہا

(ب) **پردۂ خیال** اضافی است کہ پردۂ خواب۔ خواب باشد و پردۂ خیال۔ خیال۔ فارسیان خواب و خیال ہر دو را تشبیہہ دادند بہ پردہ (ظہوری ع) عیب افسانہ ز در رفو کار یست ؛ گریہ در ہم دریدہ پردۂ خواب ؛ (بیدل ع) تمثال من در آینہ پیدا نمیشود ؛ در پردۂ خیال توام نقش بستہ اند (اُردو) (الف) پردۂ خواب اور (ب) پردۂ خیال۔ خواب اور خیال کو بترکیب فارسی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردہ دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحبان آصفی و انند گویند کہ بمعنی بستن پردہ باشد

(۲۸۷۴)

(علی خراسانی ۵) حیرت فگنده دور مرا از نظاره ات؛ بر روی خویش پردهٔ شرم و حیا مده؛ **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است۔ بہار (پرده دادن بر چیزی) را بہ ہمین معنی نوشتہ (**اُردو**) پرده کرنا۔ نقاب ڈالنا۔

پرده دار اصطلاح۔ بقول بہار (۱) دربان (صائب لہ) ز اشتیاق تماشای خود چہ خواہی کرد؛ کہ آه غیرت من پرده دار آئینہ است (سعدی لہ) آنرا کہ عقل و ہمّت و تدبیر و رای نیست؛ خوش گفت پرده دار کہ کس در سرای نیست؛ صاحب بحر گوید کہ (۲) بمعنی پرده پوش ہم و ذکر معنی اوّل ہم کرده (ظہوری لہ) دیده را طاقت تماشا نیست؛ پرده و پرده داری باید؛ **مولّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و معنی دوم مجاز معنی اوّل باشد (**اُردو**) پرده دار بقول آصفیہ (۱) دربان (۲) پرده پوش۔ راز دار۔

پرده دار فلک اصطلاح۔ بقول برہان و مؤید و بحر کنایہ از ماه باشد **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس و مرکّب اضافی است بترکیب اسم فاعل ترکیبی با فلک (**اُردو**) چاند۔ مذکر۔

پرده داشتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و بسند این کلام سعدی شیراز پیش کرده کہ بر پرده دار گذشت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پرده کردن و در پرده بودن است و بس (**اُردو**) پرده کرنا۔

پردهٔ دخانی اصطلاح۔ بقول برہان و مؤید و انند (۱) کنایہ از شب تیره و تاریک۔ صاحب بحر ذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) ابر سیاه ہم **مولّف** عرض کند کہ مرکّب توصیفی است و بہر دو معنی موافق قیاس و لیکن برای معنی دوم مشتاق سند استعمال می باشیم کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین معنی ساکت اند (**اُردو**) (۱) اندھیری رات (۲) کالی گھٹا۔ مونث۔

پرده در استعمال۔ بقول بہار (۱) معروف

و (۲) افشای راز کنندہ **مولف** عرض کند کہ مقصودش از معنی اوّل چاک کنندۂ پردہ بمعنی حقیقی وبہر دو معنی اسم فاعل ترکیبی است و (۳) امر حاضر ہم بہر دو معنی بالا از مصدر پردہ دریدن کہ می آید **(اُردو)** (۱) پردہ پہاڑنے والا (۲) پردہ در بقول آصفیہ۔ عیب ظاہر کرنے والا۔ راز فاش کرنے والا (۳) پردہ پہاڑ۔ عیب ظاہر کر۔ امر حاضر۔

پردہ در انداختن بچیزی وبرچیزی

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و آصفی بمعنی پردہ بستن است بران۔ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است مرادف پردہ دادن **(اُردو)** برقع پہننا۔ پردہ کرنا۔ پردہ اوڑہنا۔ نقاب ڈالنا۔

(الف) پردہ دری

اصطلاح۔ الف بقول

(ب) پردہ دریدن

بحر آشکار کردن و (ب) بقولش افشای راز کردن۔ بہار بر ذکر ب قانع **مولف** عرض کند کہ (ب) بمعنی (۱) پارہ پارہ کردن پردہ و نقاب و شامل برہمہ معانی پردہ و (۲) بمجاز افشای راز کردن والف حاصل بالمصدر ش بہر دو معنی و (پردہ در) کہ گذشت اسم فاعل ترکیبی۔ (ظہوری ؎) پردہ نالہ درد چون کشدم دل بفغان درکنم نالہ ہوس آہ بآواز آید ؛ (ولہ ؎) شحنۂ عشق او ہمہ پردۂ پردگی درد ؛ طرفہ کہ پردہ پوشی ہم بہ کفن نمی کند ؛ **(اُردو)** الف (ب) کا حاصل بالمصدر دونون معنون مین (ب) (۱) پردہ پہاڑنا۔ (۲) افشاے راز کرنا۔

پردۂ دل

اصطلاح۔ بہار واند بر معرف قانع **مولف** عرض کند کہ فارسیان دل را بہ پردہ تشبیہہ دادہ اند۔ پردۂ دل۔ دل باشد۔ مرکب اضافی است یعنی دلی کہ مثل پردہ است (صائب ؎) ہمان ز پردۂ دل گشت جلوہ گر صائب ؛ کسی کہ خون دل از درد انتظارم کرد ؛ **(اُردو)** پردۂ دل بقاعدۂ فارسی دل کو کہہ سکتے ہین۔ مذکر۔

پردہ دمی بہ روی خود کن

مقولہ۔ بقول **مولف** انند و موید یعنی در پردہ دمی خود را نگاہدار از

عرض کند کہ (پردہ کردن) بجای خودش می آید و (پردہ بررو کردن) بمعنی حقیقی نقاب بر رو انداختن پس معنی حقیقی این ہمین قدر کہ دمی نقاب بر روی خود انداز و میتوان ازین معنی دمی خود را در پردہ نگاہدار گیریم۔ کنایہ نیست بلکہ بمعنی حقیقی است و مقولۂ خاص نیست زیرا کہ (پردہ دمی بر روی خود کردن) مصدریست بمعنی حقیقی۔ پس قیام این فقرہ بصورت مقولہ برای تفہیم جہلاست نمیدانیم کہ صاحب مؤید الفضلا بچہ ضرورت این را قائم کردہ (اُردو) ایک لحظے کے لئے اپنے منہ پر پردہ کرلے۔

(الف) پردہ دوختن استعمال۔ صاحب **(ب) پردہ دوز** آصفی الف را قائم کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی دوزیدن پردہ و خیمہ و (ب) اسم فاعل ترکیبی است کہ فارسیان خیمہ دوز را گفتہ اند و صاحبان آصفی و بہار ہم ذکرش کردہ (سیفی اسفرنگی ؎) ازان حال من ژولیدہ مو ہر دم دگرگون است ٭ کہ حسن پردہ دوز شوخم از اندازہ بیرون است ٭ (اُردو) (الف) پردہ سینا۔ ڈیرا بنانا (ب) پردہ سینے والا۔ ڈیرہ بنانے والا۔

پردۂ دیدہ استعمال۔ بقول انند مرادف پردہ چشم کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس و مرکب اضافی است (اُردو) آنکھہ کا پردہ (دیکھو پردۂ چشم)

پردۂ دیر سال اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی و مؤید و سراج (۱) نام پردہ ایست از موسیقی و (۲) کنایہ از آسمان۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل قانع و ہم او در ملحقات ذکر معنی دوم کردہ (نظامی ؎) مغنی بزن پردۂ دیر سال ٭ نوائی بر انگیز با آن خیال ٭ صاحبان بحر و بہار عجم بر معنی اوّل قانع **مولف** عرض کند کہ معنی لفظی این پردہ کہنہ و کنایہ باشد از نوای موسیقی کہ نوای قدیم است و بمعنی آسمان ہم کنایہ ایست نظر بر دیر سالیش (اُردو) (۱) ایک راگ کا نام

(۲) دیکھو آسمان ۔

پردۂ دیہیمی اصطلاح ۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار پردۂ تخت سلطنت
مولّف عرض کند کہ مرکّب توصیفی است و موافق قیاس (**اُردو**) تخت سلطنت کا پردہ ۔ مذکّر ۔

(الف) **پردہ راز برافتادن** مصدر
(ب) **پردہ راز برداشتن** اصطلاحی
(ج) **پردہ راز تنگ کردن** (الف)
بمعنی افشای راز شدن است چنانکہ ظہوری گوید
(ـہ) از پردہ بدر رفتہ ظہوری ؛ گر پردہ راز بیفتند ؛
مولّف عرض کند کہ پردہ برافتادن بجایش گذشت و این موافق قیاس است و ب و ج بقول بحر و بہار متعدّی الف یعنی افشای راز کردن
(صائب ـہ) من نہ آنم کہ تراوش کند از من سخنی ؛ پردۂ راز من آن آینہ سیما برداشت ؛
(ولہ ـہ) لب تو پردۂ رازی زما تنگ کرداست ؛ شراب دشمن جان است رازداران را ؛
مولّف عرض کند کہ ب و ج ہم موافق قیاس است (**اُردو**) (الف) راز افشا ہونا (ب و ج) راز افشا کرنا ۔

پردۂ زجاجی اصطلاح ۔ بقول برہان و (جہانگیری و رملحقات) و رشیدی و بحر (۱) کنایہ از آسمان و (۲) کنایہ از شب تاریک و (۳) کنایہ از ابر سیاہ ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم و سوم گوید کہ این بعید است
مولّف عرض کند کہ زجاج لغت عرب است بالضّم و بہر سہ حرکت ہم بمعنی شیشہ و انچہ خان آرزو اشکال در معنی دوم و سوم پیدا کردہ ما باو اتّفاق داریم کہ خلاف قیاس است کہ زجاج را برای شب تاریک و ابر سیاہ مجازاً استعمال کردن بخلاف حقیقت است و صاحبان سروری و ناصری کہ محقّقین اہل زبانند ازین معنی ساکت و لیکن صاحب جامع کہ او ہم محقّق عجمی بالاصل است (پردۂ زجاج) را بمعنی شب تیرہ و تاریک گفتہ و قولش

درخور اعتبار است - ما خیال می کنیم کہ درینجا از زجاج - آئینۂ سیاہ مراد باشد و تشبیہ درتاب - دادہ باشند با ین حال ما معنی دوم و سوم را مجاز مجاز و بعید از قیاس دانیم (اُردو) (۱) دیکھو آسمان - مذکّر (۲) اندھیری رات - مؤنّث (۳) کالی گھٹا - مؤنّث -

پردہ زدن بر چیزی

مصدر اصطلاحی - بقول بہار و انند بمعنی پردہ بستن و نصب کردن مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس (میر خسرو ؒ) فرش کشیدند و تتق بر زدند ؛ پردۂ دہلیز بر اختر زدند ؛ (اُردو) پردہ باندھنا - پردہ قائم کرنا -

(الف) پردۂ زنبور

اصطلاح - بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و بہار و بحر و انند (۱) پردہ ایست از موسیقی (سیف اسفرنگی ؒ) مساز تو ستۂ راہ از ریا کہ نتوان ساخت ؛ نوای خانۂ عنقا ز پردۂ زنبور ؛ صاحب بحر این را مرادف ----

(ب) پردۂ زنبوری

گفتہ بذکر معنی اوّل میفرماید کہ از اہل زبان بہ تحقیق پیوستہ کہ پردۂ زنبوری کہ (۲) پردۂ سوراخ دار کہ زنان در برقع دوختہ پیش رو دارند (صائب ؒ) رحم کن بر تلخکامان رحم تا نگرفتہ است ؛ پردۂ زنبوری خط رہگذار بوسہ را ؛ (محمد سعید اشرف ؒ) پردۂ زنبوری خط بر رخش زیبندہ است ؛ از قضای خواست آن عارض نقاب اینچنین ؛ و (۳) آسمان - صاحب برہان معنی سوم را مخصوص کند با (ب) بہار الف را مرادف (ب) گوید و بذکر معنی اوّل می فرماید کہ (۴) نوعی از خیمہ ہم باشد کہ از پارچۂ باریک و تنک سازند و خوانہای طعام دران گذارند تا از زحمت مگسان محفوظ باشد (میر خسرو ؒ) خوان فلک پر ز نگینہای زر ؛ زرد چو زنبور برآوردہ سر ؛ ز انہمہ زنبور کہ از نور بود ؛ پردۂ شب پردۂ زنبور بود ؛ (ملّا قاسم مشہدی ؒ) سدّ رہ ما پردۂ زنبور می کس نیست ؛ در خانۂ آئینہ نیز مگس ما ؛ وہم او ذکر معنی دوم کردہ می فرماید

پیخ کہ خیلی باریک باشد و در ہندوستان چلون گویند و بدروازہ ہای دالان وحجرہ بندند و از محمد سعید اشرف سند دہد (ـہ) پردہ زنبوری دل را بیاد نخل او ❊ پر عسل چون خانۂ زنبور باید داشتن ❊ صاحب رشیدی بر (ب) ذکر معنی سوم کردہ وصاحب جہانگیری در ملحقات (ب) را بمعنی سوم آوردہ و خان آرزو در چراغ ہدایت بذکر (ب) بر معنی دوم قانع و در سراج (ب) را بمعنی سوم نوشتہ **مولف** عرض کند کہ (الف) مرکب اضافی و (ب) مرکب توصیفی است وہر دو در معنی مرادف یکدیگر و معنی اوّل نظر بر آواز ساز معروف کہ مثل زنبور آواز دہد و معنی دوم نظر بہ شباہت کہ سوراخہای آن پردہ بشان عسل را ماند کہ خانۂ زنبور است و معنی سوم بشباہت شان عسل است کہ ستارگان بر آسمان آسمان را بصورت شان عسل ظاہر کنند و معنی چہارم ہم موافق قیاس است کہ پردہ کہ برای خوانچہای طعام سازند از پارچۂ سوراخ دار درست کنند وچغ را ہیچ تعلق بآن نباشد (اُردو) (۱) ایک خاص راگ۔ مذکر (۲) وہ جالی کا مختصر ٹکڑا جو برقع مین آنکھون کے مقابل لگایا جاتا ہے۔ مذکر (۳) دیکھو آسمان (۴) باریک جالی کی مسہری جو کہانے کے وقت مکھیون سے بچنے کے لئے لٹکاتے ہین۔ مونث

پردۂ زنگارگون

اصطلاح۔ بقول بحر آسمان **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو آسمان۔

(الف) پردہ ساختن

مصدر اصطلاحی۔

(ب) پردہ سازہ

(الف) بقول بہار و بحر بمعنی (۱) راست کردن آہنگ و خواندن و آغاز یدن آن (خواجہ شیراز ـہ) مطرب چو پردہ ساز و شاید اگر نخواند ❊ از طرز شعر حافظ در بزم شاہزادہ ❊ **مولف** عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی ہم کہ مرادف پردہ وحجاب کردن می آید (جمال اصفہانی ـہ) ای ردای شب نقاب صبح صادق ساختہ ❊ وی ز سنبل پردۂ گرد شقائق

ساختہ ؛ و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از الف
(قاسمی گونابادی ؒ) عمک شد زبہر طرب طبل ساز ؛
زتار نوا مطربش پردہ ساز ؛ (**اُردو**) الف (۱)
گلا درست کرنا۔ گانا شروع کرنا (۲) پردہ کرنا (ب)
گانے والا۔ بجانے والا۔ پردہ کرنے والا۔

(۱) پردۂ سحر اصطلاح۔ پردۂ سحر۔ سحر باشد
(۲) پردۂ سخن و پردۂ سخن۔ سخن **مولّف**
عرض کند کہ فارسیان تشبیہۂ استعمال این کردہ اند
مرکب اضافی است بہ تشبیہہ (ظہوری ؒ) عجب
نباشد اگر راز شب نشینانش ؛ بروی روز فتند
پردۂ سحر تنگست ؛ (ملّا قاسم مشہدی ؒ) وصال
جلوہ معشوق قاسم آسان نیست ؛ شدم خیال
و بصد پردۂ سخن رفتم ؛ مخفی مباد کہ بہار ذکر (۲)
بذیل پردہ کردہ (**اُردو**) (۱) پردۂ سحر (۲) پردۂ
سخن بترکیب فارسی صبح اور سخن کے لئے کہہ سکتے ہیں

پردہ سرا اصطلاح۔ بقول بہار و بحر (۱)
خیمہ باشد کہ سراپردہ ہم گویند **مولّف** عرض
کند کہ اصل این سرای پردہ بود مرکّب اضافی
و استعمال بقلب اضافت (عبداللہ ہاتفی ؒ)
بفرمان عالم مطاع تمر ؛ بہ بستند پردہ سرا بر شتر ؛
و (۲) بقولش کنایہ از مطرب **مولّف** گوید کہ
اسم فاعل ترکیبی است از سرائیدن (جمال الدین
سلمان ؒ) مطرب گردون شہا پردہ سرای تو
باد ؛ خشت زر آفتاب فرش سرای تو باد ؛
(**اُردو**) (۱) سراپردہ بقول آصفیہ۔ مذکّر۔ خیمہ
ڈیرہ (۲) مطرب۔

(۱) پردہ سوختن مصدر اصطلاحی۔
(۲) پردہ سوز (۱) صاحب آصفی ذکر
این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند
کہ ورای معنی حقیقی بمعنی افشای راز کردن ہم
و (۲) اسم فاعل ترکیبی بقولش کنایہ از افشا
کنندۂ راز۔ بہار (۲) را مرادف پردہ شگاف
گوید بمعنی مذکور حیف است کہ سند استعمال
پیش نہ شد معاصرین عجم بر زبان ندارند (**اُردو**)

(۱) افشای راز کرنا (۲) افشای راز کرنے والا

پردہ شدن استعمال بمعنی پردہ قرار یافتن وحائل شدن است (ظہوری ؎) زہی خجلت براہت عرض انجم پردہ شد آخر ؛ ظہوری رو نکردی از چہ زخم مرہم مارا ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اُردو**) پردہ ہونا حائل ہونا۔

پردۂ شرم استعمال۔ بہار بذیل پردہ ذکر این کردہ **مولف** عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ پردۂ شرم۔ شرم باشد فارسیان شرم را بپردہ تشبیہہ دادہ اند (خواجۂ شیراز ؎) مشو در پردۂ شرم از فریب چشم او غافل ؛ کہ شہباز از نظر بستن شکاری در نظر دارد ؛ (**اُردو**) شرم کا پردہ۔ پردۂ شرم۔ مذکر۔

پردہ شگاف اصطلاح۔ بقول بہار مرادف پردہ سوز **مولف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (عرفی ؎) ناخن قدرت او پردہ تحقیق شگاف ؛ خامۂ دولت او چہرۂ توفیق کشای ؛ صاحب آصفی ذکر (پردہ شگافتن) باسناد ہمین سند کردہ **مولف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی و بمعنی افشای راز کردن ہم توان گرفت (**اُردو**) دیکھو پردہ سوز۔

(الف) پردہ شناختن مصدر اصطلاحی۔

(ب) پردہ شناس صاحب آصفی ذکر

(ج) پردہ شناسان الف کردہ بسند آن استعمال پردہ شناسان را آوردہ و بہار بذکر (ب) گوید کہ (۱) کنایہ از مطرب باشد (نظامی ؎) پردہ نشینان بوفا در شگرف ؛ پردہ شناسان ہوا در شگرف ؛ و (۲) کنایہ از انسان کامل (صائب ؎) پیش چشمی کہ شد از پردہ شناسان حجاب ؛ شاہدی نیست بہ از چہرۂ خود مردم را ؛ صاحب جہانگیری در ملحقات (ب) را آوردہ بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید کہ کنایہ از عارف است۔ صاحبان برہان وجامع بذکر (ج)

می فرمایند کہ مطربان و نوازندگان و کنایہ از عارفان وصاحبان فہم و فراست ہم - صاحبان سروری و مؤید نسبت (ج) بمعنی اوّل قانع - صاحب رشیدی ہم (ج) را بہر دو معنی آوردہ - صاحب بحر نسبت (ج) باتّفاق برہان می فرماید کہ (۳) بمعنی منجمان ہم - خان آرزو در سراج نسبت (ج) گوید کہ صحیح بمعنی عاقلان و کار آگہان و اوّل مجازی است و دوم حقیقی **مؤلف** عرض کند از محقّقین بالکسانیکہ (ج) را قائم کردہ بر سند استعمال رفتہ اند کار بی کار کردہ اند و ضرورت قیام (ج) اصلا نیست کہ جمع (ب) باشد و (ب) اسم فاعل ترکیبی است از (الف) و معنی اوّل حقیقی است و دیگر ہمہ معانی بر سبیل مجاز نفہمیدیم کہ خان آرزو چگونہ معنی کار آگہان را حقیقی گفت (**اُردو**) (الف) گانا (ب) (۱) مطرب (۲) انسان کامل - عاقل (۳) منجم (ج) ب کی جمع -

پردہ شناسان کار
اصطلاح - بقول انند بحوالہ مؤید بمعنی عارفان و اصحاب فراست **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ باشد و معنی حقیقی این مطربان کار و کنایہ از حقیقت شناسان کار (**اُردو**) دیکھو پردہ شناسان

پردۂ صفاہان
اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نام پردہ ایست از موسیقی **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی است از قبیل پردۂ حجاز کہ بجایش گذشت (**اُردو**) ایک راگ کا نام فارسی مین پردہ صفاہان ہے غالباً یہہ اصفہان کا ایجاد ہے -

پردۂ صورت
اصطلاح - بقول صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی تصویر باشد **مؤلف** عرض کند کہ فارسی جدید باشد دیگر ہیچ - مرکب اضافی است کہ پردۂ صورت صورت باشد و صورت را پردہ گفتن تشبیہہ است کہ نقش ہم گویا پردہ ایست (**اُردو**) تصویر - مؤنث -

پردۂ عراق اصطلاح - بقول بحر و بہار دانند نام نوائی از موسیقی **مولف** عرض کند که از قبیل پردۂ حجاز که گذشت مرکب اضافی است عجبی نیست که ایجاد این نوا از عراق باشد (**اردو**) فارسی مین پردۂ عراق ایک راگ کا نام ہے - مذکر -

پردۂ عشّاق اصطلاح - بقول بحر و بہار دانند نام نوائی از موسیقی **مولف** عرض کند که عجبی نیست که این قسم نوا را که صراحت مزید آن نه شد عشّاق عجم پسند کرده باشند. یا ایجاد شان والله اعلم (**اردو**) فارسی مین پردۂ عشّاق ایک خاص راگ کا نام ہے - جبکی تعریف مزید معلوم نہ ہوسکی غالباً یہ عشّاق عجم کا ایجاد ہوگا یا اونکو مرغوب

پردۂ عصمت اصطلاح - بہار بذیل پردۂ سند این پیش کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مرکب اضافی است (۱) بمعنی حقیقی یعنی پردۂ خلقی جسم زن که ذریعۂ عصمت است که از دریدۂ شد نقش عصمت باقی نماند و ازالۂ بکرمی شود چنانکه گویند" پردۂ عصمتش دریده شد" یعنی باکره نیست و (۲) پرده و حجاب که زنان باعصمت کنند متعلق به معنی اوّل پرده (خواجهٔ شیراز ۵۲)

من از آن حسن روز افزون که یوسف داشت دانستم ؛ که عشق از پردۂ عصمت برون آرد زلیخا را ؛ (**اردو**) پردۂ عصمت یا عصمت کا پرده دو معنون مین مستعمل ہوسکتا ہے (۱) پردۂ بکر (۲) پرده - حجاب - آڑ - مذکر -

پردۂ عنبی اصطلاح - بقول بحر و وارستہ دانند نام طبقه از طبقات ہفتگانۂ چشم که ملتحمه و عنبیه و شبکیه و عنکبوتیه و مشیمیه و صلبیه و قرنیه باشد (عالی ۵) مرا که جام چو نرگس شده است چشم و چراغ ؛ چو نور دیده شرابم به پردۂ عنبی است ؛

مولف عرض کند که مرادف پردۂ چشم است آن عام بود و مرکب اضافی و این خاص است و مرکب توصیفی (**اردو**) آنکھ کا دوسرا پرده - مذکر -

پردۂ عنکبوت اصطلاح - بقول بحر و دانند

(۱) تنیدۂ عنکبوت و (۲) نوعی از علل چشم **مؤلف** عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز آن کہ چون در پردۂ اوّل مرض لاحق شود و آب فرود آید پردۂ اوّل مشابہ پردۂ عنکبوت می شود یعنی قطرۂ آب ہمچون مگسی می نماید کہ در نسج گرفتار شود و باین معنی استعارہ باشد از معنی اوّل **(اُردو)** (۱) مکڑی کا جالا ۔ مذکّر (۲) موتیا بند ۔ بقول آصفیہ ہندی ۔ اسم مذکّر ۔ آزار نزول ماجو آنکھ کے پردے میں واقع ہوتا ہے اس سے آنکھ بظاہر پرنور اور باطن مین بے نور ہوتی ہے (معروف ؎) موتیا بند اپنی جب سے ہو گیا اک آنکھ مین ؛ جون صدف روتے ہین روز و شب گہر اک آنکھ سے ؛

(الف) پردۂ عیسی اصطلاح ۔ بقول رشیدی و (جہانگیری در ملحقات) کنایہ از آسمان چہارم (نظامی ؎) پارہ کن این پردۂ عیسی گرای ؛ تا بر عیسیت بر لوید زپای ؛ صاحبان برہان و بحر وانند ۔۔۔۔۔۔۔

(ب) پردۂ عیسی گرای را بہمین معنی نوشتہ اند **مؤلف** عرض کند کہ الف مرکّب اضافی است و (ب) مرکّب توصیفی و ہر دو کنایہ از فلک چہارم کہ عیسی بر پردۂ فلک چہارم است **(اُردو)** چوتھا آسمان ۔ مذکّر ۔

پردۂ غفلت اصطلاح ۔ کنایہ باشد از غفلت کہ غفلت را بہ پردہ تشبیہہ دادہ اند و مرکّب اضافی است کہ پردۂ غفلت ۔ غفلت باشد بہار بذیل پردہ سند این آوردہ از ہمی ساکت (ابوطالب کلیم ؎) غافلان را پردۂ غفلت بود در آستین ؛ پای خواب آلودہ عذر لنگ پیدا می کند ؛ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است **(اُردو)** پردۂ غفلت غفلت کا پردہ ۔ مذکّر

پردۂ غیب اصطلاح ۔ مرادف (پردۂ پنہان) **مؤلف** عرض کند کہ ما اشارۂ این ہمدر انجا کردہ ایم ۔ معاصرین عجم بر زبان دارند **(اُردو)** پردۂ غیب کہہ سکتے ہین ۔ مذکّر ۔

پردۂ فانوس اصطلاح - بہار دانند بہ معروف قانع **مولف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است کہ پردۂ فانوس - فانوس باشد فارسیان فانوس شمع را بہ پردہ تشبیہہ دادہ اند (ظہوری ے) شمع محفل گو بر افگن پردۂ فانوس ناز ؛ نیست جاوید زمیں پروانہ پر در پر کشد ؛ (**اُردو**) فانوس کا پردہ - مذکّر - پردۂ فانوس بھی بترکیب فارسی کہہ سکتے ہین - مذکّر

(الف) **پردہ فروشتن بہ چیزی** مصدر اصطلاحی بقول بہار بمعنی بستن **مولف** عرض کند کہ مقصود ش غیر از بستن پردہ نباشد یعنی قائم کردن پردہ (کمال اسمعیل ے) نہ مرد عشق تو بودم من اینقدر دانم ؛ دلی بدیدہ فرومی ہلد قضا پردہ ؛ بخیال ما ہشتن وہلیدن دو مصدر یست کہ بجایش می آید پس از سند کمال ....

(ب) **پردہ فروہلیدن** پیدا است کہ مراد ش این است بمعنی آویختن پردہ تسامح بہار است کہ برای مصدر الف سند کمال پیش کرد (**اُردو**) الف و ب پردہ چھوڑنا -

پردۂ قمری اصطلاح - بقول برہان و بحر و رشیدی و (جہانگیری در ملحقات) و بہار و سراج بضمّ قاف نام پردہ ایست از موسیقی (مسعدی ہروی ے) در پردہ ہای قمری خوش گوفت سرو پای ؛ با نغمہ ہای بلبل خوش زد چہار دست ؛ **مولف** عرض کند کہ درین نوا باشد کہ شباہت نوای قمری باشد و غالباً ہمین باشد وجہ تسمیۂ این (**اُردو**) پردۂ قمری - مذکّر - فارسیون نے ایک راگ کو کہا ہے جس کا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہوسکا -

پردہ کردن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی پردہ ساختن یعنی بستن پردہ ومخفی کردن چیزے از پردہ (بدر چاچی ے) چون خط دوست کند بر ورق مہ پردہ ؛ چون شب زلف نہد بر رخ خورشید نقاب ؛ (**اُردو**) پردہ مین چھپانا - پردہ چھوڑنا -

(الف) پرده کشا | اصطلاح - صاحب بحر
(ب) پرده کشادن | نسبت الف گوید که بمعنی
آشکارا کننده و بهار بذکر الف بزیادت تحتانی در آخر
میفرمایند نقل نگارش که افشا کنندهٔ راز است
مولّف عرض کند که (ب) بمعنی حقیقی (۱) دور کردن
پرده باشد بصلهٔ از (فغانی شیرازی سه) بکشای
پرده از گل رخسار اندکی ؎ آبی بما بہ تشنهٔ دیدار اندکی
و (۲) کنایه باشد از آشکارا کردن چیزی و افشای
راز کردن و داخل همین معنی است و الف اسم فاعل
ترکیبی است بهر دو معنی و (۳) امر حاضر بهم (**اُردو**)
الف (۱) پرده ہٹانے والا (۲) افشاے راز کرنے
والا (۳) (ب) کا امر حاضر (ب) (۱) پرده ہٹانا
(۲) افشاے راز کرنا۔

پرده کشیدن | مصدر اصطلاحی - بقول
بهار و بحر وانند (۱) بمعنی پرده بستن و (۲) پرده
کشادن هر دو آمده و فارق در اراده تعین ذکر صله
است که بمعنی اوّل صلهٔ آن بر می آید و بمعنی دوم
از (صائب ره) ما پرده های آبلهٔ پای خود ز رشک ؎
بر روی خارهای مغیلان کشیده ایم ؎ (ظهوری ره)
مکش پرده بر چهره ای رشک ماه ؎ که دارد نقاب
از هجوم نگاه ؎ (طالب آملی ره) کشید پرده ز رخ
لاله فرصت است تو نیز ؎ ز روی داغ بر افگن
نقاب مشکین را ؎ بهار صراحت مزید کند که بدون
صله افادهٔ معنی فرو هشتن کند (حکیم رکنای کاشی
سه) روزی که چرخ پردهٔ نیلوفری کشید ؎ بیچاره آن
کسی که درون حصار ماند ؎ (سعیدای سرامد سه)
گرم عتاب چون شود دیده بپوشم از رخش ؎ پرده
کشند مردمان چون شود آفتاب گرم ؎ **مولّف**
عرض کند که موافق قیاس است (**اُردو**) (۱)
پرده چھوڑنا (۲) پرده ہٹانا۔

پرده گر | اصطلاح - بقول بهار معروف **مولّف**
عرض کند که بمعنی پرده ساز است اسم فاعل ترکیبی
بمعنی در پرده مخفی کننده و پرده کننده (شیخ اوحدی
سه) در پیرزن نگه کن و آن چرخ پرده گر ؎ کز چرخ

بیرزن کمی ای چرخ پردہ در ؎ صاحب انند این را مرادف پردہ ساز گفتہ **مولف** عرض کند کہ از قبیل چارہ گر و امثال آن موافق قیاس است مقابل پردہ ور (**اُردو**) پردہ ڈالنے والا۔ پردہ کرنے والا

پردہ گردیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ (۱) ستر و حجاب شدن است و مجاز (۲) ذریعہ قرار یافتن (کمال اصفہانی ۵) برزبانم ہمہ آن ران تو خدایا کہ بحشر ؎ رستگاری مرا پردۂ غفران گردد ؎ (**اُردو**) (۱) پردہ ہونا (۲) ذریعہ قرار پانا۔

پردہ گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار (۱) بمعنی پردہ کشیدن بہر دو معنیش و (۲) پردہ ساختن صاحب انند گوید کہ راست کردن آہنگ و خواندن و آغاز کردن ہم (محمد قلی سلیم ۱۵) چہ عجب گر نشناسند حریفان آہنگش ؎ نغمہ بر چہرۂ خود پردۂ اعجاز گرفت ؎ (امیر خسرو ۲۵) سوسن آمد بر لب جوی و زبانہا نو نہاد ؎ بلبل آمد بر سر گل پردہ ہای تر گرفت (ولہ ۲۵) بیار بادہ بوقتی کہ بلبلان سحر ؎ نشستہ بر سر گل پردہ ہای تر گیرند ؎ صاحب بحر ذکر معنی اوّل و دوم گوید کہ (۳) بی شرمی نمودن و (۴) بی روئی کردن و (۵) آشکارا کردن۔ صاحب موید ذکر معنی سوم و چہارم نسبت معنی پنجم می فرماید کہ مرادف پردہ برگرفتن است و صاحب جامع بر معنی سوم و پنجم قانع۔ **مولف** عرض کند کہ ہمہ موافق قیاس است (**اُردو**) (۱) دیکھو پردہ کشیدن کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) دیکھو پردہ ساختن کے پہلے معنے (۳) بے شرمی کرنا (۴) بے روئی کرنا (۵) آشکارا کرنا۔ ظاہر کرنا۔

پردہ گل اصطلاح۔ بہار بذیل پردہ سند این نقل کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ کنایہ باشد از اوراق گل (میرزا رضی دانش ۵) نیستم بالنسبت حسن صوت مرغان چمن ؎ جلوہ ہا در پردہ ہای گل تماشا می کنم ؎ (**اُردو**) دیکھو برگ گل کے دوسرے معنے۔

پردہ گلیم اصطلاح۔ بقول بہار و بحر و

انند بکاف فارسی نوعی از گلیم که عیّاران وارند۔ (صائب ؎) شیطان دلیر بر تو زحال خراب نیست ؛ وز دیست اینکه پردہ گلیمش زخواب نیست ؛ (ولہ ؎) خط شبرنگ کز وحسن بتان را خطر است ؛ چشم عیّار ترا پردہ گلیمی دگر است ؛ (شیخ علی قلی فائز ؎) در پردہ ولم زان بت عیّار دو نیم است ؛ ہر یک مژہ بر ہم زدنش پردہ گلیم است ؛ خان آرزو در چراغ ہدایت ذکر این کردہ **مولف** عرض کند گلیمی را نام است کہ عیّاران در شب آن را بر جسم کنند و خود را از نگاہ مردم مخفی کردہ عیّاری کنند (اُردو) وہ کمل جو چور رات مین اوڑھکر چوری کرتے ہین۔ مونث۔

پردہ گوش اصطلاح۔ بقول بہار معروف **مولف** عرض کند کہ پردہ فطرے کہ در گوش است (ظہوری ؎) حکایت تو بہ بیزم مگر بہ پردہ گوش ؛ کہ حرف حور و پری جنگی نحالہ شود ؛ (اُردو) کان کا پردہ۔ مذکر۔

پردہ مشکین اصطلاح۔ بقول بہار و بحر (۱) رومال سیاہ کہ در آشوب چشم بر چشم بندند (لالہ ی ؎) پردہ مشکین بچشم خویش بستہ است آن نگار ؛ یا شدہ است از ناف آہوی ختن مشک آشکار ؛ وارستہ بذکر معنی بالا گوید کہ مرادف (پردہ نیلوفری) کہ می آید و بہ نقل سند بالا گوید کہ غلطی طویل است کہ در آشوب چشم معشوق گفتہ **مولف** عرض کند کہ (۲) بمعنی حقیقی است یعنی پردہ سیاہ و معنی اول مجاز آن بہ تخصیص معنی۔ مرکّب توصیفی است معاصرین عجم این را برای عینک نیلگون ہم گویند کہ استعمال آن بحالت آشوب چشم می شود (اُردو) (۱) وہ کالی نقاب جو آشوب چشم کے زمانہ مین آنکھہ پہ ڈالتے ہین۔ مونث۔ وہ نیلی عینک جو آشوب کے زمانہ مین لگائین۔ مونث (۲) کالا پردہ۔ مذکر۔

پردہ مکدّر اصطلاح۔ بقول برہان وانند بہ تشدید دال ابجد (۱) کنایہ از حجاب شیطانی و نفوس شریرہ انسانی است و فارسیان (۲)

ارواح شریرہ را نیز خوانند۔ صاحب بحر گوید کہ مراد از
پردۂ اہرمنی است کہ گذشت **مؤلف** عرض
کند کہ موافق قیاس است و اشارہ این بر (پردۂ
اہرمنی) گذشت (**اُردو**) (۱) دیکھو پردہ اہرمنی
(۲) شریر روحین۔ مونث۔

پردۂ ناموس اصطلاح۔ بقول انند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ معروف **مؤلف** عرض
کند کہ مرکب اضافی است (۱) بمعنی پردۂ عصمت
بمعنی حقیقی و (۲) مجازاً پردۂ شرم کہ شرم را بہ پردہ
تشبیہ دادہ اند یعنی پردۂ ناموس۔ ناموس باشد
(خواجۂ شیراز ۲ه) عشق در پردۂ ناموس نہفتم
غافل ٭ کہ ز فانوس بود پردۂ رسوائی شمع ٭
(نثر سعدی) پردۂ ناموس بندگان بگناہ فاحش
ندرد (**اُردو**) (۱) دیکھو پردۂ عصمت (۲) دیکھو پردۂ شرم

(الف) **پردہ نشستن** مصدر اصطلاحی۔
(ب) **پردہ نشین** صاحب آصفی ذکر
(الف) کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ
مخفف و بمعنی (در پردہ نشستن) است یعنی حجاب
اختیار کردن و پردہ کردن و (ب) بقول برہان
(۱) مستورہ و خلوت نشین و فرماید کہ (۲) مردم
گیلان سرحد نشینانی را گویند کہ در تحت فرمان سپہ
سالاران باشند۔ بہار بر (ب) گوید کہ مثل پردگی
و تحقیق آنست کہ بینہما نسبت عموم خصوص است
دلہذا اطلاق پردہ نشین بر چیزی مستور عموماً آمدہ
بخلاف پردگی کہ اطلاق آن جز بر زن مستور نیامدہ
صاحب بحر بہ مستور و خلوت نشین قانع و صاحب
ناصری ہم ہمزبانش (حافظ شیراز ۵ه) در کار
گلاب و گل حکم ازلی این بود ٭ کاین شاہد بازاری
وان پردہ نشین باشد **مؤلف** عرض کند کہ
اسم فاعل ترکیبی است و بمعنی اول موافق قیاس
و بمعنی دوم ہم استعمال درست باشد ازینکہ سرحد
نشینان در پردہ باشند و بحکم سپہ سالاران بیرون
می آیند (**اُردو**) الف پردے مین بیٹھنا۔ پردہ
کرنا (ب) (۱) پردہ نشین کہہ سکتے ہین وہ شخص

جو پردہ کرے۔ خلوت نشین۔ خلوت مین بیٹھنے والا (۲) وہ فوج جو سرحد پر مخفی رہتی ہے جو سپہ سالار کے حکم مین رہتی ہے۔ مونث۔

پردہ نشینان اصطلاح۔ بقول جہانگیری درملحقات (۱) کنایہ از ملائکہ مقربین صاحب رشیدی بذکر معنی بالا گوید کہ (۲) یعنی خلوتنیان و (۳) دلبران (نظامی ۵) پردہ نشینان بوفا در شگرف ؛ پردہ شناسان نوادر شگرف ؛ صاحب موید بمعنی اول و دوم قانع **مولف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است و معنی اول وسوم مجاز آن جمع پردہ نشین - وازینکہ ملائکہ بنظر نمی آیند۔ فارسیان بدین اسم موسوم کردند وہم چنین دلبران ہم کہ در پردہ می باشند بدین اسم موسوم شدند (اُردو) (۱) فرشتے۔ مذکر (۲) وہ جو پردے مین ہون یا خلوت مین (۳) دلبر۔ مذکر۔

پردہ نشینان بار اصطلاح - بقول برہان و بحر (۱) کنایہ از خلوت نشینان و محرمان اسرار و اولیای مستور و (۲) ملائکہ آسمان صاحب موید بمعنی دوم قانع **مولف** عرض کند کہ بار بمعنی بار تعالی و پردہ و سراپردہ و بارگاہ بجاییش گذشت و موافق قیاس است (اُردو) (۱) خلوت نشین اور محرم اسرار اور اولیا اللہ جو جو مخفی ہون۔ مذکر (۲) فرشتے۔ مذکر۔

پردہ نشینانِ کار اصطلاح۔ بقول بحر بمعنی محرمان اسرار۔ صاحب موید بحوالہ قنیہ می فرماید کہ معنی ترکیبی آنکہ در پردہ نشستہ باری و ہند چنانچہ بعض ملائکان مقرب و در نسخہ دیگر گوید کہ آنانکہ در پردہ نشستہ کار می کنند **مولف** عرض کند بخیال ما کار را داخل اصطلاح کردن فضولی است و (پردہ نشینان) کنایۃً بہ ہمین معنی گذشت معلوم میشود کہ محققین بالا سندی یافتہ باشند کہ دران لفظ کار مستعمل شدہ باشد و غور بر معنیش نکردہ لفظ کار را داخل اصطلاح کردند و حیف است کہ نقل سند ہم نکردند تا پردہ از روی کار بر می داشتیم۔ و دیگر ہمہ محققین اہل زبان ازین ساکت

(اُردو) دیکھو پردہ نشینان بار۔

پردہ نشین گشتن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی پردہ کردن و پردہ دار شدن است مرکّب با اسم فاعل ترکیبی پردہ نشستن و مصدر گشتن **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) زان پردہ نشین گشتہ کہ در کوی ملامت ؛ ہنگامۂ رسوائی مستور نہ گنجد ؛ (اُردو) پردہ کرنا۔ پردہ دار ہونا۔

پردۂ نظر استعمال۔ بقول بہار معروف **مولّف** عرض کند کہ پردۂ نظر۔ نظر باشد کہ فارسیان نظر را بہ پردہ تشبیہ دادہ اند و مقصود بہار جزین نباشد (صائب ؎) بر حسن بیمثال تو در پردۂ نظر ؛ محضر درست می کند از جوہر آئنہ (اُردو) پردۂ نظر بہ ترکیب فارسی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردۂ نگہ استعمال۔ مرادف پردۂ نظر است و بس (ظہوری ؎) کدام عیب کہ عریان چو راز عاشق نیست ؛ بپردۂ نگہ اہل زمان ہنر پوشند ؛ **مولّف** گوید موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پردۂ نظر۔ پردۂ نگہ بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکّر۔

پردہ نہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پردہ کردن است بصلۂ بر (رضی ارتیمانی ؎) گر نہ نہی پردہ بر رخ چون آفتاب ؛ وای بروز شکیب وای بصبر و قرار ؛ (اُردو) پردہ کرنا۔ نقاب منہ پر ڈالنا۔

پردۂ نیلگون اصطلاح۔ بقول برہان و (جہانگیری در ملحقات) و بحر و مؤید و رشیدی و سراج کنایہ از آسمانست **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است مرکّب توصیفی (اُردو) دیکھو آسمان۔ مذکّر۔

پردۂ نیلوفری اصطلاح۔ بقول بحر و بہار و انند و وارستہ مرادف پردۂ مشکین (صائب ؎) نرگس میگون او از پردۂ نیلوفری ؛ مینماید چون شفق از دامن شب ہای تار ؛ ہمچو ابر کعبہ

دارد گر بہا در آستین ؛ پردۂ نیلوفری بر گوشۂ ابروی
یار ؛ (بابا فغانی ؎) آہ کان ابرو کمان چشم سیہ
از ناز بست ؛ پردۂ نیلوفری بر نرگس غمّاز بست ؛
وارستہ نسبت سند اوّل صراحت کند کہ این غزلی
است طویل کہ در آشوب چشم معشوق گفتہ **مولّف**
عرض کند کہ مرکّب توصیفی است بمعنی حقیقی پردہ کہ
رنگ نیلوفر دارد و معنی اوّل الذکر مجاز آن و مجازاً
برای پردۂ چشم ہم **(اُردو)** دیکھو پردۂ مشکین و پردۂ چشم

پردہ وار

استعمال - بقول بہار بوا و از عالم
رقعہ وار و جامہ وار (نظامی ؎) پرندی چنین
پردہ وارش کنم ؛ ز گرد جہان رستگارش کنم ؛
مولّف عرض کند کہ بمعنی لائق پردہ باشد کہ وار بمعنی
لائق آمدہ چنانکہ گوشوار **(اُردو)** پردے کے لائق -

پردہ ہای روغنی اشکال

اصطلاح بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار
پردہ ہای کہ بران تصاویر رنگین باشد **مولّف**
عرض کند کہ بمعنی حقیقی است و اینقسم پردہ ہا در
تماشا ہا استعمال کنند و بر در خانہ ہا ہم آویزان
نمایند **(اُردو)** رنگین تصاویر کے پردے - مذکر

پردہ ہشتن

استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت و سندی کہ از کمال
اصفہانی پیش کردہ برای (پردہ فرو ہلیدن)
است (؎) نہ مرد عشق تو بودم من اینقدر دانم ؛
ولی بدیدہ فرو ہمی ہلد قضا پردہ ؛ مخفی مباد کہ
(فرو ہلیدن پردہ بر دیدہ) بمعنی انداختن
باشد بر چشم و ہلیدن مرادف ہشتن است و
ازین ترادف لازم نمی آید کہ استعمالات و مشتقات
یکی را برای دیگری دانیم محقق ہند ترا در را
چیزی کہ در غلط انداخت کم غوری محققین مضائ
است کہ بر مصدر ہشتن مضارع ہلد نوشتہ اند
و خیال نکردند کہ ہلد مضارع ہلیدن است و مضارع
ہشتن ہشد و لیکن ہشد مستعمل نیست و متروک ازین کہ
ہشتن سالم التصریف است بحث کاملش بجایش
کنیم **(اُردو)** پردہ چھوڑنا - پردہ ڈالنا -

پردهٔ هفت رنگ اصطلاح ـ بقول برهان
وبحر و موید (۱) کنایه از هفت آسمان باشد چه هر کدام
برنگیست چنانچه صاحب کعب الاحبار از تورات
نقل کرده که آسمان اوّل از سنگ خار است و
دوم از فولاد وسیم از مس و چهارم از نقره و پنجم از طلا و ششم
از زبرجد و هفتم از یاقوت و الله اعلم و (۲) هفت
طبقهٔ زمین و (۳) دنیا و عالم ـ صاحب رشیدی
بر فلک و دنیا قانع و صاحب جهانگیری در ملحقات
بر معنی سوم اکتفا کرده ـ خان آرزو در سراج این
را مخصوص کند با معنی اوّل و (پردگی هفت رنگ)
را بمعنی سوم گوید (نظامی ؎) برون آی زین
پردهٔ هفت رنگ ؛ که زنگی بود آینه زیر زنگ ؛
مولّف عرض کند که (پردگی هفت رنگ)
به تعمیم معنی بجایش گذشت و بخیال ما تعمیم اصل است
که دنیا و عالم شامل است بر هفت روز و هفت
روز بر هفت ستاره و لفظ هم برای واحد است
اگر هفت آسمان را پرده های هفت رنگ گویند
میتوان و (پردهٔ هفت رنگ) را که واحد است
کنایه از هفت آسمان گرفتن و هفت طبقه زمین را
نام کردن مجاز باشد **(اُردو)** (۱) سات آسمان
مذکّر (۲) زمین کے سات طبقے ـ مذکّر (۳) دنیا ـ مونّث
عالم ـ مذکّر ـ

پردهٔ یاقوت اصطلاح ـ بقول برهان و بحر
بهار و (جهانگیری در ملحقات) و رشیدی (۱) نام
پرده ایست از موسیقی (حکیم ازرقی ؎ شد آمدهای
او گوئی همی عمداً فرو گیرد ؛ نوا در پردهٔ یاقوت
در انگشت خنیاگر ؛) و بهار صراحت مزید کند که
(۲) کنایه از جرم یاقوت است (صائب ؎)
چون آب که از پردهٔ یاقوت نماید ؛ پیداست تن
نازکش از جامهٔ گلنار ؛ **مولّف** عرض کند که
وجه تسمیهٔ این بمعنی اوّل جز این نباشد که فارسیان
پرده سازی را که نوای خاص از و برآید به تعریفش
پردهٔ یاقوت گفته باشند و معنی دوم موافق قیاس است
که جرم هم پرده را ماند **(اُردو)** (۱) ایک خاص

راگ کا نام فارسی مین پردۂ یاقوت ہے۔ جسکا ہندی ترجمہ معلوم نہ ہو سکا۔ مذکر (۲) یاقوت کا جرم۔ مذکر۔

(الف) **پررخت** الف۔ بقول مؤید بمعنی عاجز

(ب) **پررختن** شدہ (ب) بقول بحر (۱) عاجز شدن و مجرد گردیدن از علائق۔ صاحب انند گوید کہ (۲) گریز کردن و پر فشردن مرغان است وکنایہ از عاجز شدن۔ صاحب آصفی ذکر ہر دو معنی کردہ (منہ سہ) جائی کہ عقاب پر بریزد ؎ از پشۂ ناتوان چہ خیزد ؎ **مؤلف** عرض کند کہ الف ماضی مطلق (ب) ومعنی دوم (ب) حقیقی است ومعنی اوّل مجاز آن و (الف) ہم شامل باشد بر ہر دو معنی ماضی (ب) **اُردو** الف (۱) عاجز ہوا (۲) پر جھاڑا (ب) (۱) عاجز ہونا (۲) پر جھاڑنا۔ گریز کرنا۔ دیکھو بال زدن

پرز بقول برہان بضمّ اوّل و سکون ثانی و زای نقطہ دار (۱) آن باشد کہ بر روی سقرلات و دیگر پشمینہ ہا بعد از پوشیدن بہم رسد و (۲) آنچہ زنان بخود برگیرند و (۳) لیقۂ دوات را نیز گویند صاحب ناصری این را مرادف پرزہ گفتہ بذکر معنی اوّل گوید (۴) کاغذ بد قماش را نیز گویند و ذکر معنی دوم و سوم ہم کردہ۔ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع (انوری ۵) از چہ خیزد در سخن حشو از خطابینی طبع ؎ وز چہ خیزد پرز بر دیبا ز ناجنسی لاس ؎ صاحب رشیدی ہم این را مرادف پرزہ نوشتہ بذکر معنی اوّل فرماید کہ پارۂ از جامہ و شیاف و این غالباً مقصودش از معنی دوم باشد و گوید کہ فرزجہ معرّب آنست۔ صاحب مؤید ذکر معنی اوّل و دوم و سوم کردہ **مؤلف** عرض کند کہ این مخفّف پرزہ می نماید و صراحت ماخذش بجای خودش کنیم **اُردو** (۱) دیکھو پرد کے تیسرے معنے (۲) حیض کا لتّہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ چیتھڑا۔ حیض کی گدّی۔ وہ کپڑا جس سے حیض کو صاف کرین۔ دکن مین صرف لتّہ کہتے ہین (۳) وہ صوف جو دوات مین ڈالتے ہین

تا کہ قلم پر سیاہی زیادہ نہ آنے پائے۔ مذکّر (۴) کھرا اور بد قماش کاغذ جو پُروان ہون اور ناصاف ہو۔ مذکّر

پرزاغ اصطلاح۔ (۱) بمعنی حقیقی و (۲) استعارہ از موی سیاہ **مولّف** گوید کہ موافق قیاس است (ظہوری ؒ) دولت نہادہ رو بظہوری کی بفرّ عشق ؛ ظلّ ہمای بر سرش از پرّ زاغ باد ؛ (نظامی ؒ) مرا برف بارید بر پرّ زاغ ؛ نشاید چو بلبل تماشای باغ ؛ (**اُردو**) (۱) کوّے کے پر۔ مذکّر (۲) کالے بال۔ مذکّر۔

پرزبان اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ مؤیّد بمعنی تیز زبان **مولّف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محقّقین اہل زبان ازین ساکت معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (**اُردو**) تیز زبان (لغاظ) بقول آصفیہ چرب زبان۔ لسّان۔ باتونی۔ باتون۔

پرزد اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث (۱) نوعی از دوا باشد مانند صمغ **مولّف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محقّقین فارسی زبان ازین لغت ساکت و صاحب محیط کہ محقّق مفردات طب است ذکر این نکردہ و (۲) بقول خان آرزو مرادف پرزہ کہ می آید **مولّف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محقّقین ازین ساکت و اگر سند استعمال پیش شود این را مخفّف (پرزدہ) دانیم کہ می آید۔ (**اُردو**) (۱) ایک دوائی گوند جسکی حقیقت کامل معلوم نہ ہو سکی مذکّر (۲) دیکھو پرزدہ کے دونون معنے

پرزدن بقول بحر و بہار بمعنی (۱) پریدن و پرواز کردن و (۲) مشتاق و آمادہ بودن برای کاری (میر خسرو ؒ) پرزدن آن بہ کہ سمائی بود ؛ پرزدن مرغ ہوائی بود ؛ (میرزا صالح منشی ؒ) نہ تنہا در پی قتلم کمر بستہ است شمشیرش ؛ کہ در ترکش برای کشتنم پر می زند تیرش ؛ (صائب ؒ) در کام شعلہ دم بشمار او فتادہ است ؛ پر می زند ہنوز ز خامی کباب ما ؛ **مولّف** عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم

مجاز آن (اُردو) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲) مشتاق ہونا۔ آمادہ ہونا۔

پرزده اصطلاح۔ بقول بہار۔ بضمّ اوّل و فتح زای معجمہ (۱) شانہ و ریسمان و جامۂ کہنہ کہ زنان بند بردارند و فرزجہ معرّب این و فرازج جمع فرزجہ (حکیم شفائی در ہجو سہ) نسخۂ پرزده زمن بخواست ؛ کردم این شانہ ساز و آمد راست ؛ و فرماید کہ (۲) گرہ ہائی کہ بر روی جامہ یا مخمل نمودار باشد و این را کرک بالضّم و لاس نیز گویند **مولّف** عرض کند کہ بخیال ما ہمین است اسم جامد فارسی زبان بمعنی لفظی این یعنی پر کرده شده و کنایہ از شانہ و پارچۂ کہنہ کہ زنان فرج خود را بر مائہ حیض ازان پر کنند تا ادرار نریزد و پرز کہ گذشت و پرزه کہ می آید مخفف این و بمعنی دوم ہم اسم جامد است نظر بکثرت خوابۂ مخمل آنرا پرزده گفتند و عجبی نیست کہ پرز کہ بہمین معنی گذشت مخفف این باشد (اُردو) (۱) دیکھو پرز کے دوسرے معنے (۲) دیکھو پرز کے پہلے معنے

پرزده رو اصطلاح۔ بقول بہار و بحر بواو معروف آنکہ داغ چیچک بر روی دارد مرادف آبلہ زده و فرماید کہ ماخذش انیست کہ در وقت زوالہ پختن نان را پہن کرده پر مرغ دران می خلانند اثر آن مشتبہ بآبلہ ہای رو بعد پختن باقی می ماند و آنرا نان پرزده گویند (ملّا طاہر غنی سہ) پروانہ عبث پرزده پر گردِ رخِ شمع ؛ در پیش رخت شمع فلک پرزده روئی ؛ (نظام خان معجز سہ) تا صنع ازل نیک و بد دہر نگاشت ؛ یک پرزده روے چو تو در وہم نداشت ؛ **مولّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و ہر دو محقّقین بالا صراحت اعراب بای فارسی نکرده اند و ماخذ بیان کردۂ بہار متقاضی فتح اوّل است۔ ما می گوئیم اینرا بالضّم خوانیم و معنی حقیقی این بسیار زده و روئی کہ بران داغ ہای چیچک باشد گویا بسیا ناہموار است واللہ اعلم بحقیقۃ الماخذ۔ (اُردو) چیچک زده چہرا۔ مذکّر۔

پر زور استعمال - بہار گوید و انند بدنبالش پوید که معروف چون می پر زور (صائب ؎) از کدورت می کند دل را سبک رطل گران ؛ غم چو زور آرد می پر زوری باید کشید ؛ **مولّف** عرض کند که بمعنی پر طاقت است و بس **(اُردو)** پر زور کہہ سکتے ہیں یعنی طاقت ور - زیادہ طاقت رکھنے والا -

پرزہ اصطلاح - بقول برہان و رشیدی بر وزن ہرزہ (۱) شیاف را گویند که عوام شاف خوانند و (۲) بضمّ اوّل پرزی باشد که بر روی سقرلات و جامۂ ابریشمینه و امثال آن بہم رسد صاحب سروری بر معنی اوّل قانع - صاحب ناصری این را مرادف پرز گفته (انوری ؎) ازچه خیزد در سخن حشو از خطا بینی طبع ؛ از چه افتد پرزہ بر دیبا ز ناجنسی لاس ؛ و آرسته بذکر ہر دو معنی بالا از کلام شفائی برای معنی اوّل سند گیرد که نقلش بر (پرزدہ) کردہ ایم - خان آرزو در سراج بذکر معنی دوم نسبت معنی اوّل گوید که بمعنی مطلق پارۂ از جامه و غیرہ و فرماید که خبط عظیم برہان و رشیدی است که بمعنی شیاف نوشتند **مولّف** عرض کند که ہرگاہ محقّقین اہل زبان اعنی سروری و ناصری با معنی بیان کردۂ رشیدی و برہان اتّفاق کردہ اند خبط خان آرزو است نه رشیدی و برہان و تحقیق این است که این مخفّف پرزدہ باشد چنانکه اشارہ این ہم درانجا کردہ ایم **(اُردو)** دیکھو پرزدہ -

پر زینت و اسباب استعمال - بقول **مولّف** روزنامه حویلی که از زینت و اسباب پر بود **مولّف** عرض کند که این محاورہ ایست که لفظ حویلی حذف شد مثلاً معاصرین عجم گویند که "او امیریست که پر زینت و اسباب دارد" یعنی خانه دار پر از زینت و اسباب **(اُردو)** آراستہ حویلی - مونّث

پر زیوند اصطلاح - بقول برہان و جامع و سراج بفتح اوّل و سکون ثانی و ثالث به تحتانی رسیدہ و واو مفتوح بنون و دال ابجد زدہ

بمعنی صریح باشد کہ در مقابل رمز و ایماست صاحب ناصری بذکر این گوید کہ در فرہنگہا ندیدم **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و قول صاحب جامع کہ محقق اہلزبانست اعتبار را کافی است (**اُردو**) صریح ۔ صراحت کے ساتھہ ۔ مفصّل ۔ واضح

پرژک اصطلاح ۔ بقول برہان و رشیدی و سراج بازای فارسی بروزن مروک بمعنی گرسیتن و گریہ نمودن ۔ صاحب ناصری ذکر این بحوالہ برہان کردہ (حکیم قطران ؎) عرش و کرسی در آب شد پنہان ٭ بسکہ کردم ز فرقتت پرژک ٭ صاحب جامع گوید کہ گریہ و گرسیتن است **مولف** عرض کند کہ اینست قانون زباندانی صاحبان تحقیق و محققین با نام و نشان کہ اسم را بمعنی مصدر نوشتہ اند و سندی کہ پیش شد ازان پیدا است کہ حکیم قطران (پرژک کردن) را بمعنی گریہ کردن استعمال کردہ و صاحبان تحقیق نمی دانند کہ معنی (پرژک کہ موضوع شان است) چگونہ گریہ کردن باشد ۔ صاحب جامع پی بحقیقت بردہ در ہنر بانی شان باز سکندری خوردحق آنست کہ فارسی قدیم است بمعنی گریہ ۔ یکی از معاصرین عجم قیاس کند و ما با او اتفاق داریم کہ اصل این (پرزاشک) بود بمعنی گریہ بحذف و تبدیل پرژک بر زبان ماند یعنی زای ہوز بدل شد بہ زای فارسی و الف و شین حذف شدہ پرژک شد تصرّف در الفاظ نتیجۂ لب و لہجہ باشد (**اُردو**) گریہ بقول آصفیہ فارسی ۔ اسم مذکّر ۔ رونا ۔ زاری ۔ رون رون

پرس بقول برہان و ناصری و جہانگیری و سراج و جامع بفتح اوّل بروزن درس پردہ را گویند کہ بر روی چیزہا پوشند و از جاہا آویزند **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است و حال زبان معاصرین عجم متروک (**اُردو**) دیکھو پردہ کے پہلے معنے ۔

پرسا بقول برہان و سروری و ناصری بضم اوّل و سکون ثانی و سین بی نقطہ با الف کشیدہ

خبر گیرندہ و پرسندہ را گویند مولف عرض کند کہ محققین بالا این را اسم جامد و الستہ اند طرز بیان شان دلالت کند برین وحقیقت از مصدر پرسیدن است کہ می آید الف در آخر امر حاضرش بقاعدۂ فارسی زیادہ شدہ افادۂ معنی فاعلی کند ذکر این بر (الف فاعل) گذشت از قبیل دانا و بینا (اُردو) پوچھنے والا۔

پرساختن استعمال۔ بمعنی حقیقی پر کردن و مملو ساختن است۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت (ظہوری ؎) گوش تا کی بہ پنبہ پر سازم ؛ ناصح من نگشت لال بلاست (اُردو) بھرنا۔

پرساختن گوش بہ پنبہ مصدر اصطلاحی سماعت نکردن عمداً و اعتنا نکردن بسماعت سند این از ظہوری بر مصدر گذشتہ گذشت (اُردو) کانمین انگلی دینا یا رکھنا۔ بقول آصفیہ کسی کی آواز نہ سننے کے واسطے دونون کان بند کر لینا (ناسخ ؎) اپنی کہتا ہے موذن اور کی سنتا نہین ؛ پوچھے ہنگام اذان کیونکر نہ انگلی کان مین ؛ (کان مین روئی ہونے، کے ہو بیٹھنا) بھی انہین معنون مین ہے (دیکھو آصفیہ)

پرسالہ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم بمعنی سالخوردہ مولف عرض کند کہ پر درینجا بمعنی بسیار است کہ گذشت و کنایہ باشد از پیر (اُردو) بڈھا۔ مذکر۔

پرست بقول برہان و جامع و انند و موید بفتح اوّل و ثانی بروزن الست (۱) پرستندہ و (۲) پرستار و (۳) شخصی را نیز گویند کہ در وہم و پندار خود یعنی در فکر و خیال خود ماندہ باشد صاحب سروری برای معنی اوّل سند شیخ سعدی آوردہ (؎) گناہ کردن پنہان بہ از عبادت فاش ؛ اگر خدای پرستی ہوا پرست مباش ؛ و فرماید کہ (۴) بمعنی امر است از پرستیدن۔ (سراج الدین راجی ؎) مومن کسی بود کہ بجوید

رضای نفس ؎ چون نفس را پرستی یکباره بت پرستی ؎
مولف عرض کند که معنی اول بدون ترکیب امر حاضر پرستیدن باسمی حاصل نمی شود چنانکه (هوا پرست) و (بت پرست) و از مجرد پرست اینمعنی پیدا کردن بی خبری از قواعد زبان و محققین اول الذکر را شایان است و بمعنی دوم مخفف پرستار باشد و اینمعنی را نظر بر قول صاحب جامع تسلیم کنیم که محقق زبان دانست و از قاعدهٔ زبان خود بی خبر از ینجاست که اعتبارش برای معنی اول نکردیم و معنی سوم هم غلط محض که اینمعنی هم غیر از اسم فاعل ترکیبی حاصل نمی شود و معنی چهارم البته درست و موافق قیاس است و (۵) ماضی مطلق مصدر پرستن هم و (۶) بمعنی پرستش و عبادت اسم مصدر پرستیدن **(اُردو)** (۱) پرستش کرنے والا۔ پجاری (۲) دیکھو پرستار (۳) خود رائے (۴) پوجا کر۔ پرستش کر۔ پوج (۵) پوجا۔ پرستش کیا (۶) پرستش۔ مونث۔ پوجا (عبادت) مونث۔

پرستار اصطلاح۔ بقول برہان و جامع بروزن طلبگار (۱) غلام و کنیز و خدمتگار و خادم و فرمان بردار و مطیع و منقاد و (۲) طاعت و عبادت کننده۔ صاحبان جہانگیری و موید و سروری و رشیدی بر معنی اول قانع (سعدی ؒ) پرستار امرش ہمه چیز و کس ؎ بنی آدم و مرغ و مور و مگس ؎ (حکیم فردوسی ؒ) پرستار زاده نیاید بکار ؎ اگر باشدش خود پدر شهریار ؎ (حکیم اسدی ؒ) که با دختر خویش تا زنده ام ؎ پرستار تست او و من بنده ام ؎ صاحب ناصری بذکر ہر دو معنی برای معنی دوم از کلام خود سند آرد (ؒ) شاید از مومنان زمن برمند ؎ که نبی را بجان پرستارم ؎ بہار بذکر معنی اول گوید که (۳) بمعنی بیمار دار مجاز است چنانکه صائب گفته (ؒ) تا شدم بی عشق می لرزم بجای خویشتن ؎ ہیچ بیماری نگردد از پرستاری جدا ؎ صاحب ناصری ہم ذکر اینمعنی کرده صاحب سفرنگ ہم

بشرح ہفتادمی فقرہ (نامۂ شت وخشور فریدون) گفتہ کہ بمعنی خادم و فرمان بردار است **مولّف** عرض کند کہ بخیال ما معنی دوم اصل است کہ مرکّب است از پرست و آر۔ پرست بمعنی پرستش گذشت وآر امر حاضر ازآوردن پس پرستش آرندہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پرستش کنندہ ومعنی اوّل برسبیل مجازہ۔ دیگر ہیچ **(اُردو)** (۱) غلام۔ خدمتگار۔ مذکّر۔ باندی۔ کنیز۔ مونث۔ (فرمان بردار) مطیع (۲) پوجا کرنے والا۔ پجاری۔ پرستش کرنے والا۔ پوجنے والا (۳) تیماردار۔ بیمار کا خدمتی۔

پرستاران خیال

مصدر اصطلاحی بقول برہان وبحر کنایہ از شعرا و صاحبان نظم ونثر۔ صاحب موٗید برشعرا قانع **مولّف** عرض کند آنانکہ در نظم ونثر از مضامین خیالی وفرضی کار گیرند فارسیان آنان را بدین اسم کنایہ کردند وشک نیست کہ این خاصّۂ شعر است نہ اہل نثر کردہ اند وسند این در ملحقات می آید وشامل باشد پس ما با صاحب موٗید اتّفاق داریم **(اُردو)** شعرا اور اہل نثر جو خیالی اور فرضی مضامین پر نظم ونثر لکھیں۔ مذکّر۔

پرستار زادہ نیاید بکار
اگرچہ بود زادۂ شہریار

مثل۔ صاحبان خزینۃ الامثال وامثال فارسی ذکر این کردہ از معنی ومحلّ استعمال ساکت **مولّف** عرض کند کہ این مثلی است کہ فارسیان بحقّ کسی می زنند کہ از شرافت کار نگیرد وحرکات رزیلانہ کند **(اُردو)** دکن میں کہتے ہیں "باندی بچّہ آخر اپنی میّا پر گیا" اور اس فارسی مثل کا بھی استعمال ہے نیز کہتے ہیں "اشراف سے خطا نہ ہو۔ اجلاف سے وفا نہ ہو"

پرستاری

استعمال۔ بقول آصفی خدمتگاری صاحب روزنامہ بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ہم ذکر این بہ ہمین معنی کردہ **مولّف** عرض کند کہ یای مصدری بالفظ پرستار کہ گذشت مرکّب

برہمہ معانی پرستار (اُردو) خدمت گاری - غلامی فرمان برداری - اطاعت - مؤنث -

پرستاری کردن | **پرستاری نمودن** استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مولف** عرض کند کہ غلامی و خدمتگاری و فرمان برداری کردن (ظہیر فاریابی ے) درون پردۂ فکرت مرا عروسانند ٭ کہ زہرہ شان بہ تفاخر کند پرستاری ٭ (اثر شیرازی ے) نماید ہر کہ چون مسواک جمعی را پرستاری ٭ کند اہل دعا یادست و دندانش نگہداری ٭ (اُردو) غلامی کرنا - اطاعت کرنا۔

پرستان اصطلاح - صاحبان لغت ازین ساکت - **مولف** عرض کند کہ بکسر رای مہملہ مخفف پریستان است کہ بحذف تحتانی می آید بمعنی جائی کہ دران کثرت پریان باشد از قبیل گلستان و چمنستان و شبستان شعرا ر فرس استعمال این کردہ اند (نامی اصفہانی ے) عیان از پرتو رویش پرستان ٭ پرستان در شب تاریک زندان ٭ (طغرا ے) ہمچون توکسی دیگر اندر نظرم نامد ٭ چند انکہ نگہ کردم در جان پرستانہا ٭ (اُردو) پرستان - بقول آصفیہ - اردو - اسم مذکر - پریون اور دیوؤن کے رہنے کا فرضی مقام - پریون کا اکھاڑا (بحر ے) محل پہ اس کے پرستان کا ہوا دہوکا ٭ رقیب پر مجھے عفریت کا گمان ہوا ٭ **مولف** عرض کرتا ہے کہ صاحب آصفیہ نے کم التفاتی اور بے توجہی سے اس کو اردو کہا ہے اور فرمایا ہے کہ (یہ لفظ لغات فارسی مین نہین ہے بلکہ اہل ہند کی گہڑت ہے) درحقیقت یہ فارسی ہے - کمال لکہنوی نے بہی اپنی تالیف دستور الشعرا مین اس کو ہندی لکہا ہے اور فرمایا ہے کہ اسکا استعمال باخفاے نون نہ ہونا چاہیئے بلکہ باعلان نون جیسا کہ بحر نے کیا ہے اور اختر نے بہی (اختر ے) اک پریزاد ہر انسان نظر آتا ہے ٭ بس طرف دیکہو پرستان نظر آتا ہے ٭ جلال لکہنوی نے اپنی تالیف (سرمایۂ زبان اردو) مین بہی

اس لفظ کو اردو مانکر کلام تجر کی سند دی ہے ہم یہ کہتے ہین کہ بحر و اختر کا اعلان نون کے ساتہہ اسکو استعمال کرنا انکا اجتہاد ہے جس سے ہمکو اتفاق ہے ہم ان دونونکو سر پرست زبان سمجہتے ہین لیکن اسکے فارسی ہونے مین شک نہین۔

پرست زدن مصدر اصطلاحی۔ بہار و وارستہ و بحر دانند گویند کہ سیر باغ یا بازار زدن و بہار می فرماید کہ گویند " امروز اندک پرست بازار بزنیم " و گوید کہ از اہل زبان بہ تحقیق پیوستہ (میر افضل ثابت ہ) بر در میکدہ بازبزن یک دو پرست ؛ زلف آشفتہ و خوی کردہ و خندان لب و مست ؛ من کہ بی ہمرہی عقل زدم یک دو پرست ؛ دیدم از دور گروہی ہمہ دیوانہ و مست ؛ و صراحت مزید فرماید کہ یکی از صفاہانیہ می گفت (پرست زدن) آنست کہ مثلاً دو کس راہ می زدند یکی را وجہی برای باز ایستادن رو دادہ رفیق خود را گوید " تواند کی پرست زن (یعنی آہستہ آہستہ رو) کہ من ہم از قفا می رسم " **مولف** عرض کند کہ قدم برداشتن بآہستگی است و خرامان رفتن و اینمعنی از معنی سوم لفظ (پرست پیدا شدہ کہ مست پندار و وہم و فکر و خیال را گویند) اصل این (پرست قدم زدن) بود قدم حذف شدہ (پرست زدن) باقی ماند و کسی کہ در وہم و خیال و فکر میرود باہستگی قدم بر دارد۔ فارسیان کنایۃً این را بمعنی سیر کردن استعمال کردند و معنی موخر الذکر ہم داخل معنی مقدم الذکر است کہ در سیر ہم قدم آہستہ برداشتہ می شود (**اردو**) آہستہ قدم اٹھانا۔ سیر کرنا۔ خرامان خرامان چلنا۔

پرستش استعمال۔ بقول برہان بکسر رابع و سکون شین قرشت (۱) طاعت و عبادت و (۲) خدمتگاری و (۳) بیمار داری کہ خدمت بیمار کردن باشد صاحب موید بر معنی اول قانع صاحب انند ہمزبان برہان **مولف** عرض کند کہ معنی اول حقیقی است کہ حاصل بالمصدر۔ پرستیدن است و معنی دوم و سوم مجاز آن (ظہوری ؎)

در پرستش تا ہشیاری زمستان بگذرد ؛ شیخ میخواہم دو چار می پرست من شود ؛ (اُردو) (۱) پرستش بقول آصفیہ - اسم مونّث - فارسی - پوجا - عبادت (میرحسن ؎) پرستش کے قابل ہے تو اے کریم ؛ کہ ہے ذات تیری غفور الرّحیم ؛ (۲) خدمتگاری - مونّث (۳) تیمارداری - بیمار کی خدمت - مونّث -

پرستشبد صاحب سفرنگ بشرح (صدوبست و ہشتمی فقرہ دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی وکسر رای مہملہ وسکون سین مہملہ وکسر تای فوقانی وسکون شین معجمہ وضم بای ابجد وسکون دال مہملہ رنج کشندہ در عبادت الہی کہ عربی این مرتاض است **مولف** عرض کند کہ مقصودش غیر از ریاضت کنندہ نباشد واین مرکّب است از پرستش کہ گذشت وبد بمعنی صاحب وخداوند ہم بجایش گذشت پس معنی لفظی این عبادت کنندہ وکنایہ از مرتاض (اُردو) مرتاض - بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکّر - ریاضت کرنے والا - نفس سرکش کو تابعدار بنانے والا -

پرستش خانہ استعمال - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی پرستش کدہ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس یعنی خانہ کہ دران عبادت کنند (اُردو) عبادت خانہ - مذکّر - مندر - بقول آصفیہ - مذکّر - معبد - دیواستہان - دیول - بیت الصّنم - بت کدہ -

پرستش خواستن استعمال - خواہش عبادت خاستن یا پرستش پسندیدن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؎) خواہد از خلقی پرستش آفتاب ؛ زیبدش نیلوفر گلزار تست ؛ (اُردو) پرستش چاہنا - عبادت کی خواہش کرنا -

پرستش سو اصطلاح - بقول سفرنگ بشرح صد وشصت وسومی فقرہ (دساتیر آسمانی بفرزاباد وخشوران وخشور) قبلہ کہ بسویش نماز ادا کنند از بہر خدا **مولف** عرض کند کہ

(۳۴۶۰)

قلب اضافت سوی پرستش است۔ موافق قیاس (اُردو) قبلہ۔ مذکر۔ جس کی جانب مسلمان سجدہ کرتے ہین۔

پرستش گری اصطلاح۔ بقول بحر عبادت کردن وخدمتگاری نمودن۔ صاحب موید مفرقاً که بمعنی عبادت وخدمت است **مؤلف** عرض کند که بر پرستشگر که بمعنی عبادت کننده است یای مصدری زیاده کرده اند ومعنی حاصل بالمصدر دہد یعنی عبادت سازی وخدمت سازی۔ طرز بیان ہر دو محققین بالاخوب نیست (اُردو) عبادت سازی۔ خدمت سازی۔ موئنث۔

پرستش نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی عبادت کردن (خسرو ے) ہندو از وشوزش تن دیده بود ٭ بیشترش گرچہ پرستش نمود ٭ (اُردو) عبادت کرنا۔ پرستش کرنا۔

پرستک اصطلاح۔ بقول برہان وجہانگیری وجامع بکسر اوّل وثانی وسکون ثالث وضم رابع وکاف ساکن نام پرنده ایست که پشت ودم او سیاه وسینه اش سفید ومنقارش سرخ بود وبه سقف خانہا آشیان می کند واو را بالعربی خطاف می گویند۔ صاحب ناصری گوید که پرستوک و پرستو ہم آمده (حکیم سوزنی ے) بقصر جاہش ارپرد پرستک ٭ کند از شہپر سیمرغ کاوک ٭ خان آرزو در سراج ذکر این کرده گوید که بابابیل مشہور است وبقول بعض خطاف وبقول بعض وطواط که خطاف کوہی است **مؤلف** عرض کند که ما ذکر این پرند بر افسرگر کرده ایم اصل این (خانه پرستک) بود بکاف تصغیر یعنی پرندهٔ کوچک که پرستش خانه کند وخانه را پسند کند وبیرون خانه بر اشجار آشیان نسازد خانه حذف شده پرستک باقی ماند وپرستوک بزیادت واو مزید علیه این چنانکه عمو وعموو خال وخالو وپرستو که می آید مخفف پرستوک (اُردو)

ابابیل ۔ مذکر ۔ دیکھو افسرگر ۔

پرستن بقول بحر بفتحتین بمعنی پرستیدن وفرماید که کامل التصریف است بمعنی بندگی وعبادت کردن وخدمت نمودن مضارع این پرستد ۔ صاحبان موارد ونوادر ذکر این نکرده اند **مؤلف** عرض کند که اسم این مصدر ہمان پرست که گذشت فارسیان علامت مصدر تن را با این مرکب کرده از دو فوقانی یکی را حذف کردند واصلا کامل التصریف نیست بلکه سالم التصریف است که غیر ماضی ومستقبل واسم مفعول نیاید ۔ صاحب بحر از مضارع این که بالا مذکور شد سکندری خورد وآن مضارع این نیست بلکه مضارع پرستیدن است که می آید فارسیان استعمالش بر زبان دارند وپرستش که گذشت حاصل بالمصدر ہمین باشد ۔ (اُردو) عبادت کرنا ۔ پوجنا ۔ خدمت کرنا ۔

پرستندگی استعمال ۔ بقول مؤید بمعنی عبادت وخدمت باشد **مؤلف** عرض کند نه خیر بلکه بمعنی حاصل بالمصدر است یعنی عبادت وخدمت سازی مرادف پرستش واین حاصل بالمصدر پرستیدن است که می آید ۔ صاحب مؤید غور نکرد (اُردو) دیکھو پرستش ۔

پرستنده استعمال ۔ بقول سروری ومؤید وانند بمعنی عابد وخدمت گار (شیخ نظامی ره)

پرستنده چون پرتو شمع دید ٭ ز تاریکی غار بیرون دوید ٭ **مؤلف** عرض کند که ہر سه محققین این را اسم جامد دانسته اند وقواعد زبان را فراموش کرده چرا نمی گویند که اسم فاعل مصدر پرستیدن است که می آید صاحبان مؤید وانند مصدر این را ہم نوشته اند (اُردو) پرستش کرنے والا ۔ پوجنے والا (پجاری ۔ خدمتی ؟)

پرستندهٔ خیال اصطلاح ۔ بقول برہان وبحر وسراج (۱) کنایه از شاعر و(۲) منشی وفرماید که بحذف فوقانی پرسندهٔ خیال ہم به ہمین معنی آمده (صاحب جہانگیری در ملحقات) به معنی اوّلی قانع وصاحب رشیدی ہمزبانش **مؤلف** عرض کند که

مرکّب اضافی است وکنایه باشد بهر دو معنی اگرچه
بعض محققین این را بمعنی اوّل مخصوص کرده اند
درست است ازینکه شعرا اکثر مضامین خیالی را نظم
کنند و معنی دوم مجازه باشد که برای آن طالب شد
می باشیم (اُردو) (۱) شاعر۔ شعر کہنے والا (۲)
منشی۔ انشا پرداز۔

پرستو صاحبان برهان وجهانگیری وسروری
ورشیدی ومویّد وسراج ذکر این کرده اند **مولّف**
عرض کند که ما حقیقت این بر پرستک نوشته ایم که
این مخفّف پرستوک است که می آید ومعنی مرادف
پرستک (شمس فخری ؎) همای فتح در ایوان
جاهش ؛ نهاد است آشیان همچون پرستو ؛ (اُردو)
ابابیل۔ مذکّر۔ دیکھو پرستک۔

پرستوک بقول برهان وسروری وجهانگیری ورشیدی
وسراج مرادف پرستک **مولّف** عرض کند که
ما حقیقت این بر پرستک بیان کرده ایم که این مزید علیه
آن باشد (یوسفی طبیب ؎) از پرستوک خوری
گر کمش ؛ دیده را روشنی آید حاصل ؛ خون او
را چو بیاشامد زن ؛ شهوت زن همه گردد زائل ؛
(اُردو) ابابیل۔ مذکّر۔ دیکھو پرستک۔

پرستہ بقول برهان وسروری بکسر اوّل وثالث
بروزن فرشته (۱) زنی خدمتگار باشد وبفتح اوّل
وثالث (۲) پرستیده یعنی کسی که او را پرستند و
ستایش کنند همچون خدای تعالی۔ صاحب جهانگیری
بذکر معنی اوّل قانع۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی
اوّل ودوم گوید که بکسر نیز اغلب که (۳) بمعنی فرشته
باشد که بفا وسین مهمله به معجمه بدل شده یعنی او را
پرستند چون ملائک از عالم نور اند وکارهای عالم
وابسته ایشان۔ غافلان انهارا پرستند یا میتوانم
که پرسته اسم فاعل باشد از پرستیدن بدان طور
که پرست مصدر بود وهای نسبت در ان داخل
کرده باشند درینصورت عبادت کننده خواهد بود
وفرشتگان چون بعبادت الهی مشغول باشند
بدان موسوم شدند۔ نیز فرماید که بمعنی کنیز وزن

خدمتگار بفتحتین باشد ماخوذ از پرستیدن **مولف**
عرض کند که محقق با نام و نشان را می رسید که پرست
را مصدر قرار می دهد و از قواعد زبان خبر ندارد
و بزیادت های هوز این را اسم فاعل گوید حق
آنست که پرست بمعنی خدمتی گذشت - جا دارد که
بعض عجمیان عربی دان یا عربان عجم بزیادت تای
تانیث زن خدمتی را پرستہ گفته باشند و تصرف
در اعراب نتیجۂ لب ولہجۂ مقامی است و بمعنی دوم
مخفف پرستیده که اسم مفعول پرستیدن است
و معنی سوم بیان کردۂ خان آرزو را بدون سند
استعمال تسلیم نه کنیم اگر سند بدست آید توانیم
قیاس کرد که مخفف پرستنده - اسم فاعل پرستیدن
باشد (**اُردو**) (۱) خدمتی عورت - مونث -
(۲) وہ جس کی پرستش کریں (۳) فرشته - مذکر -

پرستیدن بقول بحر بفتحتین بندگی و عبادت
کردن و خدمت نمودن (کامل التصریف) و
مضارع این پرستد - صاحب موارد هم ذکر این
کرده (استاد فرخی ۵) ولش را پرست از خرد
را پرستی ؛ کفش را ستا از بهار استائی ؛ **مولف**
عرض کند که مرکب است از اسم مصدر پرست
که گذشت و یای زائده معروف و علامت مصدر
دن و به اصول یا مصدر اصلی است که اسم
این لغت مال فارسی زبان است و پرستندگی
حاصل بالمصدر این (**اُردو**) عبادت کرنا۔
پوجنا - خدمت کرنا -

پرستیده بقول آنند و موید الخ اوراپرستند
و ستایش کنند بحق همچو خدای تعالی و به باطل
همچو بت **مولف** عرض کند که اسم مفعول همان
پرستیدن که گذشت ضرورت بیان اینجا نبود
که مشتق مصدر راست بقاعدۂ فارسی (**اُردو**) وہ
جس کی عبادت اور پرستش اور خدمت کریں
عبادت کیا ہوا - خدمت کیا ہوا -

پرستیدۂ تاسیون اصطلاح
بقول رهنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاجار

شعبدہ بازی یا حقّہ بازی۔ صاحب بول چال صراحت مزید کند کہ مفرّس (پرسیٹی ڈیجی ٹیشن) لغت انگلیسی است بہ تبدیل و قلب بعض و حذف مولّف عرض کند کہ موافق قیاس است۔ معاصرین عجم با وجود لفظ زبان خود کہ در تعریف مذکور شد اصطلاح تازہ قائم کردند کہ مصداق ایجاد بندہ است اگرچہ گندہ باشد۔ (اُردو) شعبدہ بازی۔ مونث۔

پُرسُست استعمال۔ بمعنی بسیار سُست باشد کہ پر بمعنی بسیار گذشت (ظہوری ؎) در سینہ شکست آرزو صبحہ گلزار ؛ پرسُست طپیدم قفسی چند شکستم ؛ **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) بہت سُست۔ نہایت سُست

پرسش اصطلاح۔ بقول بہار بالضّم مرادف پرسہ کہ می آید بمعنی (۱) تفقّد و عیادت بیمار و (۲) تعزیہ (ابوطالب کلیم ؎) اگر تقریب رفتن چون بہ بزم او نمی دیدم ؛ برای پرسش آن نرگس بیمار می رفتم ؛ (قاسم بیگ حالتی ؎) بر دو لم راز کار پرسش بسیار تو ؛ این ہمہ شیرین بت ممکن شمر بیمار را ؛ وارستہ بمعنی اوّل قانع **مولّف** عرض کند کہ معنی حقیقی این (۳) خبر گیری بہار ہم ذکر ہمین معنی کردہ و (۴) استفسار کہ حاصل بالمصدر پرسیدن است و معنی اوّل مجاز آن و سند معنی دوم در (پرسش کردن) می آید (ظہوری ؎) میتوان افشاند گاہ چین زلفی بر صبا ؛ پرسش مغز پریشان روزگار خویش را ؛ (اُردو) (۱) عیادت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونث۔ بیمار پرسی (ذوق ؎) کبھی افسوس ہے آتا کبھی رونا آتا ؛ دل بیمار کے ہین وہی عیادت والے ؛ (۲) تعزیت۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مونّث۔ تسلّی دینا۔ ماتم پرسی۔ پرسا۔ (۳) خبر گیری۔ مونّث (۴) پرسش۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مونث۔ پوچھ۔ پوچھ پاچھ (استفسار بھی کہہ سکتے ہین۔ مذکر)

(الف) پرسش داشتن استعمال. ظهوری
(ب) پرسش کردن استعمال الف
(ج) پرسش گرفتن کرده که بمعنی لائق
(د) پرسش نمودن پرسش بودن
است وبحالت پرسش بودن یعنی بحالتی که کسی پرسش
اوکند (ے) بمردم ازجدائی ماندار درپرسش احوالم
بره می باش کو چشم توقع بی وفائی را ؛ (ولہ ے)
میزند لاف مروت چون ظهوری صد وفا ؛ بود بیمار
توعمری پرسشی یک بار داشت ؛ و (ب) بمعنی عیادت
وتعزیت کردن وخبرگیری واستفسار نمودن (تاثیر
اصفهانی ے) با بخت تیره پرسش دل یار کی کند ؛
درشب کسی عیادت بیمار کی کند ؛ (سالک یزدی
ے) وارثی دیگر ندارم ای محبت پیشگان ؛
چون بمیرم پرسش پروانه وبلبل کنید ؛ (عمق بخاری
ے) کن پرسشی باری ازحال چاکر (حافظ ے)
غرور حسن اجازت مگر ندادای گل ؛ که پرسشی
نکنی عندلیب شیدا را ؛ و (ج) مرادف (ب)
(فردوسی ے) دو پرخاش خر با یکی نیک خو ؛ گرفتند
پرسش نه برآرزو ؛ و (د) مرادف (ب) (عطاردی
فراہی ے) شد یار و مرا ببوسه خوشنود نکرد ؛
پرسش نه نمود و نیز بدرود نکرد ؛ صاحب آصفی ذکر
(ب وج ود) کرده از معنی ساکت **مولف** عرض
کند که موافق قیاس است واستعمال همان پرسش
است (که گذشت) با مصادر فارسی (اردو) الف
غم خواری کے قابل ہونا یعنی ایسی حالت میں ہونا
کہ کوئی غم خواری کر سکے (ب) عیادت اور تعزیت
اور خبرگیری اور استفسار کرنا (ج) و (د) دیکھو (ب)

پرسق بقول برہان بضم اول وثالث و
سکون ثانی وقاف - جانوریست که آنرا اسو
گویند وبعربی ابن عرس خوانند اگر درون شکم
او را نمک سود کرده خشک سازند دو مثقال
آن دفع باد سموم کند - صاحبان مؤید وانند هم
ذکر این کرده اند - صاحب محیط ذکر مستقل این نکرده
وبراسو می فرماید که اسم فارسی است وموش خرما

نیز گویند و بعربی ابن عرس و نزد عامۂ عرب و اہل
مصر عرسہ و کنیت آن ابو الحکم و بیونانی موغالی
و بسریانی کاجیا و بعبرانی بہاجو و بفرنگی تنکوتس
و بہندی نیولا و نیول نامند۔ حیوانی است معروف
چون مریض شود بیضۂ ماکیان می خورد و طلا و نقرہ را
دوست میدارد و ہر جا کہ می یابد سرقۂ آن میکند
طبع آن بغایت گرم و لحم آن گرم و خشک ۔ قابض
نہ ملطف ۔ محلل و عجب آنست کہ چون طعامی را کہ
دران زہر باشد بہ بیند موہای بدنش ایستادہ
می گردد و ایستادہ می شود گویا کہ خبر می دہد از زہر
مولّف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان
باشد (**اُردو**) نیولا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی
راسو۔ ایک قسم کا بڑا چوہا جو سانپ کو مار ڈالتا ہے

پرسم بقول برہان و سروری و ناصری و
رشیدی و سراج بضمّ ثالث بر وزن گندم آرد
را گویند کہ بر خمیر پاشند تا بر جائی نچسپد (احمد
اطعمہ ۵) گر تو خواہی آب رشتہ چون اماج ؛
ناہنائی گو چک از پرسم مخور ؛ (شیخ لسیحی ۵) نمک
گشت چون سرکہ رویش سیاہ ؛ خمیرش چو پرسم
بسر بیخت گاہ ؛ **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد
فارسی زبان است (**اُردو**) وہ آٹا جو خمیر پر
چھڑکتے ہیں۔ مذکّر۔

پرسماوش اصطلاح ۔ بقول انند (۱)
شکلی است بر آسمان بطرف شمال منطقہ مرکّب
از بست و شش کواکب و آنرا حامل راس الغول
نیز گویند و (پرسیاوش) نیز خوانند کہ می آید **مولّف**
عرض کند کہ سیاوش در فارسی زبان سرخاب
را نام است و این مرکّب اضافی است (۲)
بمعنی حقیقی و استعارہ از معنی اوّل نظر بشباہت
و این مبدّل آن کہ تحتانی بدل شدہ بہ میم و ہمین
یک مثال تبدیل است کہ بنظر آمد (**اُردو**) (۱)
ایک آسمانی شکل کا نام فارسی میں پرسیاوش و
پرسماوش ہے جو چھبیس ستاروں پر مشتمل ہے
جس کو راس الغول بھی کہتے ہیں۔ مونّث (۲)

سرخاب کا پر - مذکر -

پرسندۂ خیال اصطلاح - بقول برہان وبحر و مؤید وانند بالضّم کنایہ از منشی وشاعر **مؤلف** عرض کند کہ مخفف ہمان پرستندۂ خیال کہ گذشت بحذف فوقانی وصراحت ماخذ ہمہ را انجا کردہ ایم (**اُردو**) دیکھو پرستندۂ خیال -

پرسوختن استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ از بی پر و پراگندہ شدن (سعدی ؎) یکی باز را دیدہ بر دوختہ ؛ دگر دیدہ با بازو پر سوختہ ؛ (**اُردو**) پر جلنا - بی پر ہونا - اڑنے کے ناقابل ہونا -

پرسہ اصطلاح - بقول برہان وجامع بفتح اوّل (۱) مخفف پارسہ کہ گدائی باشد وبضمّ اوّل (۲) بمعنی پرسیدن واحوال برگرفتن و (۳) بعیادت بیمار رفتن - صاحبان جہانگیری وناصری بہ معنی اوّل قانع (قاضی نور اصفہانی ؎) ہوای پرسہ کہ بازار ہمّت دارد ؛ سحاب آن بکعت خود ہمی گشند از مال ؛ صاحب بحر بذیل مصدر پرسیدن می فرماید کہ (۴) عزاپرسی است - صاحب سروری گوید کہ بمعنی پرسش وعیادت باشد (ابوالقاسم مفخری ؎) صحّت ارخواہی درین دیرکہن ؛ خستگان بی وفا را پرسہ کن ؛ وارستہ بر معنی چہارم قانع (آصفی ؎) رفتن جانا مرا پرسہ مکن روز وداع ؛ برلبم آمدہ موقوف خرامیدن تست ؛ صاحب رشیدی با پارسہ ذکر این بمعنی اوّل کردہ وبجای دیگر این را بمعنی دوم آوردہ - صاحب مؤید بر معنی دوم وسوم اکتفا کردہ - خان آرزو در سراج نقل اقوال محقّقین فرمودہ - بہار گوید کہ مرادف پرسش است وبس **مؤلف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پرسیدن است کہ می آید - مرادف پرسش ومعنی دوم اصل است ومعنی سوم وچہارم مجاز آنست وبمعنی اوّل مخفف پارسہ باشد کہ آنہم از مصدر

پرسیدن ہیچ تعلق نیست وصراحت ماخذش بر پارساگذشت (اُردو) (۱) دیکھو پارسا و (۲) و (۳) و (۴) دیکھو پرسش - اردو مین (پرسا بہی) چوتھے معنون مین مستعمل ہے (خواجہ حسن ۵) دل ولا سے کرے ہے بیقراری بیشتر ؛ خانۂ ماتم مین ہو پرسے سے زاری بیشتر ؛

پرسہ گاہ استعمال - بقول انند بمعنی جای تفقد مردہ (زلالی در قسمیہ ۵) بپرسہ گاہ خزان بیت بلبل ؛ کہ زد بماتم گل برف بر زمین دستار ؛ مولّف عرض کند کہ موافق قیاس و مقام عیادت و تعزیت ہر دو را توان گفت (اُردو) مقام عیادت - مقام تعزیت - مذکر -

پرسی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم وکسر سین حطہ بمعنی باج وخراج وتاوان ہم مولّف عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت ومعاصرین عجم بر زبان ندارند اگر سند بدست آید توانیم گفت کہ اسم جامد فارسی زبان است (اُردو) دیکھو باج - مذکر - (تاوان) بقول آصفیہ - اسم مذکر - فارسی - ڈانڈ - ڈنڈ - جرمانہ - عوضہ - بدلہ - مکافات -

پرسیان بقول برہان وجامع بفتح ثالث بروزن پہلوان گیاہی است کہ بر درخت پیچد کہ آنرا بعربی عشقہ گویند - خان آرزو در سراج می فرماید کہ گیاہی کہ خلاصہ اش سیاہ فام و برگش سبز رنگ واکثر در چاہ ہا و کنار جوہا بہ فاصلہ دو سنگ روید و بتازی شعر الجن و در ہندوستان سنبل گویند و ناواقفان چنین دانند کہ سنبل کہ در اشعار فارسیان دیدہ اند و زلف را بدان تشبیہ دہند ہمین سنبل است کہ بسبب سیاہی خلاصہ آن تشبیہ دہند ولہٰذا اہل عرب شعر الجن گویند واین غلط است - صاحب انند این را بحوالۂ فرہنگ فرنگ بر (پرسیان دارو) گفتہ - وصاحب جامع ہم این را آوردہ - صاحب محیط ذکر مستقل این ببای فارسی نکردہ وانچہ ببای عربی گفتہ ذکرش بجایش

گذشت و آن ورای این است **مولّف** عرض کند کہ ظاہرا مخفّف (پرسیاوشان) می نماید یعنی او ایش کہ می آید (اُردو) دیکھو پرسیاوشان -

(الف) **پرسیاوش** اصطلاح - بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی وکسر ثالث وتحتانی بالف کشیدہ وواو مضموم بشین قرشت زدہ (۱) نام گیاہی است کہ تلاشۂ آن باریک وسیاہ فام وبرگ آن سبز رنگ می باشد وبیشتر برکنار حوض ہا می روید وآنرا بعربی شعر الجن ولحیۃ الحمار خوانند و (۲) شکلی را نیز گویند از اشکال فلکی (مرادف پرسماوش) کہ گذشت صاحبان جہانگیری وبحر ورشیدی وانند وناصری وجامع این را مرادف ....

(ب) **پرسیاوشان** گفتہ ذکر ہر دو معنی بالا فرمودہ اند وصاحب برہان بذکر (ب) مرادف معنی اوّل گفتہ - خان آرزو در سراج بر نام گیاہی قانع - صاحب محیط بر بولوطرنخون اشارۂ این کردہ کہ بجایش گذشت **مولّف** عرض کند کہ (الف) اصل است و (ب) مزید علیہ آن وحقیقت ماخذ این بمعنی اوّل بر (پرسماوش) بیان کردہ ایم وحقیقت معنی دوم بر (بولوطرنخون) گذشت (اُردو) الف وب (۱) دیکھو پرسماوش (۲) دیکھو بولوطرنخون

پرسیدن بقول بحر بالضم (۱) سوال کردن و (۲) احوال کسی گرفتن و (۳) بعیادت بیمار رفتن و (۴) تعزیت نمودن وفرماید کہ کامل التصریف است ومضارع این پرسد وارسنہ این را با پرسش مرادف دانند وبر معروف قانع ونیز بمعنی تعزیت وعیادت نوشتہ - صاحب ہوار ذکر معنی اوّل ودوم کردہ **مولّف** عرض کند کہ اسم این مصدر ہمان پُرس کہ بمعنی دومش گذشت فارسیان بقاعدۂ خود بزیادت یای معروف وعلامت مصدر ردن آن مصدری وضع کردند ومعنی اوّل حقیقی است ودیگر معانی مجاز آن وپرسش وپرسہ کہ گذشت حاصل بالمصدر این وہمانا این مصدر

اصلی است کہ اسم این مصدر رمال فارسی زبان است

(اُردو) (۱) سوال کرنا (۲) احوال پرسی کرنا

خبر لینا (۳) عیادت کرنا (۴) تعزیت کرنا غمخواری کرنا

پر سیمرغ بر آتش نہادن مصدر اصطلاحی

بہار گوید کہ آوردہ اند کہ سیمرغ پر خود را بذال زر داده بود و عہد کردہ کہ ہر گاہ مہمی در پیش آید پر مرا بر آتش بگذار کہ در حال پیش تو آمدہ حاضر شوم و مہم ترا سرانجام دہم چنانچہ قصۂ آن در شاہنامہ مذکور و در افواہ مشہور و این کنایہ از افسون کردن برای بی قرار گردانیدن کسی بود از عالم نعل در آتش نہادن (طالب آملی ؎) نہ آنسان رفتہ از دستم کہ باز آن دلنواز آید ؛ پر سیمرغ بر آتش نہم شاید کہ باز آید ؛ صاحب بحر ہمزبان و نقل نگار بہار **مولّف** عرض کند کہ ہر دو در تعریف معنی پی بحقیقت نبردہ اند معنی لفظی این (۱) سیمرغ را طلب کردن است و بمجاز (۲) طلب کردن کسی را بہ سحر و افسون ۔ فتامل (اُردو) (۱) سیمرغ کو طلب کرنا ۔ بلانا (۲) کسی کو سحر و افسون سے بلانا ۔

پرش بقول سروری بفتح اول و کسر رای مہملہ بمعنی پرواز و پریدن کہ بعربی طیران گویند (مولانا جامی ؎) زعمۂ مرغ جانفش پرورش یافت ؛ زگلزار خوشی بال و پرش یافت ؛ **مولّف** عرض کند حاصل بالمصدر پریدن است مرادف پرواز ۔ مخفی مباد کہ استعمال مجرد این در سند جامی نیست بلکہ (بال و پرشا) مستعمل است بمعنی پرواز و استعمال مجرد پرش از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و لیکن باعتبار صاحب سروری کہ محقق اہل زبان است ما این را تسلیم کنیم (اُردو) دیکھو پرواز ۔ مؤنث

پرشاش اصطلاح ۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ نام ملکی است در ترکستان بہائمہ موید گوید کہ پرتاش و پرشاش ہر دو نام ولایت ترکان است کذا فی الدستور **مولّف** عرض کند کہ حقیقت برتاش بہ (برتاس کہ بہ موحدہ و سین مہملہ

گذشت) عرض کرده ایم وجا دارد که (پرتاش) مبدل (برتاش) باشد که موحده به بای فارسی و فوقانی به شین معجمه بدل شود چنانکه تب وتپ ورخت ورخش وخیال ما این است که برتاش که گذشت لغت ترکی است و این مفرس ولیکن لغات ترکی ازین لغت ساکت والله اعلم بالحقیقة الحال (اُردو) دیکھو برتاش۔

پرشدن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی حقیقی لبالب شدن است ومملو شدن (سعدی ؎) سر چشمه شاید گرفتن بمیل ٭ چو پر شد نشاید گذشتن بپیل ٭ (خسرو ؎) خاک ز زر روی شده پر زعفران ٭ غنچه نه با اینهمه در ارغوان (اُردو) بھرجانا۔ پُر ہونا۔ لبالب ہونا۔

پرشکستن (الف) استعمال۔ بقول بہار بالفتح معروف۔ صاحبان بحر دانند بر (پرشکستن مرغ) گویند که (۱) پر با ہم جمع کردن مرغ برای پریدن **مولف** عرض کند که مجرد این بمعنی حقیقی متعدی است یعنی (۲) پر پرنده در اشکستن باشد و-----------

(ب) **پرشکستن مرغ** کنایه باشد بمعنی (۳) در پرواز غالب آمدن هم (ابن جام پرجندی ؎) طوطی طاؤس بال بیضه در آتش نهاده ٭ باز سبک سیر را زاغ سیه پرشکست ٭ **مولف** گوید که برای معنی اوّل مشتاق سند استعمال می باشیم (اُردو) الف و ب (۱) آماده پرواز ہونا۔ دیکھو پر تولنا۔ (۲) پر توڑنا (۳) پرواز میں غالب آنا۔

پرشکنا اصطلاح۔ بقول بحر دانند و غیاث (۱) مراد از معشوق و فرماید که (۲) می تواند که بمعنی عاشق باشد والف در آخر برای فاعلیت **مولف** عرض کند که در محاوره ندیدیم و نه شنیدیم پر بالضم بمعنی او ہست و شکن امر حاضر از مصدر شکستن بمعنی حقیقی و الف فاعل در آخر امر حاضر آمده افاده معنی فاعلیت کند چنانکه

دانا و بینا و معنی حقیقی (پرشکن) که اسم فاعل ترکیبی است ـ شکن ہای بسیار دارنده و میتوان معشوق را گوئیم که شکن ہای بسیار در زلف دارد و برای عاشق ہم توان گفت که شکن ہای بسیار از لاغری بر رخ دارد و میتوان الف آخر را از آن گیریم بر اسم فاعل ترکیبی که ہیچ معنی ندارد و این بہتر است ازین که (پرشکن) را امر حاضر (پرشکستن) گرفته الف فاعل باو مرکب کنیم بای حال طالب سند استعمال می باشیم و معاصرین عجم ہم بزبان ندارند (اُردو) (۱) معشوق (۲) عاشق ـ مذکر۔

پرشنبه اصطلاح ـ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث بمعنی پنجشنبہ **مولف** عرض کند که قیاس می خواہد که (پرپنشنبه) گوئیم از قبیل پرروز دجاداروکه بحذف تحتانی (پرشنبه) گوئیم ولیکن استعمال این از نظر ما نگذشت طالب سندی باشیم (اُردو) جمعرات ـ مونّث ـ پنجشنبہ ـ مذکر۔

پرشوم اصطلاح ـ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر اوّل و ضم شین معجمہ بمعنی نی و قصب **مولف** عرض کند که اگر سند استعمال این پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم معاصرین عجم بزبان ندارند (اُردو) نے ـ مونّث ـ بقول آصفیہ ـ نلی ـ بانسی ـ

پرشیدن بقول برہان و جامع بروزن فہمیدن بمعنی (۱) بر باد دادن صاحب بحر گوید که کامل التصریف است و مضارع این پرشد خان آرزو در سراج می فرماید که این مخفف پراشیدن است که گذشت بمعنی (۲) پریشان کردن **مولف** عرض کند که معنی دوم حقیقی است و معنی اوّل مجاز آن و باعتبار صاحب جامع که محقق الزبان است معنی اوّل را تسلیم کنیم (اُردو) (۱) برباد کرنا (۲) پریشان کرنا ـ دیکھو پراشیدن ـ

پرغاره اصطلاح ـ بقول خان آرزو در سراج مبدّل پرغاله که می آید **مولف** عرض

عرض کند کہ لام بدل شد بہ رای مہملہ چنانکہ آلوند و آروند (اُردو) دیکھو پرغالہ۔ **پرغازہ** اصطلاح۔ بقول برہان و سراج وجامع بروزن دروازہ بیخ دین پر جانوران	پرندہ را گویند کہ بگوشت بدن آنہا چسپیدہ است **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان باشد کہ غازہ بمعنی بیخ دُم جانوران می آید (اُردو) پرندگے پروں کی وہ نوک جو گوشت میں قائم رہتی ہے۔ مونث۔

پرغالہ اصطلاح۔ بقول رشیدی مرادف (پرگارہ و پرگالہ) کہ می آید بمعنی پارۂ از ہر چیزی **مولف** عرض کند کہ درینجا ہمین قدر کافی است کہ مبدّل پرگالہ باشد چنانکہ گلولہ و غلولہ صراحت ماخذ بر پرگالہ کنیم (اُردو) ہر چیز کا ٹکڑا۔ مذکر۔

پرغزہ اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری وانند و سراج مخفف پرغازہ کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ حقیقت ماخذ ہمد را انجا بیان کردہ ایم (اُردو) دیکھو پرغازہ۔ **پرغول** اصطلاح۔ بقول برہان و انند۔ بروزن معقول (۱) گندم وجو نیم کوفتہ و خرد شدہ و (۲) آشی را نیز گویند کہ ازان پزند و (۳) حلوائی ہم کہ آنرا افروشہ خوانند۔ صاحب موید بر معنی سوم قانع و فرماید کہ قیل بمعجمہ۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان گوید کہ	صحیح ببای تازی است **مولف** عرض کند کہ این مبدّل آنست چنانکہ اسب و اسپ و ما صراحت ماخذش ہمد را انجا کردہ ایم معنی دوم حقیقی است و دیگر معانی مجاز آن (اُردو) (۱) نیم کوفتہ گیہوں یا جو۔ مذکر (۲) آش جو نمبر (۱) سے بنائی جاے۔ (۳) حلوا جو نمبر (۱) سے بنایا جاے۔ مذکر (دیکھو برغول) **پرغونہ** اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری و سروری و ناصری و رشیدی و سراج بروزن حمدونہ ہر چیز کہ زشت و نازیبا باشد **مولف**

عرض کند که بمعنی گردش بر نهمی معنی گذشت وگونہ بمعنی رنگ دارنده ورنگ ۔ فارسیان ہمین مرکّب را کنایۃً بمعنی ہر چیز زشت و نازیبا استعمال کردند که چیز تغیر در رنگ دارنده ۔ زشت باشد (اُردو) بُری چیز ۔ موٴنث ۔

پرفان بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی غمگین واندوہگین **مولّف** عرض کند که سند استعمال باید که دیگر ہمہ محققین اہل زبان ومعاصرین عجم ازین لغت ساکت اسم جامد است (اُردو) غمگین

پر فروہلیدن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی گوید که کنایہ از درمانده وعاجز شدن باشد **مولّف** عرض کند که مخصوص برای پرنده و مجازاً بمعنی عام (سلمان ﷺ) فکرمن کی بخیال تو رسد کز عظمت ٭ مرغ اندیشه فروحی ہلد آنجا پروبال (اُردو) عاجز ہونا ۔

پرفن اصطلاح ۔ بقول بہار وانند معروف و فرمایند که پر درینجا بمعنی بسیار است چون زلف پرفن **مولّف** عرض کند که فن لغت عرب است بقول منتخب بہ تشدید نون نوع از ہر چیز ودر استعمال فارسی زبان بہ تخفیف نون بمعنی ہنر و داؤ گشتی فارسیان (پرفن) را بمعنی دغاوفریب استعمال می کنند چنین است که سند استعمال پیش نہ شد ولیکن بر زبان معاصرین عجم مستعمل ۔ اسم فاعل ترکیبی باشد (اُردو) پرفن اردو مین مستعمل ہے اسم فاعل ترکیبی وہ شخص جو زیادہ دغاباز اور فریبی ہو ۔

پرقازه اصطلاح ۔ بہار بحوالۂ مصطلحات گوید که خامہ ہوو فرماید که در ولایت از پر باریک قاز (قاز خام) می بندند که از مصوّری معلوم شد (ملاّ طغرا) تا دست بہ تصویر رخت برده مصوّر ٭ موی قلمش تا سر پرقازه در آبست ٭ ہم او گوید که محل تامّل ۔ صاحب بحر ہند کر معنی بالا گوید که بی اضافت است ۔ وارستہ می فرماید که بمعنی خامۂ مو **مولّف** عرض کند که (پرقازه) در اصل مرکّب است از پر و قاز و ہای نسبت معنی لفظی این چیزی که منسوب

بہ پر قاز است فارسیان بہ فک اضافت استعمال این کردہ اند۔ بہار در نقل شعر لفظ سر را حذف کردہ پر را با ضافت نوشت وہمین عمل غلط او را در تامل انداخت۔ بخیال ما ہیچ محل تامل نیست (اُردو) مو قلم مقصود ہو گا جو قاز کے پر سے بناتے ہیں جس کو فارسیون نے (پر قازہ) کہا ہے۔ مذکر۔

پرقو اصطلاح۔ بقول بہار با ضافت و قاف و واو معروف۔ پرشتر مرغ باشد (والہ ہروی ؎) وعدہ ہای نو در وفا چوہم اند ؛ نیست یک من ہزار من پر قو ؛ مولف گوید کہ قو مخفف و مبدل قاز است کہ الف بدل شد بہ واو چنانکہ تاغ و توغ و زای ہوز حذف۔ پس مرکب اضافی بود و بہ فک اضافت مستعمل شد (اُردو) قاز کا پر۔ مذکر۔

پرک بقول برہان بفتح اول و ثانی و سکون کاف (۱) ستارۂ سہیل و (۲) نام رود خانہ و (۳) مطلق صدا و ندا و فرماید کہ باینمعنی بجای حرف اول تای قرشت ہم آمدہ۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی اول گوید کہ با اول مکسور و ثانی زدہ (۴) بمعنی پلک چشم (خواجہ عمید لویکی ؎) طاسک مہ شکستہ شد بر سر بای کاہرہا ؛ غور محیط بستہ شد گرد ستارۂ پرک ؛ (حکیم فردوسی ؎) نداندم کہ برہم زند پرک چشم ؛ نگویم سخن پیش او جز بہ چشم ؛ صاحب سروری بعد لغت پلک پرک را ہم بمعنی چہارم آوردہ و از دیگر معانی ساکت و فرماید کہ بمعنی چہارم رای مہملہ بجای لام آمدہ۔ صاحب ناصری بذکر معنی اول و دوم و سوم نسبت معنی چہارم گوید کہ با اول مکسور و ثانی زدہ باشد و فرماید کہ (۵) بالضم قریہ ایست در لارستان فارس۔ قلعۂ محکم دارد و معرب آن فرک۔ صاحب مؤید بر معنی اول و دوم قانع و صاحبان رشیدی و جامع بر معنی اول و چہارم قناعت کردہ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی اول گفتہ کہ بدین معنی بہ بای تازی گذشت و بذکر معنی چہارم می فرماید کہ مبدل پلک باشد۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامہ

ناصرالدین شاہ قاچاری فرماید کہ (۶) بمعنی نخچیر
گاہ و میدان پرازکار و صاحب بول چال بحوالۂ
معاصرین پنجم این را بمعنی ششم آوردہ **مؤلف** عرض
کند کہ بمعنی اوّل و دوم مبدّل برگ است کہ بموحدہ
گذشت ہمچون تب وتپ و بمعنی سوم اسم جامد
فارسی قدیم دانیم و بمعنی چہارم مبدّل پلک کہ
می آید چنانکہ الوند و اروند و بمعنی پنجم ہم اسم جامد
فارسی زبان کہ وجہ تسمیہ معلوم نہ شد و ہمچنین بمعنی
ششم ہم اسم جامد فارسی جدید است و جا دارد
کہ مفرّس پارک انگلیسی زبان دانیم بحذف الف
(اُردو) (۱) سہیل دیکھو برک کے دوسرے معنے
(۲) دیکھو برک کے پہلے معنے (۳) صدا - ندا - آواز -
مؤنث (۴) دیکھو پلک (۵) ایک قریہ کا نام پرک
ہے جو لارستان فارس مین واقع ہے - مذکر (۶)
رمنہ - شکارگاہ - مذکر -

پرکار اصطلاح - بقول سروری (۱) قلم
آہنین کہ نقاشان و مذہبان و صحافان دوائر
بدان وضع کنند (حکیم سنائی ؒ) اگرت باید کہ مرکزی
گردی ٭ زیر این چتر دائرہ کردار ٭ پای برجای
باش و سر گردان ٭ چون سکون و تحریک پرکار ٭
صاحب جامع گوید کہ پرکارہ ہم بہ ہمین معنی می آید
صاحب رشیدی می فرماید کہ (۲) بضمّ اوّل بمعنی
نقّاش - بہار بر افراز معروف قانع و گوید کہ بالفظ
زدن و کشیدن و نہادن بصلۂ بر بیک معنی مستعمل
و فرماید کہ بالفتح (۳) عیّار و طرّار و آنکہ در اکثر
کارہا کامل باشد و این مقابل سادہ است
چنانکہ گویند کہ سادۂ پرکار و اطلاق این بر محبوب
حقیقت است و بر چہرہ و زلف و چشم و غمزہ
مجاز (سعید اشرف ؒ) انچہ با تصویر شیرین تیشہ
فرہاد کرد ٭ بوسہ من می کند با چہرۂ پرکار یار ٭
(طالب کلیم ؒ) زلف پرکار تو چون تن بشکستن
ندہد ٭ ہر کہ از روی تو برخاست بجامی افتد ٭
(میرزا رضی دانش ؒ) خود نمائی بین کہ دایم
مست دیدار خود است ٭ سرخوش از پیمانہای

چشم پرکار خود است ؛ (صائب ۳ھ) تلخ شد عشرتم آن لعل شکر بار کجاست ؛ دلم از کار شد آن غمزۂ پرکار کجاست ؛ (ولہ ۳ھ) ز پیش چشم دل بردن بزیر چشم دل دادن ؛ بجال گوشۂ چشم توای پرکار می زیبد ؛ (باقر کاشی ۳ھ) ندانم چہ در سر دارد آن پرکار یار امشب ؛ کہ با بیگانہ خوئی ہا نگاہ آشنا دارد ؛ **مولف** عرض کند کہ بہ ضمّ اوّل اصل است بمعنی چیزی کہ پر از کار و بسیار کار است و کنایہ از آلہ کہ بوسیلۂ آن دائرہ قائم کنند فارسیان در (استعمالش بمعنی اوّل) تصرف کردند کہ بفتح اوّل خواندند و بمعنی دوم ہم مجاز است و کنایہ کہ نقّاش ہم بسیار کار است و معنی سوم ہم مجاز است و بصفت زلف و چشم و امثال آن۔ **(اُردو)** (۱) پرکار۔ مذکّر۔ دیکھو بہ دال (۲) نقّاش۔ نقش کرنے والا (۳) عیّار۔ طرّار۔ وہ جو اپنے فن مین کامل ہو۔ استاد فن۔

پرکار بستن استعمال۔ صاحب آصفی گوید کہ (۱) بمعنی سرگردان کردن است و بقول معاصرین عجم (۲) (پرکار بستن بر چیزی) بمعنی مستور و محجوب گردانیدن آنچیز را **مولف** عرض کند کہ بالفتح بمعنی حلقہ کردن و چرخ زدن و دور کردن است و گردش نمودن و بس و معنی دوم اگرچہ موافق قیاس است طالب سندمی باشیم مخفی مباد کہ دائرہ ہ اطراف چیزی کردن و آنرا داخل احاطہ نمودن مجازاً آنرا نہفتن است دران ہمین است ماخذ معنی دوم **(اُردو)** (۱) گردش کرنا۔ پھرنا۔ گھومنا۔ چکّر لگانا (۲) کسی چیز کو چھپانا۔

پرکار چرخ اصطلاح۔ بقول بحر و موید بالفتح۔ دور فلک و منطقۂ فلک۔ مرادف پرکار فلک کہ می آید **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است **(اُردو)** دورۂ فلک۔ مذکّر۔ آسمان کا دور۔

پرکار زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بالفتح مرادف پرکار بستن است کہ گذشت

(معزی نیشاپوری ے) چون فلک پرکار زد پردو لنقش روز نخست ؛ دولت او دست زد در دامن روز قیام ؛ (اُردو) دیکھو پرکاربستن۔

پرکارفلک اصطلاح۔ بقول بہار بالفتح مرادف ہمان (پرکارچرخ) است کہ گذشت۔ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است وکنایہ باشد (اُردو) دیکھو پرکارچرخ۔

پرکارگردن اصطلاح۔ بقول بحر بالفتح بمعنی سرگردان کردن۔ بہار بہ (پرکارگردن کسے) ذکر ہمین معنی کردہ (صائب ے) سرگشتہ ساخت خال دل آرای او مرا ؛ پرکار کرد نقطۂ سودای او مرا ؛ **مؤلف** عرض کند کہ مجازاً موافق قیاس است (اُردو) سرگردان کرنا۔

پرکارکشیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح بمعنی حقیقی است یعنی کار از پرکار گرفتن و دائرہ کردن (معزی نیشاپوری ے) رای او پرکار قدرت بر فلک خواہد کشید ؛ تا ہمہ سیارگان را از پی پرکار آورد ؛ (اُردو) پرکار پھرانا۔ پرکار چلانا۔ پرکار سے کام لینا۔ دائرہ بنانا۔

پرکارگشتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح دور کردن و چرخ زدن پرکار لازم پرکار کردن است (ابوالفرج رونی ے) ازین گونہ گشت است پرکار گردون ؛ چنین حکم کرد است ایزد و تعالی ؛ (اُردو) پھرنا۔ گردش کرنا۔

پرکارنہادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مؤلف** عرض کند کہ بالفتح بمعنی پرکار کردن است کہ گذشت (معزی نیشاپوری ے) بہ برگ نسرین زنجیر بر نہاد از قیر ؛ بگرد پردین پرکار بر نہاد از قار ؛ مخفی مباد کہ سند پیش کردۂ آصفی برای (پرکار بر نہادن) است (اُردو) دیکھو پرکار کردن۔

پرکاره | اصطلاح - بقول سروری (الف) مرادف پرکاله که می آید - صاحب ناصری گوید که (ب) مزید علیه پرکار هم که گذشت - خان آرزو در سراج می فرماید که (ج) مرادف پرغاره بمعنی (۱) پارهٔ هر چیزی و (۲) بمجاز پارچه بافته از ریسمانی **مؤلف** عرض کند که ما این را بمعنی اوّل به کاف فارسی دانیم که می آید - صاحب سروری صراحت کاف نکرد که کاف فارسی است یا عربی و حقیقت معنی بر (پرگاره) بیان کنیم که باکاف فارسی - می آید و اگر سند استعمال این بکاف عربی بدست آید توانیم قیاس کرد که مبدّلش باشد چنانکه گند و کند و بمعنی دوم نظر باعتبار صاحب ناصری که محقّق اهل زبان است این را مزید علیه پرکار تسلیم کنیم - نسبت معنی سوم عرض می شود که پرغاله که گذشت مبدّل پرگاله است که به کاف فارسی می آید و پرگاره به کاف فارسی و رای مهمله مبدّلش چنانکه آلونده و آرونده - خان آرزو که این را بکاف عربی مبدّل پرغاره نوشتن سهو کتابت می نماید بمعنی اوّلش و اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد که کاف فارسی بعربی بدل شد چنانکه گند و کند و بمعنی دومش جا دارد که اسم جامد گیریم ازینکه پارچه بافتهٔ ریسمانی را پرکاره نام نهاده باشد بمعنی حقیقیش که پر از کاریگری است و تخصیص ریسمان را مجرّد بر قول خان آرزو تسلیم نکنیم ازینکه سند استعمال پیش نشد
(اُردو) (الف) دیکھو پرگاره و پرگاله (ب) دیکھو پرکار (ج) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا - دیکھو پرغاله (۲) رسّی کے بنے ہوئے کپڑے کا ٹکڑا - مذکّر -

پرکاری | اصطلاح - بقول بہار بالضّم بمعنی (۱) عیّاری و طرّاری و کامل شدن در اکثر کارها و (۲) بمجاز حیله و تزویر (آصفخان جعفر ع ۱) که پرکاری کنی در کار خسرو ؛ (ظهوری ۱) همبازی محبّت طفلان شد است دل ؛ پرکاریش نگر که چه مقدار ساده شد ؛ (حکیم

شرف الدین شفائی (۲ه) سر پرکاریش گردم که می ناخورده با دشمن ؛ برون می آید و دستار را مستانه می پیچد ؛ **مولف** عرض کند که یای مصدری بر لفظ پرکار زیاده کرده اند **(اُردو)** (۱) استادی مونّث (۲) عیّاری ۔ حیلہ بازی ۔ مونّث ۔

پرکاری دانستن مصدر اصطلاحی ۔ بالضم استاد کامل بودن و واقف بودن از صنعت کامل ۔ (ظہوری ۵) بیک دیدن چہا آورد بر سر صبر و طاقت را ؛ اسیر او شوم طفلست پرکاری نمیداند ؛ **(اُردو)** استادی سے واقف ۔ کامل ہونا ۔

پرکاس اصطلاح ۔ بقول جہانگیری با اوّل مفتوح و ثانی زدہ بمعنی (۱) تلاش کردن و (۲) درہم آویختن ۔ خان آرزو بکاف فارسی قائم کردہ صراحت کند کہ بکاف عربی است ۔ صاحبان برہان و رشیدی و انند و جامع و مویّد ہم بکاف فارسی آوردہ اند **مولف** عرض کند کہ پرکاس و پرکاش بکاف عربی و سین مہملہ و معجمہ در سنسکرت بمعنی نور و ضیا و ظہور و پیدا و ظاہر و روشن و صاف آمدہ عجبی نیست کہ فارسیان ہمین لغت را مفرّس کردہ بمعنی تلاش استعمال کردہ باشند و این محض قیاس است و ظاہرا بہر دو معنی تلاش و آویزش اسم جامد فارسی زبان و بغلبۂ محققین بکاف فارسی صحیح دانیم انچہ خان آرزو کاف عربی را صحیح داند بلحاظ ماخذ باشد و اندرینصورت این را مبدّل دانیم کہ کاف فارسی بعربی بدل می شود چنانکہ گند و کند ۔ محققین بالاتعریف خوشی نکردہ اند کہ برای اسمی معنی مصدری نوشتہ **(اُردو)** (۱) تلاش ۔ مونّث (۲) باہم آویزش ۔ مونّث

پرکاش بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح (۱) بمعنی بُرادہ و (۲) التفات بچیزی ۔ **مولف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال بدست آید توانیم قیاس کرد کہ اسم جامد فارسی قدیم باشد **(اُردو)** (۱) دیکھو برادہ ۔ مذکّر (۲) دیکھو التفات ۔ مونّث و مذکّر

(۳۷۷۲)

پرکال بقول سروری وجامع بمعنی پرگار کہ گذشت - خان آرزو در سراج ہم این را با پرکار نوشتہ **مولف** عرض کند کہ ظاہر است بدّلش معلوم میشود چنانکہ چغار و چغال و موافق قیاس (**اُردو**) دیکھو پرکار - مذکّر -

پرکالہ بقول جہانگیری وناصری با اوّل مفتوح وثانی زدہ (۱) بمعنی پارہ ولخت از ہر چیز (امیر خسرو ے) من آب طلب کردم ازان دیدۂ خونبار ؛ او خود ہمہ پرکالۂ خون جگر آورد ؛ (مختاری ے) بلبلا مروز من در گلستانم گل مجوی ؛ از جگر پرکالہ ہا بر گ ہر خاری ببین ؛ و (۲) جنسی بافتہ از ریسمانی مانند مثقالی بود (علی نقی ے) در بار سر شکم ہمہ کالۂ خونست ؛ این قافلہ را راہ مگر بر جگر افتاد ؛ صاحب سروری این را مرادف (پرکالہ) گفتہ وبمعنی اوّل نافع (سراج الدین قمری لہ) دیدہ ام فراق تو کرد ؛ پر زپرکالۂ جگر دامن ؛ صاحب گوید کہ پرۂ از ہر چیزی وقطعہ جامہ وجز آن ووصلی کہ در جامہ دوزند - صاحب جامع بذکر ہر دو معنی بالا گوید کہ (۳) پینہ ووصلہ **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بمعنی اوّل کہ قطرہ ہم داخل آنست وبمعنی دوم وسوم مجاز معنی اوّل باشد (**اُردو**) (۱) پرکالہ بقول آصفیہ فارسی - اسم مذکّر (صحیح پرگالہ بکاف فارسی - ٹکڑا - لخت - پارہ حصّہ (قطرہ) مذکّر (۲) رسّی سے بنی ہوئی ایک جنس - مونّث (۳) تھگلی - مونّث دیکھو بازانگن

پرکالہ برانداختن استعمال - بمعنی پارہ پارہ کردن **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ے) اجل گر بو کند پرکالہ ہائے دل برانداز د ؛ بہ ہجرانش گل داغی کہ از باغ جگر روید ؛ (**اُردو**) ٹکڑے گرانا - پارہ پارہ کرنا -

پرکالہ روئیدن مصدر اصطلاحی - معنی لفظی این روئیدن پارہ وبمجاز ظاہر شدن لخت باشد ولخت لخت شدن (ظہوری ے)

(۱۴۷۷)

(۱۴۷۸)

زنخل غم همه پرکاله جگر روید ؛ که قد کشیدن او خونبهای داغ من است ؛ **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (**اردو**) ٹکڑے ظاہر ہونا ٹکڑے ٹکڑے ہونا ۔ پارہ پارہ ہونا ۔

پرکام اصطلاح ۔ بقول جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری وانند ۔ و برہان با اوّل مفتوح و ثانی زدہ بچہ دان و زہدان و آنرا (بوکان) نیز خوانند ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که بعضی گویند که ہمان بوکان است که میم بہ نون بدل شدہ واو را بہ تصحیف چنین خواندہ اند **مولف** عرض کند که این را ہیچ تعلق با آن نباشد صراحت ماخذ بوکان بجایش گذشت و این بخیال ما بالضم بود که در محاورۂ لب و لہجہ آنرا بالفتح کردہ معنی لفظی این پر از مقصد و کنایہ از زہدان که حمل دران قرار می یابد (**اردو**) دیکھو بوکان ۔

پرکان بقول برہان و ناصری و سراج بفتح اوّل بروزن ارکان بمعنی جہل باشد که در برابر علم است و آن ساکت بودن از جواب است بسبب عدم معرفت **مولف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است (**اردو**) جہل ۔ مذکر ۔ دیکھو ام الرذائل

پرکاوش اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری و جامع بکسر واو بروزن افزایش بریدن شاخہای زیادتیست از درخت انگور و درختان دیگر ۔ خان آرزو در سراج گوید که این را پیرایش نیز گویند **مولف** عرض کند که کاویدن بمعنی کندیدن می آید و (پرکاویدن) بمعنی کندیدن پر و این حاصل بالمصدر آن و استعارہ از کندیدن برگ ہای درختان و پیرایش (**اردو**) کاٹ چھانٹ ۔ مونث ۔ دیکھو پرچھ کے دوسرے معنے

(الف) **پرکاہ** اصطلاح ۔ بمعنی پارۂ کاہ **مولف** گوید که حقیقۃً مخفف (ظہوری سہ) بخشکیہای زہد از دجلہ نم یا آنکه می جنبیم ؛ پرکاہی چرا چون زدامانم نمی سازد ؛ صاحبان بحر و بہار ------

(ب) **پرکاہی** قائم کردہ اند (۱) بمعنی مقدار

برگ کاہی وتحقیق ما (۲) مجازاً بمعنی لحظہ ہم مستعمل -
(مسیح کاشی ؒ) پیش ما خوشۂ دنیا پرِ کاہی نبود ؛
گنج این کاہ بیک کاہ ربا ارزانی ؛ (محسن تاثیر ؒ)
بامید وصالت عمرہا شد چو چشم ؛ بیکار عاشق بیدل
پرِ کاہی نمی آید ؛ (اُردو) (الف) گھانس کا تنکا - مذکر -
(ب) (۱) گھانس کے تنکے کے برابر (۲) ایک لحظہ کے لئے

پرگر | بقول برہان بفتح اوّل وکاف تازی وسکون ثانی ورای قرشت (۱) بمعنی انتظار ومنتظر بودن و چشم براہ داشتن و (۲) مخفف پرکار ہم - صاحب سروری بذکر معنی دوم گوید کہ (۳) طوقی مرصّع کہ ملوک فرس ورگردن می انداختند (استاد دقیقی ؒ) عدو را از تو بہرہ غلّ وزنجیر ؛ ولی را از تو بہرہ تاج وپرگر ؛ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل بنسبت معنی سوم گوید کہ بہ کاف عجمی است ونیز نسبت معنی دوم فرماید کہ مشتق از پرکار است **مولّف** عرض کند کہ فضولی اوست کہ مخفف پرکار را مشتق از پرکار گفتہ بخیال ما بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان است وبمعنی سوم باکاف تازی وبالضم کہ مخفف پرکار باشد (اُردو) (۱) انتظار - مذکر (۲) دیکھو پرکار (۳) طوق مرصّع - مذکر -

پرکردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بالضم بمعنی لبالب ومملو ساختن است چنانکہ پرکردن ساغر وامثال آن وپرکردن صندوق یا پرکردن دامن (عالی شیرازی ؒ) بی تو ہرگاہ تماشای گلستان کردم ؛ ہمچو گل دامن خود پر زگریبان کردم (اُردو) بھرنا - بھر دینا ساغر ہو یا دامن -

پرکردن از زہر | استعمال بمعنی مملو کردن از زہر است **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ؒ) عشق از زہر بلا پر کردہ رطلی بس گران ؛ ہان ظہوری زہرہ نازم ساغر مردانہ ماست ؛ (اُردو) زہر سے بھر دینا -

پرکردن چیزی بہ نکہت | استعمال - استعمالِ عطریات کردن کہ نکہت بسیار پیدا شود

یا بوی خوش آوردن **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ؎) تا صبا پر کند بنکہت تو؛ مغز خالی ز عطر سنبل کرد؛ (**اُردو**) کسی مقام مین زیادہ خوشبو پیدا کرنا۔

پر کردن دکان از جنس

استعمال۔ جمع کردن جنس بسیار در دکان باشد **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ؎) از جنس مہر پر کردم دکان بازاری باید؛ ۔ برای سادہ لوحان مشتری پر کاری باید؛ (**اُردو**) دکان کو سامان سے بہر دینا۔

پر کردن سال و ماہ از چیزی

مصدر اصطلاحی۔ پیدا کردن چیزی در لیل و نہار بکثرت **مولف** گوید که موافق قیاس است (ظہوری ؎) کند پر صبح شنبہ سال و ماہ می پرستان را؛ بہ خنکیہای ساقی گر شب آدینہ بر گردد؛ (**اُردو**) لیل و نہار مین کوئی چیز کثرت سے پیدا کرنا جیسے رات مین خنکی یا دن مین گرمی بکثرت ہوا یا آگ وغیرہ کے ذریعہ سے پیدا کرنا۔

پر کردن سینہ

مصدر اصطلاحی۔ سرور بسیار پیدا کردن **مولف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ؎) را است بنشنین ساقی و در چرخم آر؛ سینہ پر کن ساز ساز قلقل است؛ (**اُردو**) زیادہ سرور پیدا کرنا۔

پر کردن شکم یا معدہ

مصدر اصطلاحی صاحب رشیدی بذکر پر کردن معدہ گوید که کنایہ از پر کردن شکم است **مولف** عرض کند که (پر کردن شکم) و (پر کردن معدہ) ہر دو کنایہ باشد از سیر کردن۔ رشیدی تعریف غوشی نکرد (سعدی ؎) بگفتا که وزدان تہوّر کنند؛ ببازوی مردی شکم پر کنند؛ (**اُردو**) پیٹ بہرنا۔ سیر کرنا۔

پر کردن میان

مصدر اصطلاحی۔ لبالب کردن و پر کردن شکم **مولف** عرض کند که موافق قیاس است بمجاز (ظہوری ؎)

میان پرکردہ دریا را بیک تک ؛ چہ راہی گر بہ اسم در
بند دارد ؛ (اُردو) لبالب کرنا ۔ پیٹ بھرنا ۔

پرکسون اصطلاح ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بضم اوّل و فتح ثانی و سکون ثالث زین پوش
مکلّف و قیمتی کہ برای زینت بالای زین افگنند **مؤلف**
عرض کند کہ کسون بمعنی زینت نیامدہ کہ آنرا مرکّب
بالفظ پر گیریم پس چارۂ جز این نیست کہ این را اسم
جامد فارسی قدیم دانیم و مشتاق سند استعمال باشیم
کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و دیگری از محققین
اہل زبان و زبان دان ذکر این نکرد (اُردو) پرتکلف
چارجامہ جو زین پر ڈالا جاتا ہے ۔ مذکر ۔

پرکشادن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ قصد پرواز کردن و بلند شدن است (سلمان
ساوجی ؎) شاہی کہ باز چترش ہر گہ کہ پر کشاید ؛ طاؤس
چرخ خوش آید در سایۂ ہمایون ؛ (ظہوری ؎) پری
صید است تا پر می کشاید ؛ ز خالش دام زلفش
دانہ دارد ؛ (اُردو) پرواز کا قصد کرنا ۔
بلند ہونا ۔

پرکشیدن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این
کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ پر کشیدن
پرندہ بہ منقار کہ عادت مرغان است در گریز (طغرای
مشہدی ؎) صد مرغ دل بمنقار از بال خود
کشیدہ پر ؛ جائی کہ آن پری رو بالشت پر برآرد ؛
(اُردو) پر نوچنا ۔

پرکم اصطلاح ۔ بقول برہان و جہانگیری و
سروری و جامع بفتح کاف تازی بروزن پرچم
ناچیز شدہ و از کار رفتہ و بیکار افتادہ (امیر خسرو
؎) مور کہ پر یافت نہ پرکم بود ؛ پر زدنش زان
سوی عالم بود ؛ (شاعر ؎) ای دانۂ تو دادہ مرا
ہر دم دم ؛ یک مرغ چو من بدام تو پرکم کم ؛
مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است
بمعنی پرندہ کہ پر کم دارد و کنایہ باشد از ناچیز و بمعنی
بیکار کہ پرندۂ پرکم معذور باشد از پریدن

بوجہہ قلت پرہا (اُردو) ناچیز۔ بےکار۔

پرکن | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ مطلع السعدین بضم اوّل وثالث بیتی کہ نازک ترین ابیات غزل وقصیدہ باشد لفظاً ومعنیً اومعاً **مولّف** عرض کند کہ معنی لفظی این مملو کنندہ واصل این (پرکن ازلطف) بود فارسیان بحذف (ازلطف) کنایہ قرار داوند برای شعر پُرازلطف وذوق سخن۔ مایدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم ودیگر محققین زباندان واہلزبان ازین ساکت اند (**اُردو**) وہ شعر جولفظ ومعنی مین قابل تعریف ہو۔ مذکر۔

پرکندن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکراین کردہ ازمعنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ ازسندش مصدر (پروبال کندن) پیداست وپرکندن ہم بمعنی حقیقی درست است یعنی پرپرندگان کندن ومعذورازپروازکردن (ازرقی ہروی سہ) من درین شہر کیی مرغم ودربند قفس ؛ مرغ اقبال مراکندزمانہ پروبال ؛ (**اُردو**) پرنوچنا۔ پروازسے معذورکرنا۔

پرکندہ | اصطلاح۔ بقول جہانگیری درملحقات کنایہ ازدرماندہ وعاجزشدہ **مولّف** عرض کند کہ ازمصدر گذشتہ اسم مفعول کہ مخصوص است برای پرندہ درمعنی حقیقی وبمجازبمعنی بالا مستعمل حیف است کہ سند استعمال بپیش نہ شد ولیکن موافق قیاس است (**اُردو**) عاجز۔ درماندہ۔

پرکوک | اصطلاح۔ بقول جہانگیری وناصری ورشیدی بااوّل مفتوح وبثانی زدہ عمارت عالی صاحب سروری بہ مجرّد عمارت قانع۔ صاحب مویّد گوید کہ درشرفنامہ بہمین معنی است ودرادات ببای عربی است۔ خان آرزو درسراج میفرماید کہ عمارت عالی برکوہ وآن روی کوہ کہ مشہور بکوہان باشد وبقول بعض طرفی ازکوہ کہ بسواد آن آب روان باشد واغلب کہ ببای تازی وکاف دران بدلست بود چنانکہ برناوبرناک ولہذا شہری کہ برکوہ واقع

آنرا برکوه گویند و ابرقوه معرب آنست **مولّف** عرض کند که اصل این (برکوه) بوده کنایه از عمارت بلند که عمارتی که بر کوه بنا شود بلندی نماید فارسیان موحّده را بدل کردند به بای فارسی چنانکه اسپ و اسپ و های آخر را به کاف چنانکه پروانه و پروانک (**اُردو**) بلند عمارت - مونّث -

پرکہا اصطلاح - بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاه قاچار شکارگاه **مولّف** عرض کند که پرک به ہمین معنی بقولش گذشت و صراحت ماخذ ہم را انجا کرده ایم و درینجا ہا برای جمع است بمعنی شکارگاه ہا غلطی کتابت بیش نباشد که تعریف خوشی نکرد (**اُردو**) شکارگاہین - مذکّر -

پرکین اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و بکسر کاف بمعنی گلخن و معبد مجوسیان **مولّف** عرض کند که مشتاق سند استعمال می باشیم که دیگر محققین اہل زبان و زباندان ازین ساکت و اگر سند استعمال بہ بینیم توانیم گفت که اسم جامد فارسی باشد (**اُردو**) آتشکده - مجوسیون کا معبد - مذکّر -

پرکینه استعمال - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی کینه ور و بد اندیش **مولّف** عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که دل او از کینه پر باشد موافق قیاس (**اُردو**) کینه ور - کہہ سکتے ہین وہ شخص جو دل مین کینہ رکھے -

پرگار اصطلاح - بقول برہان بکاف فارسی بروزن سردار (۱) مرادف پرکار و (۲) اشیای عالم و جمعیت و اسباب و سامان و (۳) چنبر و طوق گردن - صاحب جہانگیری ذکر ہر سہ معنی بالا کرده (حکیم آذری ؎) حاصل از دست کرد این پرگار ؛ بمکافات جملہ دست افزار ؛ (حمید ررودی ؎) ہمہ پرگار من بجای خود است ؛ دلم است آنکه گم شده درمیان ؛ می فرماید که (۴) بمعنی جنسی بافتۂ ریسمانی - صاحب رشیدی بر معنی اوّل و دوم قانع - صاحب مویّد ذکر معنی اوّل کرده گوید که با کاف عربی و فارسی ہر دو آمده و

بحوالۂ فرہنگ علمی می فرماید کہ ہر کہ با کاف عربی و بای عربی مفتوح گفتہ خطا ست ولیکن مشہور بکاف عربی است - صاحب جامع بذکر معنی اوّل و دوم میفرماید کہ (۵) بمعنی حبس و (۶) خوف کردن ہم **مولّف** عرض کند کہ ما این را بمعنی اوّل مبدّل پرکار دانیم چنانکہ کنّد و گنّد و بمعنی دوم قیاس می خواہد کہ بالضّم بود و کنایہ و معنی سوم مجاز معنی اوّل و بمعنی چہارم و پنجم و ششم باعتبار جہانگیری و جامع اسم جامد دانیم ولیکن صاحب جامع در تعریف معنی ششم از نزاکت کار نگرفت - مقصودش غیر از خوف نباشد کہ حاصل بالمصدر است **(اردو)** (۱) دیکھو پرکار کے پہلے معنے (۲) اشیاے عالم - اسباب و سامان - مذکّر (۳) جنبر گردن - مذکّر (۴) وہ کپڑا جو رسّی سے بنا ہوا ہو (۵) حبس - مذکّر - قید - مونّث (۶) خوف - ڈر - مذکّر -

پرگار چرخ اصطلاح - بقول انند بحوالۂ مؤیّد کنایہ از دور چرخ و منطقۂ چرخ **مولّف** عرض کند کہ مبدّل ہمان کہ بکاف عربی گذشت چنانکہ کنّد و گنّد **(اردو)** دیکھو پرکار چرخ -

پرگارہ اصطلاح - بقول برہان بکاف فارسی بروزن ہموارہ (۱) بمعنی اوّل پرگار و (۲) بمعنی دومش و (۳) بمعنی چہارمش و صاحب رشیدی بذکر معنی سوم گوید کہ (۴) پارہ ہم مرادف پرگالہ و پرغالہ (حکیم نزاری ع) برخرقۂ تسلیم زن از سوزن اخلاص ؛ یک رقعہ ز پرگارۂ ارباب حقائق ؛ **مولّف** عرض کند کہ معنی اوّل و دوم و سوم مزید علیہ پرگار بزیادت ہای ہوّز و بمعنی چہارم اسم جامد فارسی زبان است بہ غالہ کہ بہمین معنی گذشت مبدّل این **(اردو)** (۱) دیکھو معنی اوّل پرگار (۲) دیکھو معنی دوم پرگار (۳) دیکھو معنی چہارم پرگار (۴) دیکھو پرغالہ -

پرگاریہ اصطلاح - بقول صاحب اکسیر اعظم در سوم جلدش بذیل مرض ذیابیطس مرضی است کہ آنرا سلس البول نیز نامند و بقول شیخ الرئیس آنست کہ آب بیرون آید ہمچنانکہ بنوشند و مریض مدام تشنہ و بر حبس بول غیر قادر باشد و سبب این مرض رواوت حال گردہ و علاج آن

اینکہ قرص کافور وقرص گلنار وقرص طباشیر با مبرّدات قابضہ بخورند وماءالخیار بنوشند واز آب سرد تکرار قی کنند وآب انار ترش ولعاب اسبغول وآب آلوبخارا نیز فائدہ می نماید (الخ) **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است کہ وجہ تسمیہ آن معلوم نشد (**اردو**) ذیابطس ایک بیماری کا نام ہے جس سے پیشاب زیادہ آتا ہے اور پیشاب میں شکر ہوتی ہے۔ مذکر۔

پرگاس بقول برہان ورشیدی ومویّد باکاف فارسی بروزن کرپاس بمعنی (۱) درہم آویختن و(۲) تلاش کردن وبزبان طمی ہند (۳) طلوع آفتاب **مولف** عرض کند کہ ما صراحت این برپگاس کردہ ایم کہ بکاف عربی بمعنی اوّل ودوم گذشت واین مبدّل آن باشد یا آن مبدّل این چنانکہ گند وگنگ وبلحاظ معنی سوم ہم اسم جامد فارسی زبان است صاحب جامع و(خان آرزو در سراج) معنی دوم را ہم آمیختن نوشتہ۔ قیاس ما این است کہ غلطی کتابت باشد واللہ اعلم ومقصود شان غیر از حاصل بالمصدر نباشد یعنی ہم آویزش (**اردو**) ۱و۲ دیکھو پرکاس (۳) آفتاب کا طلوع۔

پرگال بقول مویّد وبرہان واننددہان پرکال کہ بکاف عربی گذشت **مولف** عرض کند کہ این مبدّل آن باشد چنانکہ کند وگند (**اردو**) دیکھو پرکال۔

پرگالہ بقول رشیدی (۱) پارۂ از ہر چیزی و(۲) پارچہ از بافتۂ ریسمانی (علی نقی ع) در دیار سر شکم ہمہ پرگالۂ خون است ؎ صاحب برہان بدون صراحت کاف فارسی نسبت معنی اوّل می فرماید کہ لخت وپینہ وصلہ ہم کہ برجامہ دوزند وپارچۂ ہم ریسمانی مانند منقالے **مولف** عرض کند کہ ما این دومعنی این را اسم جامد فارسی زبان دانیم وانچہ بکاف عربی گذشت مبدّل این چنانکہ گند وکند معنی اوّل حقیقی است ومعنی دوم مجازش عجب است از محققین کہ ہمین سند علی نقی را بہ (پرکالہ بکاف

عربی) ہم آوردہ اند ودر انجا بکاف عربی نقل کردہ
(اُردو) دیکھو پرکارہ کا (ج)

پرگر | اصطلاح۔ صاحب جہانگیری گوید کہ با اوّل مفتوح طوق مرصّعی کہ ملوک پاستان در گردن خود انداختندی وگاہ در گردن اسپ خود کردندی وفرماید کہ این مشتق از کار است (استاد دقیقی سہ) عدو را از تو حصّہ غل و پابند ٭ ولی را از تو بہرہ تاج و پرگر ٭ صاحب برہان بذیل (پرگر کہ بکاف عربی گذشت) ذکر این کردہ صاحبان مویّد و رشیدی ہم این را آوردہ اند۔ **مولّف** عرض کند کہ مخفّف پرگارہ مجاز است کہ طوق ہم ہمچون پرکار مدوّر می باشد و مبدّل پرگر بمعنی سومش کہ بکاف عربی گذشت چنانکہ گند وگنگ۔ عجب است از محققین کہ برای معنی سوم پرگر ہم ہمین شعر استاد دقیقی را در انجا نقل کردہ اند
(اُردو) دیکھو پرگر کے تیسرے معنے۔

پرگرداندن | استعمال۔ بالضّم مرادف (پرگردن) است کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (ابوالفضل نثر) آنکہ معدۂ آزر را پر گرداند و مس وجود را طلای دہ دہی کند در مرتبۂ قناعت و در رتبۂ صلح کل و در حالت تجنب کائنات است۔" (اُردو) دیکھو پرکردن۔

پرگردیدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بالضّم مرادف پرشدن است کہ گذشت (ادیب ترمذی سہ) وگرچہ عرصۂ عالم پر از علی گردد ٭ کی بعلم وشجاعت چو مرتضی نہ شود ٭ (ظہوری سہ) گردیدہ ہمچو آینہ پر از صفای او ٭ از خویش صوفیان ظہوری بدر نشست ٭ مخفی مباد کہ (پرگردیدن جہان از کسی) کہ از سند اوّل پیدا می شود مراد ازین است کہ مانند کسی افراد بسیار پیدا شود
(اُردو) دیکھو پرشدن۔

پرگستردن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف**

عرض کند کہ بالفتح بمعنی کشادن پر است کہ طیور گاہ پریدن می کشایند (فرشتہ استرآبادی ؎) فزون ز دائرۂ کائنات سایہ کند ؛ ہمای ہمتت ار چون بگسترد پر و بال ؛ (اُردو) پر کھولنا جیسا پرندہ پرواز کے وقت اپنے پروں کو کھولتے ہیں۔ پر پھیلانا۔

پرگشتن استعمال - صاحب آصفی ذکر اینا کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ (۱) بالضم مرادف پرشدن و پرگردیدن است کہ گذشت (مسیح کاشی ؎) گرفتم ساغرم پرگشت از می ؛ چہ سازم چون لب می خورد نم نیست ؛ و (۲) بالفتح بمعنی برقرار یافتن (جمال اصفہانی ؎) پرطوطی گشت گوئی جامۂ ہر غنچہ ؛ چشم شاہین است گوئی دیدۂ ہر عبہری ؛ (اُردو) (۱) دیکھو پرشدن و پرگردیدن (۲) برقرار پانا۔ پرہونا

پرگند اصطلاح - بقول سروری بکاف فارسی بوزن فرزند (۱) بمعنی پارچۂ از چیزی مطلقاً - خان آرزو در سراج گوید کہ (۲) مخفف پراگندہ - **مولّف** عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان گیریم باعتبار سروری کہ محقق اہل زبان است و بمعنی دوم بحذف الف و ہای ہوز اگرچہ موافق قیاس است ولیکن اہل زبان بحذف مجرد الف (پرگندہ) را کہ می آید مخفف پراگندہ نوشتہ اند مجرد قول خان آرزو کہ ہندنژاد است بدون سند استعمال در خور اعتبار نباشد و (۳) ماضی مطلق پرگندن کہ می آید (اوحدی ؎) خود مدان تا چگونہ گوید و چند ؛ لبسہ شب مغز خویشتن پرگند ؛ (اُردو) (۱) ہر چیز کا ٹکڑا مذکر (۲) پراگندہ - پریشان (۳) پراگندہ ہوا پریشان ہوا۔

پرگندگی استعمال - بقول مؤید مخفف پراگندگی باشد **مولّف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر پرگندن است کہ می آید موافق قیاس بلحاظ وجود مصدر (اُردو) پراگندگی پریشانی مؤنث

پرگندن استعمال - صاحب سروری گوید

محقق اہلزبان است بذیل پراگندہ کہ ماضی پراگندن گذشت ذکر پرگند کردہ گوید کہ ماضی است و ازین ظاہر است کہ مصدر آن ہمین پرگندن است کہ مخفف پراگندن باشد بحذف الف و ما اشارہ این ہم رانجا کردہ ایم (اُردو) دیکھو پراگندن۔

پرگندہ استعمال۔ بقول برہان و جہانگیری و ناصری و جامع و موید بروزن شرمندہ باکاف فارسی مفتوح مخفف پراگندہ باشد کہ متفرق و پریشان گردیدہ است۔ صاحب سروری از حکیم ازرقی سند آوردہ (ع) ازان قصائد پرگندہ دفتری کردم ؛ کہ خ[...]ندہ بودم بر تاج خسروان ایدر ؛ **مولف** عرض کند کہ اسم مفعول است از مصدر (پرگندن مخفف پراگندن) کہ گذشت (اُردو) پراگندہ۔ پریشان۔

پرگنہ اصطلاح۔ بقول برہان بفتح اول و کاف فارسی و نون و سکون ثانی (۱) زمینی را گویند کہ ازان مال و خراج بگیرند و (۲) مرکبی باشد از عطریات و بوہای خوش کہ آنرا در ہندوستان ارگچہ نام است و در عربی ذریرہ و فرماید کہ بدینمعنی بکسر کاف فارسی ہم آمدہ۔ صاحبان جہانگیری و سروری و رشیدی و جامع ذکر این کردہ اند۔ صاحب موید بذکر معنی دوم نسبت معنی اول گوید کہ بعض دیار عرفاً دیہی و قصبہ را گویند کہ بیشتر قریات از مضافات او باشد و خراج آن قریات درانجا جمع شود۔ صاحب ناصری کہ محقق اہلزبان است بذکر معنی دوم نسبت معنی اول صراحت مزید کند کہ بلغت ہند بلوک و ناحیہ را گویند۔ خان آرزو در سراج ذکر ہر دو معنی کردہ و نقل موید ہم بدا[...] **مولف** عرض کند کہ بہر دو معنی اسم جامد فارسی زبان است و معاصرین عجم صراحت کنند کہ دریکپرگنہ دیہات و قصبات متعدد می باشد پس استعمال این در ہند ہم بہ ہمین معنی است (اُردو) (۱) پرگنہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ وہ زمین جس سے مالگذاری اور خراج لینا[...]

ضلع ۔ حصّہ ۔ ضلع کا حصّہ ۔ ملک کا چھوٹا حصّہ (۳) ارگجا ۔ بقولہ ۔ ہندی ۔ اسم مذکّر ۔ خوشبو ۔ ایک قسم کا مرکّب عطر ۔

پرگو استعمال ۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی بسیار گو (ظہوری ؂) مغزمن گشت تہی در ہوس سر ننہاد ؛ وای بر سرکہ چو من ناصح پرگو دارد ؛ **مولّف** عرض کند کہ پرگفتن مصدر این است و این ہم فاعل ترکیبی است موافق قیاس ۔ بہار پرگوی را کہ مزید علیہ این است بہمین معنی آوردہ و (پرگوئی) بزیادت یای مصدری از ہمین است بمعنی بسیار گوئی (محمد سعید اشرف ؂) گفتم از پرگوئی ناصح بگریم بخود ؛ حرف او خود بہر خواب را ختم افسانہ شد ؛ **(اُردو)** بہت کہنے والا (پرگو) ہی کہہ سکتے ہین ۔ پرگوئی بہی اردو مین مستعمل ہے بمعنی زیادہ گوئی ۔ مونّث ۔

پرگوک اصطلاح ۔ بقول برہان و انند بروزن مفلوک عمارت عالی را گفتہ اند **مولّف** عرض کند کہ (پرکوک) بہر دو کاف عربی گذشت و صراحت ماخذ ہم را انجا کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدّل آن باشد چنانکہ کند و گند **(اُردو)** بلند عمارت ۔ مونّث ۔ دیکھو پرکوک ۔

(الف) **پرماس** بقول برہان و جامع بروزن کرپاس بمعنی (۱) لمس و لامسہ باشد کہ دست بر جائی سود نست و (۲) بمعنی علم و دانستن و (۳) خلاصی و نجات و (۴) یازیدن یعنی دراز کردن و (۵) نمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن ۔ صاحب جہانگیری معنی پنجم را ترک کردہ ذکر دیگر معانی فرمودہ (نثر شرح تعرّف (۱)) روح جسمیست لطیف تر از انکہ وی را حس اندر یابد و بزرگ تر از انکہ وی را ہیچ چیزے پرماسد (حکیم سنائی ؂) ہر کہ او نفس خویش نشناسد ؛ نفس دیگر کسی چہ پرماسد ؛ (حکیم ناصر خسرو ؂) لبدل او بود از جور بد کنش پرماس ؛ بخیر او بود از شر دشمنان پرواس ؛ (ابو شکور ؂) ہر کجا گوہر سیت بشناسم ؛ دست سوی دگر نپرماسم ؛ صاحب ناصری

همزبان جهانگیری وفرماید که پرواس بدل ماس است که می آید. صاحب رشیدی بر معنی اوّل قانع
بدین صراحت مزید که دست سودن بچیزی است جهت ادراک آن که بتازی لمس گویند وگاهی
آن ادراک وتمیز کردن است. صاحب سفرنگ بشرح (چهلمی فقرهٔ نامهٔ شت ساسان نخست)
بر معنی (علم ونجات) قانع. خان آرزو در سراج بذکر اقوال توسی وبرهان گوید که همین لغت بمجاز
در علم وتمیز استعمال یافته لیکن ببای تازی نیز گذشت وببای فارسی اصح وبمعنی خلاص پرواس
است بواو مبدّل پرواز. چه زای معجمه بسین مبدّل شود وبدین تقدیر خلاصی ونجات نیز جواز
باشد وفرماید که انچه رشیدی مرادف پرواس گفته خطا است مولّف عرض کند که اصل این
بلمس بود بفتح موحّده. مرکّب از موحّدهٔ زائد ولمس که لغت عرب است فارسیان موحّده را ببای
فارسی بدل کردند چنانکه تب وتپ ولام را برای مهمله چنانکه الوند واروند والف درمیان
میم وسین آوردند برای سهولت تلفّظ چنانکه بهار وباهار پس معنی اوّل حقیقی است ودیگر همه معانی
مجاز آن ولیکن طرز بیان محقّقین بالا برای بعض معانی درست نیست که معنی چهارم درازدستی
است ومعنی پنجم نمو وششم پرواز. ازینکه همین است اسم مصدر وحاصل بالمصدر
(پرماسیدن) که می آید. ....

(ب) **پرماسیدن** | بقول سروری بمعنی سودن و ....

(ج) **پرماسیده** | بقول ش دست مالیده بجهت تمیز نرمی ودرشتی. صاحب بحر (ب) را ترک
کرده ومبدّلش (پرواسیدن) را آورده که بجایش می آید وصاحب موارد بر معنی (دست مالیدن
بر چیزی) اکتفا کرده. کثرت معانی پرماس که بر الف گذشت متقاضی آنست که آثر المعنی (ا)

لمس کردن و (۲) دانستن و علم حاصل کردن و (۳) نجات یافتن و (۴) یازیدن و دراز کردن و (۵) نمو کردن و بالیدن و (۶) پرداختن گیریم و (ج) را اسم مفعولش دانیم و مصدر (ب) مرکّب و موضوع است از الف و یای معروف و علامت مصدر دَن و کامل التّصریف باشد که مضارعش پرماسد آمده و (پرماسیدن) که می آید مبدّل (ب) **(اُردو)** الف (۱) لمس - مذکّر (۲) علم - مذکّر (۳) نجات - خلاصی - مؤنّث (۴) دست درازی - مؤنّث (۵) نمو - بالیدگی - مؤنّث (۶) پرداز - مذکّر (ب) (۱) چھونا (۲) جاننا (۳) نجات پانا (۴) دست درازی کرنا - ہاتھ بڑھانا (۵) نمو کرنا - بالیدہ ہونا (۶) دیکھو پرداختن (ج) اسم مفعول (ب) (۱) چھوا ہوا (۲) جانا ہوا (۳) نجات پایا ہوا (۴) ہاتھ بڑھایا ہوا (۵) نمو کیا ہوا (۶) دیکھو پرداختہ -

پرمالیدن پرِ ملہ مصدر اصطلاحی - پرواز کردن و بمقصد رسیدن **مولّف** عرض کند که موافق قیاس است (ظہوری ے) شب وصال که پروانه خواست، پر مالد ؛ بسوخت حسرت اینش که بال و پر شکست ؛ **(اُردو)** پرواز کرنا اڑنا - مقصد حاصل کرنا -

پرمان صاحب سفرنگ بشرح (شصت و هفتمی فقرهٔ دساتیر آسمانی بفرزاباد و خشوران و خشور) گوید که بفتح با و سکون رای مهمله و میم با الف و نون بمعنی فرمان **مولّف** عرض کند که فرمان مبدّل این است که بای فارسی بدل شد بفا چنانکه سپید و سفید **(اُردو)** فرمان - بقول آصفیه - فارسی - اسم مذکّر - شاہی حکم - پادشاہ کی طرف سے کتابت -

پرماندن چیزی استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که مملو و لبالب بودنش (خاقانی گوناباد ے) کسی را نماند از درم کیسه پر ؛ صدف های

مردم تهی شد زور ﴿ (اُردو) بھرا رہنا۔ بھرا ہوا ہونا۔
مملو ہونا۔ لبالب ہونا۔

پرماورد | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بالفتح نوعی از حلوا و شیرینی مؤلف
عرض کند کہ ظاہرا مرکّب می نماید ولیکن ترکیب و
ماخذ این متحقق نمی شود۔ اسم جامد فارسی زبان دانیم
و مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم و
دیگر محققین اہل زبان ازین ساکت (اُردو) ایک
قسم کا حلوا۔ مذکّر۔

پرماه | اصطلاح۔ بقول برہان و جہانگیری
و جامع و سراج بروزن درگاه (۱) افزاری باشد
حکاکان و درودگران را کہ بدان مروارید و دیگر
جواہر و چوب و تختہ سوراخ کنند و بعربی مثقب
خوانند۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید کہ (۲)
با اوّل مکسور بمعنی کاہلی در کار کردن نیز۔ صاحب
رشیدی بذکر معنی اوّل معنی دوم را متعلق بہ (پرمہ)
کند مؤلف عرض کند کہ (پرماه) بموحّدہ گذشت
و ما صراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم و این مبدّل
آنست چنانکہ اسپ و اسپ و بمعنی دوم اسم جامد
فارسی زبان باعتبار صاحب ناصری کہ محقق اہل زبان
است (اُردو) (۱) دیکھو بر ماه (۲) کاہلی سستی۔ مونث

پرمایہ | استعمال۔ بالضم بمعنی غنی و قوی و بسیار مایہ
دارندہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
(ظہوری ؎) از لطف خط مشکبو پرمایہ تر از آرزوہا
ہم حسن بی انجام او ہم عشق بی آغاز ما (ولہ ؎)
آتش پر شعلۂ بر سینۂ افسردہ ریخت ﴿ دجلۂ پرمایۂ
از چشم بی نم جوش زد ﴿ (اُردو) غنی۔ قوی۔
پرمایہ بھی کہہ سکتے ہیں۔

(الف) **پرمخیدن** | مصدر اصطلاحی۔
بقول رشیدی عاق شدن و ۔۔۔۔۔

(ب) **پرمخیده** | بقولش بفتح بای فارسی و میم
و کسر خا (۱) عاق و (۲) سرکش و خودرای
(ابوشکور ؎) بد او رایکی پرمخیده پسر ﴿ زبہر
جہان بر پدر کینہ ور ﴿ (فخری ؎) پیش از ظہور

عدل شہنشاہ تاج بخش ؛ گرچہ فلک ہرون وجہان
پرمخبیدہ بود ؛ مرتاص شد سپہر و جہان ہم مطیع گشت ؛
این از وفور رافت شاہ غنیدہ بود ؛ برہان
نسبت (ب) گوید کہ مخالف و خودرای و فرزند
را نیز گفتہ اند کہ عاق و عاصی پدر و مادر شدہ باشد
صاحبان جہانگیری و جامع ہم ذکر (ب) کردہ اند
خان آرزو در سراج بذیل (ب) ذکر (الف) ہم
کردہ گوید کہ بعضی بموحّدہ گفتہ اند **مولّف**
عرض کند کہ این مبدّل برمخیدن است کہ بموحّدہ
گذشت چنانکہ اسبؔ و اسپؔ و ماصراحت ماخذ
ہمدرانجا کردہ ایم ۔ عجب است از محقّقین کہ
ہمین دو سند بالا را بہ تصرّف خفیف در انجا ہم
نقل کردہ اند (**اُردو**) (الف) دیکھو برمخیدن
(ب) دیکھو برمخیدہ ۔

پرمر اصطلاح ۔ بقول برہان و انندو
ناصری و سروری بروزن مرمر (۱) بمعنی انتظار
و امید و (۲) زنبور عسل (مسعود سعد سہ)
ملک در جملہ آن مراد بیافت ؛ کہ ہمی داشت سالہا
پرمر ؛ **مولّف** عرض کند کہ ہمین لغت بموحّدہ
اوّل بجایش گذشت و این مبدّل آن است
و معنی دوم مجاز معنی اوّل (**اُردو**) (۱) دیکھو
برمر کے پہلے اور دوسرے معنے (۲) بِھڑ مونّث ۔
دیکھو برمر کے تیسرے معنے ۔

پرمگس اصطلاح ۔ بقول برہان و بحر و
جامع بکسر ثانی (۱) معروف و (۲) کنایہ از ہر چیز
بسیار تنک و نازک و (۳) نوعی از اسلحہ و گاہی
بطریق استعارہ شمشیر جوہردار را گویند و (۴)
جوہر شمشیر و فولاد جوہردار را پرمگس و (پرمگسی) نامند
و (۵) جنسی از جامۂ ابریشمی و (۶) نوعی از نے
نواختن و خوانندگی ۔ صاحب جہانگیری بہ
معنی تیغ جوہردار و بافتۂ ابریشمی قانع و ہم او
در ملحقات معنی ششم را ہم آوردہ ۔ صاحب سروری
ذکر معنی اوّل و سوم و چہارم و پنجم و ششم بحوالۂ
تحفۃ السعادۃ کردہ ۔ صاحب ناصری بذکر

معنی اوّل و سوم و پنجم ۔ معنی ششم را بحوالۂ برہان نوشتہ ۔ صاحبان رشیدی و بہار عجم بر معنی سوم و چہارم و پنجم و ششم قناعت فرمودہ اند خان آرزو در سراج ہمزبان برہان **مولف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است و معنی اوّل حقیقی و دیگر ہمہ معانی مجاز آن کہ پر مگس نازک و مشابہ بہ جوہر شمشیر و آوازی ہم در پریدن پیدا کند (**اُردو**) (۱) مکھی کا پر ۔ مذکر (۲) ہر نازک چیز مونث (۳) ہتیار کی ایک قسم ۔ جوہر دار تلوار مونث (۴) تلوار کا جوہر ۔ مذکر (۵) ایک قسم کا ریشمی کپڑا ۔ مذکر (۶) باجے کی لَے ۔ مونث ۔

پرمو اصطلاح ۔ بقول برہان و انند بروزن بدخو بمعنی پرمر باشد کہ گذشت **مولف** عرض کند کہ ہمین لغت بموحدۂ اوّل گذشت جا دارد کہ این را مبدّل پرمر دانیم کہ رای مہملہ بہ واو بدل میشود چنانکہ کلار و کلاو ۔ موافق قیاس است (**اُردو**) دیکھو پرمر ۔

پرموتہ بقول برہان و انند و سراج بفتح اوّل و تای مفتوح بروزن فرمودہ بمعنی چیز باشد کہ بعربی شئی گویند چنانکہ چہ پرموتہ می خواہد یعنی چہ چیز می خواہد **مولف** عرض کند کہ صراحت ماخذ این بر (برمونہ) کردہ ایم کہ بہ موحّدہ گذشت (**اُردو**) دیکھو برموتہ و برمودہ ۔

پرمودن صاحب سفرنگ بشرح (ہفتاد و سومی فقرۂ دساتیر آسمانی بفرزابادو خشوران و خشور) می فرماید کہ بفتح بای فارسی بروزن و معنی فرمودن است **مولف** عرض کند کہ ہمین است اصل و فرمودن کہ بجایش می آید مبدّل این چنانکہ سپید و سفید و این مرکّب باشد از پرمان کہ بمعنی حکم بجایش گذشت و علامت مصدر دن آن الف بدل شد بہ واو چنانکہ تاغ و توغ و نون را حذف کردند (**اُردو**) فرمانا ۔ حکم دینا ۔

پرمودہ بقول برہان بروزن فرمودہ (۱) نام پسر ساوہ شاہ ۔ صاحبان جہانگیری و ناصری

درشیدی و مؤید و جامع و سراج ذکر این کرده اند
و بقول سروری (۲) سخن بیهوده و (۳) جامۂ
باشد که از تپش آتش رنگ گردیده و سوخته **مؤلف**
عرض کند که اسم جا بذ زند و پازند است۔ نسبت
معنی دوم عرض می شود که معنی حقیقی این فرموده
دحکم که اسم مفعول است از مصدر پرمودن فارسیان
درمحاوره مخصوص کردند با صفت بیهوده **(اُردو)**
(۱) ساوہ شاہ کے لڑکے کا نام۔ مذکر (۲) بیہودہ
بات۔ مؤنث (۳) وہ کپڑا جو آگ کی گرمی سے رنگین
ہو گیا ہو۔ مذکر۔

(الف) **پرمور**	بقول برهان (الف) بمعنی (۱)
(ب) **پرموز**	انتظار باشد و (۲) زنبور
(ج) **پرموزه**	عسل را نیز گویند و (ب)

بقولش مرادف هر دو معنی الف و (۳) بالضم
اوّل علف را گویند که سبزهٔ خشک شده باشد
و (ج) بقولش مرادف هر سه معنی الف و (۴)
نام پسر ساوه شاه نیز و فرماید که باین معنی باذال
نقطه دار هم آمده و این اصح است بنا بر قاعده
صاحب انند در هر سه لغت همزبان برهان -
خان آرزو و در سراج بذیل الف ذکر ب و ج هم
بحوالهٔ برهان کرده فرماید که هر که درین کلام
اندک تامّل کند داند که خبط و غلط و تصحیفات
بسیار دارد و این در کتب لغت معتبره بدین معنی
یافت نه شده مگر آنکه در سروری پرمر بوزن
زرگر بمعنی انتظار آورده و پرمور چنانکه بباء
تازی گذشت **مؤلف** عرض کند که برهان را
لغت فارسی معتبر تر از خان آرزو ست که از
نسل عجم است و صاحب جامع که محقّق اهل زبان
است پرمر و پرمور و پرموز و پرموزه هر چهار را
مرادف یکدیگر نوشته بمعنی اوّل و دوم و (ج) را
بمعنی سوم هم آورده پس خبط و غلط و تصحیفات
خان آرزو ست نه برهان - زیرا چه صاحب جامع
که عجمی الاصل و محقّق معتبر است بجدی با برهان
اتّفاق دارد و خان آرزو و قلّت تلاش خود را

همه دانی می شمارد و برموز بموحده بمعنی اوّل و
دوم و سوم گذشت و ما هم در انجا صراحت ماخذ و اشارهٔ
(ج) بر معنی علف دواب کرده ایم و برموزه که
بموحده مذکور شد دران معنی چهارم بقول سروری
موجود است که او هم محقق اهل زبان است و
معتبر تر از خان آرزوی هندی نژاد پس ما رادرسهو
معنی بیان کردهٔ برهان شبهی نیست و تبدیل موحده
با بای فارسی آمده چنانکه تب و تپ فتامّل (اُردو)
(الف) (۱) انتظار - مذکّر (۲) بهڑ - موٌنّث - شهد کی
مکّهی (ب) (۱ و ۲) دیکهو الف (۳) چارپایون کا
چاره - مذکّر - خشک گهانس - موٌنّث (ج) (۱ و ۲ و ۳)
دیکهو الف و ب (۴) دیکهو پرموده کے پهلے معنے -

پرمون بقول برهان و جهانگیری و رشیدی و انند و جامع بروزن گردون بمعنی زینت و آرایش باشد - خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که ظاهرا همان بذیون است که بجای نسبت تازی گذشت **مولّف** عرض کند که بذیون بذال معجمه و تحتانی عوض میم بمعنی دیبای لطیف گذشته نمی دانیم که خان آرزو با وجود اختلاف لفظ و معنی چرا اشارهٔ آن درینجا می کند ما این لغت را باعتبار صاحب جامع که محقق اهل زبان و معتبر تر از دیگران است اسم جامد فارسی زبان دانیم (اُردو) زینت - آرایش - موٌنّث -

پرمه بقول برهان و جامع بفتح اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی (۱) پرماه است که افزار سوراخ کردن باشد و بعربی مثقب و فرماید که (۲) بمعنی پدمه هم آمده که لخت و حصّه و بهره باشد و بعضی باینمعنی بضمّ اوّل گفته اند و بکسر اوّل (۳) کاهلی در کارها - صاحب جهانگیری بر معنی اوّل قانع (امیر خسرو وله) همه لعل و عقیقی داشته بلفت ؛ عقیق از پرمهٔ یاقوت می سفت ؛ صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل و سوم هم فرموده - خان آرزو در سراج بر ذکر معنی اوّل قناعت کرده **مولّف** عرض کند که

بمعنی اوّل مبدّل برمہ است کہ صراحتش بر (برماہ)
کردہ ایم چنانکہ اسپ و اسپ و بمعنی دوم مبدّل پدمہ
چنانکہ بادوان و باردان و بمعنی سوم اسم جامد فارسی
زبان باعتبار جامع کہ محقق اہلِ زبانست (اُردو)
(۱) دیکھو پرماہ (۲) دیکھو پدمہ (۳) سستی۔ کاہلی مونث

(الف) **پرچہرہ** اصطلاح۔ بقول بحر گرہی باشد
از پر وغیرہ کہ جانوران شکاری مثل باز و شاہین و
امثال آن ہا از معدہ برمی آرند۔ بہار۔۔۔۔۔

(ب) **پرچہرہ کردن** را آوردہ گوید کہ (۱)
بمعنی پرخوردہ را برآوردن مرغ شکاری است
از معدہ کہ آنرا تبرکی و ختی گویند و آن دلیل ہضم
طعمہ است و (۲) بمعنی نشاط کردن و مجرو گشتن ہم
و فرماید کہ معنی دوم اگر باثبات رسد مجاز خواہد بود
صاحب انند ہمزبانش **مولف** عرض کند کہ ہر دو
بالفتح و (الف) بمعنی غلولۂ پر است کہ چہرہ پر بلند و ب
استعمال آن با مصدر کردن۔ عادت است کہ
پرند شکاری کہ در بند بر نشیمن می باشد اکثر شبہا
در پرہا می زند و پرہا را صاف و پاک می کنند و ازین
طرز عمل گاہی پرش داخلِ منقار شدہ در معدہ
می رود و بشکل گلولۂ خورد جمع شود و با طعمہ ہضم
نشود۔ قی می کنند و آن گلولۂ پر را برمی آرد ہمین
است پرچہرہ و (ب) برآوردنش بذریعۂ قی و
بعد ازانکہ پرچہرہ بیرون می آید پرند بسیار خوشوقت
می شود و ازہمین عادت فارسیان بر سبیل مجاز
معنی دوم قائم کردند۔ معاصرین عجم ہم تصدیق معنی
دوم می کنند ولیکن در کلام شعرا یافتہ نمی شود
(اُردو) (الف) پرندوں کا وہ پر جو سمٹ کر
معدے میں چلا جاے۔ مذکر (ب) (۱) پرچہرہ
کو معدے سے رد کرنا۔ بذریعۂ قے نکالنا (۲)
خوشی کرنا۔ نشاط کرنا۔

پرہمہ اصطلاح۔ بقول برہان و جامع بکسر
اوّل و سکون ثانی و فتح میم و ہا بمعنی تاخیر و کاہلی
کردن در کارہا۔ صاحب ناصری ہم ذکر این
کردہ **مولف** عرض کند کہ پدماہ و مخففش پرمہ

بمعنی برآماه گذشت فارسان بزیادت های نسبت در آخرش این لغت را وضع کردند معنی لفظی این منسوب به برآماه وکنایه از سستی و کاہلی۔ عادت است کہ فارسیان چون کسی را کاہل وسست در کارہا بینند گویند" پرمہ کنیدا و را کہ بیدار شود" از ہمین مقولہ شان این اصطلاح قائم شد کہ پرآمہ مجاز از سستی و کاہلی را گفتند بمجاز و انچہ پرآمہ بہ ہمین معنی بر معنی سومش گذشت مخفف این است بحذف ہای آخرہ **(اُردو)** دیکھو پرآمہ کے تیسرے معنے۔

پُرمی اصطلاح۔ بقول برہان بضم اوّل وسکون ثانی وفتح ثالث وسکون تحتانی (۱) نوعی از انگور باشد کہ بعربی عنب گویند **مولّف** عرض کند کہ این قسم انگور شیرۂ بسیار دارد۔ و پُرمی بمعنی بسیار شراب است وانگوری کہ بسیار شراب دارد کنایہ از ہمین قسم خاص است کہ شیرۂ بسیار در واست و (۲) بمعنی حقیقی پر از شراب کہ بصفت جام وساغر مستعمل چنانکہ (حافظ شیرازیؒ) عمرتان باد و مراد ای ساقیان بزم جم ؛ گرچہ جام ما نشد پُرمی بدوران شما ؛ **(اُردو)** (۱) پُرمے انگور کی ایک خاص قسم ہے جسمین شیرہ بہت ہوتا ہے۔ مذکر (۲) شراب سے بھرا ہوا۔ جام کی صفت۔

پرمیو بقول برہان وجامع وجہانگیری وناصری وسروری وسراج بفتح اوّل وسکون ثانی و کسر ثالث وسکون تحتانی مجہول و واو۔ مرضی باشد کہ آنرا عوام سوزاک خوانند چہ بوقت بول کردن مجرای بول بسوزش در آید و بعربی حرقۃ البول نام اوست **مولّف** عرض کند کہ اگرچہ مرکّب یافتہ می شود و میو در فارسی زبان بکسر میم بمعنی موی می آید ولیکن معنی ترکیبی این با معنی اصطلاحی مطابقتی ندارد و از ینجاست کہ ما این را مرکّب ندانیم۔ صاحب رشیدی این را لغت ہندی داند و صاحب دلیل ساطع کہ محقّق سنسکرت است پرمیہ و پرمیو ہر دو را بالفتح لغت سنسکرت گفتہ پس ما این را مفرس گوئیم کہ فارسیان در زبان فارسی استعمال این کردہ اند

و در بخصوص قول ناصری و سروری و جامع اعتبار را نشاید که محققین اہل بانند (اُردو) سوزاک بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - حرقت البول - ایک مرض کا نام جس سے مجرائے بول مین زخم پڑکر پیشاب سوزش کے ساتھہ آتا اور پیپ بہتی رہتی ہے اس کی وجہہ زیادتی صفرا ہے -

پرن بقول برہان بروزن چمن (۱) پروین را گویند و آن چند ستارہ ایست یکجا جمع شدہ در کوہان ثور و بعربی ثرّیا خوانندش و (۲) نام منزلی از منازل قمر است و (۳) بمعنی دیروز ہم گفتہ اند کہ روز گذشتہ باشد - صاحب جہانگیری بذکر معنی اوّل گوید کہ این را پرہ و پردہ نیز گویند (کمال اسمعیل ؎) زبخشش تو اگر بانگ بر زمانہ زنند ؛ بنات نعش بہم در رفتند بشکل پرن ؛ و صاحبان رشیدی و سروری و ناصری و بہار ہم بر معنی اوّل قانع (خلّاق المعانی ؎) بگاہ فکر اگر بر بنات نعش خورم ؛ بنوک کلک بنظم آورم چنان پرنش ؛ صاحب مویّد معنی اوّل و دوم را یکی داند و گوید کہ ہمان منزل قمر را ثرّیا خوانند **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بہر سہ معنی (اُردو) (۱) پروین - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - عقد ثریا - وہ چھہ ستارون کا گچھا جو جاڑون مین سب سے اوّل نظر آتا ہے (۲) منازل قمر سے ایک منزل کا نام فارسی مین پرن ہے اور عربی مین ثرّیا (۳) کل - مذکر - روز گزشتہ -

پرنا بقول برہان و رشیدی و جامع و سراج بروزن رعنا دیبای منقّش لطیف و نازک را گویند - صاحب جہانگیری بذکر معنی بالا گوید کہ ہمین را پرنون و پرنیان ہم نام است (منوچہری ؎) از فروغ گل اگر اہرمن آید بر تو ؛ از پری باز ندانی و دو سخ اہرمنا ؛ چونکہ زرّین قدمی برکف سیمین صنمی ؛ یا درخشندہ چراغی بمیان پرنا ؛ صاحب ناصری این را مرادف پرنیان و پرنو

گفتہ نسبت سند منوچہری فرماید کہ در پرنا الف زائد است و ہمین عمل است در کل اشعار قصیدہ کہ مال منوچہری است **مولّف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم دانیم و صراحت ماخذ دیگر لغات مبینۂ بالا بجای خودش کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ برنا بموحّدہ بمعنی خوب و نیک گذشت جا دارد کہ فارسیان بہ تبدیل موحّدہ با بای فارسی چنانکہ اسب و اسپ این را برای دیبای لطیف و نازک اسم جامد قرار دادہ باشند (**اُردو**) دیباے لطیف و نازک۔ مذکر۔ ریشمی لطیف اور منقش کپڑا۔ مذکر

پرناس بقول (موید مطبوعۂ مطبع نولکشور) بمعنی پرداختن و لمس و علم و خلاصی و دراز کردن و بالیدن **مولّف** عرض کند کہ ما این لغت را در دیگر نسخ موید نیافتیم و (پرماس) بمیم سوم بہ ہمین معانی گذشت جز این نیست کہ کاتبین مطبع میم را بہ نون بدل کردہ اند دیگر ہیچ (**اُردو**) دیکھو پرماس۔

پرناک بقول برہان بضمّ اوّل و سکون ثانی و نون بالف کشیدہ و بکاف زدہ (۱) آدم جوان و اوّل عمر را گویند و (۲) نام طائفۂ از ترکان۔ صاحب ناصری بذکر معنی دوم از معنی اوّل منکر۔ صاحب جہانگیری در ملحقات متفق با برہان در ہر دو معنی **مولّف** عرض کند کہ این بمعنی اوّل ظاہرا مبدّل برناک است کہ بہ موحّدہ گذشت چنانکہ تب و تپ و صراحت ماخذ بر (ابرناک) و (اپرناک) کردہ ایم و بمعنی دوم قیاس متقاضی آنست کہ این را لغت ترکی دانیم ولیکن محققین ترکی ازین لغت ساکت (**اُردو**) (۱) دیکھو ابرناک۔ اپرناک۔ برناک (۲) ترکون کی ایک جماعت کا نام پرناک ہے۔ مونث۔

پرنج بقول برہان بفتح اوّل و ثانی و سکون نون و جیم غلّہ باشد شبیہ بگندم لیکن ازان باریکتر

وضعیف تر - صاحبان جہانگیری و رشیدی و سروری و ناصری این را بکسر دوم گویند و صاحب جامع بہر دو اعراب - خان آرزو در سراج می فرماید کہ این غلہ در ہندوستان نمی شود ظاہرا ہمان برنج است بموحدہ کہ بہندی چاول گویند **مؤلف** عرض کند کہ یکی از معاصرین عجم گوید کہ فارسیان برنج را کہ در ہندوستان بہ موحدہ مستعمل است بہ بای فارسی گویند ازینجاست کہ دیگر ہمہ محققین الزبان (برنج بہ بای عربی) را ترک کردہ اند چنانکہ ما اشارۂ این بر معنی دوم برنج کردہ ایم -
(اُردو) چاول - مذکر - دیکھو برنج کے دوسرے معنے -

پرند بقول برہان بروزن کمند (۱) بافتۂ ابریشمی و حریر سادہ و پرنیان منقش و (۲) زین پوش و (۳) پروین و (۴) تیغ و شمشیر و (۵) جوہر تیغ و امثال آن و (۶) خیار صحرائی و (۷) مرغ و فر پر و آن سبز گون رستہ باشد کہ دواب برغبت تمام خورند صاحب جہانگیری معنی دوم و ہفتم را ترک کردہ - (خاقانی ۱۰) دیدۂ آتش کہ چون سوزد پرند ؛ برق ہجرت آنچنانم سوختنست ؛ (حکیم خاقانی ۱۳) خنجر تو چون پرند روشن و با زینت است ؛ خون دل عاشقان نقش پرند تو باد ؛ (استاد عنصری ۵) چہ دیبئی کہ برنگ پرند ہندی تیغ ؛ زبرجد بیش بود و زمرّد بیش تار ؛ صاحب سروری گوید کہ (۸) زیر تنگ سادہ (خسرو شیرین ۵) پرند آسمان گون بر میان زد ؛ بشد و ز آب و آتش در جہان زد ؛ و ذکر معنی چہارم و پنجم کردہ می فرماید کہ بمعنی پنجم ظاہرا بکسر تین باید چہ فرند بکسر تین معرب این است - صاحب ناصری ذکر معنی اوّل و سوم و چہارم و ہفتم کردہ - صاحب جامع معنی دوم و ششم را ترک کردہ و ذکر دیگر معانی فرمودہ و صاحب مؤید بہ معنی اوّل و چہارم و پنجم قانع - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و چہارم و پنجم گوید کہ صاحب برہان کہ بمعنی ہفتم آوردہ از تصحیفات اوست و نسبت معنی چہارم

فرماید که بالضم به بای موحده باشد مشتق از بریدن
و نسبت معنی پنجم صراحت کند که مجاز باشد و نیز فرماید
که بمعنی چهارم (پرند آور) صحیح باشد چه جوهر شمشیر
منقش شمشیر است و صراحت مزید نسبت معنی اوّل
کند که قوسی بمعنی حریر سیاه یک رنگ آورده مستند بدین
بیت فرّخی (ے) چون پرند نیلگون بر روی پوشد
مرغزار ؛ پرنیان هفت رنگ اندر سر آرد کوهسار ؛
مولّف عرض کند که بمعنی اوّل همین اصل است
و برند که بموحده گذشت مبدّل این چنانکه اشاره اش
همدرانجا کرده ایم و قول قوسی و خان آرزو درست
نیست که نیلگونی در کلام فرّخی بصفت پرند باشد
و بمعنی دوم مجرّد قول برهان است و همه محققین اهل زبان
ازین معنی ساکت اگر سند استعمال پیش شود کنایه
دانیم ازینکه زین پوش در رفتار اسپ می پرد خواستیان
آنرا پرند گفته باشند و وجه تسمیه معنی سوم هم همین
باشد که ستارهٔ پروین را پرند گفتند که همچون پرنده
ایست و بمعنی چهارم برند اصل است که بموحده گذشت
و این مبدّل آن چنانکه تب و تپ و معنی پنجم مجاز معنی
چهارم و بمعنی ششم اسم جامد فارسی زبان دانیم نظر
براعتبار جامع که محقق اهل زبانست و صراحت طبیعت و خواص
این بر باد رنگ گذشت و همچنین است بمعنی سوم و جاداردکه
سبزهٔ نورسته را بنوعیکه پرند گفته باشند که از هوای خفیف هم حرکت کند
به نزاکت و معنی هشتم را باعتبار صاحب سروری
اسم جامد فارسی زبان دانیم که زیر تنگ هم مانند
زین پوش در وقت رفتار به هوامی پرد واز سند
خسرو شیرین که صاحب سروری پیش کرد معنی اوّل
پیدا است نه معنی هشتم و (۹) به تحقیق ما مخفّف پرنده
که بر پرنده صراحتش می آید (**اُردو**) (۱) ریشمی
کپڑا - حریر ساده اور منقّش - مذکّر (۲) زین پوش
- مذکّر (۳) پروین - مذکّر (۴) تلوار - مونّث
(۵) جوہر تیغ - مذکّر (۶) غبارهٔ صحرائی -
مذکّر (۷) سبزه - مذکّر (۸) زیر تنگ - جس کو
بقول آصفیه (زیر بند) کہتے ہیں - مذکّر - گھوڑے کا
تنگ (۹) دیکھو پرنده -

پرند آور اصطلاح - بقول سروری بحوالۂ تحفہ بفتح با و رای مہملہ و واو و سکون نون شمشیر جوہر دار باشد (استاد قیقی ؎) بیند اخت تیغ پرند آورش ؛ ہمین خواست گرزتن ببرّد سرش ؛ و فرماید کہ چون بکسر تین جوہر شمشیر است پرند آور ہم بکسر تین باشد صاحب ناصری از کلام خود سند این دادہ (؎) پرند آور بر آورد از نیامش ؛ بعزم رزم بہر انتقامش ؛ صاحبان رشیدی و بحر و جہانگیری ہم ذکر این کردہ خان آرزو بذیل معنی چہارم پرند گوید کہ بمعنی شمشیر ہمین صحیح است چہ جوہر نقش شمشیر است مقصودش جز این نباشد کہ معنی لفظی این را بمعنی نقش دارندہ گیرد **مولّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی و کنایہ از شمشیر کہ نقش جوہر دارد اگرچہ پرند بمعنی مجرّد نقش نیامدہ و لیکن مجاز معنی اوّل پرند دانیم کہ فارسیان پرند بمعنی پرنیان منقّش آوردہ اند و مجاز بمعنی نقش مجرّد ہم درینجا گرفتہ باشند و ہمین است ماخذ این (**اُردو**) جوہر دار تلوار - مونث -

پرنداخ اصطلاح - بقول برہان و جامع بفتح اوّل و ثانی و سکون ثالث و دال بی نقطہ بالف کشیدہ و بجای نقطہ دار زدہ تیماج و سختیان آ صاحب جہانگیری فرماید کہ این را (اپرانداخ) ہم خوانند کہ بجایش گذشت - صاحب سروری می فرماید کہ اپرنداخ ہم بہ ہمین معنی گذشت صاحب ناصری فرماید کہ یعنی چرم و صاحب رشیدی و خان آرزو و در سراج ہم این را آوردہ **مولّف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ این بر (اپرانداخ) کردہ ایم و اصل این (پرانداخت) است و این مخفف آن بحذف الف و فوقانی (**اُردو**) دیکھو اپرانداخ و (اپرنداخ)

پرنداور اصطلاح - بقول برہان ہمان (پرند آور) کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ درانجا بہ ممدودہ باشد و درینجا بمقصورہ و اینقسم تبدیل در لغات فارسی بسیار است صاحب مؤیّد بذکر این گوید کہ پرندوار ہم بہ ہمین معنی آید ؎

(اردو) دیکھو پرند آور۔

پرند بر بستن مصدر اصطلاحی۔ بہار و
صاحب آصفی بر (پرند بستن بر چیزی) گوید که مستور
و محجوب گردانیدن آن چیز را و سند یکه از نظامی
آورده از ان (پرند بر بستن) پیدا است **مؤلف**
عرض کند بمعنی جوہر بستن است که پرند بمعنی جوہر
شمشیر آمده و مراد از قائم کردن جوہر شمشیر باشد
و از شعر نظامی ہمین معنی لطیف تر است (ے)
ز خوبی چنان ساختش نقش بند ٭ که بر بست بر نقش
مژگان پرند ٭ (اردو) جوہر قائم کرنا۔

پرندک بقول برہان و جہانگیری و ناصری و
جامع بفتح اول و ثانی و رابع و سکون ثالث و
کاف۔ پشتۂ کوہ کوچک را گویند که در میان صحرا
واقع شده باشد۔ صاحب رشیدی گوید که پشته
و تل در میان صحرا۔ خان آرزو در سراج میفرماید
که بموحده ہم گذشت **مؤلف** عرض کند که مبدلش
چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو برندک۔

پرندوار اصطلاح۔ بقول برہان و رشیدی
و ناصری و جامع بواو بالف کشیده و برای بی نقط
زده (۱) یعنی شب روز گذشته که پریشب است
و آنرا بعربی بارحة الاولی خوانند۔ صاحب جہانگیری
گوید که مرادف پرندوش است به ہمین معنی و بقول
موید (۲) بالفتح تیغ گوہر دار و قیل بموحده۔ خان
آرزو در سراج بحوالۂ برہان بر معنی اول قانع۔
مؤلف عرض کند که پرن بمعنی روز گذشت یعنی
دیروز و وار افادۂ معنی فاعلیت کند یعنی صاحب
و خداوند پس اصل این (پرن وار) بود بمعنی صاحب
دیروز یعنی شبی که روز گذشته متعلق بدوست که
اہل نجوم شب را متعلق به روز آینده دانند و
دال بعد نون زائد است چنانکه پیدا و پیداد
و ماخذ معنی دوم ہم ہمین است یعنی صاحب جوہر و درین
دال زائد نباشد که پرند بمعنی جوہر تیغ بجایش گذشت
و معنی لفظی این جوہر دارنده و کنایه از تیغ و امثال آن
(اردو) (۱) روز گذشته کی رات یعنی گزری ہوئی رات کے

پہلے کی رات - مونث (۲) دیکھو پرندوار۔

(الف) پرندوش اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری و سروری باواو مجہول بروزن گلشن پوش مرادف پرندوار است یعنی پیش از دوش (مولوی معنوی س) پرندوش پرندوش چسان بود خرابات بگوئید تا رسید اگر مست و خراب آید ؛ صاحب ناصری گوید کہ این را ....

(ب) پرندوشین ہم گویند (انوری س) بود از باقی پرندوشین ؛ شیشہ نیمہ بر کنارۂ طاق صاحب رشیدی صراحت مزید کند کہ ب و ......

(ج) پرندوشینہ شراب و جز آن کہ دو شب بران گذشتہ باشد - خان آرزو در سراج ذکر الف و ج کردہ می فرماید کہ (پروندش تقلیب بعض الف است **مولف** عرض کند کہ پر آن بمعنی دیروز گذشت و دوش شب گذشتہ را گویند پس معنی لفظی این شب گذشتۂ دیروز صراحت کامل بر (پرندوار) گذشت - قلب اضافت۔ (دوش پران) باشد کہ مرکب اضافی است و ب و ج موافق قیاس بقاعدۂ فارسی بمعنی لفظی منسوب بہ شب دیروز و کنایہ از چیزی کہ بران دو شب گذشتہ **(اردو)** (الف) دیکھو پرندوار کے پہلے معنے (ب) و (ج) وہ شراب یا وہ چیز جس پر دو راتیں گزری ہیں۔

پرندہ استعمال - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرہنگ بفتحتین و فتح دال (۱) ترجمۂ طائر و (۲) بمعنی کشتی خورد نیز و (۳) بمعنی سیماب **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است معنی حقیقی این ہر چیز کہ پرواز دارد یعنی پرواز کنندہ اسم فاعل مصدر پریدن کہ می آید و کنایہ از جانوری و طائری و معنی دوم ہم کنایہ باشد کہ رفتار کشتی خورد بر ہوا است و مثل طائر بوسیلۂ پردہ بر ہوا می رود و معنی سوم ہم کنایہ باشد کہ سیماب ہم می پرد مخفی مباد کہ ہمین لغت بمعنی اول بہ تخفیف ہاے ہوز ہم آمدہ کہ بجایش گذشت **(اردو)** (۱)

پرندہ - مذکر - دیکھو پر کے اکیسوین معنے - اُردو مین بھی پرندا نہین معنون مین مستعمل ہے اور صاحب آصفیہ نے دونون کا ذکر کیا ہے (۲) چھوٹی کشتی جو پردون کے ذریعہ سے ہوا کے زور سے پانی پر چلتی ہے - مونث (۳) سیماب - بقول آصفیہ فارسی - اسم مذکر - زیبق - پارہ -

پرندین اصطلاح - بقول برہان ورشیدی وسروری وناصری بروزن نمذین ہر چیز کہ از حریر سازند (حکیم اسدی ؎) ز ہر سوی اندازہ در گرد بجوش ؛ پرنیان پرندین پرہ دلہ پوش ؛ خان آرزو در سراج گوید کہ مرکب از پرند ویا ونون نسبت است مثل سیمین **مولف** عرض کند کہ بلحاظ معنی لفظی این شمشیر جوہر دار را ہم پرندین گفتن غلط نیست مرادف پرندا در ولیکن محاورہ این را مخصوص کردہ است از جامۂ کہ از حریر ساختہ باشد (اُردو) ملبوس حریر - مذکر -

پرنس بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی شہزادہ **مولف** عرض کند کہ لغت انگلیسی زبان است بکسر اول وسکون مابعد معاصرین عجم مفرس کردہ اند (اُردو) شہزادہ - مذکر -

پرنسس بکسر اول وسکون نون وکسر سین مہملہ لغتی است مفرس - صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این کردہ کہ بمعنی شہزادی است **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) شہزادی - مونث -

پرنشستن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ بمعنی سایہ کردن است (سلیم طہرانی ؎) کدام روز مرا سایۂ بسر انداخت ؛ کہ ہمچو تیغ بفرقم پر ہما نشست ؛ (اُردو) سایہ کرنا -

پرنگ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت صاحبان ناصری وبرہان وجہانگیری ورشیدی

گویند که (۱) بفتحتین شمشیر جوہر دار مرادف پرند و بکسرتین (۲) برنج که یکی از فلزات است. صاحب موئید بر معنی دوم قانع. صاحب جامع ہم ذکر ہر دو معنی کرده. خان آرزو در سراج گوید که مبدّل پرند است چنانکه استخوان رند و استخوان رنگ و نسبت معنی دوم گوید که ظاہرا بیای تازی است که کاف فارسی به جیم بدل شده (حکیم زلالی ؎) برتن دشت و سر کوه و کمرگاه زمین ؛ از پی برشدن شعله خنک گشت پرنگ ؛ صاحب سروری بر معنی اوّل قانع. **مولّف** عرض کند که بمعنی اوّل مبدّل پرند چنانکه خان آرزو گفته و بمعنی دوم اصل برنج بمعنی سومش که گذشت بای فارسی بدل شده به موحّده چنانکه اسپ و اسب و کاف فارسی بدل شد به جیم چنانکه لگام و لجام و معلوم می شود که برنج معرّب ہمین پرنگ است و اشارهٔ این بر برنج مذکور و بعضی پر انند که برنج مبدّل این ہم فارسی است چنانکه در انجا نوشته ایم

(اُردو) (۱) دیکھو پرند کے چوتھے معنے (۲) دیکھو برنج کے تیسرے معنے۔

پرنمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض کند که مرادف پر کردن است (ابو الفرج رونی ؎) پر لطائف نموده عرض ہوا ؛ در لطافت گرفته طول جبل ؛ (اُردو) دیکھو پر کردن۔

(الف) **پرنو** بقول برہان بروزن بدگو
(ب) **پرنون** و شبخون ہر دو بمعنی دیبای منقّش در نہایت لطافت و نزاکت. صاحبان جہانگیری و ناصری و جامع ذکر این کرده اند (ناصر خسرو ؎) گرچه نه پشمند ہر دو ہرگز بود است ؛ پیش توای دوربین حریر چو پرنو ؛ (استاد رودکی ؎) نیز دبلبل اندر باغ جز رُبسته و بینا ؛ نپوید آہو اندر دشت جز بہ عالی و پرنون ؛ خان آرزو در سراج پرنا و پرنو و پرنون و پرنیان را یکجا ذکر کرده۔

مولف عرض کند کہ اصل این برنیان بموحدہ گذشت و صراحت ماخذ ہمدرانجا کردہ ایم و پرنیان کہ بہ بای فارسی می آید لیش چنانکہ تب وتپ و صراحت ماخذ این ہر دو بر (برنو و برنون) کردہ ایم کہ بموحدہ مذکور شد و این ہر دو مبدل آنست و درینجا ہمین قدر کافی است کہ الف مخفف ب باشد (اُردو) دیکھو برنو و برنون۔

پرنہادن مصدر اصطلاحی۔ بقول برہان و بحر و انند کنایہ از بیرون کردن باشد کسی را از جائی و دفع نمودن و آوارہ ساختن و از سر خود بلطائف الحیل واکردن **مولف** عرض کند کہ معنی لفظی این پر قائم کردن است برای پریدن و کنایہ باشد از معنی بالا موافق قیاس است (اُردو) باہر کرنا۔ اپنے سے ٹالنا۔ دفع کرنا۔

پرنیاخوی اصطلاح۔ بقول جہانگیری در ملحقات کنایہ از خوشخوی و صاف دلی۔ صاحب انند بعوض صاف دل۔ صاحب دل نوشتہ صاحب جامع این را (پرنیان خوی) نوشتہ گوید کہ کنایہ از نرم دل و خوشخوی و خوشحال **مولف** عرض کند کہ مخفف است بحذف نون و این معنی پیدا شدہ از پرنیان کہ نرم است و کنایہ است لطیف (اُردو) صاف۔ نرم دل۔ خوشخو۔

پرنیان بقول برہان و جہانگیری و رشیدی و ناصری و سروری و موید مرادف پرنو و پرنون و بعضی محققین صراحت مزید کردہ اند کہ با بای ابجد است و گفتہ اند کہ پوشش بودہ کہ پادشاہان قدیم آنرا بفال نیک داشتندی و در روزہای جشن پوشیدندی و بقول بعض این را جبرئیل از بہشت آوردہ و بقول بعض جامۂ رزم رستم زال بودہ کہ از پوست پلنگ دوختہ بودند و شکل صدور صدی دران مرقوم۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ این از اعجب عجائب است

زیراکہ جامۂ رستم بربیان بہ دو بای موحدہ بلکہ پربیان برسہ بای موحدہ است و این لفظی است مشہور خاص و عام و در ین قسم الفاظ تصحیح کردن دال برکمال قلت تتبع یا عدم فہم یا بی پروائی تمام است (استاد عنصری ؎) آیینہ دیدی بران گسترده مرداریدہ خرد ؛ ریزۂ الماس دیدی بافتہ بر پرنیان ؛ **مولف** عرض کند کہ ما صراحت ماخذ این پرتو و پرتون کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل پرنیان است کہ بموحدہ گذشت چنانکہ اسپ و اسب (**اُردو**) دیکھو پرتو و پرتون -

پرنیان خوی اصطلاح - بقول برہان و رشیدی و بحر و بہار و سراج اصل ہمان (پرنیاخوی) کہ گذشت و آن مخفف این است بحذف نون (**اُردو**) دیکھو پرنیا خوے -

پرنیان خوئی اصطلاح - بقول مؤید بمعنی نرم خوئی و خوشخوئی **مولف** عرض کند کہ بزیادت یای مصدری بر (پرنیان خوی) بمعنی حاصل بالمصدر است و موافق قیاس (**اُردو**) خوشخوئی - نرم دلی - مونث -

پرنیخ بقول برہان و جہانگیری و سروری و رشیدی و ناصری و مؤید و سراج بروزن زرنیخ بمعنی تختۂ سنگ کہ مسطح و ہموار باشد **مولف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است (رودکی ؎) افگنند بر لاد پرنیخ سنگ ؛ نکردند در کار موبد درنگ ؛ (**اُردو**) صاف اور ہموار پتھر - مذکر - پتھر کی ہموار سِل - مونث -

پرنیش اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و بالضم و کسر نون بمعنی درد شکم و معدہ **مولف** عرض کند کہ بالضم اصح باشد و معنی عام را کہ شکم و معدہ خاص کردند - تصرف محاورہ باشد و فتح اول ہم تصرف زبان و لب و لہجۂ مقامی (**اُردو**) پیٹ کا درد - معدے کا درد - مذکر -

پرو بقول برہان و سروری و رشیدی و ناصری بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی پروین و آن

ستارہ ایست در کوہان ثور - صاحب جہانگیری گوید کہ (پروہ) ہم بہ ہمین معنی می آید (حکیم اسدی درصفت عمارتی ے) خم طاق ہریک چو پرتد رو ؛ زلبس رنگ یاقوت رخشان چو پروہ (شمس فخری ے)	فروغ رای منیرش اگر جہد در باغ ؛ بجای خوشہ نہ تاکش ہمی برآید پروہ ؛ **موتف** عرض کند کہ مخفف پروین است بحذف یا و نون (**اُردو**) دیکھو پروین -

پروا بقول برہان بفتح اوّل وسکون ثانی و واو بالف کشیدہ بمعنی (۱) طاقت و (۲) آرام و فراغت و (۳) صبر و (۴) بمعنی توجہ و التفات و رغبت و میل و (۵) ترس وبیم وباک و (۶) سروبرگ و (۷) پرداخت و پرورش - صاحب رشیدی بر معنی دوم وچہارم قانع چنانکہ گویند (بی پرواست) صاحب سروری بر معنی دوم وچہارم وششم قناعت کردہ (استاد دقیقی ے) ابوسعد آنکہ ازگیتی بدو سرگشتہ شد بدہا ؛ مظفر آنکہ شمشیرش ببرد از دشمنان پروا (شاعر ے) داد ما آن شوخ بی پروا نداد ؛ بسکہ بی پرواست داد ما نداد ؛ (ناصری ے) تا خط رزغش سرزدہ با من سخنش نیست ؛ چندان بخود افتاد کہ پروای منش نیست ؛ (امیر خسرو ے) جوان وشوخ وفراموش کار و بی پرواست ؛ (سیف اسفرنگی ے) دل از جان وجہان برکش اگر پروای ما داری ؛ بکوی عاشقان آی ار سر سودای ما داری ؛ ہم او گوید کہ سند او برای معنی چہارم می نماید - صاحب ناصری بذکر معنی اوّل ودوم ازمولوی معنوی سند آوردہ (ے) ہر آن پروانہ کو شمع ترا دید ؛ شبش خوشتر ز روز آید بہ سیما ؛ ہمی پرد بگرد شمع حسنت ؛ بروز وشب ندارد ہیچ پروا ؛ ما این را متعلق بہ معنی ششم دانیم ہم او ذکر معنی چہارم وپنجم وششم کردہ - صاحبان جہانگیری وناصری بمعنی (۸) دانستن ہم آوردہ اند بسند کلام مولوی معنوی (ے) نمی آرم بیان کردن

ازین بیش ؎ بگفتم اینقدر باقی تو پروا ؎ و صاحب جهانگیری باستثنای معنی سوم و هفتم ذکر دیگر همه معانی کرده ـ صاحب جامع معنی هشتم را علم گوید و ذکر دیگر همه معانی هم کند ـ خان آرزو در سراج می فرماید که لفظ مشترک است گاهی بمعنی احتیاج مستعمل شود چنانکه مشهور است و گاهی بمعنی فرصت دانکار یکی ازین دو دور از حساب است و چون در عالم احتیاج از محتاج الیه خوفی و رعبی در خاطرها باشد بمعنی خوف و بیم نیز مستعمل چنانکه گویند بی پروا بمعنی لاابالی **مولف** عرض کند که که بهر هفت معنی مسلسل که بالا گذشت اسم جامد فارسی زبان است و بلحاظ معنی هشتم گوئیم که (پروائیدن) بمعنی اعتنا کردن می آید و این امر حاضر آنست که در کلام مولوی معنوی مستعمل شد **(اردو)** (۱) طاقت ـ مونث (۲) آرام ـ مذکر ـ فراغت ـ مونث (۳) صبر ـ مذکر (۴) توجه ـ رغبت ـ مونث (۵) ڈر ـ مذکر (۶) پروا ـ مونث ـ بمعنی اعتنا ـ سروکار (۷) پرورش ـ پرداخت ہونا (۸) سمجھ لے ـ جان لے ـ امر حاضر ـ

(الف) **پروا باشیدن** استعمال ـ صاحب (ب) **پروا بودن** آصفی ذکر (ب) کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی اندیشه و خوف بودن و سندش متعلق به (پروا باشیدن) است از ینجاست که الف را قائم کرده ایم (جمال اصفهانی ؎) تو گر در کوی حکمت خانه سازی ؎ نباشد با جهالت هیچ پروا ؎ (اثر شیرازی ؎)

از اجل پروا نباشد مردم بی برگ را ؎ همچو ماهی می تواند خورد مفلس مرگ را ؎ **(اردو)** ڈر ہونا ـ اندیشه و خوف ہونا ـ

پروا داشتن استعمال ـ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که سر و برگ و اعتنا داشتن است (صائب ؎) ز ناحق کشتگان پروا ندارد آن سبکجولان ؎

نسوزد و دل نسیمی را که ره بر لاله زار افتد ؛ (سعدی
ے) اگر کنج خلوت گزیند کسی ؛ که پروای صحبت
ندارد بسی ؛ (اُردو) پروا کرنا ۔ اعتنا کرنا ۔

پرواکردن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مولّف** عرض
کند که بمعنی اعتنا کردن و سر و برگ داشتن و خوف
کردن (صائب ے) هر که بی خود بود از خود نکند
پروائی ؛ چه غم از محتسب شهر بود مستان را ؛
(وحید قزوینی ے) اسیر عشق بجانان نمی کند
پروا ؛ که زهر خورده بدرمان نمی کند پروا ؛
(اُردو) پروا کرنا ۔ اعتنا کرنا ۔ خیال کرنا ۔ خوف کرنا

پروار بقول برهان بر وزن خروار (۱)
جانوری باشد که آنرا در جائی خوبی بندند و خوراک
لائق دهند تا فربه شود و (۲) خانه تابستانی
و خانه باد گیر دار را گویند که اطراف آن تمام
پنجره داشته باشد و (۳) خانه را نیز گویند که
بر بالای خانه دیگر ساخته باشند و اطراف آن
باز باشد و (۴) بمعنی گنجینه هم و (۵) تخته های را
نیز گویند که سقف خانه را بدان پوشند و (۶)
بول و پیشاب بیمار را نیز گویند که پیش طبیب برند
صاحب جهانگیری این را مرادف (پرواره)
گفته و ذکر هر پنج معنی اوّل الذکر کرده ۔ صاحب
رشیدی پروار ۔ پرواره ۔ پرپار ۔ پرپاره ۔
پربال ۔ پربالا ۔ فروار ۔ فرواره ۔ فروال ۔
فرواله ۔ همه را مرادف یکدیگر دانسته بهر سه
معنی اوّل الذکر ۔ و صاحب سروری بذکر معنی
دوم و سوم و ششم می فرماید که (۷) بمعنی پرورش
(عمادی شهریاری ے) سودای تو از برای
قربان ؛ بست است زمانه را به پروار ؛
ما گوئیم که این سند معنی هشتم است نه هفتم و بحوالهٔ
تحفه گوید که بمعنی مجمرهٔ عود ۔ صاحب ناصری
می فرماید که (۸) جائی که در انجا جانوری را
بندند و بعلف و امثال آن پرورند تا فربه
شود و آنرا پرواری گویند و ذکر معنی اوّل هم کند

وگوید که در اصل پرورده بود و ذکر معنی دوم وسوم هم کرده - صاحب جامع بر هر شش معنی بیان کرده برہان متفق با او وارسته بذکر معنی دوم معنی هشتم را نوشته گوید که (۹) بمعنی فربه هم (صائب ؎) از لحد خاک شکم پروردهان واکرده است ٭ توز غفلت همچنان دربند پروار خودی ٭ (ایضاً ؎) زان است دین ضعیف که فرمان دهان شرع ٭ عمامه های خویش به پروار بسته اند ٭ (قدسی ؎) ز لاغری نبود روغن استخوان مرا ٭ چه سود داد که کردم بروغنش پروار ٭ (یحیی کاشی ؎) لقمه اش گوسپند پروار است ٭ چه عجب بره بند این کار است ٭ خان آرزو در سراج پرِوار و پروآره را بذکر معنی دوم وسوم گوید که مبدل پرِبار و پربآره ببای تازی بجای واو است و پرواری منسوب بدان **مولف** عرض کند که پربآره بجایش گذشت بمعنی دوم و ما همه را انجا صراحت ماخذش کرده ایم که اصلش پربآره بهردو موحده و این بمعنی مذکور مبدل آن که موحده به واو بدل شد چنانکه آب و آو و معنی سوم مجاز آن و معنی چهارم هم بمجاز که اکثر گنجینه ها مثل خانه تابستانی در زمین باشد و بمعنی پنجم این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و همچنین بمعنی ششم و بمعنی هفتم مزید علیه پرور که اسم مصدر پروریدن است بزیادت الف بعد واو و بمعنی هشتم مجاز معنی دوم که جائی که برای پرورش چارپایان درگرمی سازند آنهم مثل خانۂ تابستانی خنک باشد و جانوران که دین خانه بآرام فربه می شوند آن را پرواری گویند و بمجاز بحذف تحتانی پروار هم که بر معنی اوّل گذشت عجبی نیست که محققین از شعر دوم صائب این معنی پیدا کرده باشند که وارسته برای معنی هفتم آورده و بمجاز فربه را هم گویند چنانکه معنی نهم است -

(اُردو) (۱) دیکھو پرواری (۲) دیکھو پربار (۳) بالاخانہ جس مین دریچے ہون - مذکّر (۴) گنجینہ - خزانہ کا مقام - مذکّر (۵) وہ تختے جو سقف مکان مین لگاتے ہین جن سے تختہ بندی

گہرے زمین - مذکر (۶) قارورہ - بیمار کا پیشاب - مذکر (۷) پرورش - مونث (۸) وہ مکان جہان چار پایون کو آرام کے ساتھ رکھتے ہین - مذکر (۹) فربہ - موٹا -

پرواره اصطلاح - بقول برہان وجہانگیری وسروری وموئید وسراج مرادف بہمہ معانی پروار کہ گذشت **مولف** عرض کند ما حقیقت ماخذ این بر پروار عرض کردہ ایم - موحدہ ببای فارسی وواو بدل شود چنانکہ اسب واسپ وآب وآو وہای ہوز زائد ہم می آید وحذف ہم می شود (ناصر خسرو از جہانگیری ـــہ) ناگاہ باد دنیا مرد دین را ٭ در چاہ فگند از سر پروارہ ٭ عجب است از محققین کہ ہمین کلام ناصر خسرو را بہ تغیر بعض الفاظ برای (پر بارہ) نقل کردہ اند کہ بموحدۂ سوم گذشت (اُردو) دیکھو پروار - پربارہ - بزبار - بربارہ -

پرواری استعمال - بمعنی منسوب بہ پروار بزیادت یای نسبت **مولف** عرض کند کہ اشارۂ این بر پروار گذشت موافق قیاس است واکثر بصفت گاو مستعمل (سعدی ـــہ) اسپ لاغر میان بکار آید ٭ روز میدان نہ گاو پرواری ٭ (اُردو) فربہ -

پرواز بقول برہان بروزن شہباز (۱) معروف کہ از پریدن است و (۲) بمعنی نثار ہم وآن زرہی باشد کہ بر فرق این پادشاہان پاشند و (۳) بمعنی نور وپرتو وروشنائی و (۴) نشیمن ونشستنگاہ مرغان و (۵) چوبہا کہ ہر یک بمقدار سہ وجب طول باشد کہ بجہتہ پوشیدن خانہ بالای چوب ہای بزرگ بہم چینند وبوریا روی آن پوشند وخاک بران ریزند وفرماید کہ نزد محققین (۶) سیر بود از جانب ناسوت بشریت بجانب لاہوت حقیقت - صاحب جہانگیری بر ہر چہار معنی اول اللہ قانع (صائب ـلہ) در حسرت یک مصرع پرواز بلند است ٭ مجموعۂ برہم زدۂ بال وپر من ٭ (سعدی ـلہ) ہزار پیر وولی پیش باشند اندرو ٭

که کعبه بر سر ایشان همی کند پرواز ٭ (نظامی ۳۵)
چراغی که پروازبینش بدوست ٭ فروغ همه
آفرینش بدوست ٭ صاحب سروری نسبت
معنی اوّل گوید که بمعنی پریدن است و ذکر معنی سوم
و چهارم هم کرده. صاحب ناصری به هر سه معنی
اوّل الذکر قانع و بذیل پروازه گوید که (۷) بمعنی
مکافات است (نظامی ۵) لکن کان ظلم
را پروازبینی ٭ گر از من بی زگردون بازبینی ٭
صاحب رشیدی بذکر معنی اوّل می فرماید که این معنی
حقیقی نیست چنانکه مشهور است بلکه معنی حقیقی او
پرگشادن است و هم بدین معنی پرباز نیز. صاحب
مؤید ذکر هر پنج معنی کرد و معنی ششم را ترک فرموده
بهار بذکر معنی اوّل و سوم می فرماید که بمعنی اوّل
بلند از صفات و مصرع از تشبیهات اوست و
بالفظ برداشتن و بستن و شستن و کردن مستعمل
خان آرزو در سراج نسبت معنی اوّل بذکر قول
رشیدی می فرماید که این بر تقدیری است که
بمعنی حاصل بالمصدر باشد و اگر بمعنی مصدر بود
مشکل و بر تقدیر اوّل مرکّب است از پر و واز
که مبدّل باز است و بذکر معنی سوم و چهارم گوید
که اغلب که بمعنی سوم تصحیف پرواز بدال و بمعنی
چهارم پدواز بدال که مغیّر و مبدّل پتواز است
بتا و صاحب جامع نسبت هر پنج معنی اوّل الذکر
همزبان برهان. **مؤلّف** عرض کند که بمعنی
اوّل اسم مصدر و حاصل بالمصدر پروازیدن
است که می آید پس تسامح برهان است که این
را از پریدن خیال کرد و خیال بعض محقّقین درست
است که اصل این پرباز باشد موحّده بدل
شد به واو چنانکه آب و آو پس معنی اوّل این
پرندگی است و معنی دوم مجاز آن که در نثار و
و تصدّق هم زر دگوهر بالای سر ممدوح می پرانند
و بمعنی سوم و چهارم و پنجم و ششم و هفتم اسم جامد فارسی
زبان دانیم و در معنی چهارم و پنجم و ششم بلندی را
هم دخل است و بدینوجه جا دارد که آن راهم

مجاز معنی اوّل گیریم (اُردو) (۱) اڑان۔ بقول آصفیہ۔ اسم مونّث۔ پرواز (۲) نثار بقولہ۔ مذکّر نچھاور۔ نقد خواہ جنس بطور تصدّق کسی کے سر پر سے پھینکنا (۳) دیکھو پرتو (۴) اُٹھا دیکھو پتواز (۵) وہ تختے جو پختہ مکان کی چھت مین تیروان پر رکھتے ہین جس پر مٹی یا چونا پچھاتے ہین جس کو دکن مین کلچی کہتے ہین۔ مذکّر (۶) پروازِ خیال۔ سیر لاہوت۔ مونّث۔ اصطلاح صوفیہ مین عالم ذات الٰہی کی سیر کرنا جہان سالک کو مقام فنا فی اللہ حاصل ہوتا ہے (۷) بدلہ۔ مذکّر۔ مکافات۔ مونّث۔

پرواز آوردن

استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ (۱) بمعنی پریدن و پرواز کردن و (۲) مجازاً بمعنی قصد و ارادہ کردن (حزین اصفہانی ﷓) سوی شہری چرا نارسیم پرواز ؛ کہ با شہزادگان باشیم دمساز ؛ (اُردو) (۱) پرواز کرنا۔ اڑنا (۲) قصد کرنا۔ ارادہ کرنا۔

پرواز ببال دیگری کردن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار کار بحمایت کسی کردن (میرزا طاہر وحید ﷓) کمال عشقبازان از جمال دیگری باشد ؛ چو رنگ چہرہ پروازم ببال دیگری باشد ؛ **مولّف** عرض کند کہ (ببال دیگری پرواز کردن) بر موحّدہ گذشت و صراحت معنی این ہم ہمدر انجا مذکور۔ بہار درینجا سندی کہ برای آن پیش کردہ و تغیّر خفیفی کہ در معنی کردہ درست نیست و سندش برای (پرواز ببال دیگری باشیدن) است کہ لازم است و معنی این معطّل بودن وجود کسی و باختیار دیگری بودنش (اُردو) دیکھو ببال دیگرے پرواز کردن۔

پرواز برداشتن

مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولّف** عرض کند کہ بمعنی پرواز کردن و پریدن و بمجاز بلند شدن است (زلالی

خوانساری ے) کہ چون آواز طبل باز برداشت ؎ ہمای چتر او پرواز برداشت (اُردو) پرواز کرنا اُڑنا۔ بلند ہونا۔

پرواز چشم اصطلاح۔ بقول بحر مرادف پرواز دیدہ بمعنی پریدن چشم وتفؤل وشگون بہار گوید کہ کنایہ از تفؤل وشگون بر اخبار ملاقات **مولف** عرض کند کہ چون در غلاف چشم کسی خون بخود حرکت پیدا شود فارسیان ونیز اہل ہند این را شگونی دانند وخیال کنند کہ کسی کہ مفارقتش از مدت دراز است می آید واین علامت آنست محققین اہل زبان ازین ساکت البتہ معاصرین عجم بر زبان دارند وحاصل بالمصدر پریدن چشم است کہ بہمین معنی می آید (اُردو) آنکھہ پھڑکنا۔ بقول امیر خود بخود پلک یا پپوٹے مین حرکت ہونا جس کے زائل کرنے کو پلک پر تنکا یا دھاگا رکھہ لیتے ہین پہر رنج یا خوشی کا شگون ہے۔ کہتے ہین کہ مرد کی داہنی اور عورت کی بائین آنکھہ پھڑکے تو کوئی بچھڑا ہوا ملے اور مرد کی بائین اور عورت کی داہنی آنکھہ پھڑکے تو صدمہ پہنچے مگر تجربہ کرنے والون کا قول ہے کہ یہ تخصیص مرد اور عورت کی داہنی بائین آنکھہ کی ٹھیک نہین ہے بلکہ عورت ہو یا مرد باعتبار اس شگون کے کسیکی داہنی آنکھہ اچھی ہوتی ہے اور بائین بُری اور کسیکی بائین آنکھہ اچھی ہوتی ہے اور داہنی بُری (بحر ے) الٰہی اپنی بغل مین مین دیکھون آج اسے ؎ یہ بائین آنکھہ پھڑکنی ہو نیک فال مجھے ؎ (نصیر ے) آنکھہ جب پھڑکے ہے بائین تب مجھے کہتا ہے وہ ؎ کچھہ خوشی دکھلائیگا یہ اضطراب نرگسی ؎ آپ ہی نے فرمایا ہے کہ بعض فصحا آنکھہ پھڑکنا کو رائے خفیفہ سے تجویز کرتے ہین اور پھڑکنا جو تڑپنا کے معنی مین ہے اس مین کوئی رائے خفیفہ کا قائل نہین ہے۔

پرواز دادن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف**

عرض کند کہ بمعنی آوردن بہ پرواز و قوّت پرواز عطا کردن است (اسیر شہرستانی ؎) گر صدق کلامت ندہد بال یقین را ؛ پرواز تجرّد کہ دہد روح امین را ؛ (ظہوری ؎) از برای دام لیلی میشود سیمرغ بخت ؛ عشق مرغی را کہ پرواز سر مجنون دہد ؛ (اُردو) پرواز میں لانا۔ پرواز کی قوّت دینا۔

پرواز دیدن انتقال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولّف** عرض کند کہ بمعنی قوّت پرواز و بلندی یافتن است ولیکن سند پیش کردہ اش متعلق بدین مصدر نیست بلکہ متعلق بہ مصدر۔ بینیدن است کہ گذشت (صوفی مازندرانی ؎) نمی بینیم در اقبال خود پرواز بستانی ؛ ہم آخر بال مرغ ما درین ویرانہ می ریزد ؛ (اُردو) پرواز کی قوّت پانا۔

پرواز دیں اصطلاح۔ باضافت زائے ہوّز۔ مرکّب اضافی وبقول بحر مرادف پرواز چشم کہ گذشت **مولّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اُردو) دیکھو پرواز چشم۔

پرواز رنگ اصطلاح۔ بقول بہار و بحر وانند کنایہ از تغیّر یافتن و شکستن رنگ **مولّف** عرض کند کہ حاصل بالمصدر (پروازیدن رنگ) است کہ می آید بعض محقّقین این را متعلق بہ (پریدن رنگ) می وانند و حقیقت ہر دو بر مصادر (پروازیدن و پریدن) عرض کنیم کہ می آید (اُردو) رنگ اُڑ جانا۔ رنگ کا زائل ہونا (حاصل بالمصدر)

پرواز شستن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولّف** عرض کند کہ زائل کردن و سلب کردن قوّت پرواز از چیزی کو قوّت پرواز داشت (قاسم مشہدی ؎) بیاد وصل او در کعبہ چندان گریہ می کردم ؛ کہ از بال و پر مرغ حرم پرواز می شستم ؛ (اُردو) پرواز کی قوّت زائل کرنا

پروازکردن | استعمال - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
که (۱) بمعنی حقیقی است یعنی پریدن و چون اضافت
این بسوی چیزی کنند (۲) بمعنی زائل شدن آن
چنانکه پرواز کردن رنگ و نقش و طاقت وامثال
آن بر سبیل مجاز (ظهوری ط) در کوی تو پرواز
کنان بلبل و قمری ؛ گل باد بران سرو هوادار
ندارد ؛ (ظهوری ط) هرجا که بلند شست
بستی ؛ پروازکنان نشانه برخاست ؛ (طالب
آملی ط) خال احسان چو زند دست سخاے تو
زشوق ؛ نقش زر از ورق گنجفه پرواز کند ؛
صاحب مؤید نسبت معنی اوّل می فرماید که پرگشاده
کردن پرند است در پریدن و آن عبارت
از سرعت است برای گرفتن جانوران مانند
باز و بحری و نیز گوید که پرگشاده کردن برای
جفت شدن هم ؛ از بهر این پرواز کردن (۳)
عبارت از جفت شدن است چنانکه مثل است
(سه) کند هم جنس با هم جنس پرواز ؛ کبوتر
با کبوتر باز با باز **مؤلف** عرض کند که سند معنی
سوم متعلّق از ان نباشد و بخیال ما متعلّق بمعنی
اوّل است و بس و معنی سوم را دیگر کسی از
محققین زباندان و اهل زبان ذکر نکرد مشتاق
سند دیگری باشیم (**اُردو**) (۱) پروازکرنا
اڑنا (۲) زائل ہونا جیسے (رنگ اڑنا) (۳)
جفتی کھانا - بقول آصفیہ چڑھنا - جماع کرنا -
نر پرندہ کا مادہ پر چڑھنا - یا مادہ کا نر سے
مجامعت کرانا - جانوران کا جفت ہونا -

پروازگاه | اصطلاح - بهار بذکر این
بر معروف قانع و اند نقل نگارش از معروف
هم ساکت و ای برینین محققین که لغتی را جا
دادن و از تعریف سکوت ورزیدن یعنی چه
فارسیان خصوصاً معاصرین عجم شکارگاهی را
گویند که دران بواسطهٔ پرند شکاری چون باز و شاهین
شکار کنند (**اُردو**) پرند شکاری کی شکار کی جگہ - مؤنث

(الف) **پرواز گر** اصطلاح ۔ بقول بہار و انند کنایہ از تیز رو (حکیم زلالی ے) زغزنی نامہ پرواز گر شد * بکشمیر آمد و شور دگر شد *
مولف عرض کند کہ از سند بالا ....

(ب) **پرواز گر شدن** بمعنی پریدن وکنایہ از تیز رفتار شدن ہم پیدا است پس (الف) اسم فاعل ترکیبی است و (ب) مصدر آن (**اُردو**) (۱) وہ قاصد جو ہوا پر جاے یعنی تیز رفتار ہو (ب) تیز رفتار ہونا (ہوا پر جانا کہہ سکتے ہیں)

پرواز گرفتن مصدر اصطلاحی ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت۔ **مولف** عرض کند کہ (۱) بمعنی پریدن است کہ معنی حقیقی است (الہی ہمدانی ے) شش جہت ہمچو غباری شد و پرواز گرفت * برق جولان کہ سر خرمن خاک افتاد است * صاحب بحر گوید کہ (۲) گریختن جانوران شکاری ہمچون باز و شاہین **مولف** عرض کند کہ ہمان معنی اوّل است و بس (**اُردو**) (۱) اُڑنا۔ پرواز کرنا (۲) جانوران شکار کا بہاگنا۔

پروازہ اصطلاح ۔ بقول برہان و جامع بروزن خمیازہ (۱) توشۂ طعامی کہ در سیر و شکار و سفر ہمراہ بردارند یا از دنبال بیاورند و (۲) درمنہ را نیز گویند کہ از پی عروس ریزند و جابجا آتش بر آنہا زنند و (۳) آتشی کہ پیش عروس فروزند و آتشی کہ فارسیان در ہنگامی کہ عروس را بداماد سپرندی بیفروختندی و دامن عروس و داماد را بہم بستہ بر گرد آتش طوف فرمودندی و (۴) بمعنی عیش و خرّمی ہم آمدہ و (۵) ورق نقرہ و طلا کہ آنرا کہنہ نثار ریزہ ریزہ کردہ باشند چہ شخصی کہ زر ورق می سازد آنرا (پروازہ گر) می گویند و بعضی ورق طلا و نقرہ را گویند کہ نقاشان کار فرمایند و شاہد برین آنست کہ در شیراز شخصی کہ ورق طلا و نقرہ را

بر روی پوست بہ چسپانند آنرا ہم پروازہ گر میخوانند

صاحبان جہانگیری و ناصری و رشیدی بمعنی اوّل

و سوم و پنجم قانع ۔ و صاحب سروری معنی چہارم

را ترک کردہ ذکر دیگر ہمہ معانی کردہ (شاعرلہ)

جانان چہ توان کرد کہ اندر رہ عشقت ؛ الّا جگر

سوختہ پروازۂ ما نیست ؛ خان آرزو در سراج

گوید کہ تحقیق آنست کہ پروازہ بمعنی نثار است

مطلقاً خواہ بر داماد و عروس نثار کنند خواہ بر فرامین

سلاطین و بدین معنی بحذف ہا و ببای تازی ہم گذشت

مولّف عرض کند کہ انچہ بہای موحّدہ بمعنی اوّل

و سوم گذشت مبدّل این است چنانکہ اشارۂ

این ہمہ را انجا کردہ ایم و ما درینجا این را بہ ہمہ

معانیش اسم جامد فارسی زبان دانیم

باعتبار صاحب جامع کہ محقّق الزبان است

و پرواز کہ بہ معنی نثار گذشت مخفّف این باشد

مخفی مباد کہ درمنہ بقول محیط بکسر دال و سکون

رای مہملہ و فتح میم و نون و ہا ۔ اسم فارسی است

و بیونانی سمار یقون و اقدنیا و بسریانی ایروتا

و برومی ابرنیطون و بعربی شیخ و شجرۃ الشیوخ

و بہندی جوہری جو این گویند گرم و خشک

در سوم و گویند در دوم جمیع اقسام آن محلّل

ریاح مقطّع ۔ ملطّف ۔ مسکّن و دوران قبض کمتر

و تسخین زیادہ و منافع دارد (لخ) (**اُردو**)

(۱) سفر کا توشہ ۔ مذکّر (۲) درمنہ جسکو ہندی

مین جوہری جو این کہتے ہین ۔ مونّث ۔ اور صاحب جامع الادویہ

نے درمنہ پر فرمایا ہے ۔ خشک ایک گہانس

مشابہ بہ برگ سداب (۳) وہ آگ جو فارسیان

دلہن کے آگے روشن کرتے ہین ۔ مونّث (۴)

عیش ۔ مذکّر ۔ عشرت ۔ مونّث (۵) طلائی اور

نقرئی ورق کے ٹکڑے ۔ مذکّر ۔

پروازہ گاہ | اصطلاح ۔ صاحب انندکر

این از معنی ساکت و حوالۂ بہار می دہد و بہار

ازین لغت سکوت دارد **مولّف** عرض کند

کہ حقیقت (پرواز گاہ) بدون ہای ہوّز ششم

بجایش بیان کردہ ایم و این غیر از معنی حقیقی چیزی نیست خیال ما این است کہ صاحب انند بہ تسامح این را قائم کرد و مقصودش غیر از (پروازگاہ) نباشد (اُردو) دیکھو پروازگاہ

پروازہ گر اصطلاح - بقول انند بالفتح شخصی کہ زر ورق می سازد **مولف** عرض کند کہ بعض محققین بذیل پروازہ اشارہ این کردہ اند و موافق قیاس است (**اُردو**) سونے چاندی کے اوراق بنانے والا -

پروازہمّت اصطلاح - بمعنی بلندی ہمّت است (ظہوری ے) بجائی کہ بال اجابت بریزد از بہ پرواز ہمّت دعائی رساند ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اُردو**) ہمّت کی بلندی - بلند ہمّتی - مونّث -

پروازیدن بتحقیق مولّف مرادف پریدن است و پرواز - اسم مصدر و حاصل بالمصدر و امر حاضر این (کامل التّصریف) و مضارع این پروازد - محقّقین مصادر این را ترک کردہ اند (**اُردو**) دیکھو پریدن -

پرواس بقول برہان بروزن الماس بمعنی (۱) لامسہ و (۲) بمعنی دانستن و (۳) دران کردن و (۴) بمعنی خلاص و نجات و فراغ و (۵) پرداختن و (۶) ترس و بیم - صاحب جہانگیری این را مرادف پرماس گفتہ - صاحب سروری ذکر معنی اوّل و چہارم و پنجم کردہ (شمس فخری لہ) بنود اطلس گردون سزای بارگہش ؛ بسی اگرچہ تقضا کرد اندران پرواس ؛ (ناصر خسرو لہ) بعہد او بود از جور بد گفش رستن ؛ بخیر او بود از شرّ این جہان پرواس ؛ و فرماید کہ پرماس بمعنی ہم آمدہ - صاحب ناصری می فرماید کہ مرادف پرماس و گوید کہ این را پرواسیدن ہم گفتہ اند - صاحب رشیدی گفتہ کہ این مبدّل پرواز است کہ سین و زا باہمدیگر بدل شود و دیگر معانی مجاز آن **مولف** عرض کند کہ صراحت کافی معانی بر پرماس کردہ ایم و ذکر ماخذ ہم

همدرانجا گذشت داین مبدّل آنست ومحققین فارسی ہمین پرماس وپرواس را بسند این تبدیل آورده اند وہمین است اسم مصدر پرواسیدن ہم کہ می آید وکم وبیشی بعض معانی مجاز است چنانکہ لمس کردن درانجا معنی پنجم است وترس وبیم درینجا معنی ششم۔ عجب است از محققین کہ ہمین شعر ناصر خسرو را بسند پرماس ہم آوردہ اند ودرانجا رستن را پرماس نوشتہ اند واین شامل باشد بر ہمہ معانیش (اُردو) دیکھو پرماس

(۶۷۵) **پرواساختن** استعمال۔ بمعنی (۱) اعتنا کردن است و (۲) بمعنی کشادن پروپریدن (ظہوری لہ) برای بیدلان سازند صد خیر ؛ برای خویش یک پروا بسازند ؛ **مولف** عرض کند کہ درمعنی اوّل پروا مرکب است باساختن ودرمعنی دوم پر مرکب است با (واساختن) موافق قیاس (اُردو) (۱) اعتنا کرنا (۲) پرکھولنا۔ اڑنا

بذکر معنی اوّل گوید کہ (۴) پرواختن و (۵) فراغ یافتن (سراج الدین راجی لہ) ز پرواسیدن آن نازک اندام ؛ شگفت اندر کفم گلہای بادام ؛ صاحب بحر بذکر ہر ہیچ معانی بالا گوید کہ (۶) وانشستن (۷) درازکردن (۸) خلاص ونجات دادن ہم او فرماید کہ کامل است ومضارع این پرواسد۔ صاحب

(الف) **پرواسید** (الف) بقول برہان ہم شرح

(ب) **پرواسیدن** بمعنی دست سودو لامسہ

(ج) **پرواسیں** کرد بجہت تمیز درشتی ونرمی

و (ب) بقول برہان وجامع بر وزن سرخاریدن بمعنی (۱) دست مالیدن ولامسہ کردن و (۲) ترسیدن و (۳) واہمہ نمودن۔ صاحب سروری

برہان (ج) را بمعنی دست مالیدہ و صاحب سروری بمعنی دست مالیدہ وپرداختہ وفراغ یافتہ گوید (شہرہ آفاق ۔۔ ۵) ہرکہ پرواسیدہ آن اندام را ؛ درکف خود دیدہ سیم خام را ؛ **مولف** عرض کند کہ (ب) مصدری است مبدّل پرماسیدن چنانکہ ذکر این بر پرماس

کردہ ایم کہ اسم ہمین مصدر و شامل است بر ہمہ معانی پر ماسیدن کہ گذشت و الف ماضی مطلقش و (ج) اسم مفعولش شامل بر ہمہ معانی (ب) تسامح محقّقین است کہ الف و ج را اسم جامد خیال کردہ اند و در معانی ہر دو با (ب) فرق کردہ (اُردو) الف ماضی مطلق ب اور (ب) (۱) چھونا مس کرنا (۲) ڈرنا (۳) وہم کرنا (۴) دیکھو پرواختن (۵) فارغ ہونا (۶) جاننا (۷) دراز کرنا (۸) نجات دینا (ج) اسم مفعول (ب)

پرواش بقول انند بالفتح و شین معجمہ بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی غافل و بی پروا **مؤلّف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محقّقین اہل زبان و زباندان و معاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم و شین معجمہ مرکّب می نماید بالفظ پروا و افادہ معنی نفی کردہ ما در قواعد فارسی اینقسم تصرّفش ندیدیم البتّہ شین معجمہ در آخر الفاظ برای نسبت می آید چنانکہ پوپش و بالش کہ منسوب بہ پوپ و منسوب بہ بال است پس معنی لفظی این منسوب بہ پروا باشد و در محاورہ بمعنی بی پروا بنظر نیامدہ **(اُردو)** بے پروا۔ غافل۔ مبتلائے غفلت ۔

پرواک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح باکاف تازی بمعنی (۱) پاسبان و نگاہبان و (۲) بمعنی صدا **مؤلّف** عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی قدیم دانیم ۔ دیگر ہمہ محقّقین و معاصرین عجم ازین ساکت اند **(اُردو)** (۱) پاسبان ۔ نگاہبان (۲) صدا ۔ مونّث ۔

پرواکردن استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلّف** عرض کند کہ (۱) اعتنا کردن است (ظہوری ع) از شور خلق کوچہ خراب و محلّہ ہم ؛ نخوت

زیادہ باد کہ پروای کس نکرد ؎ (وحید قزوینی ؎)
اسیر عشق بجانان نمی کند پروا ؎ کہ زہر خوردہ بدرمان نمی کند پروا ؎ صاحب بحر گوید کہ بصلۂ با بمعنی (۲) توجہ و التفات کردن و بصلۂ از (۳) ہراسیدن و اندیشیدن و سندی کہ برای معنی دوم پیش کرد ہمان شعر وحید است کہ بالا نقل شد (ولہ ؎) شکستگان ز حوادث غمی نمیدارند ؎ کہ تختہ پارہ ز طوفان نمی کند پروا ؎ خان آرزو در چراغ ہدایت ہمزبان بحر **مولف** عرض کند کہ بمعنی دوم بدون صلہ ہم بنظر آمدہ (ظہوری ؎) خوش دید کرد عشق تو پروای بیکسان ؎ دیگر ز کس مباش کہ بر ما فروشد است ؎ وشامل باشد برہمہ معانی پروا (**اُردو**) (۱) پرواکرنا۔ اعتنا کرنا (۲) توجہ اور التفات کرنا (۳) ڈرنا۔

پروال بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پرکار **مولف** عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود مبدلش دانیم کہ کاف بدل شد بہ واو چنانکہ پوپک و پوپو و رای مہملہ بدل شد بہ لام چنانکہ چنار و چنال دیگر ہمہ محققین فارسی دان و اہلزبان ازین ساکت و معاصرین عجم ہم برزبان ندارند فارسی قدیم باشد و موافق قیاس (**اُردو**) دیکھو پرکار۔

پرواماندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مولف** عرض کند کہ اعتنا بودن است و جا دارد کہ برہمہ معانی پروا شامل شود (صائب ؎) مطلبش از دیدۂ بینا شکار عبرت است ؎ ورنہ صاحب نرا چہ پروای تماشا ماندہ است ؎ (**اُردو**) پروا ہونا دیکھو پروا۔ یہ اس کے تمام معنوں پر شامل ہو سکتا ہے

پروان بقول برہان و جہانگیری و سروری و جامع بروزن مروان (۱) نام شہریست نزدیک بغزنین و (۲) چرخ ابریشم تاب را نیز گویند یعنی چرخی کہ بریشم را بدان از پیلہ برآوردند

وآن چرخ را همی گرداند (حکیم فردوسی ؒ) بدو گفت کای نامبردار هند ؛ ز پروان بفرمان
تو تا به سند ؛ صاحب ناصری بر معنی اوّل قانع ۔ خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی نسبت معنی
اوّل گوید که نام موضعی است نزدیک غزنین و فرماید که بحذف الف پروَن هم گفته اند مولّف
عرض کند که معاصرین عجم تصدیق قول محقّقین اوّل الذکر می کنند و گویند که اینمقام در کارگیری
ابریشم معروف است پس معنی اوّل مجاز معنی دوم می نماید و بمعنی دوم اسم جامد فارسی زبان
دانیم (اُردو) (۱) پروان ایک شہر کا نام ہے جو غزنین کے متّصل واقع ہے ۔ مذکّر (۲)
چرخا جس کے ذریعہ سے ابریشم پلیہ سے نکالتے ہیں جس کو فارسی میں برخاج بھی کہتے ہیں ۔ مذکّر ۔

پروانک بقول برہان و جامع بروزن ایوانک، (۱) نام جانوریست که فریاد کنان
پیش پیش شیر می رود تا جانوران دیگر آواز او را شنیده دانند که شیر می آید و خود را
بکناری کشند و گویند پس ماندهٔ شیر را می خورد و (۲) کنایه از پیشرو لشکر هم و معرّب آن
فروانق ۔ صاحب جہانگیری بذکر معنی اوّل گوید که معنی دوم استعاره باشد ۔ صاحب سروری
برمعنی اوّل قانع ۔ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم نسبت معنی اوّل می فرماید که بپارسی
این را (سیاه گوش) هم گویند ۔ صاحبان رشیدی و ناصری پروانه را مرادف این گویند و
صاحب موّید بذکر معنی اوّل گفته که بهندی آنرا بهکاری نامند و اهل هند (خالهٔ شیر) هم
خان آرزو در سراج گوید که پروانه که می آید نام جانور مخصوص نیست بلکه هر جانور درنده خورد
که همراه شیر گردد تا پس خورده او را بخورد و آنچه عزیزان نوشته اند که برای آگاه کردن جانوران
پیشاپیش شیر باشد چنین نیست و فرماید که در گلستان شیخ سعدی مرقوم است که (سیاه گوش)

را گفتند که ترا ملازمت شیر از چه اختیار افتاد گفت تا فضلهٔ صیدش خورم و از شرّ دشمنان امین باشم) و بمعنی شیر بچه خطا ست و همان معنی پروانه است و اغلب که بدین معنی مجاز باشد و ماخوذ از پروانهٔ شمع زیرا که جانور مذکور مانند پروانه گرداگرد شمع می گردد می باشد **مولّف** عرض کند که حق آنست که فارسیان پروانه را مرکّب کردند از پروان بمعنی دومش و های نسبت که این پرند عاشق شمع اطراف شمع همچنان می گردد چنانکه پروان ویرغاج و پروانک به کاف تشبیه چنانکه تبر و تبرک مزید علیه آن که های هوّز آخرش بوجه ترکیب با کاف حذف شد و معنی لفظی این مثل پروانه و کنایه از جانور معروف که عاشق شیر است از انکه پس خوردهٔ شیر غذای اوست و دائما اطراف شیر می باشد و همین قدر است حقیقت این آنانکه پروانه و پروانک را مرادف یکدیگر خیال کرده اند پی به حقیقت نبرده اند و بنزاکت لفظ و معنی غور نکرده ـ مجازاً پروانه بمعنی پروانک هم استعمال کرده اند و درانصورت استعاره باشد که بجایش می آید و (سیاه گوش) نام جانوری خورد است از قسم یوز که امرا برای شکار باخود دارند و بچهٔ شیر هم گویند و صاحب آصفیه همین را (ابن بلاد) نوشته که گربهٔ دشتی است و عجبی نیست که همین جانور پس خورد شیر را می خورد ـ صاحب محیط تصدیق خیال ما میکند و بر سیاه گوش می فرماید که بعربی برید و فرانق معرّب پروانک و بترکی فاراقلاق نامند و آن حیوانی است بقدر گربه و برنگ آهو و گوش آن سیاه و گویند که پیشاپیش شیر می رود و از آمد شیر خبر می دهد و از حیوان درندهٔ شکاری است ـ صاحب ناصری بر (سیاه گوش) صراحت کرده که جانوریست که گوش او سیاه و بنشاط شیر مشهور که زیادتی صید شیر قسمت اوست و آنرا بترکی (قرافلاغ) گویند

پس متحقق همین می نماید که پروانک (سیاه گوش) را نام است (اُردو) (۱) سیاہ گوش ایک
چھوٹے سے جانور کا نام ہے جس کے کان سیاہ ہوتے ہیں جس کو ہندی میں بلاو کہتے ہیں۔
جنگلی بلاو (۲) لشکر کا پیشرو۔ مذکر۔

پروانکه صاحب مؤید (مطبوعهٔ مطبع نولکشور)
این را با پروانه می نویسد و گوید که مرادف پروانه
است که می آید ولیکن در دیگر نسخ قلمی ما این را
نیافتیم و لغات دیگر هم ازین ساکت **مؤلف**
عرض کند که مقصود مؤید از همان (پروانک)
باشد که گذشت و بعض محققین دیگر هم آنرا مرادف
پروانه گفته اند و ما صراحت کافی همدرانجا کرده ایم
و درینجا جزین نیست که صاحب (مؤید مطبوعه) بزیادت
های هوز در آخر این تصحیف کرده دیگر هیچ (اُردو)
دیکھو پروانک و پروانه۔

پروانگی استعمال۔ بقول انند بحوالهٔ
فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی فرمان و حکم و اجازت
(لاادری ع) که پروانگی داد پروانه را ؎
مؤلف عرض کند که این مرکب است
از پروانه بمعنی سومش و یای مصدری که بقاعدهٔ فارسی
های هوز آخرش بدل شد به کاف فارسی چنانکه
خانه و خانگی و دیوانه و دیوانگی (اُردو) پروانگی
بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مونث۔ اجازت۔ حکم۔ آگیا۔

پروانه اصطلاح۔ بقول برهان و جهانگیری
بروزن فرزانه (۱) معروف و آن جانوری
باشد که در شب ها خود را بشعلهٔ شمع و چراغ
زند و (۲) جانوری را نیز گفته اند که پیش پیش
شیر فریاد کنان رود و جانوران دیگر را از
آمدن شیر خبر رساند و (۳) حکم و فرمان سلاطین
(سعدی اول) روزی برت بهوسم و در پایت
افتم ؎ پروانه را چه حاجت پروانهٔ دخول ؎
(حافظ اول) کسی بوصل تو چون شمع یافت
پروانه ؎ که زیر تیغ تو هردم سر دگر دارد ؎

(حکیم خاقانی ؎) شاہا غضنفری تو و پروانہ تو من چو پروانہ در پناہ غضنفر نکوتر است (ولہ ؎) پروانہ دار بر سپہ شیران شہند پای چو ما آید از کنگلہ کوران کتاب شان چو صاحب سروری بر معنی دوم قانع - صاحب ناصری بذکر معنی اوّل و دوم نسبت معنی سوم گوید کہ بمعنی خطی است کہ برای رخصت سفر وغیرہ بدست بعضی مردم دہند کہ کسی مانع ایشان نہ شود - صاحب رشیدی بر معنی دوم قناعت کردہ و ارسنہ بر معنی اوّل وسوم قانع (ظہوری ؎) شمع از شعلہ حسن تو برافروختہ است چو گرد او پر زدہ پروانہ پروانہ ما چو بہار بذکر معنی اوّل می فرماید کہ مرکّب است از پر کہ ترجمۂ ریش است و وآنہ کہ کلمۂ نسبت باشد چنانکہ انگشتوانہ و بذکر معنی دوم گوید کہ ماخوذ از معنی اوّل است (چنانکہ ما صراحت این بر پروانک کردہ ایم) و بذکر معنی سوم می فرماید کہ حکم پادشاہان و امیران کہ بنام عمال وغیرہ از دفتر نوشتہ می شود چون پروانہ تنخواہ و پروانہ جاگیر

و پروانجات جمع - این کہ تصرف فارسی زبان متغیر نیست چنانکہ فرمان لفظ فارسی است و جمع آن فرامین آمدہ - خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل وسوم گوید کہ پروانہ جانور مخصوص نیست بلکہ ہر جانور درندہ خورد کہ ہمراہ شیر گردد و پس خوردہ او را خورد و اغلب کہ بمعنی دوم مجاز معنی اوّل باشد صاحب رہنما بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بر معنی اوّل قانع **مؤلف** عرض کند کہ صراحت ماخذ معنی اوّل بالا گذشت و ماخذ معنی دوم ہم مذکور شد حالا عرض میشود نسبت معنی سوم کہ مرکّب است از پروان بمعنی فرمان و ہای نسبت یعنی چیزی کہ منسوب بفرمان است ہمان کاغذ کہ پادشاہان باجازت و رخصت امری نوشتہ می دہند (**اردو**) (۱) پروانہ - دیکھو بتنگ (۲) دیکھو پروانک کے پہلے معنے - (۳) پروانہ - بقول آصفیہ - مذکر - حکمنامہ اجازت نامۂ شاہی -

پروانہ پاچراغ اصطلاح - بقول بہار کنایہ از عاشق محروم (لاادری ـہ) محروم ز وصل گلعذارم ؛ پروانہ پاچراغ یارم ؛ **مولف** عرض کند کہ این لغت پیدا کردۂ بہار است از کلام لاادری و از معنی شعر ہمین قدر روشن است کہ شاعر خود را کنایۃً پروانہ قرار داد و (پاچراغ) کہ قلب اضافت چراغ پا (است) کنایۃً قرار داد برای عضوی کہ در پای یار بخیال او ہمچون چراغ روشن است و اگر (پاچراغ) را (چراغ پا - بدون اضافت) گیریم وصفت پروانہ قرار دہیم لطف معنی شعر چہ باشد و (پروانہ چراغ پا) را اگر بمعنی حقیقی گیریم استعارہ باشد از عاشق نہ کنایہ و معنی ئرمان را درین دخلی نباشد فتامل (اُردو) عاشق محروم -

پروانہ روم اصطلاح - صاحبان ناصری و انند گویند کہ لقب امیر معین الدین کاشانی است کہ از جانب ہلاکو خان ابن جوجی خان بن چنگیز حکومت و فرمان فرمائی ولایت روم داشتہ و بخدمت مولانا جلال الدین محمد - صاحب مثنوی اظہار ارادت می کرد و در نگارش کتاب فیہ ما فیہ روی سخن مولوی با او ست و یکی از فضلا گفتہ (ع) سوالی دارم از پروانۂ روم ؛ **مولف** عرض کند کہ مرکب اضافی است و کنایہ باشد (اُردو) پروانہ روم - امیر معین الدین کاشانی کا لقب ہے - مذکر -

پروانی اصطلاح - بقول بہار و وارستہ و انند نام فنی از کشتی و آن گرد حریف گشتہ پایش بر داشتن و از جا ربودن است (میرنجات ـہ) چہ شود چون بہ مخالف رسی از پروانی ؛ پای او گیری بہ دور سرش گردانی ؛ **مولف** عرض کند کہ یای نسبت با پروانہ مرکب کردہ اند دیگر ہیچ کہ بمعنی منسوب بہ پروانہ و کنایہ از فن اند کو نظر بہ گرد حریف گشتن چنانکہ پروانہ گرد شمع

می گردد (اُردو) پرانی کُشتی کے ایک فن کا نام ہے جس میں حریف کے اطراف چکّر لگا کر اچانک اس کے پاؤں کو جگہ سے ہلا دیتے ہیں - مذکّر -

پرداوه بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پاسبان ونگاہبان وحارس - **مولّف** عرض کند که دیگر ہمه محقّقین اہل زبان وزباندان ومعاصرین عجم ازین لغت ساکت اگر سند استعمال پیش شود اسم جامد فارسی زبان دانیم وفارسی قدیم باشد (**اُردو**) دیکھو پاسبان -

پرواه بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی پروا که گذشت **مولّف** عرض کند که مزید علیه آن بزیادت ہای ہوّز در آخر چنانکه غمخوار وغمخواره وستمگار وستمگاره - (**اُردو**) دیکھو پروا -

پروائیدن بمعنی پروا کردن است **مولّف** عرض کند که فارسیان بر پروای که مزید علیه پرواست بقاعدۂ خود یای معروف وعلامت مصدر (دن) مرکّب کرده مصدری ساخته اند شامل برہمه معانی مصدری پروا باشد (کامل التّصریف) ومضارع این پروائد ولیکن حالا استعمالش متروک می نماید ومحقّقین معاصر ہم این را ترک کرده اند البتّہ در کلام مولوی معنوی استعمال این یافته می شود وبخیال ما مصدر اصلی است که اسم مصدر این پروا مال فارسی زبان است (سه)

نمی آرم بیان کردن ازین بیش ؛ بگفتم اینقدر باقی تو پروا ؛ مخفی مباد که درین شعر استعمال این بمعنی ہشتم پرواست (**اُردو**) پروا کرنا - سمجھنا - شامل ہے پروا کے تمام معنوں پر -

پروبال داشتن مصدر اصطلاحی بقول برہان وبحر وانند ورشیدی کنایه از

(۳۷۷)

زور و قوّت و قدرت داشتن ۔ صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کردہ **مولّف** عرض کند کہ ہمان (بال و پر داشتن) کہ بجایش گذشت واشارۂ بر (بال داشتن) کردہ ایم (ارسلان ے) گرد سرت گشتی و کردی طواف ؛ کعبہ اگر بال و پری داشتی ؛ مخفی مباد کہ نظر بہ معنی حقیقی این مخصوص است با پرند و بکنایہ مستعمل شد برای غیر پرند ہم و بال و پر و پر و بال ہر دو یکی است **(اُردو)** زور و قوّت رکہنا

(۱) پر و بال درہم شکستن مصادر

(۲) پر و بال شکستن اصطلاحی ۔ بقول

بہار و انند ہر کدام معروف (صائب لہ) تنگی گردون پر و بال مرا درہم شکست ؛ بیضۂ فولاد این بیداد بر جوہر نکرد ؛ (میرزا بیدل لہ) چون برگ گل اگر پر و بالم شکستہ اند ؛ پرواز شوخیم بہ پر رنگ بستہ اند ؛ **مولّف** عرض کند کہ کنایہ باشد از بی کار و معذور و بی طاقت شدن و گردون کہ پرندی کہ پر و بالش شکستہ شود معذور می شود **(اُردو)** ۱ و ۲ ۔ بے کار و بے طاقت اور معذور ہونا ۔ کرنا ۔ صاحب آصفیہ نے (ہاتہہ پاؤن توڑنا) اور (ہاتہہ پاؤن توڑ ڈالنا) پر فرمایا ہے دست و پاشکستن کا ترجمہ ہاتہہ پاؤن کو نکمّا کر دینا ۔ ہاتہہ پاؤن کو کام کا رکہنا (داغ ے) ضعف سے بیمار الفت کیا سنبہالے ہاتہہ پاؤن ؛ اس تپ اعضا شکن نے توڑ ڈالے ہاتہہ پاؤن ؛

(الف) پر و بال فرو شدن مصادر

(ب) پر و بال فرو ہلیدن اصطلاحی

الف ۔ بقول بحر عاجز و درماندہ شدن و ب بقول بہار مرادفش و صاحب انند ہمزبان بہال (خواجہ جمال الدین سلمان ے) فکر من کی بخیال تو رسد کز عظمت ؛ مرغ اندیشہ فرو می ہلد آنجا پر و بال ؛ **مولّف** عرض کند کہ اگرچہ ہر دو موافق قیاس است ولیکن برای الف مشتاق سند استعمال می باشیم ۔ مخفی مباد کہ نظر

بہ سند سلمان مرغ را داخل اصطلاح کردن لازم می نماید کہ پر و بال مرغ فرو شدن و فرو ہلیدن عاجز شدن از پرواز بمعنی حقیقی است بدون مرغ یا امثال آن از مجرد الف و ب اینمعنی را برای غیر مرغ پیدا کردن بر سبیل مجاز باشد (اُردو) الف و ب عاجز ہونا۔ جیسے مرغ کا بے بال و پر ہونا

پروبال فشاندن مرغ استعمال۔ صاف و پاک کردن مرغ پرہای خود و تازہ دم و آمادہ شدن برای پرواز (ظہوری ے) در شکر خلاصی چہ پروبال فشاند ؛ مرغی کہ برای قفس از دام برآید ؛ **مولف** عرض کند کہ موافق قیاس و بمعنی حقیقی (اُردو) مرغ کا بال و پر جھٹکنا۔ پرواز کے لئے آمادہ ہونا۔

پروبال ہلیدن مصدر اصطلاحی بقول بحر مرادف پر و بال فرو شدن **مولف** عرض کند کہ اگر اضافت این بسوی مرغ کنیم موافق قیاس است و برای غیر مرغ مجازاً باشد چنانکہ صراحت این بر (پر و بال فرو شدن) گذشت (اُردو) دیکھو پر و بال فرو شدن۔

(الف) **پروپای** اصطلاح۔ بقول برہان بر وزن سر و پای بمعنی تاب و طاقت و قدرت و توانائی۔ صاحب سروری گوید کہ ہمان (پا و پر) (فردوسی ے) چو این کوہنرہا بجای آورد ؛ دلاور شود پر و پای آورد ؛ صاحب ناصری ہمزبانش **مولف** عرض کند کہ از سند بالا۔۔۔۔

(ب) **پروپای آوردن** مصدر اصطلاحی بمعنی تاب و طاقت و قدرت حاصل کردن پیداست و موافق قیاس و این مخصوص است برای پرندہ و مجازاً برای غیر آن ہم (اُردو) (الف) دیکھو پاے و پر (ب) طاقت اور قدرت حاصل کرنا۔ طاقت ور ہونا۔

(الف) **پروتستان** اصطلاح۔ صاحب

(ب) **پروتستانی** رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ مفرس است

از (پروٹسٹ بمعنی هندی) و آن فرقه ایست در نصرانیان که پوپ را تسلیم نمی کنند و مرتکب بدعتی نمی شوند و بعض سلطنت ها همچون انگلنڈ و جرمن و پروشیه پروتستی است فارسیان بقاعدۂ خود اتقیم بلاد را پروتستان نامند از قبیل ترکستان	و هندستان و (ب) کسی که مذهب پروتست دارد **مولف** عرض کند که موافق قیاس است **(اُردو)** (الف) وه مقام جهان نصرانیون کا مذهب پروٹسٹ ہے۔ مذکر۔ (ب) پروٹسٹ مذهب رکھنے والا۔

پرور بقول برهان و جامع بفتح اوّل و ضمّ ثانی و سکون ثالث و رای قرشت بر وزن ضرور (۱) بمعنی پیوند انسان به انسان و خواه درخت با درخت و بفتح اوّل و سکون ثانی هم آمده که بر وزن زرگر باشد و (۲) فراویزه و سنجاف جامه را نیز گویند. صاحب سروری گوید که (۳) بمعنی فربه کننده و پرورنده و (۴) امر باینمعنی صاحب ناصری ذکر معنی اوّل و دوم بحوالۀ برهان کرده گوید که عهده بر اوست که پروزه به زای هوّز را پرور خوانده - صاحب موید بذکر هردو معنی اوّل فرماید به رای مهمله و معجمۂ آخر هردو آمده - خان آرزو در سراج میفرماید که بمعنی اوّل درست و بمعنی دوم به زای معجمه (امیر معزی ؒ) زین شاه بنده پرور شادیست بندگانرا ٭ تا جاودان بماناد این شاه بنده پرور ٭ (ولهٗ) بکین خویش تن دشمنان همی فرسای ٭ بمهر خویش دل دوستان همی پرور ٭ **مولف** عرض کند که بمعنی دوم با موحّدۀ اوّل بر وزن صفدر اصل است چنانکه صراحت ما خدش بر (برور) بموحده و هردو رای مهمله کرده ایم و تبدیل موحّده به بای فارسی آمده چنانکه تب و تپ - فارسیان این را به تصرّف در اعراب بر وزن ضرور هم خوانده چنانکه گنج و زر به فتح داو

را گنجور به ضمّ جیم و سکون واو هم خوانند و این تصرّف نتیجهٔ لب ولهجهٔ مقامی است و انچه به زای هوّز آخر می آید هم مبدّل این که مهمله به معجمه بدل شو وچنانکه به تنخ و برنخ ومعنی اوّل برسبیل مجاز باشد که پیوند درخت و انسان هم سنجافی را مانند نسبت معنی سوم عرض میشود که همان معنی چهارم است و افادهٔ معنی فاعلی نمی کند تا آنکه با اسمی مرکّب نمی شو وهمین باشد اسم فاعل ترکیبی - باقی حالِ سوم و چهارم از مشتقات مصدر پرورن است که می آید و درینجا بمعنی سوم اسم مصدر را قائم کنیم که در فارسی قدیم پرور مبدّل برور بمعنی صاحب نتیجه وصاحب ثمر است و کنایه از تربیت و پرورش و همین اسم مصدر پرورن و پرویدن باشد که می آید (اُردو) (۱) پیوند خواه وہ انسانوں میں ہو خواہ وہ درختوں میں - مذکّر - صاحب آصفیہ نے پیوند پر فرمایا ہے - بمیل مناسبت خویش و تبار - ترکیب اشجار (۲) سنجاف - دیکھو برور (۳) تربیت - پرورش - مونّث -

پروانیدن بقول بحر متعدّی پرورن (کامل التّصریف) و مضارع این پروراند **مولف** عرض کند که پرورن که می آید متعدّی بیک مفعول است و این بقاعدهٔ فارسی متعدّی بدو مفعول بمعنی حکم تربیت و پرورش دادن بکسی و ذریعهٔ تربیت و پرورش قرار دادن کسی را و تربیت و پرورش کنانیدن صراحت ماخذ بر پروردن کنیم (اُردو) پلوانا - پرورش کروانا کسی کے ذریعہ سے -

پروردگار اصطلاح - بقول برہان (۱) معروف است - جلّ شانہ و (۲) کنایہ از پادشاہ و اورا پروردگار گویند و پروردہ هم و بعربی ربّ النّوع خوانند **مولف** گوید که از قبیل آمرزگار و ستمگار است که

گار افادۀ معنی صاحب کند و درینجا معنی لفظی اینست
صاحب پرورش و رزّاق - صاحب بحر بمعنی
اوّل قانع - و فرماید که اطلاق این اکثر بر خداوند
تعالی است - صاحب ناصری ذکر هر دو معنی
بالا گوید که پروردن و پرورش مشتق ازانست
و بمعنی پروردن و پرستش نیز می آید - ما می گوئیم
که محقق اہل زبان بیهوده می سراید اصلا پروردن
مشتق ازین نیست بلکه این مرکّب است از پرور
که بمعنی سومش گذشت بزیادت دال مهمله چنانکه
پیدا و پیدا و دگار که حقیقتش بالا مذکور شد
(سعدی ره) بنا کردن شکر پروردگار ؎ شنیدم
که برگشت از روزگار ؎ (حکیم فردوسی ره)
که او ویژه پروردگار من است ؎ جهان دیده
و دوستدار من است ؎ خان آرزو در سراج
ذکر هر دو معنی کرده (اردو) (۱) پروردگار -
خداوند تعالی شانه - مذکر (۲) پادشاه - مذکر -

پروردن | بقول برهان و جهانگیری
و رشیدی و سراج و جامع بر وزن سر کردن
(۱) معروف است و (۲) بمعنی پرستش و پرستیدن
(حکیم سنائی ره) بداو اربیت پروردن نباید
فهم یونانی ؎ بفهاّ ربیت یار دیگر نباید لشکر ماهی ؎
صاحب بحر ذکر هر دو معنی گوید که کامل التصریف
اول است و مضارع این پرورد - بهار بر معنی اول
قانع و گوید که بمعنی تربیت کردن باشد و بقول
موارد (۳) آراستن هم چنانکه (گلستان سعدی)
علم از بهر دین پروردن است نه از بهر دنیا
خوردن **مولّف** عرض کند که مرکّب است
از پرور که بمعنی سومش گذشت و آن اسم مصدر
این است و دن که علامت مصدر باشد
و حاصل بالمصدر این پرورش - معنی اوّل
حقیقی است و معنی دوم مجاز آن خلاف قیاس
و حق آنست که بمعنی دوم استعمال این نیست
و در کلام حکیم سنائی بمعنی پرورش یافته می شود
باقی حال باعتبار محققین اہل زبان این معنی ر

جا داده ایم و معنی سوم مجاز معنی اوّل (اُردو) (۱) پالنا۔ پرورش کرنا (۲) پوجنا۔ پرستش کرنا (۳) آراستہ کرنا۔

پرورده اصطلاح۔ بقول بہار بمعنی تربیت یافتہ و فرماید کہ در معنی پرورده استعاره است صاحب سروری فرماید کہ مرادف پروره یعنی فربه شده و پروار کرده شده (سعدی ؒ) یکی بچهٔ گرگ می پرورید ٭ چو پرورده شد خواجه را بر درید ٭ بهار از ملّا مفید بلخی سند دہد (ؒ) بگلستان سخن همچو آه بلبل پیچ ٭ ببرگ معنی پرورده چون رگ گل پیچ ٭ **مولّف** عرض کند کہ اسم مفعول مصدر پروردن است کہ گذشت (اُردو) پرورده کہہ سکتے ہین۔ پالا ہوا۔ پرورش کیا ہوا

پرورش بقول برہان بر وزن سرزنش بمعنی (۱) پروردن و (۲) پرستش و پرستیدن و (۳) کنایہ از علم و حکمت ہم چہ پرورش آموز علم و حکمت آموز را گویند۔ صاحب جہانگیری این را با پروردن نوشته مرادفش داند (سعدی ؒ) مدام پرورش اندر کنار مادر و مهر ٭ طمع مدار در و بوی مهربانی نیست ٭ (نظامی ؒ) به نیکی زنیکی دهش یاد کرد ٭ بدان پرورش عالم آباد کرد ٭ صاحب سروری بمعنی پروردن و فربه کردن نوشته۔ صاحب ناصری بذکر هر دو معنی اوّل الذکر نسبت معنی سوم می فرماید که بمعنی تعلیم دادن نیز۔ بهار گوید که (۴) بمعنی تربیت است و با لفظ دادن مستعمل۔ خان آرزو گوید که حاصل بالمصدر پروردن بهر دو معنیش و فرماید که معنی سوم مجاز باشد **مولّف** گوید که ما با او اتّفاق داریم و صراحت معنی محققین بالا را پسند نه کنیم که پروردن و پرستیدن اصلا مرادف این نیست بلکه معنی اوّل پروردگی و معنی دوم۔ پرستندگی است و معنی سوم نظر به معنی چہارم که داخل اسم مصدر پروردن است مجاز باشد (اُردو) (۱) پرورش۔ مونث

(۲) پرستش۔ مونث (۳) علم۔ مذکر۔ حکمت۔ مونث (۴) تربیت۔ مونث۔

پرورش آمدن

مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت۔ **مولف** عرض کند که حاصل شدن پرورش و وجہ معیشت باشد (فردوسی ؎) که فردات زان گونه سازم خورش ؛ کزو آیدت سربسر پرورش ؛ (**اُردو**) پرورش حاصل ہونا۔ وجہ معیشت حاصل ہونا۔

پرورش آموختگان ازل

اصطلاح بقول برہان کنایه از (۱) انبیا و (۲) اولیا۔ و (۳) شعرا۔ صاحب بحر متفق با برہان ہم او لفظ ازل را ازین اصطلاح حذف کرده مجرّد (پرورش آموختگان) را ہم بہرسه معنی بالا نوشته۔ صاحب موید مطبوعه بذکر معنی اوّل و دوم و بترک معنی سوم گوید که (۴) بمعنی مرشد ہم و در دیگر نسخ قلمیش معنی چہارم رانیافتیم **مولف** عرض کند که معنی چہارم را خلاف قیاس دانیم و من وجہ داخل معنی دوم است و ازینکه انبیا و اولیا علم لدنّی دارند و شعرا طبیعت فطری۔ فارسیان این ہر سه را کنایةً بدین موسوم کردند که تعلیم از ازل یافته اند و تعلیم یافتهٔ خلقی می باشند انچه صاحب بحر بحذف لفظ ازل ہم این معنی پیدا کرده است بدون سند استعمال تسلیمش نه کنیم که خلاف قیاس است (**اُردو**) (۱) انبیا مذکر (۲) اولیا اللہ۔ مذکر (۳) شعرا۔ مذکر۔

پرورش آموز

اصطلاح۔ بقول بحر (۱) خدای تعالی و (۲) پیر و مرشد و ہادی و (۳) اصحاب علم و حکمت و ارباب مجاہده صاحب انند بر علم و حکمت آموز قانع **مولف** عرض کند که پرورش بمعنی علم و حکمت آمده ہمین است معنی حقیقی و دیگر ہمه معانی مجاز آن (**اُردو**) (۱) خدائے تعالی۔ مذکر (۲) پیر۔ مرشد۔ ہادی۔ مذکر (۳) صاحبان علم و حکمت۔ مذکر۔

پرورش باشیدن و بودن استعمال

صاحب آصفی ذکر (پرورش بودن) کرده از معنی ساکت و سندش برای (پرورش باشیدن) آست (کمال اصفهانی ـه) بہ سر آمد گوهر تیغ تو در روز نبرد * بر سر آید هر گر از ان دست باشد پرورش * **مولف** گوید که بمعنی حاصل بودن پرورش است بہ ہمہ معانی خودش (سعدی ـه) پیدا است قطره گو بقیمت کجا رسد * لیکن چو پرورش بود دانه دری * **(اُردو)** پرورش حاصل ہونا۔

پرورش دادن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که بمعنی پروردن و پرورش کردن و تعلیم دادن شامل بہ ہمہ معانی پرورش (عرفی شیرازی) فیض می تابد ز روحیت چون نتابد گر ازل * گوهرت را پرورش داد است لمعان آفتاب * **(اُردو)** پرورش کرنا۔ تعلیم دینا۔

پرورش کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که مرادف پرورش دادن است بہ ہمہ معانی پرورش (حزین ـه) از خون دیده پرورش تاک می کنند * رندان می گسار ز صہبا چه دیده اند * **(اُردو)** دیکھو پرورش دادن

پرورش یافتگان ازل اصطلاح

بقول رشیدی بمعنی (۱) انبیا و (۲) اولیا صاحب جہانگیری در ملحقات ذکر این کرده خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی بالا گوید که (۳) شعرا را نیز گویند **مولف** عرض کند که مرادف ہمان پرورش آموختگان ازل است که گذشت **(اُردو)** دیکھو پرورش آموختگان ازل۔

پرورش یافتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مولف** عرض کند که لازم مصدر گذشته یعنی پرورش حاصل کردن و شامل است بہ ہمہ معانی پرورش

(نظامی ؎) سنان کش یکی نیزۂ سی ارش ٭ بآب جگر یافتہ پرورش ٭ (اُردو) پرورش پانا۔

پروره بقول برہان وجہانگیری وجامع و سروری بروزن مسخرہ جانوری راگویند کہ در پرواربستہ فربہ کردہ باشند (شہاب الدین مویدسمرقندی ؎) چو مرغ پرورہ مغرور غصمت آگہ نیست ٭ ازانکہ زمح غلامان تست باپرورش ٭ صاحب رشیدی بر پرورش دادہ وفربہ کردہ قانع۔ خان آرزو در سراج معنیٔ مخالف محققین اوّل الذکر وموافق قول رشیدی **مولّف** عرض کند کہ حق آنست کہ اصل این (پرورہ) اسم مفعول پروردن است واین مخفف آن بحذف دال مہملہ دیگر ہیچ و در معنی این پروار راہیچ تعلق نباشد وسندی کہ بالا مذکور شد دران ہم مرغ پرورہ باپروار ہیچ تعلق ندارد (اُردو) پلا ہوا پالا ہوا۔ پالنا کا اسم مفعول۔

پروریدن بقول بحر بمعنی پروردن وفرماید کہ کامل التصریف است ومضارع این پرورد۔ صاحبان انند وبہار عجم ہم این رامرادف پروردن گفتہ اند (ملّا طغرا ؎) چہ فصل بہار ترنم رسید ٭ گل نغمہ راآب روپرورید ٭ **مولّف** عرض کند کہ اسم مصدر این ہم ہمان پرور است کہ بجایش گذشت۔ فارسیان بقاعدۂ خود یای معروف وعلامت مصدر (دن) بران زیادہ کردہ مصدری وضع کردہ اند کہ اصلی است زیراکہ اسم مصدر مال فارسی زبان است و (پرورش) کہ می آید حاصل بالمصدر واین شامل باشد برہمہ معانی پروردن۔ (اُردو) دیکھو پروردن۔

پرویش بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگی بالفتح وفتح ثالث وکسر رای مہملہ وسکون تحتانی (۱) بمعنی گلقند ومربا **مولّف** عرض کند کہ (۲) حاصل بالمصدر پروریدن است ومعنی اوّل مجاز این وازینکہ درمربّی وگلقند

اُردو	
(۱) دیکھو گلقند اور مربّا۔ مذکر۔ صاحب آصفیہ نے مربّے یا مربّا پر لکھا ہے کہ اسم مذکر۔ وہ میوہ جو قند شکر کے شیرہ میں ڈالکر پالا گیا ہو (۲) دیکھو پرورش کا نمبر (۱)	میوہ وگل در شکر پرورش می یابد جا دارد کہ فارسیان مجازاً بدینمعنی مخصوص کردہ باشند۔ ولیکن محققین اہلزبان ومعاصرین عجم ازین لغت ساکت۔ مشتاق سند استعمال می باشیم موافق قیاس است۔

پروز بقول برہان وجامع بفتح اوّل وثالث بروزن مرکز (۱) اصل ونسب ونژاد و (۲) فراویز وسنجاف جامہ ہم کہ بعربی عطف خوانند و (۳) گستردنی را نیز گویند کہ فرش وفروش باشد و (۴) پینہ ووصلہ ہم کہ برخرقہ وجامہ از رنگہای دیگر دوزند و (۵) بمعنی جامہ دو رنگ بافتہ شدہ کہ اورا شب اندر روز نیز خوانند و (۶) بمعنی مَرغ ہم کہ نوعی از سبزہ باشد در نہایت لطافت وطراوت و (۷) حلقہ زدن لشکر از سوار وپیادہ۔ صاحب جہانگیری بر معنی اوّل ودوم وششم قانع وصاحب سروری ذکر معنی اوّل ودوم وچہارم وپنجم کردہ وصاحب ناصری معنی پنجم را گذاشت وذکر دیگر معانی کرد وصاحب رشیدی بر معنی اوّل ودوم وششم وہفتم قناعت کردہ۔ خان آرزو در سراج می فرماید کہ تحقیق آنست کہ مطلق بمعنی سنجاف است کہ از رنگی برنگی دیگر سنجاف کنند خواہ گستردنی باشد خواہ پوشیدنی چنانکہ قوسی تصریح نمودہ وفرماید کہ بمعنی مَرغ وسبزہ کہ آوردہ اند پرتراست بہ تحتانی کہ می آید امّا تبدیل واو بہ یا در فارسی آمدہ ولیکن بمعنی حلقۂ لشکر بہ تحقیق نہ پیوستہ **مولّف** عرض کند کہ ما با خان آرزو اینقدر اتّفاق داریم کہ معنی دوم حقیقی است وبدینمعنی اصل این بروز بہ موحّدہ ورای آخر مہملہ گذشت وصراحت ماخذ ہم ہمدرانجا مذکور وبروز کہ بموحّدہ وزای ہوز آخرہ آمدہ